

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 112 leden, te weten:

Aarts, Alders, Andela-Baur, Van Baars, Ter Beek, De Beer, Beinema, Van den Bergh, J. D. Blaauw, P. M. Blauw, De Boer, Borgman, Bosman, Brouwer, Bruggeman, Van der Burg, Buurmeijer, Cornelissen, Couprie, Dees, Dijkstal, Van Dis, Van der Doef, Doelman, Engwirda, Ernsting, Van Es, Evenhuis-van Essen, Eversdijk, Franssen, Gerritse, De Grave, Groenman, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van der Heijden, Hennekam, Herfkens, Hermans, Hermes, Hermsen, Hummel, Jabaaij, Jacobse, Janmaat, Jorritsma-Lebink, Kamp, Keja, Knol, Kombrink, Konings, De Korte, Korthals, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krajenbrink, De Kwaadsteniet, Laning-Boersema, Lankhorst, Lansink, Lauxtermann, Leerling, Leijnse, Van der Linden, Lucassen-Stauttner, Mateman, Meijer, Mik, Moor, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Nijhuis, Nijland, Nijpels, Van Noord, Oomen-Ruijten, Paulis, Poppe, De Pree, Rempt-Halmmans de Jongh, Van Rey, Rienks, Van Rossum, Schartman, Schutte, Spieker, Stemerding, Stoffelen, Tazelaar, Terpstra, Tommel, Toussaint, Ter Veld, Veldhoen, Vermeend, De Visser, Van der Vlies, Van Vlijmen, Vos, B. de Vries, K. G. de Vries, Wagenaar, Wallage, Weisglas, Wessel-Tuinstra, Wiebenga, Wolters, Wöltgens, Worrell en Zijlstra.

en de heren Rietkerk, minister van Binnenlandse Zaken, Korthals Altes, minister van Justitie, Deetman, minister van Onderwijs en Wetenschappen, De Ruiters, minister van Defensie, en De Graaf, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Metz, Roethof, De Kok, Salomons en De Boois, wegens bezigheden elders;

Den Ouden-Dekkers en Van der Sanden, wegens ziekte;

Van Erp, alleen voor het eerste deel van de vergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de voorstellen van (rijks-)wet:

– **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen over het binnentreden in woningen (19013);**

– **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepaling inzake het geven van inlichtingen door de ministers en de staatssecretarissen (19014, R 1284);**

– **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de verdediging (19017, R 1285).**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Wiebenga** (VVD): Voorzitter! Het voorstel inzake de verdediging heeft de instemming van mijn fractie. Het is een goede zaak, dat ook deze bepalingen worden gemoderniseerd. De hoofdlijnen ervan zijn destijds, zowel in de Tweede als in de Eerste Kamer akkoord bevonden. Dat de krijgsmacht met zoveel woorden in de Grondwet genoemd blijft, met de vermelding van haar taken, vindt mijn fractie, alles afwegend, een goede zaak. Overigens willen wij daarbij wel aantekenen, dat daarmee de krijgsmacht staatsrechtelijk gezien geen

andere positie inneemt dan andere overheidsdiensten.

In alle gevallen berust de politieke leiding en verantwoordelijkheid bij de regering. Om deze reden kan mijn fractie bij nader inzien instemmen met lid 2 van het desbetreffende artikel, waarin wordt vermeld, dat de regering het oppergezag over de krijgsmacht heeft. De stelling van de regering dat, als je de krijgsmacht in de Grondwet vermeldt, daaraan onverbreekbaar moet worden gekoppeld de bepaling wie de politieke leiding daarvan heeft, is ook de onze. Het weglaten daarvan zou wellicht opnieuw tot misverstanden aanleiding kunnen geven.

Mijn fractie heeft geen enkele behoefte aan een bepaling waarin geregeld wordt dat een verdrag over de stationering van vreemde troepen alleen kan worden gesloten met een korte eenzijdige opzegtermijn. Zoiets is, op grond van andere bepalingen inzake verdragen, nu al mogelijk. Het systeem daarvan, art. 91 e.v., geeft de Staten-Generaal een beslissende invloed. De regering kan het land immers niet binden dan na goedkeuring van Tweede en Eerste Kamer! Dat hoort ook te gelden voor defensieverdragen. Het zal telkens van de situatie afhangen hoe de inhoud van zo'n verdrag zal zijn.

Voorzitter! Met betrekking tot de inlichtingenplicht wil ik nog even ingaan op de stelling van de CDA-fractie die vindt, althans vond – wij zullen wel horen of dat nu nog het geval is – dat een minister pas een beroep op de verschoningsgrond 'het belang van de staat' mag doen als daaraan een beslissing van de ministerraad ten grondslag ligt. Zij vraagt daarover expliciete bepalingen op te nemen in het Reglement van Orde van de ministerraad. Ik denk dat dit niet de goede weg zou zijn. In de eerste plaats wijs ik op art. 5 van dat Reglement van Orde van de ministerraad dat luidt:

'Over aangelegenheden bij welke het algemeen regeringsbeleid

Wiebenga

betrokken kan zijn, niet behorende tot die bedoeld in artikel 4, plegen de ministers overleg met de minister-president. Indien het overleg niet tot overeenstemming leidt, worden deze aangelegenheden in de ministerraad gebracht.

Nu zal een beroep op het belang van de staat bijna altijd voor het algemeen regeringsbeleid consequenties hebben. Een minister die daarop een beroep doet, stelt immers zijn politieke bestaan in de waagschaal. In de praktijk zal overleg met de minister-president en in de ministerraad dus vanzelfsprekend zijn. Maar een beroep op het belang van de staat door een minister afhankelijk te stellen van instemming van de ministerraad staat mijns inziens op gespannen voet met artikel 68 van de Grondwet, want daarin staat kort gezegd: de ministers geven aan de Kamer de verlangde inlichtingen. Dan moet een besluit om dat niet te doen ook door de betrokken minister worden genomen. Dat daaraan een discussie in de ministerraad voorafgaat, zoals de PvdA-fractie wil, lijkt ons zeker redelijk.

Overigens, ook de motie-Gerritse, die later weer werd ingetrokken, behelsde het oordeel dat een dergelijk beroep op art. 68 van de Grondwet – ik citeer – 'waar mogelijk tot onderwerp van beraad in de ministerraad moet worden gemaakt'. In dat licht bezien, is de aanwijzing van de minister-president op grond van artikel 15, lid 3 van het Reglement van Orde van de ministerraad, waarin geregeld wordt dat het overleg van de minister die een beroep doet op het belang van de staat met de ministerraad ook inderdaad plaatsvindt, een redelijke maatregel waarmee mijn fractie zich kan verenigen.

Het voorstel over het binnentreden van woningen heeft eveneens onze instemming. Mijn fractie is het eens met de Raad van State, die het onontkoombaar vindt om de huidige tekst van artikel 12 van de Grondwet aan te passen, nu de daarin voorgeschreven vereisten van voorafgaande legitimatie en mededeling van het doel van het binnentreden van een woning in sommige situaties ernstige problemen blijken te veroorzaken, situaties waarmee blijkens de ontstaansgeschiedenis van deze bepaling onvoldoende rekening is gehouden, zoals het binnentreden bij

noodsituaties waarin het leven van personen wordt bedreigd, bij voorbeeld bij brand.

Ik noem echter ook het binnentreden in verband met de opsporing of de beëindiging van misdrijven die de rechtsorde ernstig schokken. Ik noem als voorbeeld, zonder mijn fractie daarop definitief vast te leggen, gijzeling en vuurwapendelicten. Ook daarbij zou binnentreden in een woning zonder dat aan de vereisten van legitimatie wordt voldaan, in strijd kunnen komen met de letter van de huidige grondwetsbepaling. Met de regering vinden wij aanpassing van het tweede lid van artikel 12 van de nieuwe Grondwet, dus ter wille van de rechtszekerheid, noodzakelijk.

Het duurt natuurlijk nog wel even voordat deze wijziging in werking treedt. Dit betekent dat wij ons in de tussentijd moeten behelpen met de twee circulaire's waarin de betrokken ministers, die van Justitie en van Binnenlandse Zaken, een wel zeer ruime uitleg geven aan de huidige, oude bepaling in artikel 12. In de memorie van antwoord zegt de regering nogmaals dat bij het opstellen van die twee circulaire's niet zozeer de letter als wel de strekking van de grondwetsbepaling voorop heeft gestaan.

Ook in dit plenaire debat – het is al uit de schriftelijke voorbereiding gebleken – moet ik toch kenbaar maken dat mijn fractie op voorhand van mening is dat deze circulaire's niet verenigbaar zijn met het huidige artikel 12 van de Grondwet. Ik vraag beide genoemde ministers dan ook indringend, of zij in het licht van deze beoordeling vinden dat die circulaire's zonder meer gehandhaafd kunnen worden. Daaraan koppel ik de vraag hoe de praktijk op het ogenblik is wat dat binnentreden betreft.

Mijn fractie heeft zich in dit verband overigens nog afgevraagd of het niet beter is om de uitzonderingen te clausuleren, dus om wat duidelijker weer te geven voor welke doeleinden uitzonderingen mogelijk zijn op het vereiste van legitimatie bij binnentreden. Bij nader inzien zijn wij van mening dat een clausulering niet zoveel helpt. Immers, de omschrijving van de doeleinden is vaag. Hierbij denk ik aan het begrip 'openbare orde'.

Bovendien past zo'n detaillistische omschrijving niet goed bij de beschrijving van de grondrechten in de Grondwet. Het zal de wetgever moeten zijn die de gevallen, waarin niet behoefte te worden gelegitimeerd,

precies omschrijft. In noodsituaties en bij feitelijke onmogelijkheid is dat duidelijk. In verband met de opsporing of de beëindiging van strafbare feiten zal het inderdaad moeten gaan over delicten die de rechtsorde ernstig schokken. Mijn fractie is van mening dat de wetgever daarbij zeer kritisch zal moeten zijn.

□

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De voorbereidende schriftelijke gedachtenwisseling maakt het ons thans mogelijk, te volstaan met het plaatsen van enkele kanttekeningen. De verandering van de bepalingen inzake de verdediging heeft inmiddels een lange weg afgelegd sinds februari 1979. Het toenmalige voorstel van rijkswet ondervond brede instemming in deze Kamer en werd, nadat enkele wijzigingen waren aangebracht, aanvaard in september 1980.

Met name het doen vervallen van de vermelding van de krijgsmacht leidde er evenwel toe dat de Eerste Kamer het voorstel in april 1980 verwierp. De wijzigingsvoorstellen tot herziening van de Grondwet werden in 1982 in tweede lezing aanvaard. Vanaf begin 1983 is er een herziene Grondwet. Het duurde vervolgens ruim twee jaar voordat dit voorstel van rijkswet, om de defensiebepalingen alsnog te wijzigen, ons bereikte. Dat had wel wat lang geduurd. Vandaag leggen wij hieraan de laatste hand, waarna de Eerste Kamer mogelijkerwijs, om het zo maar eens te zeggen, het door haar geamendeerde voorstel van rijkswet zal goedkeuren.

Het is goed dat de desbetreffende bepalingen alsnog worden aangepast en op de hoogte van de tijd in de algeheel herziene Grondwet passen en hun plaats hebben. Aangezien er in wezen geen ander voorstel aan de orde is dan wij indertijd hebben aanvaard, laten wij uitvoeriger beschouwingen achterwege.

Wat echt belangrijk is, werd reeds gezegd en geschreven. Daarover werd in feite reeds besloten. Wij zijn eigenlijk bezig met herhalingen. Wij zijn van mening, dat dit voorstel van rijkswet het waard is te worden aangenomen.

Ik wil ook nog een opmerking maken over het amendement van de heer K.G. de Vries op stuk nr. 8. Ik zie daartegen enkele bezwaren. In de eerste plaats lijkt het voorgestelde artikel niet te passen in de gekozen opzet van de Grondwet, het hoofdstuk en de paragraaf. In de tweede plaats

De Kwaadsteniet

zijn er een aantal regels ten aanzien van verdragen. Dit punt hier op te nemen lijkt niet voor de hand liggend. In de derde plaats kan bij elk ter zake te sluiten verdrag een daarbij passende bepaling worden opgenomen. Wij zullen ook met belangstelling luisteren naar de reactie van de bewindslieden ter zake van dit onderdeel, zowel ten aanzien van dit amendement als ten aanzien van onze opmerkingen ter zake.

□

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de Voorzitter! Grondwetsherziening is geen alledaagse zaak. Integendeel. Het behoort een uitzondering te blijven. De speciale plaats die de Grondwet in ons staatsbestel inneemt, mag bekend worden verondersteld. Toch heeft de fractie van de RPF er behoefte aan, een korte beschouwing aan haar plaats en betekenis te wijden. De zorgvuldigheid waarmee de procedure tot wijziging van de Grondwet is geregeld, onderstreept de noodzaak van een voorafgaande bezinning en rechtvaardigt mijns inziens een dergelijke beschouwing te meer, omdat het voor de eerste keer is dat mijn fractie kan deelnemen aan een eerste lezing van een grondwetsherziening.

De Grondwet bevat de grondslagen en de hoofdregels van ons staatsbestel, de speciale positie van ons koningshuis, de onderlinge verhouding tussen Koning, regering en Staten-Generaal, het principe van scheiding tussen wetgeving en bestuur enerzijds en rechtspraak anderzijds. Dit alles is grondwettelijk vastgesteld. De uitwerking geschiedt dan weliswaar in organieke wetten, maar terecht wordt veel meer waarde gehecht aan het vermelden van deze en dergelijke onderwerpen in de constitutie. Niet alle onderwerpen lenen zich voor zo'n uitdrukkelijke vermelding. Zoals door de regering herhaaldelijk in de schriftelijke voorbereiding bij de onderhavige wijzigingsvoorstellen is beoogd, vormt de Grondwet voor veel aangelegenheden nu eenmaal niet het geschikte kader.

Wij kunnen tot op heden spreken van een vrij grote mate van overeenstemming ten aanzien van de vraag wat wel en wat niet in de Grondwet thuishoort. Zo behoren de vrijheidsrechten daar nadrukkelijk wel in thuis. Door vastlegging in de constitutie verkrijgen zij het karakter van waarborgen voor de burgers. Deze

grondrechten worden zo belangrijk geacht, dat zij bij de laatste grondwetsherziening in een afzonderlijk hoofdstuk aan het begin van de Grondwet zijn opgenomen. Wij zullen daarover binnenkort wellicht nader komen te spreken. Ik behoef alleen maar te herinneren aan de problematiek rond artikel 1 in de herziene Grondwet.

Ook de zogenaamde sociale grondrechten zijn in dat begin terug te vinden. De RPF-fractie heeft hieromtrent bij de tweede lezing van de jongste, algehele herziening naar voren gebracht, dat deze vastlegging van de verzorgingsstaat in het hoofdstuk over grondrechten eenzijdig kan worden genoemd. Hoewel dit bezwaar nog steeds leeft bij mijn fractie is het niet de bedoeling om daarop vandaag opnieuw terug te komen.

Er is echter een andere zaak, waarvoor wij uitdrukkelijk de aandacht van het kabinet willen vragen. Het lijkt een goede zaak om voorafgaande aan de bepalingen omtrent wetgeving en bestuur vast te leggen, hoever de overheid hierbij mag gaan. Uit de grondrechten blijkt immers, dat de grondwetgever van oordeel is, dat de bevoegdheden van de overheid niet onbepaald zijn, dat er grenzen zijn gesteld die zij bij de uitoefening van haar taak in acht moet nemen en dus niet mag overschrijden.

De RPF-fractie wil de waarde van deze grenzen graag onderstrepen, maar het is naar haar oordeel een tekortkoming van de eerste orde, dat verzuimd wordt te vermelden aan wie de overheid haar bevoegdheid ontleent en aan wie zij verantwoording moet afleggen voor de wijze waarop zij de haar opgelegde taak vervult. De RPF-fractie spreekt als haar vaste overtuiging uit, dat dit niet anders kan betekenen dan dat in de Grondwet wordt vastgelegd, dat de overheid dienaar van God is. Hij heeft de overheid die taak gegeven en de grenzen daarvan vastgesteld. Aan Hem ontleent de overheid dan ook gezag en moet zij verantwoording afleggen.

Ik herhaal nu wat ik bij de tweede lezing van de herziene Grondwet heb gezegd, zij het dat de namen wat gewijzigd moeten worden. Het is mogelijk dat men het zich niet realiseert, maar ook het kabinet-Lubbers/Van Aardenne staat in dienst van de Heere God. Het is treffend, dat wij ook de zinsnede die daarop volgde, kunnen herhalen. Ook de partij van de minister-president

– indertijd was het Van Agt, nu is het Lubbers – belijdt in het programma van uitgangspunten dat de overheid in dienst van God staat.

Een dergelijk credo kan natuurlijk niet genegeerd worden bij het opstellen of het wijzigen van de Grondwet. Wij treffen dit credo terecht aan in de aanhef van de 'gewone' wetten. Mogen wij het dan niet vanzelfsprekend ook in de Grondwet verwachten? Mijn fractie is zich ervan bewust dat hierover niet door iedereen gelijk wordt gedacht. Dat is duidelijk. Het is overigens wel betreurenswaardig. Wij vermogen evenwel niet in te zien dat het uit dien hoofde de aangewezen weg is om de bron van het overheidsgezag maar helemaal niet te vermelden in de Grondwet.

Ik kom op dit punt straks nog even terug, maar ik nodig de regering nu al uit, zich te beraden op de vraag of een expliciete vermelding van de bron van het overheidsgezag in een zo belangrijk document als de Grondwet achterwege gelaten kan worden zonder dat daarmee de positie van de overheid problematisch wordt.

Aan een geschreven constitutie, waarin zulke belangrijke zaken geregeld worden, is de gedachte inherent dat zij minder gemakkelijk dan gewone wetten gewijzigd kan worden. Hiermee ben ik aangeland bij de wijzigingsvoorstellen die vandaag aan de orde zijn. Enerzijds onderkent de RPF-fractie de noodzaak om te waken voor een frequent of overhaast wijzigen van de Grondwet of delen daarvan. In die zin achten wij de voorgeschreven procedure hiervoor alleszins gerechtvaardigd.

Anderzijds zijn wij van mening dat aanpassing mogelijk moet zijn om veroudering te voorkomen. Zeker wanneer het om niet-inhoudelijke wijzigingen gaat, is het zaak om de procedure zo spoedig mogelijk af te werken. Wel is hierbij vereist dat het parlement voortdurend attent blijft op eventuele niet beoogde wijzigingen of neveneffecten.

Wat de voorstellen zelf betreft maak ik eerst enkele opmerkingen over de wijziging van artikel 12 van de Grondwet. Dat betreft het binnentreden van woningen. Aanleiding tot dit voorstel vormen de ernstige problemen die zijn opgetreden na de aanvaarding van het huidige artikel 12. De regering erkent in antwoord op een vraag van mijn fractie dat de gevolgen van een onverkorte naleving van de plicht tot

Leerling

voorafgaande legitimatie en mededeling van het doel van binnentreden voor de opsporing van misdrijven onvoldoende onder ogen zijn gezien.

Zij wil echter niet verhelten dat ook onder de oorspronkelijke bepaling de problemen niet geheel achterwege zouden zijn gebleven. Deze gang van zaken getuigt naar onze mening niet van een hoge mate van zorgvuldigheid, waarmee grondwetswijzigingen behoren plaats te vinden. Het is toch wel merkwaardig dat de geconstateerde omissie bij de vorige grondwetsherziening door niemand is onderkend. Hierbij betrekken wij uiteraard ook het parlement.

Is de regering overigens niet van mening dat met de voorgestelde algemene wet op het binnentreden alle problemen rond de bepaling – die problemen deden zich zowel voor als na het schrappen van het woord 'desgevraagd' voor – zullen worden vermeden?

Nu de voorbereidingen ter zake van deze algemene wet in een vergevorderd stadium zijn en nu de Kamer reeds gelegenheid heeft gekregen, haar reactie op de voorgestelde regeling te geven, zal ik hier verder kort over zijn. Mijn fractie onderkent de noodzaak van een algemene wet op het binnentreden. Aangezien het voorstel slechts beoogt, hiertoe de mogelijkheid te openen, kunnen wij instemmen met de voorgestelde wijziging. Ook bij deze gelegenheid dringt mijn fractie aan op een spoedige indiening van de wet tot wijziging van de binnentredingsbepalingen.

Minister **Rietkerk**: Dat voorstel is al ingediend.

De heer **Leerling** (RPF): Des te beter. Ik kan de vraag verder laten voor wat zij is. In de lawine van papieren ontgaat mij blijkbaar ook wel eens iets.

Ik kom tot het tweede voorstel. Dat voorstel betreft de wijziging van artikel 68. Het komt erop neer dat het individueel vragenrecht van kamerleden een grondwettelijke status verkrijgt. Aldus zal de praktijk, gebaseerd op de reglementen van orde voor de Eerste Kamer en de Tweede Kamer, gehonoreerd worden door vermelding in de Grondwet. Er wordt wel betoogd dat dit controle-middel in handen van het parlement hiermee aan scherpte wint.

Een bewindsman zou vragen van een of meer leden niet meer naast zich neer kunnen leggen of kunnen

voorzien van inhoudloze repliek. Het is een uitstekende en haast vanzelfsprekende zaak dat bewindslieden reageren op vragen van individuele kamerleden, ongeacht de vraag of zij tot een grote of kleine politieke groepering behoren. Het behoort naar mijn mening tot de geschreven en ongeschreven wetten van de parlementaire democratie dat de regering inlichtingen verstrekt en vragen beantwoordt voor zover dat mogelijk is en voor zover het de belangen van de staat niet schaadt.

Op die manier wordt het parlement de gelegenheid geboden, de vereiste controle op het regeringsbeleid uit te voeren. In een tijd van individualisering is het niet zo verwonderlijk dat van lieverlee ook het vragenrecht van een collectief gebeuren tot een individueel recht is uitgegroeid. In de praktijk functioneert dit recht al geruime tijd. Op zich zelf had het voor ons geen hoge prioriteit om het expliciet in de Grondwet vast te leggen.

Wij hebben ons echter destijds allerminst tegen de bij amendement voorgestelde aanpassing verzet en doen dit ook nu niet. De conclusie lijkt echter gewettigd dat het om een pure formaliteit gaat. Ziet de minister dit anders?

Hoe beoordeelt de regering een en ander overigens tegen de achtergrond van het dualistische stelsel dat wij hier te lande kennen en dat door ons wordt verdedigd? Hierin hebben de regering en het parlement ieder een eigen verantwoordelijkheid. Is de regering wellicht van mening dat deze eigen verantwoordelijkheid van de regering geheel wordt gedekt door de verschoningsgrond 'het belang van de staat'?

De fractie van de RPF concludeert op dit punt dat zij niet heeft zitten wachten op een poging, een bepaalde gang van zaken die in de praktijk weinig of geen problemen oplevert, in de Grondwet te verankeren. Wij zien hiervoor dus geen aanleiding, verwachten hiervan ook geen specifieke positieve effecten voor het parlementaire werk en voorzien enige spanning tussen de bepaling en het dualistische stelsel dat in ons land functioneert.

Ik kom aan het derde en laatste voorstel, de wijziging van de defensiebepalingen. De fractie van de RPF hecht grote waarde aan het vermelden van de krijgsmacht in de Grondwet. Ik constateer met voldoening dat de voorgestelde wijzigingen hieraan tegemoetkomen. Ook de vermelding

van het oppergezag over de krijgsmacht heeft onze volle instemming.

Het deed mijn fractie goed, te merken dat de regering spreekt van 'de bijzondere waarde van de krijgsmacht'. Des te meer verbazing wekte haar reactie op een vraag van onze kant op dit punt. De bewindslieden volgen de fractie van de RPF waar deze spreekt over de exclusieve zwaarmacht van de overheid, of in hun eigen bewoordingen uitgedrukt: dat de staat en uitsluitend de staat de bevoegdheid bezit, de rechtsorde te handhaven en te verdedigen, zo nodig met gebruik van geweld.

Wanneer mijn fractie vraagt of in artikel 97, eerste lid, impliciet de erkenning ligt dat de overheid deze bevoegdheid als dienares van God uitoefent, is alle duidelijkheid plotseling zoek. De bewindslieden zullen zich in nevelen met termen zoals pluriforme samenleving en sterke verscheidenheid ten aanzien van religie en levensbeschouwing. Zij menen door op deze verscheidenheid te wijzen, onze vraag te hebben beantwoord en schrijven dat het onder deze omstandigheden minder passend is te achten, de religieuze duiding van het staatsmonopolie uitdrukkelijk vast te leggen.

Mijn fractie is van mening dat dit geen recht doet aan de opgeworpen vraag. Ik knoop hierbij graag aan bij het eerste gedeelte van mijn bijdrage; het gaat om de Grondwet, om essentiële zaken die hierin worden geregeld. Het gaat bij de RPF om duidelijkheid over de visie van het kabinet op de fundering van het overheidsgezag. Het is ons bekend dat er sprake is van een pluriforme samenleving; dat is duidelijk. Wij weten dat er een sterke verscheidenheid in religie en levensbeschouwing is. Was het maar zo dat elke burger in dit land Jezus Christus erkent als God en Koning over ons aller leven!

Helaas, de werkelijkheid is anders, al is hiermee in onze wijze van zien geen verontschuldigingsgrond gevonden voor het kabinet om op dit punt geen heldere getuigenis te geven. Daarom vraag ik de bewindslieden vrijmoedig, nogmaals in dit debat op deze fundamentele kwestie terug te komen en aan te geven waar naar de mening van dit kabinet de bron van het gezag ligt.

Niet alleen worden wijzigingen voorgesteld, maar ook zullen enkele grondwetsbepalingen komen te vervallen, waaronder het huidige artikel 100. De fractie van de RPF kan zich geheel verenigen met de

Leerling

hiervoor door de regering gegeven motivatie, inhoudende dat aan de bepaling over het in dienst nemen van vreemde troepen thans geen betekenis meer toekomt.

In de schriftelijke voorbereiding is van de zijde van de PvdA naar voren gebracht dat ter vervanging van het huidige artikel 100 van de Grondwet wellicht een bepaling moet worden opgenomen waarin regels worden gegeven betreffende de stationering van troepen van vreemde mogendheden binnen het Koninkrijk. Anderen hebben al erop gewezen dat collega K. G. de Vries op dit punt een amendement heeft ingediend om een nieuw artikel 99 toe te voegen.

Mijn fractie vindt het merkwaardig dat eerst nu een dergelijke suggestie wordt gedaan. Immers, reeds sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn er vreemde troepen in ons land gestationeerd, waarbij het vooral gaat om legering van troepen in het kader van het NAVO-bondgenootschap. Reeds om deze reden acht de fractie van de RPF opnemering van het voorgestelde artikel 99 overbodig.

De regering heeft in de memorie van antwoord geschreven dat een uitzondering op een deel terrein van het verdragsrecht van onjuist grondwetsbeleid getuigt. Ik leg de regering de vraag voor waarom zij dit nader motiveert door erop te wijzen dat een dergelijke bepaling haaks kan staan op gesloten verdragen tot stationering en een niet te voorziene blokkade voor de toekomst kan betekenen. Dit lijkt ons wat opportunistisch geredeneerd. Is het niet voldoende, te wijzen op de algemene bevoegdheid van de wetgever, verdragen te sluiten, waarbij alle voor- en nadelen tegen elkaar kunnen worden afgewogen?

Het zal duidelijk zijn, dat mijn fractie aan het bewuste amendement geen behoefte heeft. De voorgestelde aanpassingen van de Grondwet lijken op het eerste gezicht niet schokkend, maar aangezien het om wijzigingen van de Grondwet gaat, moeten wij er per definitie zwaar aan tillen. Het is alleen al om die reden, dat ik met veel belangstelling het antwoord van de regering afwacht.

□

De heer **Van der Burg** (CDA):
Mijnheer de Voorzitter! De CDA-fractie stemt in met het voorstel van wet op stuk nr. 19013. Ik maak van de gelegenheid gebruik om nog enkele

vragen te stellen en opmerkingen te maken over het huisrecht.

Het huisrecht is een belangrijk element van de persoonlijke vrijheid. Onder 'woning' begrijpt de CDA-fractie ook het zogenaamde tweede huis, de vakantiewoning en bij voorbeeld de stacaravan. Met andere woorden: bij een duurzaamheid van verblijf, waaronder overnachten, is er sprake van de bescherming van het huisrecht. Deelt de minister deze opvatting?

Artikel 12 van de Grondwet van 1983 handelt over het huisrecht, dat eist een verplichting tot legitimatie en tot mededeling van het doel van het binnentreden voorafgaand aan het binnentreden. Dit artikel leverde meteen enkele ernstige problemen op in twee categorieën. De eerste categorie: een noodsituatie, waarin ernstig en onmiddellijk gevaar dreigt voor de veiligheid van personen. Ik denk aan ambtenaren in functie, de bewoners of derden.

In geval van bij voorbeeld brand, gijzeling, watersnood, bewusteloosheid of stervensgevaar voor mensen die zich in die woning bevinden, waarin de bewoner een groot belang heeft om tegen dergelijke dreigende gevaren beschermd te worden. De tweede categorie: de opsporing of beëindiging van misdrijven, waardoor de rechtsorde ernstig wordt aangetast, bij voorbeeld hard-drugsdelicten of vuurwapendelicten.

Een algemene wet op het binnentreden – stuk nr. 19073 – is intussen ingediend. Daarover zal te zijner tijd nader worden gedebatteerd.

Voorzitter! De CDA-fractie stemt in met de voorgestelde wijziging die aan het tweede lid van artikel 12 van de Grondwet de clausule toevoegt, dat de verplichtingen tot legitimatie en tot mededeling van het doel van het binnentreden voorafgaand aan het binnentreden gelden 'behoudens bij wet gestelde uitzonderingen'. Zulks betekent, dat een uitzondering volledig in de wet in formele zin moet worden omschreven en dat de gevallen, waarin de wetgever van de bevoegdheid gebruik maakt 'uitzonderingen' moeten betreffen.

Voorzitter! In de memorie van antwoord op bladzijde 3 erkent de regering bij de Grondwetsherziening de gevolgen van artikel 12 van de Grondwet voor de opsporing van misdrijven onvoldoende onder ogen te hebben gezien. De regering constateert in de memorie van antwoord op bladzijde 5 terecht, dat van strijd tussen artikel 12 van de Grondwet en artikel 140 van de

Grondwet – de algemene regel van constitutioneel overgangsrecht – geen sprake is. Met de nieuwe Grondwetsbepaling krijgt in de ogen van de CDA-fractie de rechter voldoende houvast.

Voorzitter! De CDA-fractie staat in het algemeen op het standpunt, dat de grondrechten slechts beperkt kunnen worden door een wet in formele zin, voor zover die beperking door de Grondwet zelf wordt toegelaten. Met de Grondwet strijdige regelgeving is niet geoorloofd, ook al zit het oogmerk voor van bescherming van de veiligheid van personen in noodsituaties, de bescherming van de samenleving tegen delicten waarmee de veiligheid en gezondheid van personen kunnen zijn gemeind. Op grond van dit uitgangspunt kunnen vraagtekens gezet worden bij de grondwettigheid van de circulaires uit 1983.

De heer Wiebenga van de VVD heeft dat ook gedaan. Het is daarom terecht, dat de regering de consequentie heeft getrokken en artikel 12 al tweeënhalf jaar na de inwerkingtreding voor herziening voorlegt.

De CDA-fractie meent dan ook, dat de betrokken circulaires uit 1983 niet zonder meer gehandhaafd kunnen worden. Gaarne een reactie op dit punt van de regering.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! De behandeling van enkele voorstellen tot grondwetsherziening zou beschouwd kunnen worden als een kleine aanzet tot een eerste evaluatie van de algemene herziening, die drie jaar geleden haar beslag kreeg. Voor een echte evaluatie is het natuurlijk nog veel te vroeg.

Vooral het voorstel over het binnentreden in woningen geeft aanleiding tot enkele evaluerende opmerkingen. Artikel 12 van de Grondwet maakt deel uit van het hoofdstuk over de grondrechten, een hoofdstuk dat veel aandacht heeft gehad. Toch blijkt bij de toepassing pas goed, hoeveel vragen dit hoofdstuk oproept. Aan de hand van de discussie over artikel 12 wil ik er enkele signaleren.

De regering gaat uit van rechtstreekse werking van artikel 12 en van andere bepalingen inzake grondrechten. De wetsgeschiedenis geeft aanknopingspunten voor deze opvatting. Iets anders is, of het gewenst is bij een nieuwe formulering van grondrechten daaraan rechtstreekse werking toe te kennen.

Schutte

Problemen waarop wij in de afgelopen jaren zijn gestuit, benadrukken op zijn minst de bezwaren van dit systeem. Als artikel 140 van de Grondwet in dit geval had kunnen worden toegepast, was er geen aanleiding geweest om via de kromme weg van de pseudo-wetgeving de gevolgen van de grondwetsherziening op te vangen.

Een andere vraag is, hoe het zit met de horizontale werking van de grondrechten. Bij de parlementaire behandeling van de grondwetsherziening heeft de regering zich hierover niet al te expliciet uitgelaten. Vast staat mijns inziens wel, dat de klassieke grondrechten bedoeld zijn als rechten van de burger tegenover de overheid. Met dat oogmerk zijn zij grondwettelijk verankerd. De relaties tussen burgers onderling vinden hun basis in het privaatrecht. Het strafrecht biedt burgers bescherming tegen laakbaar optreden van medeburgers in specifieke gevallen. Wie kennisneemt van de commentaren die de afgelopen jaren op de herziene Grondwet zijn verschenen, ontdekt daarin een grote terughoudendheid in het erkennen van een horizontale werking van grondrechten. In haast nog sterkere mate geldt dit voor recente rechterlijke uitspraken. Ik vind dit een gelukkige ontwikkeling, die recht doet aan de unieke betekenis van grondwettelijke vrijheidsrechten. Een ruime erkenning van de horizontale werking mag op het eerste gezicht aantrekkelijk lijken, zij leidt echter gemakkelijk tot een grote onduidelijkheid over de feitelijke betekenis van de politieke en de civiele rechten van de burgers.

Wat het huisrecht betreft, denk ik dat het duidelijk is dat er van horizontale werking geen sprake kan zijn. De burgers worden beschermd tegen optreden van de overheid. Hun bescherming tegen optreden van particulieren is met name te vinden in artikel 138 van het Wetboek van Strafrecht. Dit artikel heeft bekendheid gekregen door de discussies over het kraken als inbreuk op het recht van eigendom en bewoning. Delen de bewindslieden deze conclusie?

Een derde discussiepunt wordt door de regering zelf gesignaleerd, namelijk een eventuele rangorde tussen de grondrechten. Daar gaat het om het huisrecht in relatie tot de bescherming van de onaantastbaarheid van het menselijk lichaam. Daar trekt de regering de conclusie, dat in

juridische zin sprake is van een nevenschikking en niet van een onderschikking van bepaalde rechten. Deze conclusie wordt als volgt onderbouwd: noch uit de volgorde of ouderdom van de grondrechten, noch uit de parlementaire behandeling is een hiërarchie van grondrechten te destilleren. Hier worden toch wel erg snel onvergelykbare grootheden in één adem genoemd.

Ik denk dat de bewindslieden gelijk hebben als de discussie beperkt blijft tot het concrete voorbeeld van het huisrecht in relatie tot de lichamelijke integriteit. Ook is bij de behandeling van de grondwetsvoorstellen duidelijk uitgesproken, dat aan de volgorde geen betekenis mag worden toegekend. Ik wijs erop, dat onder meer Van der Hoeven breed is ingegaan op de vraag hoe oude, klassieke grondrechten zich verhouden tot nieuw geformuleerde rechten.

Daarbij kwam hij tot de conclusie dat, nu een aantal klassieke grondrechten in de herziene Grondwet ongewijzigd zijn overgenomen, en ook uit de toelichting daarbij en uit de discussie daarover uit niets blijkt, dat het de bedoeling van de grondwetgever was op deze rechten beperkingen aan te brengen, het onjuist zou zijn aan te nemen, dat nieuw geformuleerde grondrechten zouden kunnen afdoen aan de betekenis van de ongewijzigd gebleven klassieke grondrechten.

Ik zou dan ook de conclusie van de regering in de memorie van antwoord in die zin willen verstaan, dat anciënniteit op zich zelf nog niet leidt tot een rangorde in grondrechten, maar dat wel betekenis moet worden toegekend aan hetgeen de grondwetgever bij de grondwetsherziening gezegd en niet gezegd heeft over de betekenis van klassieke grondrechten. Ook op dit punt zou ik graag het oordeel van de regering vernemen.

Ik meen dat deze benadering in dezelfde lijn ligt als die welke de regering heeft gekozen met haar voorstel tot wijziging van artikel 12. Het was buiten kijf dat een ongelimiteerde toepassing van de legitimatieplicht niet acceptabel was en door de grondwetgever, zou die vraag aan de orde zijn gekomen, ook zeker niet gewenst zou zijn. Niettemin heeft de regering terecht, na het advies van de Raad van State te hebben ingewonnen, gekozen voor wijziging van de grondwetsbepaling, ten einde de mogelijkheid van beperkingen

daarin op te nemen. De Raad van State omschreef het in zijn advies van 9 oktober 1984 als volgt:

'Beperking van in de Grondwet gestelde voorschriften is alleen mogelijk op grond van in de Grondwet zelf opgenomen clausules, dan wel op grond van het proces van rechtsvinding in niet voorziene gevallen'. Deze volgorde vind ik van essentieel belang, steeds als de vraag naar mogelijke beperkingen aan de orde komt. Dat wil ik ook in rekening brengen als in de memorie van antwoord wordt gesproken over conflicterende grondrechten. De afweging zal dan moeten plaatsvinden in het kader van het grondwettelijk stelsel van beperkingsbevoegdheden.

Meestal zal dat betekenen – zo wordt in de memorie van antwoord gesteld – dat in een wet in formele zin de afbakening van de reikwijdte van het ene grondrecht ten opzichte van het andere wordt gegeven. In een proces van rechtsvinding in niet voorziene gevallen zal dit de uitweg zijn, maar deze uitweg mag mijns inziens geen regel zijn die de wetgever hanteert om bij voorbaat mogelijke conflicten op te lossen. Daarvoor moet mijns inziens de Grondwet zelf een basis bieden.

In dit verband nog een enkel woord over de veel besproken circulaire van 1983. Ik kan mij voorstellen dat de regering, geconfronteerd met de problemen die de rechtstreekse werking van artikel 12 oproep, zocht naar een mogelijkheid om aan deze problemen tegemoet te komen, en een circulaire is dan gauw geschreven. Waar hierin toch duidelijk bevoegdheden werden toegekend aan opsporingsambtenaren die een inbreuk inhielden op een grondrecht, verdergaand dan de tekst van de Grondwet mogelijk maakte, had dit mijns inziens niet bij ministeriële circulaire gekund.

Wellicht was in deze zin nog iets te vinden geweest, als de regering er meteen de conclusie aan had verbonden, dat een voorstel tot wijziging van artikel 12 zou worden ingediend. Dan had de circulaire het karakter kunnen hebben van het aangeven van gevallen waarin, naar het oordeel van de bewindslieden, sprake zou kunnen zijn van noodtoestand. Maar nu kwamen twee circulaire in de plaats van een wetsvoorstel; een praktijk die niet voor herhaling vatbaar is.

Over de beide andere wetsvoorstellen kan ik korter zijn. Ik heb geen moeite met de uitbreiding van de

Schutte

inlichtingenplicht van ministers en staatssecretarissen tot individuele kamerleden. Toch blijft hier naar mijn mening sprake van een spanningsveld. Een individueel lid van de Kamer heeft recht op inlichtingen. Voor de betrokken minister is er slechts één verschoningsgrond, namelijk strijd met het belang van de Staat. Nu wordt in de memorie van antwoord wel vermeld dat de minister ook om redenen van opportuniteit inlichtingen kan weigeren, maar dat hij dit niet kan volhouden als het betrokken kamerlid voet bij stuk houdt. Dat betekent dus dat elk kamerlid elke zaak op de spits kan drijven en dat er uiteindelijk voor de minister maar één escape is, namelijk het belang van de Staat. Vormt dit nu geen gevaar voor een verantwoord gebruik van deze verschoningsgrond?

Wil de Kamer als geheel goed kunnen functioneren, dan is een zeer beperkt gebruik van de verschoningsgrond vereist. Maar een individueel kamerlid kan eigen redenen hebben om bij voorbeeld zeer tijdroevende inlichtingen te vragen. Als het dan voldoende is dat het individuele kamerlid volhardt in zijn vraag, is het dan wel juist dat alleen het belang van de Staat nog kan dienen om de gevraagde inlichtingen niet te verstrekken? Is de kans dan niet groot, dat de minister zich maar beroept op het belang van de Staat en dat de kamermeerderheid dit accepteert, omdat zij de onredelijkheid van de vraag ook wel inziet? Als de uitbreiding van de inlichtingenplicht zou leiden tot een uitholling van het begrip 'belang van de staat', zou ik dit voor het goed functioneren van de parlementaire controle slecht vinden.

Iets dergelijks kan zich voordoen, als het belang van individuele ondernemingen in het geding is. Op zichzelf is zo'n belang zeker niet gelijk aan het belang van de Staat. Het is ook een goede zaak dat eerst wordt getracht om een geëigende, al dan niet vertrouwelijke vorm van informatieverstrekking te vinden. Ik ben het met de bewindslieden eens, dat er zich gevallen kunnen voordoen, waarbij een beroep op het belang van de Staat kan worden gedaan. Dan zal er toch wel op enigerlei wijze sprake moeten zijn van een relatie met de Staat.

Tegen die achtergrond heb ik wat moeite met de antwoorden van de minister van Economische Zaken die hij op 22 november verleden jaar gaf

op schriftelijke vragen van de leden van de Eerste Kamer Christiaanse en Kaland over Aldel. Daarin zegt de minister dat ook particuliere belangen dienen te worden betrokken bij de vraag of het belang van de Staat in het geding is, en vervolgens luidt de conclusie: 'Zo kan het belang van een bedrijf voldoende reden zijn voor een beroep op de verschoningsgrond van artikel 68'.

Mijns inziens moet dit antwoord zo begrepen worden dat het belang van een bedrijf reden voor een beroep op de verschoningsgrond kan zijn, indien en voor zover er een relatie is tussen dit belang en het belang van de Staat. Kunnen de bewindslieden dit bevestigen?

Voorzitter! Het is bekend dat mijn fractie in het verleden reeds bezwaren had tegen de voorstellen inzake de verdediging. Het is goed dat de Eerste Kamer die voorstellen niet heeft aanvaard. Dit wil niet zeggen dat in het aangepaste voorstel al mijn bezwaren zijn weggenomen. Ik blijf bij mijn bezwaar tegen de vermelding in artikel 97 van het vervullen van internationale taken door de krijgsmacht, ter zake waarvan plichten kunnen worden opgelegd.

De dienstplicht is een recht van de overheid in het belang van de gezamenlijke verdediging van onze vrijheid. Dat is inherent aan het overheidsambt. Daarnaast is het heel wel mogelijk dat Nederland in internationaal verband hulp verleent, ook met inschakeling van militairen. Naar mijn overtuiging heeft de overheid niet het recht haar militairen te verplichten daaraan bij te dragen. Het gaat hierbij in uiterste consequentie om het recht van de overheid haar burgers te vragen hun leven te geven. Mag de overheid dit ook vragen als het gaat om een door de overheid aangegane internationale verplichting, die niet voortvloeit uit de verdediging van eigen land? Mijns inziens mag dit niet als het gaat om een onomstreden zaak als een vredesmissie in Libanon en het mag zeker niet als het doel politiek omstrede zijn.

Ik maak in dit verband nog een enkele opmerking over het amendement van de heer De Vries. De heer De Vries is een vindingrijk man, die steeds nieuwe wegen zoekt om te bereiken wat hij belangrijk acht.

De heer **De Vries** (PvdA): Doet u dat dan niet?

De heer **Schutte** (GPV): Ik wil niet zeggen dat ik vindingrijk ben. Ik

probeer het wel te zijn, maar ik vind dat die kwalificatie meer op u van toepassing is.

De heer **De Vries** (PvdA): Dat is een significant verschil.

De heer **Schutte** (GPV): Goed. De heer De Vries laadt zelfs niet de schijn op zich dat met aanneming van amendement wordt beoogd het veel besproken verdrag met de Verenigde Staten te blokkeren. Als deze grondwetsbepaling worden aanvaard, geldt zij niet voor reeds gesloten verdragen. Dit betekent niet dat ik geen bezwaar tegen aanneming van het amendement heb.

Wie wil onderhandelen over een verdrag met een andere mogendheid, zal een zeker belang hebben bij de totstandkoming van zo'n verdrag. Het is dan zaak te kunnen onderhandelen over de voorwaarden van het verdrag. Als echter één van de partijen bij voorbaat is gebonden aan een opzegclausule van twee jaar, is de onderhandelingspositie van dit land verzwakt. Voor wat hoort wat, geldt ook in internationale verhoudingen.

Natuurlijk is het waar dat stationering van vreemde troepen de instemming van Nederland moet hebben, verdrag of geen verdrag. Maar er kan toch altijd onderhandeld worden over een opzegclausule. Dit moeten dan wel vrije onderhandelingen zijn, ook van de kant van Nederland. Er kan dan een termijn overeengekomen worden die in dat geval redelijk is. Misschien is soms een termijn van twee jaar nog te lang.

Voorzitter! Zoals gebleken is, ben ik nog niet toe aan instemming met het wetsvoorstel inzake de verdediging. De andere twee wetsvoorstellen geven wel aanleiding tot verdere discussie, maar zij stuiten bij mij niet op bezwaren.

□

De heer **Van Rossum** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Grondwetswijzigingen zijn zeer belangrijk. Dit zou aanleiding kunnen zijn voor een algemene beschouwing over de grondwetsherziening als geheel. Dit zou echter een herhaling van zetten betekenen. Het is erg verleidelijk om bij deze gelegenheid hieraan te beginnen, maar dit is al uitvoerig gebeurd bij de algehele herziening van de Grondwet. Ons standpunt is dat de regering bij de gratie Gods regeert en dat dit eigenlijk ook in de Grondwet tot uitdrukking zou moeten komen.

Van Rossum

Daar hebben wij bij de algehele herziening echter al uitvoerig over gesproken. Ik laat dit nu maar rusten, evenals de verhouding tussen de grondrechten. Dit weegt voor ons naar in het verleden gebleken is zeer zwaar, maar dit is slechts zijdelings aan de orde bij de behandeling van deze wetsvoorstellen. Ik beperk mij tot de drie wetsvoorstellen die thans aan de orde zijn.

Ik ga eerst in op het wetsvoorstel inzake het binnentreden van woningen. In artikel 12 van de Grondwet wordt een bijzonder aspect van de algemene privacy-bepalingen, vervat in artikel 10, eerste lid, geregeld, namelijk het huisrecht. Dit was voorheen geregeld in het oude artikel 172. Het is wat wonderlijk toegegaan bij de herformulering. Aan grondrechten in het algemeen komt een principiële geldingskracht toe, maar geen enkel grondrecht is absoluut. Alleen bij formele wet mag iets geregeld worden en dit mag dan niet in strijd zijn met andere bepalingen van de Grondwet.

Bij artikel 12, eerste lid, werden de uitzonderingen destijds verruimd door het creëren van een hele warwinkel van talloze en zeer uiteenlopende voorschriften die de delegatiemogelijkheid omvatten. Met de aanscherping van het tweede lid beoogde men anderzijds, door het stellen van vrij strakke vormvereisten – legitimatie en mededeling van het doel van het binnentreden – het waarborgkarakter van artikel 12 weer wat te verhogen. Dat is ons eigenlijk wat opgebroken, niet in het minst vanwege een wat ongelukkige, ondoordachte amendering door de Kamer, namelijk het schrappen van het woord 'desgevraagd'. Daarbij moet wel gezegd worden dat de regering het amendement vrij moeiteloos overnam.

Ook zonder die amendering waren echter praktische problemen niet achterwege gebleven, of zien wij dat verkeerd? Circulaires werden uitgevaardigd om enigermate in de problematiek tegemoet te komen. Men vraagt zich af hoe een dergelijke, blijkbaar van voldoende praktische zin gespeende regelgeving mogelijk was. Is niemand op het idee gekomen dat men voor de praktijk van de binnentreden-problematiek eens te rade zou moeten gaan bij, bij voorbeeld, opsporingsambtenaren?

Onze fractie is het er uiteraard mee eens dat artikel 12 zodanig wordt aangepast dat het werkbaar blijft,

met name in noodsituaties bij opsporing en beëindiging van misdrijven die de rechtsorde ernstig schokken en in gevallen waarin onmogelijk aan vormvoorschriften kan worden voldaan, zoals bij bewusteloosheid van een bewoner. Niettemin vinden wij het een ietwat beschamende vertoning dat zo spoedig na het van kracht worden van de nieuwe Grondwet reeds een aanpassingsoperatie beslist noodzakelijk blijkt. Wij vragen ons met lichte vrees af of de Grondwet nog meer van deze constructiefouten zal blijken te bevatten.

Tot slot heb ik in dit verband nog één feitelijke vraag. In de memorie van antwoord wordt gesproken over de indiening van een voorstel voor een algemene wet op het binnentreden, dat ons inmiddels heeft bereikt. Welk lot is het ooit gecreëerde concept-ontwerp van wet houdende wijziging van de binnentredingsbepalingen beschoren? Kan de bewindsmans ons daarover inlichten?

Ik kom bij het tweede wetsontwerp, 19014, inzake het geven van inlichtingen door ministers en staatssecretarissen. Ook dit wetsontwerp houdt verband met een amendement van de Kamer. Opneming van een recht van een individueel kamerlid op inlichtingen werd echter in tweede lezing met één stem verschil door de Eerste Kamer verworpen. Het individuele vragenrecht, dat in de reglementen van orde aan de leden der Kamers wordt toegekend, acht men begrepen in de nu voorgestelde herformulering van artikel 68 van de Grondwet.

Omdat ook dit recht alweer niet onbeperkt uitgeoefend kan worden, spitsen de meningsverschillen zich toe op de vraag of en zo ja wanneer een bewindspersoon zich voor een weigering van gevraagde inlichtingen kan beroepen op de verschoningsgrond 'het belang van de staat'. Ook stuiten wij hier op de grenzen van de openbaarheid. Soms is openbare verstrekking van de verlangde gegevens niet mogelijk en moet gezocht worden naar een modaliteit die zoveel mogelijk recht doet aan het belang het parlement te informeren.

Hoezeer wij het ook onze plicht achten op te komen voor de rechten van het parlement, die nodig zijn om het regeringsbeleid te kunnen controleren, wij erkennen tevens dat bij de beantwoording van de vraag of het belang van de staat in het geding is, regering en Staten-Generaal een eigen verantwoordelijkheid hebben.

Bij blijvende verschillen van mening zal – dat is kenmerkend voor de politiek – ten slotte de beantwoording van de machtsvraag uitsluitel moeten verschaffen.

Wij erkennen uit dien hoofde het recht van de regering om gevraagde inlichtingen aanvankelijk te weigeren om praktische redenen, of om redenen van opportuniteit, als een weigering maar behoorlijk gemotiveerd kan worden. Ook de betekenis van de verschoningsgrond bestaat volgens de memorie van antwoord niet in de laatste plaats hierin dat de regering erdoor genoopt wordt daarop een uitdrukkelijk beroep te doen en voor dat beroep argumenten aan te voeren. Kunnen de bewindslieden aangeven hoe zij zich dat laatste voorstellen?

Het motiveren van een beroep op 'het belang van de Staat'? Is het niet veeleer zo, dat zo'n beroep in feite een blokkade in de discussie opwerpt en als zodanig argumentatie – en daarmee de mogelijkheid van overtuiging van de desbetreffende Kamer – onmogelijk maakt? Heeft een beroep op de verschoningsgrond niet veel meer het karakter van een machtswoord?

Omdat het antwoord op de machtsvraag uiteindelijk beslissend is voor de vraag of de Kamer al dan niet zwicht voor een weigering door de bewindspersoon, wordt het individuele recht van een kamerlid uiteraard gerelativeerd. Belangrijk zal ook in de toekomst het politiek-getalsmatige gewicht van een verzoek om inlichtingen blijven. Een slotvraag onzerzijds, in het verlengde van deze conclusie, is nog, in hoeverre verwacht mag worden dat bewindspersonen, anticiperend op de in te schatten getalsmatige verhoudingen of op de grootte van de fractie van het desbetreffende kamerlid, zich zullen bedienen van praktische en opportuniteitsredenen om inlichtingen te weigeren. Zal er, kort gezegd, aan de bestaande praktijk ook maar iets veranderen?

Ten slotte kom ik bij het laatste wetsontwerp, nr. 19017, betreffende de verdediging.

Ook bij de parlementaire voorgeschiedenis van deze bepalingen speelde de Eerste Kamer een cruciale rol. Mijn fractie aan de overzijde heeft er destijds aan meegewerkt, dat de toenmalige voorstellen werden verworpen. Niettemin hebben wij er oog voor dat, ten gevolge van deze verwerping, ondanks enkele kleine redactionele

Van Rossum

aanpassingen, eigenlijk een corpus alienum in de overigen – de onderwijsbepalingen uitgezonderd – herziene Grondwet is beland. Dit onvermijdelijke gevolg van de verwerping van de regeringsvoorstellen verdient dan ook niet de schoonheidsprijs.

Het thans voorliggende voorstel staat weer geheel in het teken van de algehele grondwetsherziening, te weten: deconstitucionalisering en modernisering. Als doeleinden op zichzelf spreken zij ons evenwel bijster weinig aan. Omdat er echter impliciet mee gezegd wil zijn, dat geen belangrijke inhoudelijke wijzigingen worden voorgesteld, kunnen wij er vrede mee hebben, als in de memorie van toelichting wordt gezegd:

‘Naar ons oordeel zou de grondwetgever, die erin geslaagd is een algehele herziening van de Grondwet tot stand te brengen, tekort schieten indien hij niet alsnog de bestaande defensiebepalingen op de hoogte van de tijd zou brengen en ook op het onderhavige terrein één van de hoofddoelstellingen van de grondwetsherziening, namelijk bekorting en betere leesbaarheid van de artikelen zou verwerklijken.’

In dit licht plaatsen wij dan ook het onderhavige voorstel. Ondertussen dienen wij er wel acht op te slaan, dat deze doelstelling ertoe leidt, dat vrijwel alle bestaande artikelen inzake de verdediging verdwijnen en vervangen worden door een tweetal nieuwe bepalingen, de artikelen 97 en 98.

Uiteraard stemt het – gezien onze opstelling in het verleden – tot tevredenheid, dat de vermelding van de krijgsmacht in de Grondwet gehandhaafd wordt, waarmee onverbreekelijk verbonden is de bepaling inzake het oppergezag. Hoewel de term ‘oppergezag’ ons aanspreekt en zeker geen overwegen- de bezwaren oproept, moeten wij toch toegeven, dat het woord, als het tegen het licht van de hoofddoelstelling modernisering wordt gehouden, ietwat merkwaardig afsteekt. Dat ‘de Koning’ vervangen is door ‘de regering’ spijt ons nog altijd.

Gerustgesteld waren wij ook door de mededeling in de memorie van antwoord, dat artikel 98 betreffende de gewetensbezwaren tegen militaire dienst naar de mening van de regering niet uitlokt tot oneigenlijk beroep op en gebruik van de Wet gewetensbezwaren militaire dienst.

Een vraag hebben wij nog over de tweede zin van het eerste lid van artikel 97 betreffende de mogelijkheid om aan burgers verplichtingen op te leggen. Dit geldt natuurlijk ook in het internationale verband.

Hebben wij het goed begrepen, dat het zogenaamde ‘open systeem’ van de Grondwet met zich brengt, dat aan de burgers, te weten Nederlanders en ingezetenen van een andere nationaliteit a andere persoonlijke verplichtingen dan de verdediging kunnen worden opgelegd door de wetgever en b alle verplichtingen zonder onderscheid naar geslacht zouden kunnen worden opgelegd? Is onze conclusie juist, dat er op deze punten geen enkele drempel voor de (gewone) wetgever meer zal bestaan?

Ten slotte wil ik nog een enkele opmerking maken over het amendement-De Vries om een nieuw artikel 99 in te voegen. Hij heeft hierop een zeer uitvoerige en uitgebreide toelichting gegeven.

Hij heeft ons daarmee niet overtuigd. Wij vrezen dat wij anders blokkades opherpen, die ons alleen maar voor moeilijkheden zullen plaatsen. Wij zullen dus aan dat amendement niet onze steun geven.

De heer **De Vries** (PvdA): Voorzitter. Ik wil graag namens mijn fractie een enkel woord spreken over het wetsvoorstel inzake de verdediging. Alvorens er inhoudelijk op in te gaan, stel ik er prijs op om tegenover de minister van Binnenlandse Zaken van mijn erkentelijkheid blijk te geven inzake de technische bijstand, die mij op deskundige en geduldige wijze is verleend door zijn ambtenaren bij het opstellen van een amendement. Die bijstandsverlening is gebruikelijk. Desondanks wordt die door mij en naar ik zeker weet ook door mijn collega's altijd weer bijzonder op prijs gesteld.

Voorzitter. Wij hebben indertijd met enig misnoegen gezien hoe de Eerste Kamer overging tot verwerping van een ontwerp, dat na een tamelijk onstuimige discussie in deze Kamer onze steun had gekregen. Toen de regering terugkwam met een wetsvoorstel en gezegd werd dat het nodig was om hier en daar te accommoderen in de richting van degenen die grote bezwaren hadden getoond, hebben wij gezegd dat wij dat wel inzagen en dat wij er in het algemeen begrip voor hadden dat de regering met bezwaren, die zij zelf niet deelt, rekening hield.

Tot nu toe heb ik niet gemerkt dat de regering erg veel rekening wenst te houden met inzichten die bij onze fractie zijn gaan leven. Ik zou een dringend beroep op de regering willen doen om dat toch te doen. Onze fractie heeft dit wetsvoorstel behandeld als een nieuw wetsvoorstel en heeft goed overwogen wat zij aan wil met de passages over de verdediging in de Grondwet. Er heersen op het punt, waarop ik een amendement heb ingediend, bij ons sterke overtuigingen.

De leden die opgemerkt hebben dat dit amendement wellicht iets te maken heeft met recente discussies in dit land over kruisvluchtwapens zou ik willen zeggen dat het er alles en niets mee te maken heeft. Het ‘niets’ is eenvoudig uit te leggen. Het is volstrekt duidelijk dat, als mijn amendement wordt aangenomen door deze Kamer, waarop ik na het aanhoren van de vorige sprekers niet bij voorbaat meen te mogen rekenen, dit geen enkele verandering zal brengen in de status van het verdrag dat de regering tot stand wil brengen. In die zin heeft het er dus niets mee te maken.

Het heeft alles te maken met het volgende. Tijdens de debatten over de kruisvluchtwapens is mij gebleken dat er kennelijk hele fundamentele verschillen van inzicht zijn tussen regering en oppositie ten aanzien van de stationering van vreemde troepen in Nederland. Ongeveer een jaar geleden is een publieke discussie aangevangen over het verdrag. Toen ik die aanhoorde en vernam dat zo'n verdrag best vijftien tot twintig jaar onopzegbaar gemaakt kon worden, dacht ik: hier is iets zeer fundamenteels aan de orde.

Er zijn kennelijk vooraanstaande politici in dit land, die van mening zijn dat het mogelijk is dat de regering bij verdrag, gesteund door een – in dit geval buitengewoon kleine – kamermeerderheid, in een uiterst controversiële kwestie in staat is om zulks te regelen voor een periode van buitengewoon lange duur, welk verdrag onaantastbaar zou zijn voor volgende regeringen en parlementen.

Voorzitter. Ik heb mij vervolgens natuurlijk op de hoogte gesteld van inzichten, die op dat gebied elders leven en ik heb een aantal personen geconsulteerd. Ik ben tot de conclusie gekomen, dat wij te maken hebben met een vraagstuk dat zeer fundamenteel van aard is. Ik ben van mening dat deze Kamer en ook de regering

De Vries

niet moeten meewerken aan het tot stand komen van verdragen en rechtsregels, die de positie van een volgende regering en een volgend parlement en zeker van volgende regeringen en volgende parlementen minder sterk maken dan de eigen positie. Als de regering en de Kamer meewerken aan het uithollen van de zeggensmacht van volgende regeringen en Kamers dan zijn zij niet alleen bezig om de positie van die volgende regeringen en Kamers te verzwakken maar dan zijn zij ook bezig met een uitholling van het systeem van onze democratie.

De vorige week nog heeft in een debat over economische vraagstukken in de Kamer de heer De Vries van het CDA, die er in het algemeen bij stemmingen toe bijdraagt dat mijn invloed hier wordt geneutraliseerd, maar die ik graag aanroep als ik met hem kan instemmen, meegedeeld dat naar zijn opvatting regeringen niet over hun graf heen behoren te regeren. Dat is geen nieuwe gedachte. Ik ben ook blij dat de heer De Vries erkent dat deze regering binnenkort aan haar graf toekomt. Het staat enigszins buiten de discussie over de grondwetsherzieningen, maar voor zover wij eraan kunnen bijdragen zullen wij de aarde op dat graf behoorlijk aanstampen.

Desondanks is het principieel van groot belang, dat wij inzien dat een regering en een parlement in beginsel van de kiezers een mandaat krijgen om gedurende vier jaar de overheidsmacht te beheren. Het is niet hun macht geworden, waarmee zij voor de toekomst zouden kunnen omspringen zoals zij willen, maar het is een macht die wordt uitgeoefend in gehoorzaamheid aan degenen die hun die macht via verkiezingen hebben gegeven.

In het debat over de 1 oktober-brief, enige tijd nadat in het kader van het voorliggend wetsontwerp de gedachtenwisseling over de vraag of verdragen over het stationeren van troepen onopzegbaar moeten zijn was aangevangen, heeft de minister van Buitenlandse Zaken meegedeeld dat het enige verschil tussen de regeling die Nederland treft en de regelingen die door andere landen worden getroffen de looptijd en de opzeggingstermijn betreft. Toen hij de ratio van de opzeggingstermijn en de looptijd toelichtte, zei hij dat de binnenlands-politieke situatie in ons land een rol had gespeeld. Men had afgewogen wat de risico's waren die

een verdragspartner zou lopen als er een machtswisseling in het land plaatsvond.

Prof. Kooijmans heeft gezegd, dat dit verdrag politiek in een juridisch jasje is, waar niets tegen te doen is. Ik stel dat met pijn vast. Ik vind overigens dat degenen die zich erover verheugen ook een probleem hebben. Ik geloof dat het een aanslag op ons systeem is.

Wij zijn niet tegen de stationering van vreemde troepen in ons land, integendeel. Wij juichen die toe, zolang die in ons land breed gedragen wordt. Dat kan echter niet leiden tot partijpolitieke afspraken die een volgend kabinet en een volgende Kamer onherroepelijk van enige zeggenschap over het verblijf van die vreemde troepen uitsluiten.

Het stationeren van vreemde troepen vindt plaats in het kader van een veiligheidsbeleid. Kort geleden heeft de heer Van Mierlo gemeend een tamelijk onzinnige discussie te moeten entameren over de vraag of je bij heronderhandelingen concessies zou moeten doen. Dat lijkt mij een discussie voor de veemarkt. Het gaat bij het sluiten van dit soort verdragen over de vraag hoe Nederland in een bondgenootschap samen met zijn bondgenoten denkt op de beste wijze de veiligheid van zijn bondgenoten en van zichzelf te kunnen behartigen. Dat is niet een discussie waarin je concessies aan de een of aan de ander doet, maar een discussie waarin je nagaat hoe je je eigen bijdrage optimaliseert en je verantwoordelijkheid optimaal draagt.

Ik meen dat wij te maken hebben met wat men in Engeland wel noemt het constitutionaal ethos. Naar mijn smaak is daaraan een heel aardige passage gewijd in de laatste druk van Van der Pot-Donner, van 1983, die ik graag aan de Handelingen toevertrouw:

'Een jurist kan wel zeggen dat dit rechtens niets betekent zolang de Sovereignty of Parliament wordt volgehouden en politologen kunnen wel beweren dat de 'macht' dan toch maar berust bij de eerste minister of bij de meerderheidspartij, doch zowel de een als de ander zijn zich bewust dat hun methodiek slechts een deel van de werkelijkheid omvat.

Tot die werkelijkheid behoort een door nationaal zelfbewustzijn en tradities gevoed, sterk ontwikkeld constitutioneel besef, ik ben geneigd te zeggen: een constitutionele ethos, waardoor ook degene die door juristen of politologen als juridisch

of politiek almachtig wordt aangewezend, zich bewust blijft deel van een geheel te zijn en de andere instellingen te moeten respecteren in hun door wet, besluit of conventie erkende rechten en bevoegdheden. De juridisch of politiek machtigen weten dat hun macht vervliegt, wanneer zij ook maar zouden schijnen te vergeten dat 'power' op 'obedience' rust en dat hun 'authority' een constitutionele is en slechts als zodanig 'geldt'.

Ik geloof dat het noodzakelijk is, dat wij in de Grondwet op dit stuk, dat van het grootst mogelijke belang is voor ons land, een bepaling opnemen die het mogelijk maakt, nadat alle andere middelen uitgeput zijn tot een eenzijdige opzegging van het verdrag te komen.

Het gaat natuurlijk niet alleen om een eenzijdige opzegging van een verdrag door Nederland als verdragspartner, maar ook de andere verdragspartner. Ik vind dat de regering volstrekt ongelijk heeft en ook onredelijk argumenteert als zij zegt dat wij dan eventueel een verdragspartner tegen zijn wil in zouden kunnen dwingen in ons land te blijven. Ik denk dat zelfs door zo'n verdragspartner overwogen zou kunnen worden of hij niet met gebruikmaking van andere grondwetsartikelen ons land zou kunnen verlaten.

Overigens zie ik ook het nut niet van het stationeren van vreemde troepen die hier tegen hun zin zouden zijn. Voor ons land moet gelden dat, als hier de opvatting zou ontstaan dat het niet in het staatsbelang is dat stationering van vreemde troepen wordt gecontinueerd, die stationering beëindigd moet kunnen worden, ongeacht de inzichten die een vorige regering, terecht of ten onrechte, hebben geleid tot het afsluiten van dat verdrag, wellicht een verdrag met een buitengewoon lange looptijd.

Het lijkt mij nuttig nog op te merken dat hier geen al te gemakkelijke procedure wordt voorgesteld, een procedure die tot lichtvaardige besluitvorming aanleiding kan geven. Als men een verdrag sluit, stel ik mij zo voor dat partijen het er dan over eens zijn. In het algemeen wordt in verdragen opgenomen dat, als er verschil van mening ontstaat, men de onderhandelingen zal heropenen. Dat staat overigens ook in het verdrag inzake de kruisvluchtwapens.

Als de uitkomst van een nader gesprek tussen het ontvangende en het zendende land zodanig is dat wij

De Vries

zeggen dat wij met de voorwaarden waaronder dit verblijf hier plaatsvindt, of met het feit dat het verblijf van vreemde troepen in ons land wordt gecontinueerd, of met het feit dat wij onze troepen in een ander land gestationeerd hebben, eigenlijk niet meer uit de voeten kunnen of, sterker nog, dat één en ander in strijd dreigt te komen met ons eigen staatsbelang, dan moeten wij ons niet door een eventueel in het verdrag opgenomen zeer lange termijn in de onmogelijkheid bevinden om er iets aan te veranderen.

Beide partners moeten dan in staat zijn om het verdrag te beëindigen. Een stationering van vreemde troepen in ons land – ik zeg dit ook tegen degenen die hier zoëven hebben gezegd dat zij daar geen belangstelling voor hadden – kan alleen maar de beoogde functie dienen als zij ook door regering en parlement ondersteund blijft en niet blijft berusten op inzichten van een regering die waarschijnlijk dan al zijn natuurlijke vierjaarlijkse graf heeft opgezocht.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Ik kan deze redenering van de heer De Vries wel aanvoelen, maar waarom stelt hij voor om in alle gevallen die zich in de toekomst kunnen voordoen – dat kan een heel lange toekomst zijn en zeer verschillende gevallen – een verdrag met een opzegtermijn van twee jaar te sluiten? Op basis van zijn redenering is het wel logisch dat er van de Grondwet een zekere instructie uit zou gaan dat de looptijd niet langer mag zijn dan een bepaalde tijd, maar een minimale periode van twee jaar bindt toch ook de Nederlandse regering in het kader van onderhandelingen en die kan in bepaalde situaties toch ook schadelijk zijn voor het resultaat van die onderhandelingen?

De heer **De Vries** (PvdA): Voorzitter! Ik denk dat partijen ook wat dit soort zaken betreft alleen maar tot elkaar komen als ze het eens zijn over het doel dat met de stationering gediend moet worden. Aangezien het toelaten van vreemde troepen op je eigen territorium een nogal gewichtige zaak is en aangezien het ook een nogal zware beslissing is om de eigen troepen naar een vreemd territorium te sturen, mag je aannemen dat men ernaar zal streven om tot een zo groot mogelijke overeenstemming tussen betrokken landen te komen.

Zoals ik al in het begin van mijn interventie opmerkte, is deze vraag ook opgekomen, omdat het bij buitengewoon controverse zaken door vooraanstaande politici in dit land kennelijk mogelijk wordt geoordeeld om komende regeringen en parlementen daaraan te binden.

Als partijen het met elkaar eens zijn dat een stationering wenselijk is en als zo'n beslissing ook wordt gedragen door een parlement, mag men er ook van uitgaan dat een dergelijk verdrag niet hapsnap wordt opgezegd. Dat kan niet de intentie zijn, want anders zou er op het moment van het sluiten van dat verdrag al geen aanleiding meer bestaan om dat te tekenen. Als gedurende de looptijd van een verdrag blijkt dat er onoverkomelijke problemen ontstaan bij één van de verdragspartners met die stationering, dan moet in de eerste plaats in onderhandelingen worden onderzocht of men niet tot modificaties kan komen die beider instemming hebben. Dat zou uiteindelijk de mooiste weg zijn.

Als dat niet lukt, moet een van beide partijen kunnen zeggen: gelet op het feit dat wij het niet eens kunnen worden over nieuwe termen van het verdrag, kan ik niet verder leven met dat verdrag. Natuurlijk heb ik talloze modificaties overwogen voor omschrijving van deze gedachte in de Grondwet. Uiteindelijk ben ik op de onderhavige tekst uitgekomen. Het is namelijk noodzakelijk om bij het afsluiten van het verdrag daarin zo'n voorwaarde op te nemen.

De termijn kan drie of vier jaar zijn, maar er moet een bepaling worden opgenomen waaruit blijkt dat het mogelijk is om het verdrag op te zeggen, als alle andere middelen die in een verdrag kunnen worden opgenomen niet hebben gewerkt. Je kunt ook redeneren dat het verdrag maar direct moet worden opgezegd, als toch alles al gefaald heeft. Ik heb evenwel beproefd om een redelijke termijn te kiezen waarop het verdrag kan worden afgewikkeld, ook ten opzichte van de tegenpartij.

Het gaat niet aan om de vreemde troepen die er aanvankelijk met onze instemming gekomen zijn, hals over kop over de grens te zetten. De termijn van twee jaar is bij voorbeeld ook te vinden in het verdrag over de legering in Budel: als een van beide partijen na de looptijd van het verdrag vindt dat het moet worden opgezegd, dan kan dat schriftelijk gebeuren, maar de opzeggingstermijn

is wel twee jaar. Ik hoop dat ik hiermee de vraag van de heer Schutte voor hem voldoende heb beantwoord.

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Zit er toch niet een wat zwak punt in het verhaal? Er wordt gezegd dat een verdrag dat gesloten wordt, beëindigd moet kunnen worden. Dat wordt beperkt tot het stationeren van groepen. Er zijn mijns inziens evenwel nog wel meer punten waarover men in de loop van de tijd anders kan gaan denken; tegen die achtergrond streeft men dan naar beëindiging van een verdrag. Het zwakke punt is dan ook dat het niet om een algemene bepaling gaat, maar om een bepaling die uitsluitend is gericht op het stationeren van troepen.

De heer **De Vries** (PvdA): Deze belangrijke gedachte heeft natuurlijk ook in mijn overwegingen een rol gespeeld. Allereerst ben ik nagegaan in welke andere verdragen dit soort bepalingen kan worden opgenomen. Daarbij ben ik tot de conclusie gekomen dat het stationeren van troepen van een vreemde mogendheid in je land een zeer exceptionele aangelegenheid is. Immers, als de aanwezigheid van vreemde troepen in je land je niet meer bevalt, houdt dat nogal direct verband met de wijze waarop je in staat bent om het nationaal gezag over je territorium uit te oefenen. Je behoeft geen extreme casusposities te verzinnen, om tot de conclusie te komen dat vreemde, geen Nederlandse troepen die hier tegen de zin van de Nederlandse regering zijn, een zeer bijzonder geval betreffen.

Overigens is mijn bestudering van verdragen niet uitputtend geweest. Ik moet toegeven dat er op dit gebied wel eens diepgaander studies verricht zijn, zoals de dissertatie van Eijnsinga, die de verdragen van de vorige eeuw onder de loep heeft genomen. Hij heeft dit wat grondiger gedaan dan ik althans kon doen. In ieder geval is mijns inziens de stationering van vreemde troepen een zeer bijzonder punt. Ik kijk naar de presentie van overheidsmacht in een ander land, bij voorbeeld het verblijven van diplomaten. Ook daarover zijn er verdragen, maar die berusten uiteindelijk ook op de instemming van het betrokken land. Als men een diplomaat niet meer wil hebben, gaat die eruit.

Er kan geen twijfel over bestaan, dat vreemde troepen in een land een

De Vries

vreemde overheidsmacht vertegenwoordigen. Als men vindt dat die vreemde overheidsmacht niet in dit land aanwezig moet zijn, moet men die kunnen laten vertrekken. Om nu de belangrijke gedachte waarop dit berust, tot alle verdragen uit te breiden in die zin dat daarin een dergelijke bepaling wordt opgenomen, gaat mij net wat te ver. Als de heer De Kwaadsteniet overigens voorstelt om hiertoe wel over te gaan, zal ik hem steunen.

Om volstrekt plausible redenen wordt ter gelegenheid van de grondwetsherziening de bepaling over het in dienst nemen van vreemde troepen in ons land verwijderd. Het lijkt mij tegen deze achtergrond wenselijk om op dat gebied een nieuwe voorziening te treffen. Het is ook opmerkelijk dat Nederland helemaal geen bepalingen kent over het stationeren van vreemde troepen in ons land, behalve die in een verdrag.

In België heeft men daar bij voorbeeld een wet over. Wij zouden dat ook kunnen overwegen, maar ik acht dat niet nodig. Het gaat mij om dat Nederlandse staatsgezag. Als er tussen regering en Staten-Generaal overeenstemming bestaat over het feit, dat vreemde troepen hier niet langer moeten blijven en als al het andere is beproefd om met het best mogelijke overleg met de verdragspartner tot een oplossing te komen en als dit niet tot resultaat heeft geleid, moet het mogelijk zijn inderdaad tot een eenzijdige opzegging te komen. Daarbij moet dit recht niet alleen toekomen aan Nederland, maar ook aan de andere verdragsluitende partij.

□

De heer **Kosto** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Na onze soevereiniteit in wereldperspectief, zoals uiteengezet door mijn fractiegenoot De Vries, betreft mijn taak meer de vierkante meters van de eigen woning. Ik wil enkele opmerkingen maken over wetsvoorstel 19 013.

Een week geleden is door de diverse fracties een inbreng geleverd voor het voorlopig verslag bij wetsvoorstel 19 073. Dit is een voorstel voor een algemene wet op het binnentreden, zoals al werd aangekondigd in het vandaag besproken voorstel van wet tot wijziging van de eerste volzin van het tweede lid van artikel 12 van de Grondwet. De Kamer houdt zich dus

bezig met het huisrecht. Zij doet dat vandaag om de onvoorziene gevolgen te ondervangen van een door de regering overgenomen amendement, waarmee ooit het woord 'desgevraagd' werd geschrapt. Met dat woord werd de legitimatieplicht van binnentredende ambtenaren geclausuleerd.

De praktijk leverde vervolgens vooral, maar niet alleen door deze wijziging zoveel problemen op, dat de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie het grondwetsartikel door middel van circulaires voor de praktijk meer hanteerbaar hebben trachten te maken. Dit is nu een werkwijze die bepaald onorthodox mag worden genoemd. Het is daarom een gelukkige zaak, dat nu in de Grondwet zelf een verwijzing wordt geformuleerd naar de wet in formele zin als uitzonderingen moeten worden omschreven op de legitimatieplicht en de mededeling van het doel van binnentreden.

De circulaires uit 1983 zijn volgens de bewindslieden in de uitvoerige schriftelijke voorbehandeling van dit wetsvoorstel niet te beschouwen als 'bindende aanwijzingen', doch dienen voor binnentredende functionarissen als leidraad voor de praktijk. Op nadere vragen van mijn fractie in het eindverslag erkent de regering in de nota naar aanleiding van dat verslag, dat het voor toetsing van de circulaires niet relevant is hoe zij worden aangeduid. Daarover zijn wij het dus eens. Het feit dat wetgeving in formele zin binnen afzienbare tijd de circulaires tot achterhaalde regelgeving zal maken, kan met tevredenheid worden vastgesteld. Met tevredenheid, omdat wat is gebeurd, naar ons oordeel niet echt kon.

De dialoog met de regering over de wijze waarop de uitwerking van dit grondwetsartikel in formele wetgeving gestalte zal krijgen, zal mijn fractie voeren aan de hand van het aanhangige voorstel van de algemene wet op het binnentreden. Ik merkte op, dat een enkele collega hierop vandaag al een zeker voorschot nam. Daar is niets op tegen, maar wij achten het juist om dat bij dat wetsvoorstel te doen. Wij zullen dit bovendien doen bij het nog in te dienen voorstel van wet tot wijziging van binnentredingsbepalingen in de bestaande wet. Dat voorstel is namelijk nog niet ingediend. Daarmee wacht de regering tot het gevoelen van de Kamer bekend is.

Met de aanvaarding van het onderhavige voorstel van wet wordt een stap gezet op de weg van zuiverder constitutionele verhoudingen. De Staten-Generaal als medewetgever zullen zich nadrukkelijk kunnen uitspreken over de reikwijdte van de beperkingen van de grondwettelijke norm van het huisrecht. En zo hoort het.

□

De heer **Lankhorst** (PPR): Voorzitter! De PPR-fractie kan instemmen met de drie voorstellen om de Grondwet te wijzigen. Twee van deze drie voorstellen hebben wij aan de Eerste Kamer te danken, die eerdere voorstellen afwees. Het derde voorstel, over het binnentreden van woningen, is mede te wijten aan het door de regering overgenomen amendement-Waltmans. Maar gelukkig heeft de regering ruitelijk erkend dat ook als het amendement er niet was geweest of niet was overgenomen, er toch de nodige moeilijkheden zouden zijn gerezen.

De nu gekozen oplossing is niet ideaal, maar de spanning tussen enerzijds het huisrecht en anderzijds de noodzaak van binnentreden van woningen zal altijd blijven bestaan. Over deze spanning en over de categorieën van uitzondering zal inderdaad verder kunnen worden gesproken bij de behandeling van de desbetreffende wetsvoorstellen. Ik merk nu echter reeds op dat de tweede categorie – in verband met de opsporing of beëindiging van misdrijven die de rechtsorde ernstig schokken – de meeste vragen oplevert, omdat het woord 'ernstig' zeer verschillend kan worden uitgelegd.

De RPF-fractie heeft daarvan in de schriftelijke voorbereiding reeds enige indicatie gegeven. Daarin is namelijk gevraagd, of de massaliteit van lichtere misdrijven niet evenzeer ernstige schade voor de rechtsorde kan veroorzaken. Met zo'n redenering zal men toch uiterst voorzichtig moeten zijn, want dan is het einde natuurlijk snel zoek. Dan wordt het huisrecht geweld aangedaan.

Bij het voorstel over de krijgsmacht hebben wij eigenlijk weinig keus. Afwijzing betekent immers handhaving van de huidige teksten. Dat heeft zeker niet de voorkeur van mijn fractie. Wel is mijn fractie het uitdrukkelijk met de regering eens dat het afzonderlijk vermelden van de krijgsmacht in onze Grondwet eigenlijk ongewenst is.

Lankhorst

Ook wij willen de krijgsmacht het liefst zoveel mogelijk gelijkstellen met andere diensten. Wij hebben dan ook geen enkele behoefte aan een afzonderlijke grondwettelijke verankering van de krijgsmacht. Maar gezien het stemgedrag van de Eerste Kamer is hier geen keuze mogelijk.

Het voorstel over het verstreken van inlichtingen door de ministers en de staatssecretarissen aan de Kamer, maar ook aan de afzonderlijke leden, is interessant. De vraag is echter wat de werkelijke waarde ervan zal zijn in de praktijk. Het kabinet speelt de bal in de schriftelijke voorbereiding keurig – en terecht, voeg ik eraan toe – terug naar de Kamer.

Als een minister of staatssecretaris immers weigert om inlichtingen te verstrekken, met een verwijzing naar het belang van de staat, dan kan uiteindelijk alleen een kamermeerderheid de zaak op de spits drijven en de minister of de staatssecretaris naar huis sturen. Gezien recente ervaringen, zal het duidelijk zijn dat dit niet snel zal gebeuren. De regering gelooft daar zelf ook niet zo erg in. In de memorie van antwoord staat dat de bewindslieden het in hoge mate theoretisch vinden dat er na het wegzenden van een bewindspersoon een nieuwe komt die alsnog de inlichtingen geeft.

Waarom is dat zo theoretisch? Gaat de regering ervan uit dat onze partijpolitiek zodanig werkt dat de bewindspersoon toch niet naar huis gestuurd zal worden? Helaas, voeg ik eraan toe, werkt de partijpolitiek inderdaad zodanig dat bij moeilijke fracties snel rondom hun minister of staatssecretaris gaan staan. 'Gijs, wij staan rondom je'; die kreet zijn wij nog niet vergeten! Hoe men het ook wendt of keert, het is alléén de Kamer, in feite de meerderheid van de Kamer die artikel 68 van de Grondwet kan effectueren en sanctioneren.

Daarbij zal men boven de partijpolitiek uit moeten stijgen. En dat is moeilijk voor alle fracties en voor alle kamerleden. Het gaat niet om mooie woorden, maar om daden. Partijpolitiek en principiële politiek botsen hier met elkaar. Wij zien de laatste jaren een sterke overheersing van de partijpolitiek. Ik voeg eraan toe: dit geldt niet alleen voor rechts, maar ook voor links.

Kortom, een goed voorstel van de regering, maar uitermate veel twijfels over de werking ervan.

Ten slotte. Het is inderdaad verleidelijk – om met de heer Van Rossum te spreken – om deze discussie aan te grijpen voor een algemene discussie over de Grondwet en over een eerste evaluatie ervan.

Ik zal dit niet doen, maar heb nog wel een vraag naar aanleiding van mondelinge vragen die mevrouw Groenman verleden week over de Wet gelijke behandeling heeft gesteld, en het antwoord van het kabinet dat ik toen kreeg. Is het kabinet het eens met het duidelijke standpunt van de minister van Justitie dat artikel 1 van de Grondwet een verbodsartikel is en niet op één lijn kan worden geplaatst met de artikelen waarin de grondrechten zijn geregeld? Ik heb verleden week al gevraagd wat het standpunt van het kabinet is en ik ben hiernaar erg benieuwd. Ik hoop dat de ministers die nu achter de regeringstafel zitten, hierop een eenduidig antwoord kunnen geven. Anders moet ik concluderen dat het kabinet het goede standpunt van de minister van Justitie niet deelt.

De **Voorzitter**: Wanneer een minister niet is tegengesproken, heeft hij het kabinetsbeleid verteld. Nu dit onderwerp opnieuw is genoemd, staat het de regering natuurlijk vrij, te zeggen dat zij inmiddels van mening is veranderd, of een toelichting op het onveranderde standpunt te geven.

De heer **Lankhorst** (PPR): Ik ben evenals u reuze benieuwd, Voorzitter.

□

Mevrouw **Van Es** (PSP): Voorzitter! Drie wetsontwerpen zijn aan de orde; ik bespreek er één, namelijk 19017, over de verdediging. Ik heb met belangstelling naar de bijdrage van andere leden over wetsontwerp 19014, over de inlichtingenplicht, geluisterd. Ik zal ook met belangstelling de reactie van de bewindslieden erop aanhoren. Over het wetsontwerp 19013, over het binnentreden in woningen, heeft de Kamer inmiddels voorlopig verslag uitgebracht. De inhoudelijke discussie hierover zal ik dan ook vooral in dat kader voeren.

In onze schriftelijke bijdrage over het wetsontwerp over de verdediging zijn wij ingegaan op de redactionele formuleringen van de voorgestelde grondwetswijzigingen. De regering heeft onze opmerkingen serieus onderzocht, maar vervolgens even radicaal verworpen, helaas. Mijn fractie kan zich echter niet met alle

tegenwerpingen verenigen. Zo blijf ik de formuleringen over de taken van de krijgsmacht rijkelijk vaag vinden. Bovendien vind ik het gehanteerde onderscheid tussen civiele en militaire verdediging in dit wetsvoorstel niet ter zake doende. Het laatste behoeft wellicht enige toelichting.

Door recente wijzigingen in de organisatie van de rampenbestrijding is civiele verdediging in crisis- en oorlogstijd in feite volstrekt militair geworden. Er is nog onderscheid naar functies, maar niet meer naar doeleinden en organisatie.

Minister **Rietkerk**: Zei mevrouw Van Es dat de civiele verdediging zuiver militair is geworden?

Mevrouw **Van Es** (PSP): Deze is ingepast in de militaire verdediging.

Minister **Rietkerk**: Waar haalt u dit vandaan?

Mevrouw **Van Es** (PSP): Ik zal het nog toelichten. De civiele verdediging is blijkens de laatste nota erover volledig in de oorlogsplanning van de NAVO ingepast. De civiele verdediging is qua doelstelling een verlengde van de militaire verdediging geworden.

Minister **Rietkerk**: Is de rampenbestrijding ook in het NAVO-kader ingepast, bij voorbeeld als in vredes-tijd de brandweer in actie komt bij een ramp? Dit is ook civiele verdediging.

Mevrouw **Van Es** (PSP): Neen. Als je dit als civiele verdediging beschouwt, verdient het aanbeveling, dit onderwerp helemaal niet onder te brengen bij het onderhavige artikel in de Grondwet, dus aansluitend bij de militaire verdediging, maar hieraan een apart grondwetsartikel te wijden.

Minister **Rietkerk**: Ik zeg niet dat de civiele verdediging uitsluitend uit rampenbestrijding bestaat. Het is zowel het een als het ander.

Mevrouw **Van Es** (PSP): U ziet hoe verwarrend dit is. U moet kiezen. Kiest u voor het een, dan is er een rechtvaardiging voor een apart grondwetsartikel. Kiest u voor aansluiting bij het artikel over de verdediging, zoals de regering heeft gedaan, dan wordt ook in de Grondwet tot uiting gebracht dat gewicht wordt gehecht aan inpassing in de militaire doelstellingen.

Het onderscheid naar het gebruik van wapens vind ik niet meer relevant. Het heeft geen zin, bij voorbeeld onderscheid te maken

Van Es

tussen enerzijds generaals en burgers in het militaire apparaat die geen wapens gebruiken en anderzijds civiele verdedigers die ook geen wapens gebruiken. Voor mijn fractie kan dan ook het derde lid van artikel 97, zoals nu voorgesteld, verdwijnen. Het is eigenlijk overbodig.

Mijn bezwaren tegen het wetsvoorstel zijn echter niet louter van tekstuele aard, maar politiek van inhoud. Ik zie niet in, dat in de huidige internationale situatie, met de mogelijkheid van veelvoudige overkill, met het bestaan van talloze kernwapens en het opkloppen van achterhaalde vijandbeelden, nog serieus aan de mogelijkheid van militaire verdediging wordt gedacht. Juist militaire verdediging nu, roept heden ten dage vernietiging op. De militaire voorbereidingen werken in plaats van oorlogvoorkomend in mijn opvatting oorloguitlokkend.

Het Koninkrijk moet verdedigd worden. Daar heb ik ook een vraag over. Moet daaronder het grondgebied worden verstaan of iets anders, bij voorbeeld de sociale, politieke, juridische en culturele waarden van het huidige maatschappelijke stelsel of bij voorbeeld de verzameling bestuurders, die misschien op tijd in schuilkelders zijn weten te komen om onder zware omstandigheden het openbare bestuur voort te zetten.

Voorts is mij niet geheel duidelijk wat onder 'het vervullen van internationale taken' verstaan moet worden. De regering wijst de suggestie van mijn fractie om veel meer aansluiting te zoeken bij de formulering van bevordering van de internationale rechtsorde resoluut, maar naar het mij voorkomt te ondoordacht van de hand. Zou er 'VN-taken' staan, dan zou mij tenminste hierbij iets duidelijk zijn.

Maar onder 'internationale taken' zijn toch te begrijpen zulke totaal verschillende taken als deelname aan VN-vredesmachtsen, het deelnemen aan door enkele geïndustrialiseerde landen opgezette organisaties als de MFO in de Sinai – die volstrekt buiten de VN om werkt – en NAVO-taken, waarvan men niet weet tegen wie en hoe die uitgevoerd zullen worden, met kernwapens ver op vijandelijk grondgebied en met naar mijn opvatting niet-democratische landen als Turkije.

De omschrijving van de doelstelling is mij zo vaag, de redactionele opzet van het wetsvoorstel is te rammelend en de vermelding van de civiele

vergoeding en de plichten die daaruit voor burgers voortvloeien te ongepast om positief over dit wetsvoorstel te kunnen denken.

Het zal de regering duidelijk zijn, dat ik liever geen enkele vermelding over het bestaan van welke krijgsmacht en welke civiele verdediging dan ook in de Grondwet had gehad. Mijn fractie zal zich dus ernstig moeten beraden op de vraag of het wel goed is voor deze wet te stemmen. Is voor ons de oude formulering te verkiezen boven de voorgestelde? Dat zal helaas de kwestie voor ons zijn.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: De regering zal vanmiddag antwoorden.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het **voorstel van rijkswet van de leden Van der Burg en Stoffelen tot het in overweging nemen van een voorstel tot verandering in de Grondwet van de bepaling inzake het recht van onderzoek (enquête) (19029, R 1286)**.

(Zie vergadering van 5 februari 1986.)

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

De heer **Wiebenga** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de initiatiefnemers hartelijk danken voor hun geëngageerde beantwoording. Daaruit blijkt een grote kennis van zaken en wat dat betreft, hebben zij mijn verwachtingen zeker niet beschaamd.

Om te beginnen wil ik nogmaals een opmerking maken over de procedure bij dit initiatiefwetsvoorstel. Ik ben wel verheugd met de toch wel ruiterlijke erkenning door de initiatiefnemers, dat zij bij het begin van de procedure van dit wetsvoorstel een wat verkeerde inschatting hebben gemaakt van het vragen van advies van de Raad van State.

Waar wij het naar mijn mening niet over eens zullen worden – dat is ook in eerste instantie door mij naar voren gebracht – is de vraag of er nieuwe omstandigheden, nieuwe argumenten of nieuwe situaties voorliggen op grond waarvan dit initiatiefwetsvoorstel eigenlijk recht heeft op een andere beoordeling. Onze inschatting van de resultaten en de wijze van totstandkoming van

de RSV-enquête – ik zal die niet herhalen – is tegengesteld. Het systeem is hetzelfde. Ik denk dus inderdaad, dat er van nieuwe argumenten in dezen geen sprake is.

Inzake de procedure wil ik nog een concreet vraagje stellen. Ik vind het overigens niet erg belangrijk. Het betreft de positie van de Staten van Aruba. Inmiddels hebben wij de magische datum van 1 januari overschreden. Het Koninkrijk bestaat nu uit drie delen in plaats van uit twee delen. Ik mis op dit moment overigens de heer De Kwaadsteniet, die daarover ook behartigenswaardige woorden zou kunnen zeggen.

Mijn vraag is: had er een advies van de Staten van Aruba moeten zijn? Als dat het geval zou zijn, voel ik toch nog een beetje nattigheid. Als ik namelijk goed geïnformeerd ben, functioneren de Staten van Aruba op dit ogenblik niet, omdat het quorum niet aanwezig is. Als dat inderdaad zo is, denk ik dat er sprake is van een vorm van staatsnood. Een advies dat er zou moeten zijn, kan niet komen. Dit is echter niet aan de initiatiefnemers te wijten.

Hoe zit het nu met Aruba? Daarop wil ik graag een antwoord. Een en ander geldt overigens ook voor de andere rijkswetten die wij net behandeld hebben.

Voorzitter! Nu ga ik inhoudelijk in op het initiatiefvoorstel. Uit de eerste termijn is toch wel gebleken, dat niemand ontkent dat er in het voorgestelde systeem een spanning kan zitten tussen de minderheid die de enquête wil en de meerderheid die de enquête ongewenst vindt. Ook het gegeven dat het minderheidsenquêterecht als een soort strijdmiddel gebruikt kan worden, valt niet te ontkennen. Naar mijn mening is er gewoon een verschil van inschatting over de vraag of dat al dan niet gaat gebeuren.

Nu heeft in dit verband de heer Alders een buitengewoon interessante suggestie. Hij heeft gezegd: als er geschillen zijn tussen de meerderheid en de minderheid over dat gebruik van het minderheidsenquêterecht, is het dan wellicht niet denkbaar de Raad van State te horen? De indianers hebben in hun reactie daarop gezegd, dat zij de gedachte origineel vonden – ik paraphraseer nu maar – maar dat het niet in ons stelsel past om een constitutioneel hof daarmee te belasten.

Ook op dit punt moeten wij niet vervallen in een discussie die al gevoerd is. Over het constitutioneel

Wiebenga

hof is bij de algemene grondwetsherziening – ik meen bij de behandeling van de Nota grondwetsherzieningsbeleid van de toenmalige ministers Den Uyl en De Gaay Fortman – ten gronde gesproken. Voor zover ik mij herinner is toen uit de discussie gebleken, dat er in deze Kamer geen behoefte bestaat aan een dergelijke instelling.

Ik wil hieraan nog een vraag vastknopen – ik richt die vraag eigenlijk ook tot de minister van Binnenlandse Zaken, die jammer genoeg nu niet aanwezig is –: wat gaat er gebeuren als de meederheid inderdaad een lichtere vorm van parlementair onderzoek wil en een voldoende minderheid een enquête? Ik neem aan, dat daarvoor wel een technische regeling te maken is. Ik hoor hierop graag een reactie van de indieners.

Voorzitter! De voorstanders van het minderheidsenquêterecht plegen een parallel te trekken tussen de rechten van interpellatie en van enquête. Zo doet ook Oud dat, in zijn verschillende malen aangehaalde boekwerk 'Het constitutioneel recht'.

Ik ben echter van mening dat er sprake is van een principiële verschil. Daar zit ook één van de cruciale punten van discussie. De rechten staan natuurlijk vlak naast elkaar in de Grondwet en daarom behandelen staatsrechtelijke schrijvers die rechten ook vaak bij elkaar. Een interpellatie richt zich echter op de regering, terwijl een enquête zich richt op de samenleving. Daarin zit naar mijn mening een principiële verschil. Het zijn in de visie van de fractie van de VVD geen parallelle rechten; het zijn rechten die misschien hetzelfde doel dienen, doch een volledig andere uitwerking hebben. Thorbecke – ik heb dat in eerste termijn reeds gezegd – formuleert dit haarscherp. Hij zegt namelijk: 'interpellatie is een enquête op de regering en een enquête is een interpellatie op de ingezetenen.'

Een zelfde verschil van inzicht bestaat er ten aanzien van de positie van de getuigen.

Ik zal er niet opnieuw ten gronde over praten. Het standpunt van onze fractie op dat punt is duidelijk. Ik denk dat het goed is weergegeven door de uitspraak van J. M. Polak: 'Parlementariërs zijn geen rechters'. Zo het het en zo moet het natuurlijk ook blijven. Rechters moeten ook geen parlementariërs worden, hoop ik. Als je deze twee zaken naast

elkaar legt, het verschil tussen het recht van interpellatie en het recht van enquête aan de ene kant en de verschillende rol van parlementariërs ten opzichte van rechters, dan gaat het er uiteindelijk om, de positie van parlementaire minderheden af te wegen tegen de positie van de burgers. Daarbij is dan nog als laatste argument van mijn fractie aan te voeren het probleem, dat de voorgestelde constructie in wezen onomkeerbaar is door middel van het feit dat het minderheidsenquêterecht in de Grondwet wordt vastgelegd.

Ik eindig met nog een enkel woord over de rol van de Eerste Kamer. In eerste termijn heb ik dat bewust niet gedaan, omdat het eigenlijk niet helemaal op de weg ligt van dit huis om bij deze en gene gelegenheid over de rol van de Eerste Kamer te spreken. Anderen hebben er in eerste termijn wel over gesproken, inclusief de indieners. Het is ook niet helemaal onbegrijpelijk dat bij dit debat over de rol en de taak van de Eerste Kamer in het algemeen wordt gesproken. De Eerste Kamer zal zich in het algemeen terughoudend opstellen, maar – iemand heeft dat eens gezegd – dat is niet wettelijk voorgeschreven.

De Eerste Kamer heeft eenvoudig een staatsrechtelijke bevoegdheid, namelijk de bevoegdheid van het uitspreken van een veto over voorgedragen wetsvoorstellen. Ik denk eigenlijk dat juist bij een onderwerp als nu aan de orde is, de Eerste Kamer wel degelijk een fundamentele rol zou kunnen spelen. Of de Eerste Kamer dat doet, kan ik niet voorspellen. Of zij het wil doen, kunnen wij ook niet voorzien. Ik zou mij kunnen voorstellen dat de Eerste Kamer een wetsvoorstel als dit niet marginaal, maar ten gronde toetst, omdat juist de Eerste Kamer een taak heeft waar het gaat om de constitutionele aspecten van wetgeving en de grondwettelijke toetsing. Daar gaat het natuurlijk om.

Een tweede onderdeel van de taak van de Eerste Kamer, zoals ik die althans percipieer – nogmaals, dat is met alle voorzichtigheid die een lid van de Tweede Kamer dient eigen te zijn – is het bewaken van procedures. Die taak is erg belangrijk. De procedurevraag doet zich hierbij natuurlijk wel voor. De Raad van State heeft de procedurevraag, namelijk of het reëel is om dit voorstel, zoals het hier ligt, opnieuw voor te dragen aan de Staten-Generaal – een vergelijkbaar systeem van

een parlementair minderheidsenquêterecht is een paar jaar geleden verworpen; de vraag van ne bis in idem dus – behandeld. Deze vraag leent zich ook voor diepgaande bespreking door de Eerste Kamer.

Nog een ander element van de Eerste Kamer is om het oog te houden op de verhouding overheid en burger. Wij praten hier weliswaar over een parlementair recht, maar ook hier is het een recht van de overheid dat zich richt op de burger. Al met al ben ik erg benieuwd hoe de Eerste Kamer haar rol ten opzichte van dit wetsvoorstel als het dit huis passeert – daar ziet het wel naar uit – opvat.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de beide initiatiefnemers voor hun antwoord. Zij hebben hun standpunt met kracht verdedigd en zijn er naar mijn mening zeker in geslaagd om enkele van de bezwaren die nogal eens tegen het minderheidsenquêterecht worden aangevoerd, te ontzenuwen. De wijze van beantwoording had nog een aantrekkelijke kant, doordat van achter de regeringstafel nu eens niet gesproken werd vanuit de eenheid van regeringsbeleid, maar vanuit de eerlijkheid van eigen politieke opvattingen. Daardoor kon het gebeuren dat de heer Van der Burg het voorstel verdedigde vanuit de noodzaak van een dualisme tussen regering en Kamer en de heer Stoffelen het veelszins ontbreken van dualisme tussen regering en Kamer-meerderheid aangreep als argument voor een minderheidsenquêterecht. Ik denk dat beiden in die zin gelijk hebben, dat voor een goede uitoefening van de controlerende taak van de Kamer het dualisme is vereist, maar dat de werkelijkheid vaak een andere is.

Het gaat mij echter te ver om op grond van de werkelijkheid, die wij zelf gecreëerd hebben, te besluiten tot een enquêterecht voor de minderheid. Niet de minderheid van de Kamer moet het regeringsbeleid controleren en waar nodig kritiseren, maar de Kamer. Tot de lessen die uit de RSV-enquête kunnen worden getrokken, behoort ook niet dat de minderheid van de Kamer zich niet moet vereenzelvigen met het regeringsbeleid, maar wel dat de Kamer moet zorgen voor een eigen onafhankelijkheid. Hier ligt de kern van de moeite die ik met het initiatiefvoorstel heb.

Schutte

De meeste praktische problemen zullen in de praktijk wel op te lossen zijn. Angst voor dergelijke problemen is niet de beste raadgever. Maar wie een minderheid een recht wil geven om een gebrekkig functioneren van de Kamer op te vangen, begint aan het verkeerde eind. Een vertrouwensrelatie tussen regering en Kamermeerderheid is onmisbaar, maar 'medeplichtigheid' van die meerderheid aan het te controleren beleid, maakt de Kamer gemakkelijk tot een lam. Het land wordt dan bestuurd door het sluiten van akkoorden en het aangaan van commitments, in plaats van door regeren en controleren.

Het is duidelijk dat ik mij meer kan vinden in het uitgangspunt van de heer Van der Burg dan in dat van de fractievoorzitter van de VVD. Maar mijn conclusie ten aanzien van het minderheidsenquêterecht als remedie, komt dichter bij die van de heer Wiebenga dan bij die van de initiatiefnemers. Wie hierin consequent is en wie niet, moet ieder maar voor zichzelf beoordelen.

Voorzitter! De heer Van der Burg heeft op overtuigende wijze aangegeven waarom deconstitutionalisering van het minderheidsenquêterecht onjuist is. Zijn betoog was niet alleen overtuigend maar ook interessant. Het pleidooi voor deconstitutionalisering is immers in de Kamer vooral door een vroegere woordvoerder van de CDA-fractie gehouden. Het is voor de discussie die deze Kamer hoopgevend dat regelmatig blijkt dat er ook niet vastgeroeste standpunten zijn.

In aansluiting op hetgeen de heer Wiebenga zei, maak ik nog een enkele opmerking over de rol van de Eerste Kamer. Juist bij dit wetsvoorstel is het van belang dat wij ons realiseren dat het gaat om een minderheidsenquêterecht van Eerste Kamer, Tweede Kamer en Verenigde Vergadering. Als al van een afzonderlijke opstelling van de Eerste Kamer gesproken kan worden – de Eerste Kamer moet dit primair zelf beoordelen – moeten wij in dit geval vaststellen dat het om een grondwettelijk recht van beide Kamers gaat. Ik zie niet in dat er dan reden zou zijn voor beide Kamers om een dergelijk voorstel verschillend te beoordelen.

□

De heer **Van Rossum** (SGP): Ik dank de initiatiefnemers voor de uitvoerige beantwoording. Hieruit bleek dat zij een grondige kennis van de materie hebben. De mondelinge reactie in

eerste termijn was veel duidelijker dan de schriftelijke stukken. Daarvoor maak ik de initiatiefnemers een compliment. Dat wil echter nog niet zeggen dat wij daarmee ook behoefte hebben aan de aanvaarding van dit wetsvoorstel. Uit de gang van zaken rondom de RSV-enquête is gebleken dat er behoefte is aan een wijziging van de enquêtetwet. Daar wordt ook aan gewerkt. Dat is op zichzelf urgenter dan wijziging van het grondwetsartikel waardoor minderheden het recht van enquête krijgen.

Ik denk dat wij daar nog niet aan toe zijn. Wij moeten eerst de gehele Grondwet evalueren, waarbij de knelpunten naar voren zullen komen. Vanmorgen zijn er al enkele knelpunten aan de orde geweest. Dit is ook juist. Als blijkt dat er fouten zijn, dan moeten die natuurlijk hersteld worden. Maar nu gaat het om een nieuw recht dat aan een minderheid kan worden toegekend. Het is overigens onomstreden dat het enquêterecht een goed recht is.

De vraag die aan de orde is, is of het opportuun is daar iets aan te doen. De initiatiefnemers hebben gezegd dat de aflopen eeuw twee enquêtes zijn gehouden. Dit aantal overtuigt ons niet van de noodzaak het minderheidsenquêterecht zo snel mogelijk in te voeren. Aan de enquête van de commissie-Donner lag een algemeen besluit ten grondslag. Bij de RSV-enquête heeft de minderheid de meerderheid over de streep kunnen trekken. Dit heeft weinig problemen gegeven.

Ik geloof wel in de bereidheid waarover de heer Wiebenga heeft gesproken. Gelukkig hebben wij nogal wat middelen, om zowel de regering te interpellieren als op maatschappelijk gebied vele vragen te stellen. Als echter bij een onderwerp alle mogelijke middelen zijn geprobeerd, maar het is toch niet gelukt en men wil toch per se het uiterste middel van een enquête, dan denk ik dat het op grond van deugdelijke argumenten heel gemakkelijk zal zijn om daarvoor een meerderheid in de Kamer te vinden.

Ik zie ook niet in dat het zo urgent is dat wij op dit moment al tot een wijziging van de Grondwet moeten komen. Een zekere evaluatie lijkt mij beter; dan kunnen wij elkaar ook beter overtuigen. Ik wil hiermee helemaal niet zeggen dat de argumenten te verwaarlozen zijn. Zij hebben mij zeker weer nieuw inzicht in de gehele materie gegeven. Het op dit moment wijzigen van de Grondwet

lijkt echter al snel op een zekere terechtwijziging van de Eerste Kamer, omdat die het niet goed zou hebben gedaan. Dat werkt contraproductief. Daarmee maken wij de zaak moeilijker voor een langere termijn. Wij hadden een paar jaar moeten wachten.

De heer Stoffelen heeft erop gewezen dat het niet alleen gaat om de RSV-enquête. Hij heeft nog twee andere argumenten naar voren gehaald. Daaruit blijkt dat het gehele gedachtenpatroon zich wat wijzigt. Die wijziging van de gedachten is natuurlijk altijd mogelijk en die kan ook zeer nuttig werken. Zij moet echter wel een zekere rijpheid krijgen, want doen wij het te snel dan werkt het contraproductief. Dan gaan wij bepaalde mensen op de tenen staan en die zullen dan in opstand komen. Dan kan het voor een langere periode verkeken zijn. Daarmee schaden wij de zaak meer dan dat wij haar dienen.

De heer **Mateman** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met waardering geluisterd naar de antwoorden van de beide initiatiefnemers op de opmerkingen van de Kamer in eerste termijn. Het spijt mij eigenlijk bijzonder dat de minister van Binnenlandse Zaken, die bij die eerste termijn ook aanwezig was, zich op dit ogenblik niet in ons midden bevindt om verder aan de beraadslaging deel te nemen. Ik had hem daartoe in eerste termijn uitgenodigd en hij heeft dat ook heel royaal gedaan. Ik had hem eigenlijk nog een vraag willen stellen. Ik weet niet of hij in het gebouw is, maar ik zou het op prijs stellen indien hij hier de beraadslaging zou aanhoren.

De **Voorzitter**: Ik zal dat laten controleren.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **Voorzitter**: Zijn er ook nog andere leden die een vraag aan de minister willen stellen? Zo niet, dan stel ik voor dat de heer Mateman als laatste het woord krijgt in deze termijn, dan kan de minister nog een kwartier werken.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de initiatiefnemers oprecht mijn complimenten maken voor de wijze waarop zij hun initiatiefvoorstel verdedigd hebben. Zij hebben dit met verve en met

Leerling

overtuiging gedaan en daaruit blijkt dat zij uit het hart hebben gesproken om hun zaak te verdedigen. Ik maak hun ook mijn complimenten voor de reactie die zij hebben gegeven op mijn inbreng in eerste termijn. Ik kreeg daarbij het gevoel dat zij zich zeer veel moeite hebben getroost – en niet zonder resultaat naar mijn mening – zich in te leven in de opvattingen van mijn fractie ter zake. Ongeacht mijn opvatting over het initiatiefvoorstel wens ik hun van harte sterkte toe bij de verdediging van hun voorstellen in de Eerste Kamer. Ik denk dat het vuur hun daar nog nadrukkelijker nader aan de schenen zal worden gelegd dan in deze Kamer het geval is geweest.

Zoals ik al zei heeft men alles gedaan zich in te leven in onze opvattingen en de reserves die wij hebben ten opzichte van het voorstel. Er is veel verduidelijkt, maar mijn bezwaren en reserves zijn toch niet volledig weggenomen, omdat de noodzaak om een enquêterecht voor minderheden op te nemen in de Grondwet naar mijn mening onvoldoende is aangetoond. De praktijk toont evenmin aan dat die noodzaak er is.

Zouden de initiatiefnemers bij benadering kunnen zeggen hoeveel concrete verzoeken er door minderheden in dit Huis tot het houden van een parlementaire enquête zijn gedaan, die zijn geweigerd door de Kamer? Zijn er voorbeelden te noemen, waarbij de huidige oppositie wellicht een enquête had willen instellen, maar die heeft laten lopen, omdat zij ervan overtuigd was, dat zij de meerderheid van de Kamer daar niet achter zou krijgen, en zij zich toch wat misdeeld voelde? Dan zou misschien iets duidelijker over het voetlicht komen wat de dringende noodzaak is om een enquêterecht voor minderheden, in de Grondwet nog wel, vast te leggen.

In eerste termijn heb ik gezegd dat de RSV-enquête niet direct als een voorbeeld kan gelden voor de argumentatie dat een minderheid dit recht moet krijgen. Ik heb verwezen naar opmerkingen van de minister van Binnenlandse Zaken. Hij zei dat je de RSV-enquête zowel een positief als een negatief argument kunt noemen ter zake van het invoeren van een minderheidsenquêterecht. Graag zou ik hierop de reacties van de initiatiefnemers vernemen.

Welke meerderheid in dit Huis zou trouwens de schijn op zich willen

laden dat zij kwalijke praktijken of fouten stilletjes zou willen toedekken, wanneer er een redelijk verzoek zou komen van een minderheid om een enquête in te stellen? Naar mijn mening kun je je dit niet veroorloven.

Een ander punt van kritiek betreft de vergelijking met het recht van interpellatie. Door de initiatiefnemers is hierover wel gesproken, maar er is naar mijn mening onvoldoende gereageerd op de stelling, dat het wapen van de interpellatie door het veelvuldig gebruik bot is geworden, minder scherp dan in het verleden. Is, als er nu meer enquêtes komen, het risico niet erg groot, dat ook het wapen van het enquêterecht bot wordt? De heer Van der Burg heeft erop gewezen, dat een parlementaire enquête het sluitstuk vormt van hetgeen de parlementariërs in hun bagage moeten hebben, als het gaat om de controle op de regering.

De minister van Binnenlandse Zaken heeft gisteravond overigens terecht gezegd, dat ook enquêtes kunnen worden gehouden over zaken, waarbij de regering niet of niet geheel alleen betrokken is. Het is alles bij elkaar geen vanzelfsprekendheid, dat het enquêterecht voor minderheden moet worden ingevoerd. Met de wapens, die wij nu hebben, kan en moet de controle effectief worden uitgevoerd.

Ten slotte wil ik nog een opmerking over de privacy maken. Ik ga de zaak niet meer overdoen; gisteravond hebben wij hierover voldoende gediscussieerd. Het houden van onderzoeken in volledige openbaarheid moet zeer restrictief zijn, want bij de RSV-enquête hebben wij toch wel geleerd, dat er zeer schadelijke aspecten voor de privacy aan kunnen vastzitten. Het feit, dat de televisierubriek Den Haag vandaag wekenlang de meest bekeken rubriek is geweest, moet toch wel het een en ander zeggen.

Mijnheer de Voorzitter! Alles bijeen: reserves ten opzichte van het voorstel liggen er. Ik wacht de bijdrage in tweede termijn van de initiatiefnemers af, waarna ik mij zal beraden over mijn definitieve stemgedrag.

De Voorzitter: De minister is nu aanwezig. Ik geef dus het woord aan de heer Mateman.

De heer **Mateman** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De initiatiefnemers hebben niet alleen gereageerd op de

opmerkingen over de voorgelegde tekst in engere zin, maar zij zijn ook bereid gebleken om een aantal vraagstukken te behandelen die samenhangen met het voorstel, dat nu aan de orde is. Ik denk dat dit een goede zaak is, want het gaat hierbij niet om een eng-juridische aanpak van het enquêterecht maar om de behandeling van het instrument als zodanig.

Daarbij hebben wij natuurlijk allen in het achterhoofd de ervaringen die wij hebben opgedaan – het is trouwens ook uitgesproken – met de RSV-enquête. Daarom ben ik erg blij dat beide initiatiefnemers uitdrukkelijk hebben gezegd dat zij van mening zijn dat, mocht dit voorstel opgenomen worden in de Grondwet, bij de verdere uitwerking in de formele wet ook de aanbevelingen die in band 3 van de commissie-Van Dijk over de RSV-enquête staan een rol behoren te spelen.

Dit brengt mij direct tot de vraag of zij, in die gedachte doorredenerend, hebben nagedacht over de suggestie dat dit ook zou kunnen worden gegoten in een initiatiefvoorstel. Dat zou niet van dezelfde initiatiefnemers behoeven te komen, maar vinden zij dat een logisch vervolg en verwachten zij dat de regering daarmee komt?

Ik waardeer dat de minister van Binnenlandse Zaken aan het debat heeft willen deelnemen. Hij is begonnen met de opmerking dat hij zich zeer terughoudend zou opstellen. Dat heeft hij ook gedaan. Vervolgens heeft hij gelukkig de gelegenheid van het gemeen overleg aangegrepen om toch een aantal kanttekeningen te plaatsen bij het debat als zodanig. Zo heeft hij in het algemeen gezegd – ik vind dat er waardevol – dat ook regeringspartijen gehouden zijn om het regeringsbeleid kritisch te beoordelen. Waarschijnlijk was de ondertoon daarbij: denk daar als regeringspartijen ook aan. Vooral uit zijn mond en gezien zijn positie waardeer ik die opmerking ten zeerste.

Verder heeft de minister gezegd: Kamer neem het advies van de Raad van State serieus. Die oproep zullen wij zeker ter harte nemen.

Ik kom aan de vraag, ervan uitgaande dat de minister zijn terughoudende opstelling de facto verlaten heeft en deze substantiële opmerkingen heeft gemaakt, of ik zijn bijdrage zo moet begrijpen dat hij in feite het standpunt inneemt dat, als dit voorstel door de Kamer wordt aangenomen en ook aan de overzijde

Mateman

een meerderheid verkrijgt, hij de tweede lezing voor zijn rekening zal nemen. Ik ga ervan uit dat dit een feit is. Ik vind dit politiek gezien belangrijk, ook in het kader van de stemming die over dit voorstel in deze Kamer nog moet plaatsvinden. Ik wil deze conclusie op dit moment duidelijk trekken. Daarom had ik er behoefte aan, Voorzitter, dat de minister erbij zou zijn.

De heer Wiebenga heeft een opmerking gemaakt, die ik niet onweersproken wil laten. Hij heeft gezegd: een interpellatie is gericht tot de regering en een enquête is gericht tot de samenleving. Ik denk dat die tegenstelling niet juist is. Een enquête kan zich tot de samenleving richten, maar ook tot de regering, zoals de minister in eerste termijn heeft gezegd. Het aardige is dat bij de weinige voorbeelden die wij hebben van parlementaire enquêtes een groot deel van de vragen gericht bleek te zijn tot de regering. Ook in historisch opzicht meen ik dus, dat die tegenstelling niet zo absoluut is als collega Wiebenga naar voren heeft gebracht. Dat is indirect een versterking van hetgeen de initiatiefnemers naar voren hebben gebracht. Wij geloven absoluut niet – ik denk dat dit ook voor collega Wiebenga geldt – dat wij staan voor de tegenstelling privacy van burgers enerzijds en rechten van een parlementaire minderheid anderzijds.

Ik vind dat zulke onvergelykbare grootheden, dat ik niet begrijp hoe die afweging zou kunnen worden gebruikt bij het voorstel dat vandaag ter tafel ligt.

De heer **Wiebenga** (VVD): U bent het toch met mij eens, dat een enquête niet nodig is als je alleen inlichtingen van de regering nodig hebt? Een enquête is alleen nodig op het moment dat je naast de inlichtingen die je van de regering wilt hebben – die kun je altijd nog via de interpellatie of via de normale parlementaire rechten krijgen – inlichtingen uit de samenleving nodig hebt.

De heer **Mateman** (CDA): Zo eenvoudig is het niet. Ik denk dat je zelfs moet erkennen, dat een interpellatie altijd moet plaatsvinden binnen de parlementaire kaders, de tijd die daarvoor staat en de mogelijkheden die wij in dit Huis hebben. Een parlementaire enquête biedt het parlement de mogelijkheid, veel substantiëler en veel langduriger met

de regering van gedachten te wisselen over één onderwerp. Zelfs in die zin zie ik de tegenstelling niet. Ik kan mij zelfs een parlementaire enquête voorstellen die zuiver gericht is op het regeringsbeleid, omdat men een bepaalde zaak fundamenteel wil uitspitten en niet mag verwachten, dat daarvoor het plenaire werk van de Kamer weken en weken wordt opgehouden.

Ik wil hiermee alleen maar zeggen dat de absolute tegenstelling die collega Wiebenga schetst er niet is. Ik denk dat beide elementen erin zitten. Ik maak deze opmerking in de hoop, dat collega Wiebenga alsnog bereid zal blijken het voorstel te ondersteunen. Dat lijkt mij te passen in de liberale traditie – ik zou bijna zeggen: van de afgelopen eeuwen – waarin juist liberalen, zoals met waardering gezegd moet worden, hebben vooropgelopen bij het toekennen van rechten aan parlementen. Over die rechten praten wij ook vandaag.

Ik sluit af met een opmerking over de rol van de Eerste Kamer. Ik wil op geen enkele wijze preluderen op het standpunt van de Eerste Kamer. Ik ben het volstrekt eens met collega Wiebenga dat zij een eigen bevoegdheid heeft, constitutioneel bepaald, om alles wat wij hier doen te beoordelen.

Als collega Wiebenga helemaal consequent is, moet hij zich afvragen of de aanvullende opmerking die hij heeft gemaakt, namelijk dat het daar wel niet zal lukken, niet haaks staat op zijn eigen benadrukken van de rol van de Eerste Kamer. Wij moeten ook niet zover gaan, vast te stellen dat zelfs de vraag aan de orde komt of er geen ne bis in idem is. Het is overigens geen 'idem', maar dit ter zijde. Je moet niet daarop willen preluderen, juist als je de Eerste Kamer een zelfstandige rol wilt toekennen. Zo'n opmerking zou hier dan niet gemaakt moeten worden.

Ik zie de behandeling in de Eerste Kamer met vertrouwen tegemoet.

□

De heer **Alders** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De indieners van het initiatiefvoorstel hebben de Kamer zeer uitvoerig beantwoord. Zij hebben het in een brede context geplaatst, met sterke argumenten. Ik heb in eerste termijn al verwoord, dat de fractie van de Partij van de Arbeid heel sterk hecht aan de controle-instrumenten die de Kamer reeds heeft. Zij hecht er ook heel sterk aan dat minderheden in de Kamer over die instrumenten kunnen beschikken.

Ik herhaal, dat het voor een goed functioneren van ons parlementaire stelsel van wezenlijk belang is, dat de oppositiepartijen, of een andere minderheid, hun controlerende taak naar behoren kunnen vervullen. Waar een minderheid vraagt om rechten, weet die minderheid dat dit slechts kan indien zij er een zorgvuldig gebruik van zal maken. Dat is in alle gevallen zo. Dan mag toch opnieuw gewezen worden op de methoden en gebruiken in dit Huis?

Er is veel gesproken over monisme en dualisme. Moeten wij ons erbij neerleggen dat zich een bepaalde ontwikkeling voordoet of moeten wij terugkeren naar de uitgangsstelling? Op zichzelf is dit een heel interessante discussie. Hoewel op gemeentelijk niveau het monisme van kracht is, kun je daar op vele plaatsen – wij zouden een rondgang kunnen maken – constateren, dat er zeer veel elementen van het dualisme zijn ingeslopen.

En wij kunnen in dit Huis, niet alleen vandaag, elementen van het monisme bespeuren. Nu kun je zeggen: laten wij teruggaan naar het begin. De vraag is of dat, buiten een vrij theoretische academische discussie om, ook werkelijk mogelijk is, of er niet wezenlijk zoveel is veranderd in ons staatsbestel dat daaraan mede verbonden is het risico dat regering en regeringspartijen in sommige situaties zo dicht tegen elkaar aan kruipen dat het van belang voor het goed functioneren van ons stelsel om aan minderheden ook rechten toe te kennen. Ik heb gisteren al gezegd dat ik het niet eens ben met de beschouwing van de heer Nijpels in Liberaal Reveil.

Ik constateer dat het niet het eerste moment is, waarop het als zodanig functioneert. Juist in die situatie met elkaar sprekend en natuurlijk zonder meer onderschrijvend de woorden van de minister van Binnenlandse Zaken, dat het ook de regeringspartijen zijn, de Kamer als geheel, die de controletaak moet uitoefenen – in de regel is dat ook zo – zijn wij allen toch in staat om situaties aan te geven waarin het anders gelopen is! In het belang van het goed functioneren van ons stelsel moeten wij ook en met name die situaties goed voor ogen houden.

Het monisme en dualisme moeten wij dus op alle plaatsen handhaven waar wij dat voorzien hebben, maar wij mogen niet voorbijgaan aan de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden en de wijzigingen daarin; wij

Alders

hebben de laatste tijd meer kabinetten met parlementaire binding gehad dan ooit en volgens mij zal die lijn zich doorzetten. Dit aspect moeten wij er dus ook bij betrekken.

Ik kom op een element dat in de discussies een belangrijke rol speelt, ook bij de heer Wiebenga, nl. de belangen van de burgers. Die zijn zeer essentieel, zeker wanneer het zwaarste middel van de parlementaire controle zou worden ingezet. De privacy en de belangen kunnen in het geding komen, maar de initiatiefnemers, met name de heer Stoffelen, hebben volgens mij overtuigend aangetoond dat dit element in alle situaties speelt.

Of er nu door een minderheid of een meerderheid tot een enquête wordt besloten, indien eenmaal het besluit genomen is, speelt dat element een belangrijke rol. Met band 3 – ik noem dat maar de aanbevelingen-Joekes; de heer Mateman sprak over het rapport-Van Dijk – kunnen wij proberen dergelijke zaken, gelet op gebeurtenissen uit het verleden, te ondervangen. Toen de enquêtetwet er kwam, was bij voorbeeld de televisie er niet en die speelt een heel belangrijke rol. Ik vind echter dat de discussie niet terug moet gaan naar de vraag of deze elementen bij een enquête spelen, maar of het wenselijk is dat een parlementaire minderheid en niet zo'n kleintje ook het recht moet hebben – uiteraard als uiterste middel – om een parlementaire enquête af te dwingen.

In die situatie zou bijzonder aandacht moeten worden besteed aan de effecten daarvan. Zeker als de ontwikkeling zou gaan in de richting van alleen maar een strijdmiddel, maar daar twijfel ik ten eerste aan. Ik ontken niet dat dit kan gebeuren, maar ik kijk ook naar onze politieke cultuur en die ontkennen we van elkaar ook niet. Nergens staat dat die minderheid de belangen niet zorgvuldig zou wegen? Dat is ook niet zo. Vandaar dat wij de essentie moeten vinden in het effect. Daar moeten wij heel zorgvuldig naar kijken. Deze kwestie kan echter niet teruggebracht worden tot de vraag of een grote minderheid een dergelijk vergaand middel kan afdwingen.

Dat bij voorbeeld de verhoren inzake de ABP door een burger zijn afgenomen, waarmee de minister van Binnenlandse Zaken overigens goede ervaringen heeft opgedaan, houdt toch nog niet in dat deze

minister nu als een verdachte zou worden gezien?

De heer **Janmaat**: Mijnheer de Voorzitter. Volgens mij gaat de heer Alders nu zelf aangeven waar het moeilijke punt ligt van het enquête-recht voor een grote minderheid. Hij wil de minister niet als verdachte zien, maar dit veel te scherpe parlementaire middel gaat de oppositie gebruiken om de regering onder druk te zetten, waardoor het regeringsbeleid in feite moeilijker wordt gemaakt, waardoor de regering niet meer wordt aangezet tot regeringsdaden.

Ik zal een voorbeeld geven. Hoe had indertijd de heer Stemerdink van de PvdA gereageerd op de opmerkingen die hem ter ore waren gekomen over het hoogstwaarschijnlijk uit de hand lopen van de kosten van het Walrus-project? Met een op dat moment mogelijke aanvraag van de grootste oppositiepartij inzake dat soort kwesties, wordt het regeringsbeleid moeilijk gemaakt. Hoe denkt u daarover?

De heer **Alders** (PvdA): Ik acht het niet uitgesloten dat de meerderheid van deze Kamer tot de conclusie komt dat alle gegevens die bekend zijn geworden over Defensie-orders tot de volgende enquête moeten leiden.

De heer **Janmaat**: Dat is geen antwoord. U wil de grootste oppositiepartij, ter linker of ter rechter zijde, de mogelijkheid geven om de regering onder ede allerlei te laten verklaren in het openbaar dat essentieel tot de vertrouwens sfeer van de regering hoort. Daarmee wordt dus de werkzaamheid van de regering op een veel lager niveau gebracht; dat gebeurt door zo'n enquête.

De heer **Alders** (PvdA): Ik geloof niet dat in de verhouding tussen de regering en het parlement er gegevens zijn die essentieel tot de regering behoren en niet ook tot dit Huis. Ik begrijp het dus ook helemaal niet.

De heer **Janmaat**: Daarmee geeft u toch geen antwoord.

De heer **Alders** (PvdA): Je kunt alleen maar antwoorden, als je de vraag ook begrijpt.

De heer **Janmaat**: Als u het niet begrijpt, hoort u hier niet te zijn.

De heer **Alders** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ook door mij is er een spanning geconstateerd tussen het feit dat de minderheid een recht

wordt toegekend en het feit dat vervolgens de meerderheid van de Kamer het recht wordt toegekend om de invulling van de enquête, de samenstelling, het onderwerp en de afbakening van het onderzoek te bepalen. Dat spanningsveld heeft er mij toe geleid om voor te stellen dat het voor de minderheid mogelijk wordt om de Raad van State om een advies te vragen over het desbetreffende vraagstuk, dat als een hulpmiddel wordt beschouwd. Kameraadschappelijk, maar toch zeer duidelijk hebben beide initiatiefnemers mij erop gewezen dat dit idee niet aan de orde moet zijn. De heer Wiebenga vond het idee aanvankelijk nog zeer interessant, maar in zijn volgende betoog had hij dit terzijde geschoven, omdat het zou kunnen leiden tot het karakter van een constitutioneel hof.

Ik wil mijn voorstel evenwel toch iets uitbreiden. Ik ben heel sterk onder de indruk van het argument van de heer Stoffelen dat het parlement in alle omstandigheden zelf in staat moet zijn om er uit te komen. Gisteren heb ik zelfs uitgesproken dat dit de lijn is die ik voorsta. Als een minderheid van de Kamer op een bepaald moment besluit tot de instelling van een enquête mag je ervan uitgaan dat wij in dit situatie de dan bestaande knelpunten gezamenlijk kunnen oplossen. Er blijft toch een zekere spanning bestaan. Tegen deze achtergrond heb ik mijn voorstel gedaan. Het dient dus niet als een vervanging van de voorgestelde besluitvorming, absoluut niet, maar het maakt het wel mogelijk dat er een advies komt. Dit voorstel moet nu ook verder helemaal niet aan de orde komen, want ik moet zelf nog goed nadenken over de argumenten die er tegen ingebracht zijn. Bovendien is deze kwestie pas aan de orde bij de behandeling van het desbetreffende wetsontwerp.

Wat de rol van de minister van Binnenlandse Zaken betreft, was ik het meest gecharmeerd van zijn opmerking dat het over een instrumentarium gaat dat behoort tot de Kamers en dat de regering zich in dezen terughoudend moet opstellen. Dat onderschrijf ik.

Deze Kamer moet zich niet al te zeer uitlaten over rol en positie van de Eerste Kamer. In het verleden is daarover heel wat keren gediscussieerd. Ik onderschrijf die gedachte ook. Toch moet ik wel zeggen, dat in dit debat op een heel vreemde wijze over de Eerste Kamer wordt gespro-

Alders

ken. Iedere keer wordt er gezegd: je moet niet op de stoel van de Eerste Kamer gaan zitten; de Eerste Kamer maakt zelf een afweging. De vraag wat er mogelijkwijs gaat gebeuren in de Eerste Kamer speelt echter zo'n dominante rol in dit debat, dat ik het idee heb dat die precies omgekeerd een rol gaat spelen.

De heer Wiebenga wijst ons allen er weliswaar op dat wij in dezen terughoudend moeten zijn, maar er klinkt toch hoop door in zijn woorden als hij het heeft over wat er mogelijkwijs gaat gebeuren. De heer Leerling wenst de initiatiefnemers veel succes toe bij hun ongetwijfeld zeer moeilijke taak die aan de overkant te vervullen is! Ik zal daar niet op ingaan. Ik herhaal wel dat er in dit Huis opnieuw de wens te kennen wordt gegeven dat dit element een belangrijke afweging moet zijn.

De heer **Wiebenga** (VVD): Het lijkt mij juist om in de Handelingen vast te leggen, dat ik in mijn eerste termijn bewust niet heb gesproken over de rol van de Eerste Kamer. Ik ben daartoe eigenlijk genoopt door de beantwoording in eerste termijn van de indieners, die dit punt nogal nadrukkelijk aan de orde hebben gesteld.

De heer **Alders** (PvdA): Door te citeren wat de heer Simons in de Eerste Kamer heeft geantwoord op vragen van de heer Wiebenga?

De heer **Wiebenga** (VVD): Nee, over de rol van de Eerste Kamer.

□

De heer **Van der Burg** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De initiatiefnemers danken de Kamer voor de woorden van lof, aan hun adres gericht.

De heer Wiebenga is op een aantal punten teruggekomen. Hij heeft gezegd, dat hij die nieuwe argumenten om nu met een voorstel van wet te komen niet zo ziet zitten. Hij heeft daarbij min of meer aangeknoopt aan het advies van de Raad van State. Ik herhaal, dat de inhoud van dit voorstel van wet wezenlijk afwijkt van het amendement-Faber, omdat een zeer substantiële minderheid nodig is, namelijk eenderde van het grondwettelijk aantal leden, om dit voorstel tot enquête te doen.

De betekenis die gehecht moet worden aan de totstandkoming van de RSV-enquête houdt vervolgens de

initiatiefnemers en de heer Wiebenga verdeeld. Het is duidelijk, dat een ruimhartige benadering, van wie ook, ook van de VVD, niets anders is dan een gunst. Als je het minderheidsenquêterecht verankert, wordt het een recht. Dat is een fundamenteel punt, dat de initiatiefnemers en de VVD scheidt. Dat geldt ook voor de vraag van de te verwachten gevolgen van het introduceren van een minderheidsenquêterecht voor de werkzaamheden in de Kamer.

Ik houd vol, zoals in eerste termijn, dat alle middelen die de Kamer gebruikt ten opzichte van de regering, politieke middelen zijn. Het ene middel is zwaarder dan het andere. Ik mag echter aannemen, dat de leden van deze Kamer de functionaliteit van het middel in acht nemen.

Daarom blijf ik met de heer Wiebenga van mening verschillen ten aanzien van het onderscheid dat hij maakt tussen interpellatie en recht van enquête. Ik ben het ermee eens, als hij zegt dat een interpellatie zich tot de regering richt. Echter, ook een enquête kan zich tot de regering richten en daarnaast tot de samenleving.

Ik blijf bij de stellingname, die ik ook gisteravond heb ingenomen, dat er slechts een gradueel verschil tussen het recht van interpellatie en het recht van enquête is. Mag ik daaraan toevoegen, dat één van de punten die het enquêterecht soms noodzakelijk maken juist is, dat bij een enquête ambtenaren onder ede kunnen worden gehoord. Dat kan een belangrijk inzicht geven in de totstandkoming van het beleid van een minister, van een kabinet, een beleid, zo bleek nog een dezer dagen, dat niet altijd uit de stukken zelf is op te maken. Het is heel belangrijk om mondeling nadere vragen te stellen, ten einde een juist beeld te krijgen.

De initiatiefnemers menen, dat de Tweede Kamer een controletaak heeft die het noodzakelijk maakt, soms zelfs vereist, om in een dualistische opstelling die controletaak uit te oefenen. Daarbij speelt het enquêterecht een rol. Daarbij speelt een rol dat ook een minderheid die het inzicht van de meerderheid op dat moment niet deelt, het recht moeten kunnen krijgen, naar het oordeel van de initiatiefnemers, om het enquêterecht in te zetten. Dan is het juist, zoals de heer Alders vanmorgen heeft gezegd, dat, als je de minderheid een recht toekent, je ervan kunt uitgaan dat die minderheid

dit zorgvuldig zal hanteren. Anders komt die minderheid zichzelf opnieuw tegen.

Over de positie van de getuigen heb ik ook gisteravond gesproken. Aan het adres van de heer Wiebenga, de heer Leerling en anderen die hierover hebben gesproken, zeg ik nogmaals dat de positie van de getuigen als zodanig niet samenhangt met het vraagstuk van het minderheidsenquêterecht. Het is een vraagstuk van algemene aard. Het is ons eerst goed onder ogen gekomen, toen bij de RSV-enquête het indringende medium televisie zo'n belangrijke rol speelde. De heer Mateman heeft terecht opnieuw gewezen op band 3 van het rapport van de enquêtemissie-Van Dijk.

De heer **Alders** (PvdA): De band-Joe-kes!

De heer **Van der Burg** (CDA): Op onderdelen zijn er natuurlijk veel auteurs geweest. Wij zijn nog niet zo ver dat wij de wordingsgeschiedenis van de RSV-stukken hier kunnen analyseren.

De heer **Wiebenga** (VVD): Daar moeten wij een minderheidsenquête op loslaten!

De heer **Van der Burg** (CDA): Die gegevens kan men direct krijgen van de meerderheid! Ik wil er echter de vergadering niet mee belasten.

Voorzitter! Ik wijs nogmaals op het werk van de commissie-De Kwaadsteniet. Alle leden kunnen weten dat in de voorstellen die de commissie-De Kwaadsteniet voorbereidt op het punt van de positie van de getuigen, zelfs rekening wordt gehouden met het initiatief-ontwerp dat vandaag verdedigd wordt. Hierop wordt dus vooruitgegrepen.

De heren Wiebenga, Alders en Mateman hebben gesproken over de Eerste Kamer. Ik zal daar kort over zijn. Gisteren is door mij gezegd dat de Eerste Kamer zich terughoudend moet opstellen. Dat is een regel van ongeschreven staatsrecht. Zeker de Eerste Kamer heeft een toetsende taak. De initiatiefnemers zullen na de stemmingen in dit huis, aan de overkant vol vertrouwen hun voorstel inhoudelijk argumenteren. Wij hopen dat dan evenals hier tal van misverstanden en weerstanden uit de weg geruimd kunnen worden. Ik acht het ook de winst van dit debat dat misverstanden konden worden weggenomen en dat weerstanden konden worden opgeheven.

Van der Burg

De heer Schutte heeft gezegd dat enkele bezwaren zijn ontzenuwd. De heer Van Rossum heeft tot mijn vreugde een veel minder star standpunt ingenomen dan de VVD. Hij zei: we zijn er nog niet aan toe, maar een evaluatie laat de mogelijkheid van een groeien naar het minderheidsenquêterecht open.

Ik vind zijn opmerkingen erg verheugend. Ook de heer Leerling heeft met grote nadruk dank gezegd voor de beantwoording, hoewel hij reserves houdt. De heren Schutte, Van Rossum en Leerling nemen in ieder geval een anders gekleurd standpunt in dan de woordvoerder van de VVD op dit punt deed.

Aan het adres van de heer Schutte herhaal ik dat controle een vorm van dualisme vereist. Gisteren hebben wij kunnen constateren dat de meeste controlemogelijkheden van het parlement toekomen aan een minderheid of zelfs aan een enkel lid. Dan is het de vraag, of aan een substantiële minderheid het recht van enquête moet worden onthouden. Ik ben het met de heer Schutte eens dat het minderheidsenquêterecht geen remedie is voor het opvijzelen van de controlerende taak van de Kamer. Zo hebben de initiatiefnemers het echter ook niet gesteld. Wij hebben slechts het volgende geconstateerd. Indien de Kamer zich serieus neemt in haar controlerende taak, waarbij zij een aantal middelen ter beschikking heeft, is het in de staatsrechtelijke ontwikkeling denkbaar en, volgens de initiatiefnemers, zelfs wenselijk om ook aan een minderheid het enquêterecht te doen toekomen.

Ik heb al geantwoord op vragen van de heer Mateman. Hij heeft gesproken over de positie van de getuigen. Hij heeft ook de minister toegesproken. Ik zal het antwoord van de minister met vreugde vernemen.

Ten aanzien van de Eerste Kamer heeft de heer Mateman gezegd dat wij niet op de zaak vooruit moeten lopen. Ik acht dat een wijze en terechte opmerking.

Aan het adres van de heer Alders zeg ik ten slotte nog het een en ander over de effecten van een enquête. Als de Kamer – een meerderheid of een minderheid – het verzoek doet om een enquête in te stellen, dan zal bij de minderheid voor ogen moeten staan wat het effect van de enquête zal kunnen zijn op de samenleving. Dat is een zeer belang-

rijk punt in de zorgvuldige afweging om te komen tot een verzoek om een enquête in te stellen. De initiatiefnemers gaan ervan uit dat verstandige parlementariërs en verstandige minderheden altijd zo'n zorgvuldige afweging zullen maken.

De heer **Van Rossum** (SGP): De heer Van der Burg heeft tussen neus en lippen door gezegd dat een wijziging van de Enquêtewet wordt voorbereid en dat hierin al rekening wordt gehouden met de gewijzigde Grondwet. Bouwt hij hiermee niet een geweldige vertraging in de wijziging van de Enquêtewet in? Hij moet dan immers wachten, totdat de grondwetswijziging in tweede lezing met tweederde meerderheid in de Eerste Kamer is aangenomen, voordat hij het wetsontwerp kan indienen. Ik meen dat wij er belang bij hebben dat het wetsontwerp voor wijziging van de Enquêtewet veel vroeger wordt behandeld.

De heer **Van der Burg** (CDA): Ik heb niet gezegd dat het totale pakket als één wetsontwerp zal worden ingediend. Ik heb echter geconstateerd dat alle leden van de Kamer op een hiervoor bedoeld papier is meege-deeld dat de commissie-De Kwaadsteniet reeds rekening houdt met de mogelijkheid dat het initiatiefwetsontwerp-Van der Burg/Stoffelen het haalt. Ik heb hierop een vreugdevolle blik geslagen, maar hiermee niet gezegd dat alle wijzigingsvoorstellen

voor de Enquêtewet als één pakket aan de Kamer worden voorgelegd. Ik kan mij goed voorstellen dat tot partiële indiening wordt besloten. Dit hoort echter thuis bij de besluitvorming die volgt op de bevindingen van de commissie-De Kwaadsteniet.

□

De heer **Stoffelen** (PvdA): Voorzitter! Het klinkt wat afgesleten, maar ik sluit mij graag aan bij de woorden van dank voor de echt vriendelijke woorden die verscheidene sprekers jegens ons hebben geuit.

Vooraf beantwoord ik de vraag van de heer Wiebenga over de betekenis van het blanco verslag van de Staten van de Nederlandse Antillen, in het bijzonder de vraag of niet ook de Staten van Aruba om advies had moeten worden gevraagd. Ik beschouw het als een compliment dat deze vraag aan ons is gesteld en niet aan de regering. Exact dezelfde vraagstelling doet zich voor bij de voorstellen die straks weer aan de orde komen.

Het is de opvatting van de initiatiefnemers dat artikel 15, lid 1 juncto lid 2, van het Statuut vereist dat de Staten van Aruba worden gehoord over de wetsvoorstellen die na 1 januari 1986 bij de Staten-Generaal zijn ingediend dan wel bij de Kamer aanhangig zijn gemaakt. Ons voorstel is voor 1 januari 1986 aanhangig gemaakt, hetgeen ook geldt voor de voorstellen van de regering. Boven-

Eén van de initiatiefnemers voor verandering van het enquêterecht in de Grondwet, de heer Stoffelen (PvdA), verdedigt hier zijn voorstel. Naast de heer Stoffelen zit zijn mede-initiatiefnemer de heer Van der Burg (CDA) (Op de foto tweede van rechts)

Stoffelen

dien is voor 1 januari 1986 advies gevraagd aan de Staten van de Antillen.

In de voorbereiding van de behandeling van ons voorstel hebben wij ons ervan vergewist dat althans volgens het departement van Binnenlandse Zaken geen advies van de Staten van Aruba vereist is, omdat zoals gezegd advies aan de Staten van de Antillen is gevraagd voor 1 januari 1986. Voor alle zekerheid vraag ik de minister of de regering deze opvatting van de initiatiefnemers deelt.

De heer Wiebenga en in zekere zin de heren Van Rossum en Mateman zijn teruggekomen op het advies van de Raad van State en de vraag of en in hoeverre er sprake is van nieuwe feiten en omstandigheden. In aansluiting op datgene wat mijn mede-initiatiefnemer heeft gemeld, merk ik het volgende op. In onze opvatting is er wel degelijk sprake van nieuwe feiten en omstandigheden.

Wij hebben gisteravond geprobeerd, aan te geven dat het in belangrijke mate om de RSV-enquête gaat, maar niet alleen hierom. Ik heb in eerste termijn drie factoren genoemd die in combinatie ertoe leiden dat er naar ons gevoelen sprake is van nieuwe feiten en omstandigheden, naast het feit dat het aan de orde zijnde voorstel bepaald afwijkt van het vorige voorstel.

Ik voeg er wel iets aan toe, zeker nu dit onderwerp aan de orde is. Niets let een Tweede Kamer om, zonder dat nieuwe feiten en omstandigheden aan de orde zijn, een onderwerp opnieuw aan de orde te stellen. In de literatuur is vrij veel geschreven over de situatie, waarin een onderwerp in beide Kamers van een parlement aan de orde is en er verschil van mening is tussen de 'lagere' kamer en de 'hogere' kamer. Ik wil de vergelijking niet helemaal doortrekken, maar één feit viel mij op bij lezing van die literatuur.

Als er verschillen zijn tussen bij voorbeeld een Tweede Kamer en een Eerste Kamer – los van nieuwe feiten en omstandigheden – zien wij dat de stem van het 'populair house' – van het lagere huis – in erg veel gevallen beslissend is. Ik vermeld dit alleen ter wille van de volledigheid en om aan te geven, dat het iets te eenvoudig is om te stellen dat uitsluitend een nieuw voorstel in een lagere kamer

aan de orde kan komen als er nieuwe feiten en omstandigheden zijn.

Voor alle zekerheid: in ons staatsrecht hebben wij wat dat betreft geen conflictregeling. In tal van landen is dat wel het geval. Soms zou het best wel gemakkelijk zijn hier. Ik ga er echter vanuit, dat dit niet aan de orde komt.

De **Voorzitter**: Gezien dit betoog, wat bedoelt u met 'lagere' Kamer?

De heer **Stoffelen**: Ik zei het in een poging de term 'popular house' te vertalen.

De **Voorzitter**: Dat wordt vertaald met 'de volksvertegenwoordiging'.

De heer **Stoffelen**: In de literatuur was er sprake van een beslissende stem van de rechtstreeks gekozen volksvertegenwoordiging. Daarbij zou ik echter niet willen zeggen, dat bij voorbeeld in Nederland de Eerste Kamer niet tot de volksvertegenwoordiging gerekend zou mogen worden. Ik blijf even buiten die discussie. In de literatuur wordt er echter gesproken in de zin van de rechtstreeks gekozen volksvertegenwoordiging.

In die zin zijn wij het geenszins eens met de heer Wiebenga, die de regel die bij de rechtspraak aan de orde is, namelijk dat eenzelfde zaak niet twee keer mag voorkomen, hier toepasbaar zou willen verklaren.

Ik dank de heer Schutte voor zijn vriendelijke woorden. Hij is nog niet geheel overtuigd. Ik zou heel kort opnieuw een poging willen doen. Beide initiatiefnemers zijn ingegaan op de vraag in hoeverre de oppositie of de minderheid geroepen is om het regeringsbeleid te beoordelen en te controleren. Tussen de initiatiefnemers bestaat geen enkel verschil van mening over de noodzaak, dat de Kamer de regering controleert. Zo ligt dat vast in onze Grondwet en zo moet ook zo veel mogelijk de praktijk zijn. Wat ik geconstateerd heb, is dat in de werkelijkheid de regeerakkoorden steeds belangrijker zijn geworden.

Gisteravond heb ik geprobeerd kort in te gaan op het eerste rapport van de Commissie-Biesheuvel over de relatie tussen kiezer en beleidsvorming. Daarin is een hele passage gewijd aan de betekenis van omvangrijke regeerakkoorden en de invloed die dat heeft op de controle-uitoefening door het parlement in de praktijk. Ik ben het geheel met de heer Schutte eens, dat naar mijn stellige overtuiging niets de regeringspartijen ontslaat van de verplichting de regering te controleren. Uiteraard!

Wat hier echter aan de orde is, is het feit dat hetzelfde op zijn minst zo sterk en zo niet sterker geldt voor de oppositie. De praktijk heeft geleerd, dat soms regeringspartijen eerder geneigd zijn de regering te steunen en bepaalde problemen binnenskamers al dan niet pittig uit te discussiëren dan oppositiepartijen.

Het is een feit, dat het sinds 1976 de oppositie geweest is – althans partijen te linker zijde – die nadrukkelijk gevraagd hebben om het minderheidsenquêterecht. Tegen de heer Van Rossum zeg ik, dat wij dit niet bedacht hebben. Sinds 1976 is er een heel intensieve discussie gaande, ook in dit huis. Vanaf het begin van de schriftelijke voorbereiding van de eerste lezing van de grondwetsherziening is die zaak aan de orde geweest.

Het is niet toevallig, dat met name de oppositie – soms vanuit een al dan niet begrijpelijk gevoel van machteloosheid – sinds jaar en dag dringend behoefte heeft en had aan dat minderheidsenquêterecht. Daarom waardeer ik het zo buitengewoon, dat het bij de eerste lezing mogelijk bleek dat de grootste regeringspartij en de grootste oppositiepartij elkaar vonden in de wijze van het functioneren van het parlement en wenselijke verbeteringen daarin.

Daarom heb ik niet alleen uit beleefdheid de heer Mateman bedankt voor het feit dat hij heel bewust en met volle overtuiging gezegd heeft, dat voor het functioneren van het parlement het functioneren van een minderheid, van de oppositie, van vitale betekenis is.

De heer Van Rossum heeft zich enigszins aangesloten bij een opmerking van de heer Wiebenga, dat het toch heel makkelijk moet zijn voor de minderheid om de meerderheid te overtuigen; zo is ook gebleken bij de RSV-enquête. Ik herhaal wat ik gisteren tot de heer Wiebenga gezegd heb, toen ik sprak over de ruimhartigheid die hierin een rol zou spelen. Het is de oppositie in dit huis nimmer opgevallen, dat dat zo gemakkelijk gaat. Het is echter van tweeën één. Als het zo is, dat er inderdaad sprake is van ruimhartigheid, wat is er dan tegen dat wij dit even op papier zetten?

Als wij dit een uiterst belangrijk recht vinden, waarom zouden wij het dan niet opnemen in de Grondwet? Waar strijden wij nu eigenlijk over? Als echter het verschil van mening betrekking heeft op situaties waarin het zeer wel kan voorkomen dat de meerderheid om welke reden dan

Stoffelen

ook niet te overtuigen is, dan is het des te meer noodzakelijk het wel op te nemen ter bescherming van de rechten van de minderheden in het parlement en ten behoeve van een beter functioneren van dat parlement.

In het boek van Boon, dat al enigszins verouderd is, wordt aangegeven dat er negen maal een parlementaire enquête gehouden is – dat is dus zonder de RSV-enquête – en tien maal heeft een voorstel tot het houden van een dergelijke enquête de eindstreep niet gehaald.

De gehouden enquêtes hebben betrekking op: de accijns op het zout; de concessie tot landaanwinning en verdieping van het vaarwater in de mond van het Zwolse Diep; de toestand van de Maas en van de Zuid-Willemsvaart; de zeemacht die Nederland behoeft; de toestand van de koopvaardijvloot; de besmettelijke longziekte onder het rundvee; de exploitatie van de spoorwegen; het tegengaan van overmatige arbeid en de toestand van fabrieken en werkplaatsen met het oog op de veiligheid, de gezondheid en het welzijn der werklieden; het regeringsbeleid in de jaren 1940–1945 en ik voeg daar de RSV-enquête aan toe.

De volgende verzoeken tot het houden van een parlementaire enquête zijn niet gehonoreerd – om wille van de tijd noem ik ze niet allemaal –:

een verzoek tot het houden van een enquête naar de toestand van de nationale zeevisserij;

een verzoek om het instellen van een enquête naar het misbruik van sterke drank;

een voorstel tot het houden van een enquête naar de aanbesteding van de leverantie van koperen muntplaatjes voor Nederlandsch Indië;

een voorstel tot het houden van een enquête naar onoirbare beïnvloeding van de verkiezingen in Limburg;

een voorstel tot het instellen van een enquête naar de inrichting van departementen van algemeen bestuur en het voorstel tot het houden van een enquête – ik zeg het kort – omtrent de zaak-Oss.

Sindsdien is bij een aantal problemen het recht van enquête, althans modaliteiten van onderzoek, in discussie geweest. De heer Wiebenga heeft op vele plaatsen en meermalen een rij van zes of zeven voorbeelden ter zake genoemd. In mindere of meerdere mate was het aan de orde bij de Arabische boycot, de olieboy-

cot-Rhodesië, de affaire-Aantjes, de affaire-Menten, het Lockheed-rapport en de koopsompolisaffaire. Ik wijs ook op het idee van het lid van de Eerste Kamer de heer Vis omtrent het houden van een enquête over de opslag van kernafval.

Overigens kan ik verzekeren dat, voor zover mijn kennis strekt – althans in één fractie de mogelijkheden tot het verwerven van een meerderheid bij een in te stellen enquête wel aan de orde is geweest, zonder dat dit al te zeer bekend is geworden. Met andere woorden – ik zeg dit met grote nadruk – praten wij over een bijzonder boeiend academisch probleem of over een praktisch probleem? Wij praten over een praktisch probleem. De behoefte daaraan is buitengewoon levend, althans bij zeer velen in dit huis. Waarom hebben wij niet verder gewacht?

De motie-Meijer, door de Kamer aanvaard, wijst al duidelijk in die richting. Het ligt ook zeer voor de hand, dat, als de Kamer de behoefte heeft aan een bepaald voorstel en vindt dat het een goed voorstel is, het voorstel wordt gedaan en wordt aanvaard. De Kamer laat haar beleid niet bepalen door hetgeen de andere kant van het parlement wel of niet zal doen. Het omgekeerde geldt ook. Dus denk ik: Onze voorstellen zijn inhoudelijk goed onderbouwd – ze zijn niet ideaal, want men kan er kanttekeningen bij plaatsen – en dan moet de Kamer ze aanvaarden; ik spreek nu ook als lid van de Kamer. Wij zullen dan wel zien wat de overkant ermee zal doen. Ik zie dat vol vrouwen tegemoet.

De heer Alders heeft nog eens uitgelegd dat de spanning tussen minderheid en meerderheid zeer reëel kan zijn. Hij opperde even de gedachte of wellicht naar hulpmiddelen zou moeten worden gezocht bij het vinden van een oplossing. Zoals hij weet, zijn wij het eens over de praktische conclusie, dat minderheid en meerderheid elkaar hebben te vinden bij de verdere uitwerking.

Tenslotte geef ik antwoord op een vraag van de minister van Binnenlandse Zaken. Ter wille van de duidelijkheid citeer ik de minister even: 'Naar aanleiding van de discussie van vanavond' – hij zei dat gisteren – 'veroorloof ik mij nog een feitelijke vraag aan de initiatiefnemers te stellen. Het kan zijn dat de minderheid tot het instellen van een enquête besluit – dat recht heeft zij dan – maar dat de meerderheid van

mening is dat een dergelijk onderzoek moet plaatsvinden in een andere vorm dan een enquête. Ik ben erg benieuwd te horen wat er in zo'n situatie moet gebeuren'.

Het is in feite een juridische vraag, waarop het antwoord buitengewoon eenvoudig is. Het voorstel luidt: 'Zij – dat wil zeggen de Kamers – 'kunnen door een derde deel van het grondwettelijk aantal leden worden verplicht, van het recht gebruik te maken'. Het antwoord is dus buitengewoon helder. Als die situatie zich voordoet, dan wordt besloten tot het houden van een enquête. In theorie let niets de meerderheid van de Kamer om daarnaast nog eens te besluiten tot het houden van een onderzoek op een andere wijze. Ik acht dat niet buitengewoon waarschijnlijk. Ik acht dat zelfs buitengewoon onwaarschijnlijk, maar de hieronder liggende vraag is een vraag die wel is beantwoord. Ik heb dit gisteren al gezegd. Een minderheid zal zich wel drie keer bedenken als zij meent niet redelijk overtuigend te kunnen aantonen dat het gebruik van het zware middel van het recht van enquête nodig is. Ik kan mij niet voorstellen dat een minderheid in dit huis niet zal beseffen dat het buitengewoon hard op jezelf terugslaat als dit niet aangetoond kan worden. De publiciteit speelt hierbij een belangrijke rol. Dit geldt in nog veel sterkere mate als de enquête werkelijk zou worden gehouden. Zo zal het in de praktijk dus niet gaan.

Er wordt natuurlijk tevoren overlegd of het mogelijk is over een andere vorm van onderzoek overeenstemming te bereiken. Als hierover echter geen overeenstemming kan worden bereikt en de minderheid na intensief overleg nog steeds van mening is dat een enquête moet worden gehouden, kunnen de Kamers na aanneming van ons wetsvoorstel verplicht worden tot het houden van een enquête. De verdere uitwerking is een zaak van overleg tussen meerderheid en minderheid.

Dit is geen academisch wetsvoorstel. Het is geen voorstel dat alleen uit discussies in het verleden is voortgevloeid. Uit de praktijk blijkt dat het om een werkelijk probleem gaat. Als lid van dit Huis dat al enige jaren lid is kan ik zeggen dat een niet gering deel van het parlement dringend behoefte heeft aan een dergelijk recht. Zoals de heer Mateman al heeft gezegd, is de vraag aan de orde in hoeverre de meerderheid bereid is de rechten van

Stoffelen

minderheden te erkennen en te respecteren.

Ik ben ervan overtuigd dat ook degenen die nog aarzelingen hebben ten aanzien van dit wetsvoorstel, bereid zijn te erkennen dat de parlementaire democratie uiteraard meer is dan het nemen van besluiten die door de helft plus één gesteund moeten worden. De parlementaire democratie heeft ook te maken met het garanderen, het erkennen en het respecteren van de positie van minderheden.

Wij zeggen het al degenen na die hebben opgemerkt dat inderdaad het democratisch gehalte van een parlementair stelsel in belangrijke mate afhangt van de mogelijkheid van de oppositie haar taak uit te oefenen. Het is mij gebleken dat degenen die bezwaren tegen ons voorstel hebben, zeer wel bereid zijn naar ons te luisteren. Ik doe echter nogmaals een dringend beroep op hen, er toch nog eens over na te denken of niet hetzelfde zou kunnen gebeuren wat in tweede lezing in deze Kamer is gebeurd, namelijk dat een vergelijkbaar, maar toch beduidend slechter voorstel zonder stemming werd aanvaard.

Minister Rietkerk: Mijnheer de Voorzitter! De heer Mateman heeft mij gevraagd of de regering een eventuele tweede lezing van dit initiatiefvoorstel voor haar rekening zou willen nemen. Ik heb gisteren al gewag gemaakt van de terughoudende opstelling van de regering. Dit brengt met zich dat het kabinet eerst de behandeling van dit wetsvoorstel hier en aan de overzijde afwacht voordat een definitief standpunt wordt bepaald. De heer Mateman heeft echter een premature vraag gesteld. Hij weet dat de tweede lezing pas na ontbinding van beide Kamers kan plaatsvinden. Die vraag moet dus aan een volgend kabinet worden gesteld.

In 1971 is er ook al een discussie over de mogelijke procedure geweest, naar aanleiding van twee andere initiatiefvoorstellen. Als ik mij niet vergis is men destijds tot de conclusie gekomen dat de indiening voor tweede lezing primair een taak van de initiatiefnemers is. Indien die daartoe echter niet in staat zouden zijn, dan kan dat een taak van de regering zijn. Uiteraard is dat ter beoordeling van de dan optredende regering.

Ik heb ook nog een antwoord te geven aan de heer Stoffelen. Ik deel zijn visie dat de Staten van Aruba geen advies behoeft uit te brengen, omdat deze voorstellen vóór 1 januari zijn ingediend.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De Voorzitter: Ik stel voor, volgende week donderdag te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 13.10 uur tot 13.50 uur geschorst.

De Voorzitter: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Regeling van werkzaamheden

De Voorzitter: Ik stel voor, aan de orde te stellen en te behandelen op donderdag 13 februari bij het begin van de vergadering:

- het wetsvoorstel Wijziging van hoofdstuk VIII (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen) van de begroting van de uitgaven van het Rijk voor het jaar 1982 (Slotwet; tweede wijzigingsvoorstel) (19 276).

Ik stel voor, aan de orde te stellen en toe te voegen aan de agenda van volgende week:

- de stukken over de zogenaamde 35%-regeling (19 200-IX B, nrs. 7 en 31), met spreektijden van 2 minuten.

Ik stel voor, aan de orde te stellen en te behandelen in de vergaderingen van 18, 19 en 20 februari:

1. de stemmingen over:
  - hoofdstuk XVI (Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur) van de begroting voor 1986 inclusief de daarbij voorgestelde moties:
  - de UCV-motie Welzijnsbeleid (19 219) (UCV van 4 november 1985),
  - de UCV-moties Kunst en Cultuur (19 200-XVI) (UCV van 18 november 1985),
  - de UCV-moties Museumbeleid (19 066) (UCV van 9 december 1985);
2. het wetsvoorstel Nieuwe regeling van het bewijsrecht in burgerlijke zaken (10 377);

3. het wetsvoorstel
  - a. Wijziging van de bepalingen in de Kieswet, de gemeentewet en de Provinciewet betreffende de uitsluiting van het kiesrecht en van de verkiezbaarheid alsmede regeling van de uitoefening van het kiesrecht door hen aan wie rechtmatig hun vrijheid is ontnomen;
  - b. Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en enkele andere wetten, inzake de ontzetting van het kiesrecht (18 973);
4. het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de loonvorming (Stb. 1970, 69) (19 028);
5. het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs en van de Wet op het voortgezet onderwijs (Horizontale doorstroming h.b.o.-w.o.) (19 050);
6. het wetsvoorstel Wijziging van de Wegenverkeerswet (verlenging geldigheidsduur rijbewijzen) (16 972);
7. de gezamenlijke behandeling van de wetsvoorstellen:

- Wijziging van de Algemene burgerlijke pensioenwet en de Spoorwegpensioenwet (19 000);
- Wijziging van de Algemene burgerlijke pensioenwet en de Spoorwegpensioenwet met betrekking tot aanspraken van deelgerechtigden die de leeftijd van 25 jaar nog niet hebben bereikt (19 308);
- Wijziging van de Algemene burgerlijke pensioenwet en de Spoorwegpensioenwet (Wet invoering franchisesysteem) (19 309).

Overeenkomstig de voorstellen van de Voorzitter wordt besloten.

De Voorzitter: Ik bepaal, dat uitgebreide commissievergaderingen zullen worden gehouden op maandag 24 februari:

I. van 11.15 tot uiterlijk 16.15 uur van de vaste commissies voor Defensie en voor Economische Zaken over de nota Defensie en de Nederlandse Industrie (19 157);

II. van 16.30 tot uiterlijk 23.00 uur van de vaste commissie voor Ambtenarenzaken over het deel Overheidspersoneelsbeleid van hoofdstuk VII (Binnenlandse Zaken) van de begroting voor 1986 (19 200-VII) en de begroting van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor 1986 (19 200-A);

III. van 11.15 tot uiterlijk 16.00 uur van de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat over het Kustbeleid (18 975), de nota Kustverdediging

Voorzitter

Texel (19 025) en de Voortgang Rivierdijkversterkingen (18 106);

IV. van 16.15 tot uiterlijk 23.00 uur van de vaste commissie voor de Buitenlandse Handel over de delen Export en Buitenlandse Economische Betrekkingen van hoofdstuk XIII (Economische Zaken) van de begroting voor 1986 (19 200-XIII) en over de nota Handelspolitiek in een veranderende wereld (19 354).

Ik geef het woord aan de heer Van der Doef, die het heeft gevraagd.

De heer **Van der Doef** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Blijkens dagbladen zou de heer Van Agt, commissaris van de Koningin in de provincie Noord-Brabant, bij het kriecken van het nieuwe jaar een brief hebben gericht aan de minister-president, waarin hij andermaal pleit voor de bouw van een kerncentrale in Moerdijk, in zijn provincie. Dit zou op zichzelf geen aanleiding zijn bij de regeling van werkzaamheden het woord te voeren, ware het niet dat in deze brief – voor zover de inhoud hiervan naar buiten is gekomen – sprake is van bij voorbeeld de volgende zin: 'Het was absoluut sous-entendu dat Moerdijk tot locatie zou worden aangewezen', enzovoort. De teneur van de brief is dat er afspraken waren tussen de commissaris van de Koningin van Noord-Brabant en het kabinet.

Mijn fractie zou het op prijs stellen als u het verzoek aan de minister-president overbracht om deze brief van de heer Van Agt aan de premier aan de Kamer over te leggen en van adequaat commentaar te voorzien. Na ontvangst van het antwoord van de regering – ik hoop op korte termijn – kunnen wij nader bezien of en, zo ja, op welke wijze hierover een debat zal kunnen worden gevoerd.

De **Voorzitter**: Dat zal ik doen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de voorstellen van (rijks-) wet:

– **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen over het binnentreden in woningen (19013);**

– **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in**

de Grondwet van de bepaling inzake het geven van inlichtingen door de ministers en de staatssecretarissen (19014, R 1284);

– **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de verdediging (19017, R 1285).**

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Minister **Rietkerk**: Voorzitter. Met genoegens hebben wij mogen vaststellen dat alle sprekers, wellicht met uitzondering van mevrouw Van Es, zich in beginsel met de voorstellen tot partiële wijziging van de Grondwet kunnen verenigen. Ik ben dan ook van mening dat het goed is, nu niet meer in brede zin over grondwetswijzigingsvraagstukken in het algemeen te spreken, hoezeer ik ook op enkele vragen in die richting van de heren Leerling en Schutte zal terugkomen. Het lijkt mij het doelmatigste, per wijzigingsvoorstel nader in te gaan op wat vanmorgen naar voren is gebracht.

Ik stel met genoegens vast dat met het voorstel inzake de inlichtingplicht door alle geachte afgevaardigden wordt ingestemd. Ik denk daarbij met name aan de heren Wiebenga, Leerling, Schutte, Van Rossum en Lankhorst. Ik heb ook met instemming kennis genomen van de opmerking van de heer Wiebenga, dat hij instemt met de tot stand gebrachte aanwijzing dat een minister of een staatssecretaris die het voornemen heeft een beroep te doen op het verschoningsrecht dit in de minister-raad aan de orde stelt. Ik meen dat het van belang is, nu eerst met die aanwijzing ervaringen op te doen.

Ik stel vast dat met dit voorstel in belangrijke mate wordt vastgelegd – maar nu in de Grondwet – wat al praktijk is. Toch komt het mij voor, dat zo'n fundering als zodanig van betekenis is.

De heer Schutte heeft gevraagd of het gevaar bestaat dat de verschoningsgrond in artikel 88, namelijk strijd met de belangen van de Staat, uitgehold wordt wanneer een individueel kamerlid, gebruikmakend van zijn recht op inlichtingen, de zaak op de spits kan drijven. Ik zou daarop willen antwoorden dat ik dat gevaar niet zo zie. In de eerste plaats is het van belang dat voor het doen van een beroep op de verschoningsgrond door een minister niet bepalend is of

een vraag afkomstig is van een enkel lid of van een meerderheid van de Kamer. Bepalend is en behoort te zijn de aard van de gevraagde inlichtingen en of die een dergelijk beroep noodzakelijk maakt.

In de tweede plaats zou ik erop willen wijzen dat er voor de vrees van de heer Schutte naar mijn oordeel ook weinig reden bestaat, gelet op de bestaande praktijk. In eerdere discussies, onder meer bij de algehele Grondwetsherziening, is reeds herhaaldelijk uitgesproken dat nu al naar ongeschreven staatsrecht de regering in beginsel verplicht is, de door een individueel kamerlid gevraagde inlichtingen te verstrekken. Ik heb zoveel vrouwen in de praktijk tot op heden dat ik de zorg van de heer Schutte niet als een direct reële zie.

Hij heeft verder gevraagd of het belang van een bedrijf, als de Kamer om bedrijfsgegevens verzoekt, voldoende reden kan zijn om een beroep te doen op de verschoningsgrond, strijd met het belang van de Staat. Daarbij stelde de heer Schutte dat dit alleen mogelijk zou zijn als er een relatie zou bestaan tussen het bedrijfsbelang en het belang van de Staat. Ik merk op dat, indien vanuit de Kamer om vertrouwelijke bedrijfsgegevens gevraagd wordt, de regering steeds in het concrete geval tot de afweging moet komen of een beroep op de verschoningsgrond moet worden gedaan.

In die afweging kunnen, afhankelijk van het concrete geval, meer belangen en omstandigheden een rol spelen. Het belang van het betrokken bedrijf kan daar stellig een van zijn. Het is altijd moeilijk in de casuïstiek te treden. Zonder dat te doen, wil ik toch opmerken dat in concrete gevallen de bescherming van het belang van het betrokken bedrijf een openbare verstrekking van gegevens in de weg kan staan en dat overigens een vertrouwelijke verstrekking van die gegevens veelal mogelijk zal zijn.

Daar voeg ik nog aan toe dat het wel openbaar verstrekken van gegevens die vertrouwelijk behoren te blijven het belang van de Staat ook zou kunnen schaden. In die zin erken ik met de heer Schutte dat er zo'n relatie bestaat.

De heer Van Rossum heeft een opmerking gemaakt over het motiveren van een weigering tot het verstrekken van inlichtingen. Hij vroeg zich in dit verband af of het beroep op strijdigheid met het belang van de Staat juist niet een

Rietkerk

motivering in de weg staat en dan niet het karakter van een machtswoord krijgt. Zo gaat het toch niet. Natuurlijk houdt het beroep op het belang van de Staat zelf al een motivering in.

Ik wijs er echter eerst nog op, dat aan een eventueel beroep op die verschoningsgrond, iets dat overigens in gevallen van hoge uitzondering voorkomt, veelal overleg met de Kamer voorafgaat. In dat overleg tussen de betrokken bewindsman en de Kamer wordt toch allereerst het uiterste gedaan om een modus te vinden om het parlement zoveel mogelijk te kunnen informeren. Overigens kan, dunkt mij, een beroep op het belang van de Staat vrijwel altijd met zekere argumenten worden gestaafd, zonder dat daarbij de vertrouwelijkheid van de gegevens wordt geschonden.

De heer Lankhorst vroeg waarom het in hoge mate theoretisch wordt geacht, dat nadat een bewindspersoon is afgetreden na een conflict met de Kamer over een verschoningsgrond, een nieuw aangetreden bewindspersoon wel de gevraagde inlichtingen zal verstrekken. Ik wijs erop – ik dacht dat de heer Lankhorst zelf ook vond dat dit in hoge mate theoretisch was – dat slechts in zeer uitzonderlijke gevallen een beroep op de verschoningsgrond wordt gedaan. Zeker als dat beroep zoals in de geschetste situatie leidt tot een diepgaand conflict met de Kamer, mag worden verondersteld dat er uitvoerig tussen de betrokken bewindspersoon en de Kamer over gesproken is en dat er binnen het kabinet overleg over is geweest. De situatie waarop de heer Lankhorst doelt is daarom in hoge mate theoretisch. Mocht zij ooit ontstaan, dan zal de werking van ons parlementaire stelsel naar het mij lijkt uitwijzen wat uiteindelijk de gang van zaken zal zijn.

Het tweede wetsvoorstel heeft betrekking op de grondwetsherziening ten aanzien van het binnentreden van woningen. Bijna drie jaar na de inwerkingtreding van de herziene Grondwet staat hiermee al een tekstwijziging, zij het een kleine, van een van de oudste grondrechten, het huisrecht, op de agenda. Het betreft overigens niet een aanpassing van de grondwettelijke regeling inzake de bevoegdheid tot het binnentreden zelf, maar een aanpassing van de regeling van de vormvereisten waaraan bij het binnentreden van een

woning moet worden voldaan. Artikel 12 bevat het verbod om tegen de wil van de bewoner binnen te treden.

Er zijn evenwel uitzonderingen op deze algemene regel. Die moeten bij of krachtens de wet zijn vastgesteld. Ook dan zijn slechts zij tot binnentreden bevoegd die bij of krachtens de wet zijn aangewezen. In het tweede lid zijn de verplichtingen vastgelegd waaraan moet worden voldaan bij het binnentreden in een woning tegen de wil van de bewoner. Het onderhavige voorstel maakt het mogelijk, dat de wetgever uitzonderingen maakt op de verplichtingen tot legitimatie en mededeling van het doel van het binnentreden.

De onschendbaarheid van de woning is geen absoluut recht. Dat geldt voor het binnentreden zelf en voor de daarbij in acht te nemen vormvereisten. Geen absolute bescherming van de privésfeer in de woning dus, ook al spreekt prof. Buys in 1884 in zijn commentaar op de Grondwet nogal dierbaar over de woning als

‘dat gedeelte van de buitenwereld, ‘t welk wij het innigst aan onze persoonlijkheid verbinden, en daarom ligt in het recht om daar vrij te heerschen de eerste openbaring van onze persoonlijke vrijheid en in de bescherming van die woning tevens de onmisbare voorwaarde van onze persoonlijke veiligheid.

Dat doet er evenwel niet aan af, dat zich omstandigheden kunnen voordoen, waarin het binnentreden in een woning tegen de wil van de bewoner niet altijd vooraf kan worden gegaan door de garanties die de Grondwet voorschrijft. Andere belangen, niet het minst die van de bewoner zelf, kunnen ertoe nopen om terstond en zonder nader oponthoud binnen te treden. Daarop hebben mijn collega van Justitie en ik al gewezen in de circulaires uit 1983. Wij zullen daar nog nader op terugkomen. Maar daarin is uiteengezet dat de absolute formulering van artikel 12, tweede lid, van de Grondwet niet in de weg staat aan het in uitzonderingssituaties niet aan die vereisten voldoen. Uit de eerste termijn van de Kamer heb ik met voldoening opgemaakt dat zij de gevolge afweging van belangen kan onderschrijven.

Voordat ik verder inga op gestelde vragen, wil ik graag nog even de aanleiding van deze wijziging van artikel 12, tweede lid, van de Grondwet memoreren. Die aanleiding is het ruim een jaar geleden uitgebrachte

advies van de Raad van State over het voorstel voor een Algemene wet op het binnentreden. Daarin kwam de raad tot het oordeel dat het, met het oog op de toekomst, in het belang van de rechtszekerheid onontkoombaar is dat de ontstane spanning tussen de strikte vereisten die in artikel 12, tweede lid, zijn gesteld en de in andere bepalingen vereiste bescherming van de menselijke integriteit, wordt weggenomen door enige clausulering aan de wetgever toe te staan door middel van een wijziging van artikel 12 van de Grondwet.

Dat advies heeft het kabinet doen besluiten om artikel 12, tweede lid, te nuanceren. De uitzondering op de legitimatieplicht en de plicht tot mededeling van het doel van binnentreden behoeft ook in de visie van het kabinet niet als tegen de wil van de grondwetgever te worden beschouwd. Ook het belang van de rechtszekerheid is gediend met deze aanpassing.

Nu zijn van verschillende zijden vragen gesteld over de verenigbaarheid van de circulaires van de collega van Justitie en mij met artikel 12, tweede lid, van de Grondwet. Ik zou daar kort op willen antwoorden. Niet te ontkennen valt dat artikel 12, tweede lid, naar de letter niet over de gehele linie een perfecte regeling biedt voor het binnentreden in alle denkbare gevallen. De voorbeelden die wij in de circulaires hebben genoemd, zijn daarvan toch wel het levende bewijs. Om te beginnen heeft ook de Raad van State ter zake overwogen dat de opsporing of de beëindiging van juist de meest strikte naleving van de plicht tot voorafgaande legitimatie en mededeling van het doel van het binnentreden feitelijk onmogelijk zou kunnen zijn.

Bij absolute toepassing van het tweede lid zou de bevoegdheid om binnen te treden gegeven in het eerste lid dus materieel teniet worden gedaan. Dat zou een onlogische en onwenselijke tegenstrijdigheid opleveren binnen artikel 12 in zijn geheel bezien. Het lijkt ondenkbaar dat het de bedoeling van de grondwetgever is geweest om door middel van het toekennen van een absolute betekenis aan de vormvereisten van het tweede lid het binnentreden in een woning volgens het eerste lid geheel te frustreren.

Ik wil verder nog wijzen op de welhaast reeds door de ontstaansgeschiedenis ingebouwde spanning tussen de tekst en de strekking van

Rietkerk

het tweede lid van de grondwettelijke bepaling over het binnentreden. Ook na schrapping van 'desgevraagd' door het amendement-Waltmans heeft de grondwetgever het geoorloofd geacht om bij afwezigheid van de bewoner binnen te treden zonder dat aan het vereiste van legitimatie en de mededelingsplicht wordt voldaan.

In situaties van nood en van opsporing van ernstige misdrijven zal evenzo, aldus onze circulaire, aan die vereisten niet of niet ten volle kunnen worden voldaan.

Tot slot wijs ik in dit verband nog op de betekenis van de artikelen 11, over de onaantastbaarheid van het menselijk lichaam, en 15 van de Grondwet, over de vrijheidsbeneming, voor deze aangelegenheid. Bij de bepaling van de uitzonderlijke omstandigheden waarin onverkorte naleving van de voorafgaande legitimatie- en mededelingsplicht bij het binnentreden niet kan worden gevegd, hebben de belangen van leven en gezondheid van burgers, die in genoemde grondrechten bescherming vinden, zwaarder gewogen dan de bescherming van het huisrecht.

De strekking van het huisrecht is bescherming van de huiselijke privésfeer tegen wat je 'overheidsinvasie' zou kunnen noemen. Die garantie is evenwel niet volstrekt. Daarom kan het in uitzonderlijke gevallen gerechtvaardigd zijn om zonder volledige inachtneming van de vormvereisten binnen te treden in een woning tegen de wil van de bewoner. Daarover gaan de circulaire.

In het belang van de duidelijkheid en de rechtszekerheid achten wij het echter in navolging van de Raad van State aangewezen om, zoals wij ook eerder in het voorlopig verslag hebben vermeld, de koninklijke weg te bewandelen. Daarom heeft het kabinet dit voorstel tot grondwetswijziging ook ingediend.

In het overleg tussen de Staten-Generaal en de regering heeft de heer Schutte als eerste in schriftelijke vragen aandacht gevraagd voor de betekenis van artikel 140 van de Grondwet voor de rechtstreekse werking van artikel 12, tweede lid. Bij de grondwetsherziening is deze bepaling als een direct werkende aangemerkt. Dat wil zeggen, dat zij zonder verder optreden van de wetgever van toepassing is.

Artikel 140 is om verschillende, in de memorie van antwoord uitvoerig

verwoorde redenen niet van toepassing op zelfwerkende bepalingen, zoals artikel 12, tweede lid. Ook vanmorgen heeft de heer Schutte gewezen op de aanknopingspunten in de wetsgeschiedenis van de grondwetsherziening voor de rechtstreekse werking van artikel 12, tweede lid.

Het grondwettelijk overgangsrecht heeft een meer algemene betekenis, die de behandeling van het onderhavige wetsvoorstel te buiten gaat. Toch maak ik nog een enkele opmerking over de indertijd door de grondwetgever gemaakte keuze, dat de in artikel 140 vervatte algemene overgangsregeling voor de bijzondere gevallen van zelfwerkende grondwetsbepalingen niet van toepassing is.

Voor de grondwetgever gold het motief van de versterking van de rechtswerking van rechtstreeks werkende bepalingen – dat zijn de meeste grondrechten – als zwaarder wegend dan het belang van de geleidelijke aanpassing van wettelijke regelingen en besluiten die met deze rechtstreeks werkende bepalingen in strijd zijn. Ten aanzien van de rechtstreeks werkende bepalingen werd het niet wenselijk geacht om de werking ervan op die terreinen die in strijd zouden zijn met de Grondwet op te schorten tot er een nieuwe wettelijke regeling of een nieuwe bestuursmaatregel zou worden getroffen die wel strookte met een nieuw tot stand gekomen grondwetsbepaling.

Verder heeft de heer Schutte opmerkingen gemaakt over de horizontale werking van het huisrecht en over de rangorde van de grondrechten. Hij stelde dat het huisrecht geen horizontale werking heeft. Artikel 138 van het Wetboek van Strafrecht, dat huisvredebreuk strafbaar verklaart, zag hij niet als een vorm van horizontale werking van het grondwettelijk huisrecht.

Ik dacht dat men daarover ten minste van mening kon verschillen. Immers, het beginsel dat aan het grondwettelijk huisrecht ten grondslag ligt, heeft tevens de grond gevormd voor de strafrechtelijke bescherming van de woning. Bij de grondwetsherziening is een dergelijke wettelijke uitwerking van een grondrechtelijk beginsel als een vorm van horizontale werking van het grondrecht gezien.

Niet alleen de rechter, maar ook, en in bepaalde gevallen zelfs primair, de wetgever kan aan grondrechten horizontale uitwerking geven.

Grondrechten nemen juridisch een zelfde positie in. Als de heer Schutte dan een opmerking maakt over de rangorde van de grondrechten, moet ik erop wijzen dat er geen sprake is van een onderschikking of bovenschikking van het ene grondrecht boven het andere. Zij hebben uiteraard alle hun eigen, feitelijke betekenis, hun eigen historie en hun eigen strekking. In die zin zijn zij divers. Julst daarom heeft in het grondwettelijk stelsel de wetgever een taak om bij spanningen of conflicten tussen grondrechten, binnen het kader van de grondwettelijke mogelijkheden te bepalen welke betekenis aan grondrechten in concreto, ook in hun onderlinge verhouding moet worden gegeven.

Ik moet nog een vraag van de heer Leerling beantwoorden over het opnemen van een preambule, waarin verwezen wordt naar de bron van het recht en het gezag van de overheid. Wat dit betreft wil ik mij aansluiten bij hetgeen de heer Van Rossum daarover vanmorgen heeft opgemerkt. Deze kwestie is zeer uitvoerig aan de orde geweest bij de grondwetsherziening van 1983. Het lijkt mij niet juist, die discussie daarover hier te herhalen. Ik wil tegen de heer Leerling nog wel zeggen, dat de Grondwet als één van de hoogste staatsdocumenten ook een verenigd karakter heeft en dat ook behoort te hebben.

Het komt mij voor, dat het niet past om daarin een preambule op te nemen waarin uitdrukking wordt gegeven aan de respectabele overtuiging van een deel van de bevolking over de herkomst van het staatsgezag.

Toen ik de heer Leerling vanmorgen bij interruptie zei, dat de wet die hij noemde, al was ingediend, had dit betrekking op die algemene wet. Niet op die andere, die komt nog. Het was dus een onjuiste interruptie van mijn kant.

Ik kom ten slotte toe aan de beantwoording van een aantal vragen over de grondwetsherziening inzake de verdediging. De voorgeschiedenis van deze voorstellen dateert al uit 1979, toen in het kader van de algehele grondwetsherziening ook op het punt van de verdediging voorstellen tot modernisering en bekorting zijn ingediend. Het bestaande hoofdstuk Defensie werd vervangen door twee artikelen, welke de essentiële elementen bevatten van waar het bij de verdediging om gaat. Het ging, in het kort, erom, dat de grondwettelijke

Rietkerk

basis voor het opleggen van verplichtingen aan burgers zou worden gelegd en dat daarnaast een bepaling werd opgenomen betreffende de vrijstelling van militaire dienst op grond van ernstige gewetensbezwaren.

Van de bestaande bepalingen in dat voorstel werd het merendeel geschrapt, ook de vermelding van de krijgsmacht en het oppergezag daarover. Het wetsvoorstel kreeg een brede instemming in de Tweede Kamer, maar werd, zoals bekend, in de Eerste Kamer verworpen als gevolg van het niet meer vermelden van de krijgsmacht en het oppergezag. De bepalingen uit het hoofdstuk Defensie werden, aangepast aan de terminologie van de nieuwe Grondwet, gehandhaafd in de herziene Grondwet en opgenomen in het hoofdstuk Wetgeving en bestuur. Toentertijd is reeds het belang van het alsnog realiseren van de grondwetsherziening, ook op het terrein van defensie, onderkend.

In de herziene Grondwet misstaan, dunkt mij, verouderde bepalingen nog meer dan voor de grondwetsherziening van 1983, toen zij nog in hun historische context konden worden verklaard. Het voorstel dat nu voorligt, strekt ertoe, ook de bepalingen inzake de verdediging op de hoogte van de tijd te brengen. Inhoudelijk komt dit vrijwel overeen met het in 1979 ingediende wetsvoorstel. Vrijwel: anders dan in dat ontwerp het geval was, wordt thans de krijgsmacht wel vermeld en wordt ook de bepaling dat de regering het oppergezag over de krijgsmacht heeft, gehandhaafd.

Het voorstel komt daarmee tegemoet aan de bezwaren die destijds zijn geuit. Het bevat de elementen waarover in het parlement overeenstemming is bereikt.

Bij de discussie over dit wetsvoorstel heeft de interventie van de heer De Vries in het bijzonder de aandacht van de regering. De heer De Vries heeft een amendement ingediend, dat tot doel heeft, aan de voorgestelde bepalingen – artikel 97 en artikel 98 – een artikel toe te voegen, speciaal betrekking hebbend op verdragen betreffende het stationeren van vreemde troepen binnen het Koninkrijk. Dergelijke verdragen zouden alleen onder een bepaalde voorwaarde gesloten mogen worden.

De voorwaarde houdt in dat het verdrag in kwestie steeds eenzijdig kan worden beëindigd, mits daarbij een opzegtermijn van twee jaar

wordt aangehouden. De bezwaren tegen een dergelijk amendement zijn in de stukken al uitvoerig uiteengezet door de regering. Aangezien de heer De Vries hedenmorgen er in een zeer indringend betoog nogmaals voor gepleit heeft, zijn amendement toch te aanvaarden, heb ik er behoefte aan, nader op onze bezwaren in te gaan.

Het doel van het amendement is, grondwettelijk vast te leggen dat bepaalde verdragen – ik zal deze verder aanduiden als: stationeringsverdragen – alleen gesloten mogen worden als daarin is bedongen dat zij te allen tijde eenzijdig kunnen worden beëindigd. Wel moet de partij die het initiatief neemt tot de beëindiging, daarbij nog een termijn van twee jaar in acht nemen. Gedurende de periode van twee jaar blijven dan de rechten en plichten van de verdragspartijen in stand, zo heb ik althans begrepen. Het opzeggen zelf kan echter te allen tijde geschieden. Dat is de kern van het amendement.

Wat zijn onze bezwaren tegen dit voorstel? Als wij de grondwettelijke bepalingen over verdragen bekijken, dan zien wij dat deze bepalingen een regeling geven voor het sluiten en het opzeggen ervan. Deze artikelen bepalen in algemene zin de procedure die gevolgd moet worden om het Koninkrijk te kunnen binden aan verdragen. Zij bevatten in het bijzonder de wijze waarop het parlement daarbij moet worden betrokken. Verschillende afgevaardigden hebben er al op gewezen dat het uitgangspunt daarbij steeds wordt gevormd door de voorafgaande goedkeuring door de Staten-Generaal.

Is een verdrag tot stand gekomen, dan is voor het bepalen van de rechten en verplichtingen van Nederland als verdragspartner de inhoud daarvan bepalend. Voor de vraag, of voorzien is in de mogelijkheid om een verdrag eenzijdig op te zeggen, geldt hetzelfde. Verdragen kunnen worden gesloten voor bepaalde tijd of voor onbepaalde tijd en met of zonder de mogelijkheid van eenzijdige opzegging. Hierover iets in de Grondwet vast te leggen, zou niet passen in het systeem dat ik zojuist en in de stukken heb geschetst.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Grondwet geen bepalingen hervat over de inhoud van verdragen. Ik geloof dat wij die kant ook niet op moeten gaan. Men kan dit als een systematisch bezwaar typeren, maar

het is naar onze mening toch niet minder een principiële bezwaar. Er is ook geen goede reden, voor een bepaald type verdragen een uitzondering te maken door een element uit de inhoud ervan, namelijk de opzegging, wél in de Grondwet vast te leggen.

Zo'n verplichte clausule zou voor de toekomst bovendien een blokkade vormen, waarvan de gevolgen niet goed zijn te overzien. Immers, slechts in het kader van het desbetreffende verdrag kan goed beoordeeld in hoeverre het wenselijk is, bepaalde bevoegdheden – bij voorbeeld tot eenzijdige opzegging – te bedingen.

Het hangt nauw met het voorafgaande samen dat het altijd opnemen van een opzeggingsclausule, waartoe de voorgestelde bepaling dwingt, in bepaalde gevallen onacceptabel kan zijn voor een potentiële partner, waardoor, mogelijk in strijd met het belang van ons land, een overeenkomst niet kan worden gesloten. Dit zijn de voornaamste redenen waarom ik het onjuist acht, een dergelijk amendement in de Grondwet op te nemen. Mijn collega van Defensie zal enkele andere vragen en punten bij dit onderwerp behandelen.

Ik sluit mijn betoog af met de beantwoording van enkele vragen van de heer Leerling, mevrouw Van Es en de heer Van Rossum over het wetsvoorstel inzake de verdediging. De heer Leerling heeft gevraagd wat de zinsnede op bladzijde 10 van de memorie van antwoord betekent waarin wordt uitgesproken dat het grondwettelijke vereiste van het amendement-De Vries haaks staat op gesloten verdragen tot stationering. Het antwoord hierop is dat de looptijd van de indertijd gesloten verdragen op eigen merites is bezien.

De desbetreffende passage is in de memorie van antwoord opgenomen als extra argument om de looptijd van verdragen niet op voorhand door de Grondwet te laten bepalen. Van geval tot geval moet deze worden bezien, zoals in het verleden is gebeurd.

Ik heb mevrouw Van Es te antwoorden, die zich opnieuw in kritische bewoordingen over het onderwerp civiele verdediging heeft uitgelaten. Ik zeg 'opnieuw', want ook in de schriftelijke voorbereiding heb ik hiervan kennisgenomen. Ik heb in de antwoorden benadrukt dat wij het afzonderlijk noemen van de civiele verdediging een verbetering achten ten opzichte van de bestaande

Rietkerk

situatie. Ik noem de argumenten hiervan in het kort nogmaals, omdat mevrouw Van Es vanmorgen erop is teruggekomen.

De civiele verdediging is binnen het totaal van de verdediging een zelfstandige component, die naast de militaire verdediging een eigen functie heeft. Vanzelfsprekend is ondersteuning van de militaire verdediging een wezenlijke taak van de civiele verdediging. Hieruit af te leiden dat de civiele verdediging opgaat in de militaire verdediging, is een miskenning van de realiteit. Ik zie ook niet in dat dit voortvloeit uit de nota civiele verdediging. Deze weerspiegelt juist de zelfstandige functie van de civiele verdediging en de verschillende aspecten ervan.

Het apart vermelden van de civiele verdediging is in de tweede plaats van belang, omdat op dit terrein aan de burgers zware verplichtingen kunnen worden opgelegd. De Grondwet bepaalt dan ook dat hiervoor de tussenkomst van de wetgever is vereist. Ook om deze reden menen wij dat het noemen van de civiele verdediging niet overbodig is. Het feit dat zij ook een functie heeft in het kader van de rampenbestrijding, doet hieraan, dunkt mij, niets af.

Ik heb ten slotte de heer Van Rossum te antwoorden over het opleggen van verplichtingen op grond van artikel 97. Hij bracht in dit verband het open systeem van de Grondwet ter sprake en stelde twee vragen. De eerste was of het zogenaamde open systeem met zich brengt dat ook andere verplichtingen dan die in verband met defensie kunnen worden opgelegd. In de memorie van antwoord hebben wij deze vraag al bevestigend beantwoord. Dit brengt het open systeem van de Grondwet met zich. In ons rechtsstelsel zal dit overigens op basis van de wet moeten geschieden.

De tweede vraag was of verplichtingen ingevolge artikel 97 gelden zonder onderscheid tussen Nederlanders en niet-Nederlandse ingezetenen. Het antwoord op deze vraag moet in beginsel ook bevestigend zijn. Vanzelfsprekend zal de wetgever al naargelang de aard van de verplichtingen waarom het gaat, naar verschillende categorieën onderscheid kunnen maken.

□

Minister Korthals Altes: Voorzitter! Met betrekking tot de circulaires van de minister van Binnenlandse Zaken en van mij over het binnentreden, wil

ik mij geheel aansluiten bij hetgeen de minister van Binnenlandse Zaken hierover namens de regering heeft gezegd. Ik wil alleen nog even ingaan op de stand van zaken met betrekking tot het wetsvoorstel op stuk nr. 19 073, de Algemene wet op het binnentreden.

De regering hecht zeer aan een vlotte af- en behandeling van dit wetsvoorstel. Het verheugt haar daarom vanochtend van de voorzitter van de vaste commissie voor Justitie van deze Kamer te hebben mogen vernemen, dat onlangs de fracties hun inbreng voor het voorlopig verslag hebben geleverd. De regering hoopt, dat het voorlopig verslag spoedig kan worden vastgesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Wij streven ernaar, zulks mede naar aanleiding van hetgeen de heer Leerling opmerkte, de definitieve gereedmaking van een voorstel van wet tot wijziging van de binnentredingsbepalingen – een voorstel dat beoogt deze bepalingen aan te passen aan de Algemene wet op het binnentreden – ter hand te nemen zodra het voorlopig verslag inzake de Algemene wet is ontvangen en daarmee duidelijk is of dit wetsvoorstel al dan niet op instemming van deze Kamer kan rekenen. Het is de bedoeling, dat de Algemene wet met uitzondering van artikel 1, dat een regeling inhoudt over de legitimatie- en mededelingsplicht, tegelijkertijd met de aanpas-

singswet in werking treedt. Artikel 1 kan eerder in werking treden. Alsdan zullen ook de circulaires kunnen worden ingetrokken.

De heer Wiebenga (VVD): In mijn interventie in eerste termijn heb ik expres niet gesproken over de algemene wet, omdat ik mij wilde beperken tot de tekst van de Grondwet. Nu de minister wel over de algemene wet praat, wil ik hem bij interruptie een vraag stellen. In die algemene wet staat een regeling van binnentreden, die op grond van het advies van de Raad van State in strijd is met de nu geldende Grondwetsbepaling van artikel 12. Acht de minister het mogelijk dat, voordat deze Grondwetswijziging straks van kracht is geworden – na twee lezingen, dus dat duurt natuurlijk nog even – wij aan de Algemene wet finale goedkeuring hechten? De bepalingen van de Algemene wet zijn namelijk nog in strijd met de Grondwetsbepalingen. Wij hebben natuurlijk een eed gezworen op dat punt. Ik heb deze vraag ook in het voorlopig verslag gesteld, maar nu de minister ernaar streeft deze wet zo spoedig mogelijk in het Staatsblad te krijgen, moeten wij dit punt toch uitdiscussieren. Het lijkt mij echter zinvol, dat de minister zich daarop beraadt.

Minister Korthals Altes: Mijnheer de Voorzitter! Anderen dan de heer Wiebenga hebben wel over de wet

Minister Korthals Altes van Justitie

Korthals Altes

gesproken en dat was voor mij de aanleiding om antwoord te geven. Als de heer Wiebenga deze vraag ook in het voorlopig verslag heeft gesteld, komt het mij inderdaad verstandig voor om er uitputtend op te antwoorden in de memorie van antwoord. Voor dit moment wil ik echter zeggen, dat de regering ook rekent op een vlotte afwikkeling van deze Grondwetsherziening in twee lezingen.

Als deze plaatsvindt overeenkomstig een bestaand verwachtingspatroon, namelijk dat de ontbinding van de beide Kamers der Staten-Generaal ongeveer samenvalt met het moment waarop toch periodieke verkiezingen zouden worden gehouden, acht ik het niet uitgesloten dat de Grondwet geen enkel beletsel meer zal vormen voor het aanvaarden van de Algemene wet.

Bij de behandeling van de Algemene wet en de aanpassingswetgeving kan de regering dan ook met de Kamer van gedachten wisselen over de nauwkeurige omvang en begrenzing van de bij de wet te stellen uitzonderingen op artikel 12, tweede lid, van de Grondwet. Bij die gelegenheid kunnen ook bijzondere onderwerpen, zoals een definitie van het begrip woning, in de Algemene wet aan de orde komen.

In antwoord op een vraag van de heer Wiebenga kan ik bovendien nog mededelen, dat in die gevallen waarin wordt binnengetrepen zonder de voorafgaande legitimatie, bij voorbeeld bij huiszoeking ter inbeslagname van verdovende middelen, terstond en snel wordt binnengetrepen en dat zoveel mogelijk tijdens dat binnentreden of terstond na afloop daarvan alsnog aan de vereisten van artikel 12, tweede lid, wordt voldaan.

Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op een vraag van de heer Lankhorst over artikel 1 van de Grondwet, verwijs ik naar hetgeen ik daarover heb gezegd in de Kamer op 2 oktober 1985, te vinden op bladzijde 329 van de Handelingen.

□

Minister De Ruiter: Mijnheer de Voorzitter! Allereerst wil ik ingaan op de vraag die duidelijk voor mij ter beantwoording resteert; namelijk de vraag van de heer Schutte over het opleggen van plichten in verband met internationale taken van de krijgsmacht en dan met name die

internationale taken die met militaire middelen vervuld zouden moeten worden. De heer Schutte vindt dat eigenlijk niet aanvaardbaar.

Mijnheer de Voorzitter! In de structuur van deze grondwetsbepaling wordt er eerst gewag gemaakt van de aanwezigheid van een krijgsmacht en de taken daarvan en vervolgens wordt er gesproken over plichten die ter zake – dus ter zake van die taken – kunnen worden opgelegd. Dat is een verwijzing naar de dienstplicht. Wij hebben in Nederland nu eenmaal gekozen voor een gemengde krijgsmacht met beroepselementen en elementen van dienstplichtigheid, het zogenaamde kader-militieleger.

Wat dat betreft is het, geloof ik, niet goed nog eens binnen die krijgsmacht te gaan differentiëren en te zeggen dat er ter zake van bepaalde taken van die krijgsmacht, die mede gebaseerd is op dienstplicht, geen verplichtingen zouden kunnen worden opgelegd. Dat vind ik niet erg logisch. In de tweede plaats – dat sluit hier nauw bij aan – zou ik willen opmerken dat de voorgestelde grondwetsbepaling nu juist in dit opzicht een waarborg behelst voor degenen op wie die verplichtingen zouden kunnen worden gelegd als het gaat om internationale taken. Dat kan namelijk alleen bij wet gebeuren. Met andere woorden: iedere keer dat dit zou kunnen worden overwogen,

zullen regering en Staten-Generaal samen moeten uitmaken of het verantwoord is dat ook voor die taak dienstplichtigen worden ingeschakeld en hun verplichtingen worden opgelegd.

In de derde plaats is het inderdaad de bedoeling van deze bepaling – misschien vind ik nu juist de heer Schutte tegenover mij – om het 'eng nationale standpunt' van de bestaande Grondwet te verlaten en het onderscheid tussen taken die uitsluitend zijn terug te voeren tot het nationale belang en de taken die in een breder verband gezien moeten worden niet meer te handhaven en het te zien als een in feite ondeelbare taak van de Nederlandse krijgsmacht. Zij het, nogmaals, dat er een extra waarborg moet zijn voor die taken die dienstplichtigen in internationaal verband aan het gebruik van militaire middelen zouden zetten. Ik geloof dat deze bepaling op goede gronden berust en dat wij die ook zeker moeten handhaven.

Mijn tweede opmerking betreft het amendement van de heer De Vries. De weerlegging van dat amendement is reeds effectief gebeurd door de minister van Binnenlandse Zaken.

Ik wil er uitsluitend iets aan toevoegen, onder verwijzing naar hetgeen hij al heeft gezegd. De heer De Vries heeft namelijk de verdediging van zijn amendement onder meer laten bestaan uit de redenering dat

Minister De Ruiter van Defensie

De Ruiter

zo'n vreemde mogendheid, die krachtens verdrag hier troepen zou mogen stationeren, daarmee eigen, dus voor ons vreemde overheidsmacht op Nederlands grondgebied zou gaan uitoefenen. Hij suggereert daar dus mee dat die vreemde troepen hier zouden zijn om de nationale belangen van die vreemde mogendheid te dienen. Met name het laatste zou ik willen weerspreken. De vraag tot welke doeleinden vreemde troepen hier zijn, kan niet in het algemeen worden beantwoord. Dat moet nu juist worden bepaald in het kader van het verdrag dat de stationering regelt.

Het is in ieder geval al onjuist om in het algemeen te stellen wat de heer De Vries heeft gesuggereerd, als ik hem goed heb beluisterd. Hij gaat verder geheel en al voorbij aan de praktische voorbeelden die er zijn sinds de periode na de Tweede Wereldoorlog ten aanzien van de stationeringspraktijk. Die stationeringen, tot het met het laatste voorbeeld dat niet aan de orde is, maar wel een rol speelt, moet men juist zien in het kader van de gemeenschappelijke verdediging door een bondgenootschap. In die zin moet men het niet zien als een verdediging van de nationale belangen van het land dat hier zijn troepen mag stationeren. Ik geloof dat ik tegenover de heer De Vries niet verder behoef aan te geven op welke verdragen ik hierbij doel.

Ten slotte beantwoord ik twee vragen van mevrouw Van Es. Zij heeft ook gesproken over internationale taken met gebruik van militaire middelen. Zij vraagt waarom wij niet eerder aansluiting zoeken bij artikel 90, waar staat dat de regering de ontwikkeling van de internationale rechtsorde bevordert. Wij geloven dat wij dat voorstel niet moeten volgen, omdat dit de taak van de krijgsmacht te onbepaald laat.

De formulering zoals die nu luidt, geeft duidelijk aan waarom het hier gaat, namelijk om taken in internationaal verband verricht waarbij de inzet van de krijgsmacht noodzakelijk is, of die in ieder geval daartoe wordt gebruikt. Het is natuurlijk mogelijk dat men het met die inzet op zuiver politieke gronden niet eens kan zijn, maar dat is een zaak die niet rondom grondwetsbepalingen kan worden uitgevochten. Die zaak moet in de actuele politiek bij de toepassing van deze en ter uitvoering daarvan opgestelde bepalingen een rol spelen.

Dan nog een opmerking over de vraag van mevrouw Van Es wat eigenlijk de verdediging van het Koninkrijk betekent. Zij heeft een paar mogelijkheden opgesomd. Zij moet niet suggeren dat er duidelijk onderscheid of verschil is te maken tussen de verschillende mogelijkheden die zij heeft opgesomd. Natuurlijk denken wij in de eerste plaats aan het koninkrijk in zijn geografische zin.

Uit de aard der zaak moet men dit zien in nauwe samenhang, in onlosmakelijke samenhang met hetgeen zich op die oppervlakte bevindt, wat zich daarop aan personen bevindt en wat daar aan waarden wordt verdedigd en gekoesterd. Kortom, men moet dit zien in de ruime zin, in de trant van hetgeen zij zelf als opsomming heeft gegeven van de verdediging van het Koninkrijk.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor hun duidelijke en brede beantwoording. Op enkele punten geef ik nog een korte reactie. Ik ga akkoord met de regeling van de inlichtingenplicht. Ik heb genoteerd dat het begrip 'in het belang van de Staat' stringent moet worden geïnterpreteerd. Of zich in de praktijk moeilijkheden voordoen, de tijd zal het leren, maar ik denk dat een alternatief voor een formulering nauwelijks te vinden zal zijn.

Wat betreft het binnentreden in woningen zeg ik weinig meer over circulaires. Ik heb gezegd dat de vorm niet voor herhaling vatbaar is. De regering zegt dat zij, als artikel 1 straks in werking treedt, een en ander intrekt.

Indien en voor zover de circulaires dan nog van kracht zijn, lijkt intrekking mij de beste oplossing. Dan weet men waar men aan toe is.

De minister van Binnenlandse Zaken heeft gezegd dat artikel 138 van het Wetboek van strafrecht ook een vorm van horizontale werking is. In mijn eerste termijn heb ik geprobeerd duidelijk te maken dat er onderscheid moet zijn tussen een horizontale werking van een bepaling in de Grondwet, krachtens die bepaling zelf en het toekennen van een vorm van horizontale werking via een wettelijke bepaling. Dit laatste is in artikel 138 van het Wetboek van strafrecht het geval. In dergelijke gevallen wordt de wetgever steeds met de vraag geconfronteerd of een bepaling kan worden uitgevaardigd zonder daardoor in strijd te komen

met de wet. Ik wil de discussie over horizontale werking toespitsen op de vraag of zij rechtstreeks uit de tekst van de Grondwet voortvloeit.

Ik ga nog even in op de rangorde van de grondrechten. De minister van Binnenlandse Zaken heeft gezegd dat elk grondrecht zijn eigen historie en strekking heeft. Dat lijkt mij erg relevant. Het spreken over de rangorde van grondrechten kan misschien verwarrend werken. Daarom lijkt het mij beter dat wij vaststellen dat historie en strekking van een grondrecht van belang zijn voor de interpretatie, zowel door de wetgever als door de rechter. Als die benadering wordt gekozen, wordt elk grondrecht in zijn eigen waarde gelaten.

De minister van Defensie heeft een aantal argumenten genoemd op grond waarvan hij meent dat de internationale taken wel in de Grondwet dienen te zijn geregeld. Hij heeft terecht aangevoeld dat ik met zijn laatste argument de meeste moeite heb. Wij hebben met één krijgsmacht te maken, daarom is het niet logisch dat daar een differentiatie wordt aangebracht en wij moeten ook geen eng nationaal standpunt innemen, aldus de minister. Ik wil ook geen eng nationaal standpunt innemen.

Ik heb in eerste termijn al aangegeven dat er allerlei mogelijkheden zijn om hetzij civiele hulpverleningsorganisaties, hetzij de krijgsmacht te gebruiken voor hulpverlening in internationaal verband. Dat is echter niet aan de orde. De kern van mijn vraag is, waaraan de Nederlandse overheid het recht ontleent van haar burgers desnoods het leven te vragen in activiteiten buiten onze grenzen, voor zover er geen sprake is van een directe relatie met de verdediging van onze vrijheid.

In het laatste geval heeft de overheid dit recht wel. Dit vloeit voort uit het overheidsambt. Maar heeft de overheid ook het recht dit van haar dienstplichtige en beroepsmilitairen te vragen in situaties die niet direct met de verdediging van onze vrijheid te maken hebben? Deze vraag heb ik tot nog toe steeds negatief beantwoord. De minister van Defensie zegt echter dat de Grondwet op dit punt toch anders wordt geformuleerd. Dit is voor mij een onoverkomelijk bezwaar, tenzij de minister mij alsnog ervan kan overtuigen dat de overheid dit recht heeft.

Schutte

De heer De Vries heeft voor de indiening van zijn amendement het argument gebruikt dat de regering voor maximaal vier jaar de macht van de kiezers heeft gekregen. Hij zal begrijpen dat die argumentatie mij niet direct aanspreekt. Ik meen dat de regering blijft, alleen de personen wisselen. Het zijn ook de regeringen die de overeenkomsten met andere mogendheden sluiten. Ik heb ook moeite met de stelling dat er een opzegtermijn van twee jaar ingesteld moet worden.

Juist bij de discussie over het verdrag met de Verenigde Staten is op inhoudelijke gronden voor de termijn van vijf jaar gekozen. Dit lijkt mij, gezien de inhoud van het verdrag en de omstandigheden die daarbij een rol spelen, zoals de bouwtijd van tweeënhalf jaar, ook volkomen gerechtvaardigd. Ik zie ook niet zozeer wat de aanleiding was voor de keuze van een termijn van twee jaar.

Ik ben het met de regering eens dat het onjuist is dat er in de Grondwet bij voorbaat een termijn wordt vastgelegd. Naar mijn gevoel is dit frustrerend voor de positie van Nederland in onderhandelingen, als het gaat om de eigen belangen die bij een internationaal verdrag voorop horen te staan.

□

De heer **Van Rossum** (SGP): Ik dank de bewindslieden hartelijk voor de beantwoording. Er zijn slechts enkele kleine vraagjes blijven liggen. Er blijkt dat er bij de grondwetswijziging enige onzorgvuldigheid is betracht. Dit moet dus hersteld worden.

Dat is op zichzelf te waarderen. Als er onjuistheden zijn, dan moeten die eruit worden gehaald. Ik had in eerste instantie echter gevraagd of het de ministers was gebleken dat er bij de algehele grondwetsherziening nog meer zaken waren waaraan niet nu, maar wel in de iets verdere toekomst, iets moet gebeuren. In het beperkte aantal jaren na het van kracht worden van de algehele grondwetsherziening is al gebleken dat er enkele voorzieningen getroffen moesten worden. Verwacht de minister van Binnenlandse Zaken, die speciaal belast is met grondwetszaken, er nog meer?

Wij krijgen bij de behandeling van de algemene wet op het binnentreden en de toepassingswet nog voldoende gelegenheid daarover te spreken. Dat kan ik nu verder laten rusten.

Over de defensiewet had ik in eerste instantie twee vragen gesteld. Op beide vragen zegt de minister: ja, mits de wetgever dat doet. Op zichzelf ben ik natuurlijk met dat antwoord wel tevreden. Is het kabinet echter ook voornemens op dat punt wetgeving tot stand te brengen?

□

De heer **De Vries** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De minister van Binnenlandse Zaken begon zijn antwoord met mede te delen dat hij met vreugde constateerde dat alle sprekers zich met de voorstellen konden verenigen. Kennelijk heeft hij, waarschijnlijk omdat ik mij niet duidelijk heb uitgedrukt, niet verstaan wat ik in zachte woorden bij de aanvang van mijn interventie heb meegedeeld. Ik zeg het nu anders, opdat het wel duidelijk is. Naar de mening van mijn fractie is het voor ons liggende wetsontwerp niet compleet als niet rekening wordt gehouden met de bezwaren die wij naar voren hebben gebracht, dat wil zeggen, als niet rekening wordt gehouden met ons amendement. Daaruit moet de minister niet concluderen dat wij het wel voor gezien houden nu hij bij herhaling – daar bestaat geen twijfel over – dit amendement naar de prullemand verwijst.

Uiteraard heeft de minister voornamelijk herhaald wat al bij eerdere gelegenheden is gezegd. Ik betreur het toch dat hij niet is ingegaan op een aantal bezwaren en opmerkingen van mij. Ik heb in het voorlopig verslag en in het eindverslag geprobeerd ook de argumenten van de regering te bespreken, maar ik merk niet dat de regering veel aandacht voelt mijn argumenten te bespreken.

De regering zegt dat een amendement als het onderhavige niet past in het systeem. Dat lijkt mij een overweging die in ieder geval nooit doorslaggevend mag zijn. Wij zitten hier namelijk niet om het systeem van de Grondwet te dienen, maar om een Grondwet samen te stellen waarin op een zorgvuldige wijze de bevoegdheden, waartoe regering en Kamer in onderlinge samenwerking geroepen zijn, worden afgebakend. In mijn betoog heeft één argument centraal gestaan. Als een Kamer, een regering en wellicht ook een bevolking om hen op dat moment moverende redenen vinden dat het verblijf van vreemde troepen in ons land, onder welke titel die hier ook gekomen zijn en ongeacht de ongetwijfeld respectabele motivering die aan een oorspronkelijk stationeringsverdrag ten grondslag heeft gelegen, beëindigd moet worden, dan moet die stationering ook beëindigd kunnen

De heer K. G. de Vries (PvdA)

De Vries

worden. Die moet dan niet kunnen voortduren omdat een verdragspartner zich zou kunnen beroepen op een verdrag dat wellicht nog een zeer lange looptijd heeft.

Het gaat erom met elkaar vast te stellen of wij vinden dat regering en Staten-Generaal de grenzen van hun macht overschrijden, als zij proberen in een verdrag vast te leggen, dat toekomstige Kamers en toekomstige regeringen voor een reeks van jaren – de termijn is niet principieel in discussie – onmachtig zullen zijn om juridisch een eind te maken aan het verdrag. Daarom gaat het. Dit mag dan naar de mening van de regering niet passen in het systeem, maar ik zou eigenlijk niet weten waarom niet.

In de huidige Grondwet staat een bepaling over vreemde troepen, inhoudende dat die slechts bij wet gehoord kunnen worden. Ik geloof dat in de Grondwet een bepaling gewenst is voor wat wij tegenwoordig relevant vinden met betrekking tot vreemde troepen, namelijk stationering van troepen van bondgenoten. Het is wenselijk om volstrekte duidelijkheid te scheppen over de vraag of toekomstige regeringen en toekomstige parlementen uiteindelijk een einde aan deze stationering kunnen maken, ook al bepaalt het verdrag een langere looptijd.

Deze discussie is niet irrelevant in het licht van wat wij waarschijnlijk in de komende weken heel concreet met elkaar zullen bespreken. Dat is de vraag of de regering, als stationering van troepen bijzonder controversieel is – en een dergelijke situatie doet zich op het ogenblik bij de kruisvluchtwapens voor; daarover zal geen verschil van mening bestaan – een verdrag met een termijn van vijf jaar mag aangaan zonder dat het opgezegd kan worden. De regering had juridisch, grondwettelijk, ook kunnen zeggen dat zij het verdrag voor tien, vijftien of twintig jaar wilde vastleggen. Ik vind dit ten opzichte van parlementen en regeringen die na ons zullen komen in het algemeen geen goede gang van zaken.

Nu zou de regering kunnen zeggen, dat het parlement er zelf bij is, wanneer zo'n verdrag wordt gesloten. Stel de theoretische situatie, waarin de regering en Staten-Generaal van mening zijn dat de nu in den lande verblijvende vreemde troepen er wegens dringende redenen eigenlijk niet mogen zijn. Het zou toch heel merkwaardig zijn, als wij hiermee decennia verder

zouden moeten, omdat een vorige regering en parlement meenden, dat het niet noodzakelijk was te werken met een beperkte looptijd.

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Er kan toch met de andere verdragspartner gesproken worden.

De heer **De Vries** (PvdA): Zeker. In eerste termijn heb ik ook nadrukkelijk betoogd, dat men verschillende fasen in het contact met elkaar onder ogen moet zien. De eerste fase betreft natuurlijk de sluiting van het verdrag. Dat verdrag zal in volledige overeenstemming tussen beide partijen worden gesloten. Het zal voor beide partijen een goed verdrag zijn.

Als er problemen rijzen, dan moet over het verdrag heronderhandeld kunnen worden. Bij verdragspartners, die met de stationering beogen elkaars belangen te dienen, moeten bij heronderhandelingen toch goede resultaten kunnen worden bereikt. Mocht dat niet het geval zijn, dan moet het mogelijk zijn dat een van beide partners – of beide partners – het verdrag kan opzeggen en de stationering kan beëindigen. Ik hoop, dat ik hiermee de heer De Kwaadsteniet het beantwoord.

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Wel beantwoord, niet overtuigd.

De heer **De Vries** (PvdA): Ik hoop nog vele gelegenheden te hebben om u wel te kunnen overtuigen. De tijd dringt echter, wat dit onderwerp betreft. Het spijt mij, dat ik u niet heb kunnen overtuigen. Ik geef u toch in overweging de rest van mijn betoog aan te horen.

De regering heeft ook opgemerkt, dat je het niet voor een bepaald type verdrag moet doen. Ik heb hierover met de heer De Kwaadsteniet vanochtend tijdens een interruptiebat een gedachtenwisseling gehad. Mij dunkt, dat er weinig aanleiding is zulks met betrekking tot andere verdragen te regelen.

Ik heb geen verdragen kunnen vinden, die zijn gesloten over een zodanige controversiële aangelegenheid of over aangelegenheden, die nadien zodanig controversieel zijn geworden, dat het wenselijk is een algemene regeling ter zake te treffen. Ik denk, dat bij het kruisvluchtwapendebat over enkele weken zal blijken, dat op dit punt een verdrag wordt gesloten over een zaak, waarover niet alleen ons volk diep verdeeld is, maar ook partijen in deze Kamer.

De vraag rijst of men, ook in overweging nemend zoals deze regering heeft gedaan de binnenlands-politieke situatie, mag komen tot afspraken die beogen te verhinderen dat een volgende regering of een volgende Staten-Generaal zo'n verdrag kunnen beëindigen. Dat is een onzuivere overweging in het algemeen gesteld. Ik heb daarover vanmorgen gesproken, mij daarbij niet losmakend van de aanleiding tot deze gedachte.

Ik heb ook overwogen dat het de hoogste taak is van regering en parlement om ervoor te zorgen dat zij de bevoegdheid van toekomstige regeringen en parlementen niet verminderen. Het kenmerk van het democratische systeem als het onze is, dat verandering voortdurend mogelijk moet zijn. Als wij een wet aannemen kan zij op elk moment door de Kamer ter discussie worden gesteld.

Met verdragen is dat niet zo. Zij hebben zelfs een hogere rechtskracht dan de Grondwet. De Kamer spreekt zich over een verdrag alleen maar uit in de zin van 'ja' of 'nee'. Juist omdat het hierbij gaat om zaken die in het land tot grote opwinding en grote onrust aanleiding kunnen geven – dat is met het stationeren van een gewapende macht van een vreemde mogendheid altijd het geval – is het van het grootste belang dat op dit punt de toekomstige regering en de toekomstige Staten-Generaal, overigens zoals ik uiteen heb gezet na een gezamenlijke afweging omdat voor het beëindigen van een verdrag de normale grondwettelijke procedure moet worden gevolgd, tot de conclusie moeten kunnen komen dat aan zo'n stationering een einde zou moeten komen.

De minister van Binnenlandse Zaken heeft gezegd: het kan onacceptabel zijn voor een potentiële partner die overweegt in ons land troepen te stationeren dat een bepaling bestaat dat zo'n verdrag kan worden opgezegd na een aanzeggingsperiode van twee jaar. Mij dunkt dat dit geen praktische schildering van de gang van zaken kan zijn. In de eerste plaats moeten de Nederlandse regering en het Nederlandse parlement er van het begin af aan van overtuigd zijn dat de stationering een goede zaak is en dat dit voor de verdragspartner ook geldt.

In de tweede plaats denk ik dat bij zo'n verdrag voorop zou moeten staan dat men beoogt om elkaars belangen daarmee te dienen en dat

De Vries

zults geen eenzijdige aangelegenheid moet zijn. In de derde plaats denk ik dat uit het sluiten van het verdrag blijkt dat beide partijen in vrijwilligheid tot deze overeenkomst moeten komen. In de vierde plaats dunkt mij dat de basis voor de stationering van troepen van een vreemde mogendheid, waaraan ook de minister van Defensie een woord heeft gewijd, moet zijn dat men probeert elkaar van dienst te zijn. Mocht een situatie ontstaan waarin door een van beide partijen de stationering bezwaarlijk wordt gevonden zoals niet in strijd met de eigen belangen dan moet deze kunnen worden beëindigd en niet tegen de wil van de andere partij kunnen worden doorgezet.

De minister heeft gezegd, zoals ik memoreerde: het kan een onacceptabele voorwaarde zijn voor een potentiële partner. Als de regering die potentiële partner op de hoogte heeft gebracht van de grondwettelijke procedures die in dit land gelden voor de goedkeuring van verdragen en ook voor het intrekken van verdragen en als zij ervan overtuigd is dat voor de stationering van vreemde troepen in ons land een draagvlak bestaat, geloof ik dat de partner gerust kan zijn dat het geen zaak is die hals over kop ongedaan wordt gemaakt.

Als zij er niet van overtuigd is en het stationeren van vreemde troepen wil aanvangen terwijl men weet dat dit tot de grootst mogelijke verdeeldheid onder de bevolking en in de politiek aanleiding geeft en dat het kan zijn dat de opvattingen over de wenselijkheid van die stationering zich weer snel kunnen wijzigen, dan zou zij in wijsheid van het sluiten van zo'n verdrag moeten afzien.

Die situatie komen wij op het ogenblik in Nederland helaas niet tegen. Ik kan dat niet verhelpen via een amendement op de Grondwet. Ik zou in ieder geval willen voorkomen dat wij ooit nog eens tegen zo'n probleem oplopen.

Als een partner, dat alles gehoord hebbende, het onwenselijk zou vinden om dan met ons land een verdrag te sluiten over de stationering van zijn troepen, hetgeen betekent dat hij niet bereid zou zijn, zijn troepen terug te trekken als een toekomstige Nederlandse regering en een toekomstig Nederlands parlement zouden menen dat het beter was dat hij dat wel deed, meen ik dat er sprake is van zo'n extreem

geval dat je moet zeggen dat de Nederlandse regering geen prijs zou moeten stellen op dat verdrag.

Wat is eigenlijk het grotere probleem: dat een vreemde mogendheid haar troepen hier niet zou wensen te stationeren als zij niet in staat werd gesteld die ook tegen de wil van een toekomstige regering of Staten-Generaal hier te houden of de mogelijkheid dat hier op een gegeven moment troepen zijn tegen wier aanwezigheid de regering en de Staten-Generaal overwegende bezwaren hebben? Het laatste lijkt mij het grotere probleem.

De minister van Defensie heeft gerefereerd aan de bondgenootschappelijke context. Ik meen dat in ieder geval het voortgaan van stationeringen die zo controversieel zijn dat zij alleen al in bondgenootschappelijk verband als onwenselijk beoordeeld moeten worden, als de rechtsopvatting en de politieke opvatting over de wenselijkheid daarvan zich wijzigen, ongedaan moet kunnen worden gemaakt.

Het gaat mij dus vooral om de positie van toekomstige Nederlandse regeringen en toekomstige Staten-Generaal. Het binden van onze opvolgers en het onaantastbaar maken is iets waartoe geen enkele Nederlandse regering zou moeten overgaan. Ik vind het daarom jammer, dat ook de gedachte die ik in het amendement heb neergelegd niet door de regering is begroet. Nogmaals, ik begrijp dat in deze moeilijke tijden iedereen denkt aan verdragen over kruisvluchtwapens. Ik doe dat zelf ook regelmatig.

Ik zou echter wat de Grondwet betreft thans willen vastleggen, dat het in ons staatsbestel een hoge taak van deze Kamer, de Eerste Kamer en de regering is, ertoe bij te dragen dat wij niet proberen, bevoegdheden van toekomstige kabinetten te beknotten, toekomstige Staten-Generaal te beletten een oordeel te geven over hetgeen in het belang van het land is en vervolgens aan kiezers duidelijk te maken, dat hun gang naar de stembus betekenis kan hebben voor iets dat waarschijnlijk door hen als een van de belangrijkste zaken in de komende vier jaar wordt ervaren.

□

De heer **Lankhorst** (PPR): Voorzitter! Ik wil op één punt terugkomen, namelijk op de verhouding van artikel 1 van de Grondwet met de grondrechten. De minister van Justitie heeft mij verwezen naar blz. 329 van de Handelingen. Blz. 330 heb ik er ook

maar even bij genomen. Het gaat daar over de brief inzake de voortgang met de Wet gelijke behandeling. De Kamer discussieerde daarover op 2 oktober. Mijn mondelinge vraag van de vorige week en ook die van vandaag hadden betrekking op het interview dat de minister daarna, op 5 oktober, gaf aan de Volkskrant, onder de fraaie titel 'We moeten CDA geen trauma geven'. Hij stelt daarin:

'Artikel 1, het non-discriminatie-artikel is geen grondrecht, het is een verbod. Gij zult niet discrimineren, da's een verbod, geen grondrecht. Ik kom aan die hele discussie over de rangorde van grondrechten dus helemaal niet toe. Artikel 1 is een opdracht, geen grondrecht.'

Dat nu, mijnheer de Voorzitter, heb ik hem in de Kamer namens het kabinet nog niet horen zeggen, ook niet op 2 oktober, toen hij het had over de relatie tussen de eerste en de tweede zin van artikel 1 van de Grondwet. Ik zou een duidelijke stellingname hier in de Kamer, namens het kabinet, nog steeds buitengewoon op prijs stellen.

□

Minister **Rietkerk**: Voorzitter! De heer Schutte heeft geconcludeerd dat wij het op een aantal punten in algemene zin wel eens zijn. Ik behoef daar dan ook niet verder op in te gaan.

Wat de horizontale werking betreft, bepleitte hij het maken van een onderscheid tussen horizontale werking van de bepaling zelf en datgene wat door een wetgever verder nog aan bij voorbeeld strafrechtelijke bepalingen is uitgewerkt. Ik erken dat er sprake is van een onderscheid, maar ik zou het er niet mee eens kunnen zijn als de heer Schutte daarmee wil zeggen dat een uitwerking van bij voorbeeld de strafwetgeving op het punt van de bescherming van het huisrecht niet geacht kan worden een vorm, een uitwerking te zijn van de horizontale werking van dat huisrecht. Ik zie niet in waarom dat niet als zodanig kan worden gezien. Dat laat natuurlijk onverlet dat horizontale werking van een grondwetsbepaling als zodanig ook aanwezig kan zijn.

De heer Van Rossum vroeg of het in de bedoeling ligt om verplichtingen buiten die waar de Grondwet van spreekt te gaan opleggen in het kader van de defensie, ook omdat de Grondwet nu eenmaal een open systeem heeft. Ik kijk naar mijn

Rietkerk

collega van Defensie en ik moet zeggen dat het mij in ieder geval niet bekend is dat wij voornemens in die richting hebben, maar ik laat de beantwoording van deze vraag graag aan mijn collega van Defensie over.

Ik kom bij de heer De Vries. Hij zegt steeds – ik herinner mij ook de discussie over de kruisvluchtwapens – dat hij wel ingaat op de argumenten van de regering, maar dat de bewindslieden niet voldoende op zijn argumenten ingaan. Hij zou niet gezegd hebben dat hij het met het wijzigingsvoorstel eens is. Ik had echter niet begrepen dat hij het voorstel bestrijdt, ik heb dat althans niet van hem vernomen. Vandaar mijn opmerking dat ik de indruk had dat deze voorstellen in algemene zin door de Kamer worden aanvaard, zij het dat mevrouw Van Es nog bepaalde aarzelingen heeft uitgesproken.

Mocht mijn conclusie te voorbarig zijn geweest, dan spijt mij dat. Natuurlijk kan de heer De Vries stellen dat hij zijn oordeel over het voorstel inzake de krijgsmacht afhankelijk laat zijn van het al dan niet aannemen van zijn amendement. Uiteraard heeft hij dat recht, maar, nogmaals, wat onze voorstellen betreft, had ik niet de indruk dat de heer De Vries daartegen bezwaren had.

De heer De Vries vond dus dat er onvoldoende op zijn argumenten was ingegaan, want de regering stelt dat het amendement niet in het systeem van de Grondwet past. De heer De Vries vond dat niet genoeg, want dat is een bezwaar van systematiek, terwijl het hier gaat om een veel belangrijker zaak. Ik heb er echter aan toegevoegd dat het bezwaar dat het amendement niet in onze Grondwet past, niet alleen een bezwaar van systematiek is, maar dat het ook een principiële betekenis heeft, nl. dat wij in onze Grondwet nu eenmaal de regel hebben dat wij daarin geen voorschriften gaan opnemen ten aanzien van de inhoud van verdragen.

Het parlement is immers altijd betrokken bij verdragen. Je kunt dan veel beter aan de hand van elk concreet verdrag bepalen of en in welke mate al dan niet eenzijdige opzeggeregelingen moeten worden opgenomen of andere regelingen moeten worden getroffen. Met andere woorden: volgens ons systeem bemoeit de Grondwet zich niet inhoudelijk met verdragen, maar

door de parlementaire discussie over verdragen zijn er voldoende garanties om te voorkomen wat de heer De Vries vreest en met zijn amendement ook wil voorkomen.

De heer De Vries moet het mij niet kwalijk nemen, maar ik heb sterk de indruk dat hij een zaak die hem zeer na aan het hart ligt en waarover wij in het kruisvluchtwapendebat verder van gedachten zullen wisselen, nu eigenlijk een grondwettelijk fundament wil geven op grond van argumenten die, dunkt mij, buiten de betekenis en de strekking van deze grondwetswijziging staan. Ik zal dit nader toelichten.

De heer De Vries vindt het evenwel heel wezenlijk dat, wanneer men het verblijf van troepen in ons land onjuist is gaan vinden, men van die troepen af moet kunnen. Ik herhaal dat de inhoud van deze onderwerpen niet als zodanig ter discussie staat bij deze grondwetsherziening. Dat vraagstuk moet en kan besproken worden bij de behandeling van het desbetreffende verdrag zelve. Daarover kan de wetgever, de regering, dan volledig discussiëren. Het lijkt mij nu dan ook niet de plaats om daarop in te gaan.

In dit verband gaat het mij als mede-grondwetgever om het volgende. Het betreft een fundamentele zaak om ter gelegenheid van dit belangrijke onderwerp plotseling in de Grondwet van systeem te veranderen. Het gaat de heer De Vries erom, de gehele Grondwet naar aanleiding van één onderwerp, dat overigens belangrijk is, namelijk de stationering van buitenlandse troepen, te wijzigen. Dat zou een zeer eenzijdige reactie zijn. Immers, het onderwerp waarom het nu gaat, is actueel. Naar aanleiding daarvan zouden er in de Grondwet, die voor jaren geldt, wijzigingen worden aangebracht. Ik vraag mij dan af, of dat niet alleen naar aanleiding van dit onderwerp moet gebeuren. De heer De Vries stelt namelijk voor om alleen op deze basis wijzigingen in dat opzicht aan te brengen. Waarom geen andere zeer belangrijke onderwerpen, waarvoor de grondgedachte van het voorstel van de heer De Vries evenzeer zou moeten gelden, zo vraag ik dan.

Ligt het in dat geval niet voor de hand om eerst het gehele terrein van mogelijke verdragen te bezien? Het sluiten van het NAVO-verdrag – als ik mij niet vergis, was dat onder premier Drees – heeft 20 jaar geduurd! Was dat niet even belangrijk

voor de verdediging en de bescherming van onze zelfstandigheid als bij voorbeeld het verdrag waarop de heer De Vries doelt? Ik ben zelfs geneigd om te zeggen dat het NAVO-verdrag nog belangrijker geweest is.

In ons land hebben wij steeds de gedachte gevolgd dat in de Grondwet niet op de inhoud van dit soort zaken moet worden ingegaan, al naar gelang van het belang van het onderwerp, maar dat de discussie en de beslissingen daarover moeten worden gehouden respectievelijk genomen aan de hand van het desbetreffende verdrag. In de stukken hebben wij dat ook duidelijk met argumenten omkleed. Ik wijs het verwijt dan ook van de hand dat wij niet op dit voorstel van de heer De Vries zijn ingegaan. Dat ik de heer De Vries niet kan overtuigen, is natuurlijk een andere zaak.

Ook mijn argument dat een dergelijke bepaling voor een partner onacceptabel kan zijn, noemt de heer De Vries een half argument. Ik heb daaraan evenwel toegevoegd dat die situatie wel eens in het nadeel van ons land kan zijn. Het gaat niet eens primair om de 'acceptabiliteit' voor de partner, maar om het belang van Nederland. Door van tevoren dergelijke blokkades in te voeren, kan je dus je eigen belang schaden.

Het is toch aan regering en parlement om in deze zaken het belang van het eigen land voorop te stellen? Dat is het argument en niet de mogelijkheid dat de tegenpartij de bepaling misschien niet acceptabel vindt. Het gaat erom dat wat de regering en de meerderheid van het parlement als belang van ons land zien, kan worden geschaad.

Als de heer De Vries in verband met de onderhavige grondwetswijziging ook nog spreekt van 'over het graf heen regeren', lijkt mij dat een heel vreemde opmerking, want wij zijn juist bezig met een grondwetswijziging in eerste lezing; de tweede lezing zal er na de verkiezingen komen.

Voorzitter: Cornelissen

□

De heer **Korthals Altes**: Mevrouw de Voorzitter! In het kamerdebat op 2 oktober heb ik vrij nauwkeurig uiteengezet, naar ik meen, dat ik een verschil zie tussen de draagwijdte van de eerste zin van artikel 1 van de Grondwet en de strekking van de tweede zin, die is geformuleerd als verbodsbepaling: 'Discriminatie op

Korthals Altes

grond van, etcetera, is niet toegelaten.' Ongeveer tezelfdertijd heb ik mij over deze kwestie ook uitgelaten in een interview dat op 5 oktober, enige dagen nadat het gehouden is, is gepubliceerd. Daarin heb ik duidelijk het oog op die tweede zin van artikel 1 van de Grondwet.

Wanneer ik nu over deze materie nogmaals iets zeg, moet ik vooropstellen, dat de plaatsing van artikel 1 natuurlijk niet zonder betekenis is. Artikel 1 staat in het hoofdstuk Grondrechten. Ik zie dus ook, in overeenstemming met hetgeen ik in deze Kamer heb gezegd op 2 oktober, in de eerste zin zeer duidelijk een grondrecht. Ik heb echter op 2 oktober ook gezegd, dat de uitwerking die daaraan in deze Grondwet is gegeven, nieuw is ten opzichte van dat oude, uit de tijd van de Franse revolutie daterende grondrecht. Daarvan heb ik al op 2 oktober gezegd, dat die eerste zin ook in wezen al is terug te vinden in de staatsregelingen van de Bataafse Republiek.

Qua plaatsing neemt het gehele artikel dus wel degelijk dezelfde positie in als de andere grondrechten. Het is uiteraard zo, dat de staatkundige betekenis en de ethische betekenis van de verschillende grondrechten kunnen verschillen. Het is naar mijn overtuiging ook niet zonder betekenis, dat dit artikel 1 als eerste is geplaatst. In die zin meen ik, dat je zou kunnen zeggen, dat de gelijkheid van behandeling grondslag is voor alle verdere grondrechten die in de Grondwet staan. De vraag is nu wie daaraan verdere uitwerking geeft. Ook daarop heb ik een antwoord gegeven in het debat op 2 oktober. Dat moet de wetgever namelijk doen.

Het kamerdebat van 2 oktober had tot aanleiding dat het kabinet op dat ogenblik – en op dit ogenblik is dat nog niet anders – nog niet tot een gezamenlijk standpunt ten aanzien van die uitwerking was gekomen. Het lijkt mij dus ook voorbarig om, wanneer ik daarover een mening heb gegeven, te zeggen, op het moment dat bij voorbaat vaststaat dat er nog geen kabinetsstandpunt over die uitwerking in wetgeving is, dat dan namens het gehele kabinet gesproken is. Trouwens, mevrouw de Voorzitter, de interviewer van de Volkskrant heeft dat ook onmiddellijk gemerkt. De passage die de heer Lankhorst vanmorgen voorlas, sluit dan ook af met: 'Hier spreekt de doorgewinterde advocaat'. En dat is dus niet de minister van Justitie.

De heer **Lankhorst** (PPR): Dat was mij nu juist ook opgevallen. Omdat ik zo graag wilde, dat hier ook de doorgewinterde minister sprak, heb ik ook in dit debat daarnaar gevraagd. Ik ben echter de minister verder dankbaar voor zijn antwoord.

Minister **Korthals Altes**: De kwalificatie 'doorgewinterd' laat ik voor wat zij is. In dit kamerdebat was echter inderdaad de minister aan het woord.

Minister **De Ruiter**: Mevrouw de Voorzitter! Ik zal nog een opmerking aan het adres van de heer Schutte maken, en wel over de mogelijkheid – ik onderstreep het woord 'mogelijkheid' – om ook dienstplichtige militairen te laten deelnemen aan internationale taken van de krijgsmacht, waarbij militaire middelen zouden kunnen worden gebruikt. Wij praten nu in directe zin dus eigenlijk over de dienstplichtige militairen. Mijn betoog komt in het kort neer op de volgende vraag. Is het inderdaad juist, dit voor alle gevallen uit te sluiten?

Het betoog van de heer Schutte kom er immers op neer dat het in alle gevallen moet worden uitgesloten. De heer Schutte vroeg, waaraan de Nederlandse overheid het recht ontleent om te doen wat wij hebben voorgesteld. Ik wijs hem erop dat een dergelijk recht er natuurlijk niet is. Als wij op die manier over deze zaak zouden kunnen praten, zou het heel gemakkelijk zijn. Het is eenvoudig de vraag, of wij dit bij het maken van dit grondwetsrecht al of niet gewenst vinden. Wij praten dus over een politieke vraag.

Ik leg de heer Schutte het volgende voor. Stel dat Nederland niet ter verdediging van zijn eigen grondgebied – dat is ook volgens de heer Schutte een aparte zaak – maar als lid van een internationale volkerenorganisatie, zoals de Verenigde Naties, verplicht is om met de krijgsmacht elders in de wereld op te treden, bij voorbeeld tegen een staat die de internationale rechtsorde in gevaar brengt. Dat kan zich voordoen.

Vindt hij het dan logisch dat Nederland voor de uitoefening van een dergelijke taak nimmer mede de dienstplichtigen zou kunnen gebruiken? Of zich dat zal voordoen en de mate waarin het zich zal voordoen, zal afhangen van de wetgeving die om grond van deze bepaling zal worden gemaakt. Het kan ook zijn dat de bestaande wetgeving een

nadere inhoud en bepaling krijgt. Het gaat mij te ver dat men zegt dat het nimmer zou moeten kunnen, mede omdat niet het direct Nederlandse belang van het verdedigen van het grondgebied in het geding is.

Wel is dan de plaats van Nederland als lid van een volkerenorganisatie in het geding, en wel ter uitoefening van een plicht die als zodanig op ons land wordt gelegd. In de laatste situatie mag naar mijn mening niet in alle gevallen worden uitgesloten – dit zou namelijk de consequentie van het standpunt van de heer Schutte zijn – dat daarvoor ook dienstplichtigen kunnen worden ingezet.

De heer **Schutte** (GPV): Mijn bezwaar richt zich op de voorgelegde tekst. Daarbij is sprake van optreden in internationaal verband. Nu de minister spreekt over internationale verplichtingen op grond van het lidmaatschap van een internationale organisatie, bij voorbeeld de NAVO of de VN, ter handhaving van de internationale rechtsorde, heeft hij daarmee al aangegeven dat er heel duidelijk een relatie kan zijn met de verdediging van Nederland. Dat is dus het geval als de internationale rechtsorde in het geding is. Bij de voorbeelden die wij in het verleden hebben gezien – Libanon en de Sinaï – mag de Nederlandse overheid naar mijn mening geen verplichting opleggen aan Nederlandse burgers met als uiterste consequentie dat Nederlandse burgers daarbij hun leven moeten geven. Ik zie een duidelijk verschil tussen de verantwoordelijkheid als staatsburger van Nederland – dat is de rechtvaardigingsgrond – en de overheid die van haar burgers vraagt om mee te helpen aan het vervullen van een internationale taak.

Minister **De Ruiter**: Indien wij niet de weg inslaan om het hele artikel opnieuw te formuleren – ik beveel ten sterkste aan, dit niet te doen – dan moet de heer Schutte het toch uiteindelijk eens zijn met hetgeen er nu staat. In het voorbeeld dat ik heb gegeven, namelijk dat een internationale organisatie, zoals de VN, op Nederland de plicht legt om elders in de wereld gewapend op te treden, wil ook de heer Schutte niet uitsluiten dat daarbij dienstplichtigen zouden worden betrokken.

Hoe ver het overigens moet gaan – in de woorden van de heer Schutte: hoe gewaardeerd moet worden in hoeverre het belang van Nederland er meer of minder direct bij betrokken

De Ruiter

is – zal uiteindelijk tot uitdrukking moeten worden gebracht in de uitvoering en de nadere bepaling van dit artikel uit de Grondwet, dus bij gewone wet. Dat moet dan uitgediscussieerd worden. Als wij nu de weg van de heer Schutte inslaan, hoeven wij dat debat niet meer te voeren. Dan kan het namelijk nooit.

De heer **Schutte** (GPV): Het gaat nu om de formulering die ons ter flattering wordt voorgelegd. Mijn bezwaar richt zich tegen de ruime formulering: 'Ten behoeve van de militaire verdediging van het Koninkrijk, het vervullen van internationale taken met gebruik van militaire middelen ...' Vervolgens staat er: 'Terzake kunnen plichten worden opgelegd ...' Ik vind dat dit niet zou moeten kunnen als het gaat om andere zaken dan de zaken die direct of indirect te maken hebben met de verdediging van het Nederlandse grondgebied.

Minister **De Ruiter**: Inderdaad. Dan wijst u absoluut af dat Nederland met de gehele krijgsmacht, de dienstplichtigen inbegrepen, deelneemt aan de vervulling van een door de Verenigde Naties opgelegde verplichting. Hierover zijn wij het blijkbaar oneens.

De **Voorzitter**: De heer De Vries heeft u een derde termijn gevraagd. Ik stel voor, hiertoe gelegenheid te geven.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **De Vries** (PvdA): Voorzitter! Ik wilde zoëven de minister van Binnenlandse Zaken interrumpen, maar het ritme van zijn betoog was zodanig bepaald door welsprekendheid dat dit mij moeilijk viel. Ik wil nu dan ook een korte opmerking maken die ik anders aan de interruptiemicrofoon had gemaakt.

Inderdaad heeft de Kamer bemoeienis met verdragen, zij het een zeer beperkte. De Kamer heeft over verdragen alleen te zeggen of zij deze accepteert of niet. Dit is fundamenteel verschillend van wetgeving. De Kamer kan immers op elk ogenblik zelf de inhoud van een wet ter discussie stellen. Je kunt je daarom afvragen of deze bemoeienis van de Kamer aangeroepen mag worden als argument om te zeggen dat de Kamer in een toekomstige samenstelling hiermee sprakeloos mag worden gemaakt.

Het probleem is niet zozeer wat de Kamer op een gegeven moment voor juist houdt, als zij een besluit neemt. Dit wordt bij meerderheid vastgesteld. Het probleem is wat de gevolgen hiervan zijn voor de Kamer in een andere samenstelling, die tot een ander oordeel komt. Het gaat er dus niet om of de Kamer op goede gronden tot een bepaald besluit komt, maar of de gevolgen van dit besluit voor de Kamer in een andere samenstelling en een ander kabinet acceptabel zijn. Wordt met het nemen van besluiten die opvolgers binden, niet inbreuk gemaakt op ons democratische systeem, waarvan het veranderen van mening en het aanvechten van beslissingen een essentieel onderdeel uitmaakt? Ik zal het niet uitwerken, maar in deze zin kan men argumenteren dat in een verdrag dat niet controversieel is, een looptijd veel meer voor de hand ligt dan in een verdrag dat wel controversieel is. Bij het laatste kan het opnemen van een looptijd juist de bedoeling hebben, een komend kabinet of de Kamer na verkiezingen buitenspel te zetten.

De minister heeft goed begrepen dat ik heb geprobeerd, aan te geven dat het wetsontwerp zoals het nu is, ingediend door de regering, niet compleet is. Ik meen dat ik na de gedachtenwisseling van vandaag niet de vrijheid heb, mijn fractie te adviseren, ervoor te stemmen. Welke gevolgen dit na de komende verkiezingen voor de modernisering van de Grondwet kan hebben, kan ik op dit ogenblik niet beslissen. Ik kan ook niet over mijn graf heen regeren. Ik betreur het echter zeer dat de gedachtenwisseling met deze droevige noot moet eindigen.

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): De heer De Vries kan niet over zijn graf heen regeren, maar de mogelijkheid blijft altijd open dat de Kamer zich opnieuw met een zaak bezighoudt, als er verkiezingen zijn geweest. Dit zal ook met de Grondwet het geval zijn. Wat dan zal gebeuren, weet de heer De Vries nog niet. Hij zal dit dan bekijken. In ieder geval wordt hierover weer gesproken.

Voor verdragen geldt: pacta sunt servanda. Het is niet juist dat over niets van welk verdrag dan ook kan worden gepraat, als de omstandigheden wijzigen. Zover gaat het niet. In de politiek kan elk punt altijd opnieuw aan de orde worden gesteld. Het hangt van de zwaarwegendheid ervan en een algemeen gevoelen in

het parlement, de regering en het land af of dit aanleiding geeft tot nieuwe beschouwingen. Deze mogelijkheid blijft altijd aanwezig. Wat dit betreft, wordt in de politiek nooit iemand in de toekomst mond-dood gemaakt.

De heer **De Vries** (PvdA): Ik heb het zelf uitvoerig aan de orde gesteld dat over een zaak altijd weer kan worden gesproken, ook met een verdragspartner. Het beslissende punt is dat het verdrag niet kan worden opgezegd, als de verdragspartner niet ertoe bereid is, de inhoud van het gesprek een zodanige wending te laten nemen dat het voor beide partijen bevredigend blijft.

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Als de ene verdragspartner zeer zwaar wegende motieven heeft om een zaak bij de andere verdragspartner aan de orde te stellen, zal men enig begrip voor elkaar opbrengen, zoals mijns inziens onder verdragspartners gebruikelijk is. Net zo min als de een het verdrag zonder meer aan de kant kan schuiven, kan de ander zeggen dat er niets meer in kan worden verschoven. In bondgenootschappelijk overleg moet je natuurlijk altijd over zwaar wegende dingen kunnen praten. Het is dan niet verstandig, bij voorbaat aan te nemen dat van bondgenootschappelijke zijde elke gedachte van Nederland als volstrekt waardeloos in de prullenbak wordt geworpen.

Maar er moeten natuurlijk wel zwaarwegende overwegingen zijn, die je als bondgenoten met elkaar bespreekt. Aan de andere kant moet je natuurlijk ook bepaalde zaken vasthouden. Wij zijn hier voortdurend met wetgeving bezig en daarmee leggen wij onze opvolgers ook in zekere zin vast. Het is ook de bedoeling om in de politiek een aantal dingen vast te leggen. Je moet er natuurlijk ook een keer op terug kunnen komen, maar zo nu en dan moet je wel besluiten nemen en je er zo lang mogelijk aan houden.

De heer **De Vries** (PvdA): Mevrouw de Voorzitter! Ik ben het met de 'gedragsverwachtingen' van de heer De Kwaadsteniet ten aanzien van bondgenoten en goede vrienden volstrekt eens. Daar gaat het ook niet om. Ik ben ook niet bezig om een gedragsverwachting in de Grondwet vast te leggen; ik probeer in de Grondwet vast te leggen hoe iets behoort te gaan als de dingen niet zo gaan zoals wij verwachten. Dat kan namelijk ook wel eens voorkomen en

De Vries

dat zijn natuurlijk veel vervelender gevallen.

Mij dunkt, dat het juridisch gezien van belang is om in deze Grondwet niet te schrijven, dat wij aannemen, dat onze verdragspartners altijd bereid zullen zijn om met ons nog eens een goed gesprek te hebben en onze bezwaren zwaar te wegen. Daar ga ik vanuit. Deze casus doet zich misschien binnenkort voor!

Het gaat erom een Grondwet vast te stellen, waarin een bevoegdheid wordt afgebakend, onder meer tussen de regering en de Kamer. Het is ook niet zo – zoals ik in een bijzin meende te horen – dat wij samen zo'n verdrag afsluiten. Daar is geen sprake van; het verdrag wordt door de regering afgesloten en wij mogen daar 'ja' of 'neen' tegen zeggen. In die zin lijkt het mij dus van belang, dat de Kamer opneemt dat de regering inderdaad bij het opstellen van een verdrag over stationering van vreemde troepen ten minste is gebonden aan één voorwaarde, namelijk dat in het verdrag wordt opgenomen dat het desnoods eenzijdig opzegbaar is. Ook ik denk dat het zo ver niet zal komen en dat verdragspartners natuurlijk zullen ingaan op serieuze overwegingen van de ander, die het moeilijk maken om met het verdrag te leven zoals het er ligt. In dat opzicht ben ik het volledig met de heer De Kwaadsteniet eens.

□

Minister Rietkerk: Mevrouw de Voorzitter! De heer De Vries wijst er terecht op, dat de Kamer een verdrag kan aanvaarden of verwerpen. Edoch, het niet aanvaarden van een verdrag is natuurlijk een vrij belangrijke bevoegdheid. De heer De Vries stelt het wat dit betreft wat te beperkt voor, omdat ik nog een aantal discussies over een verdrag dat relaties heeft met de kruisvluchtwapens vers in het geheugen heb. De Kamer kan daarover ook anders dan via 'ja' of 'neen' in politieke zin discussiëren.

De heer De Vries heeft opgemerkt, dat het toch niet juist moet zijn om in een bepaalde kabinetsperiode – het is overigens volkomen legaal, maar dat betwist hij ook niet – beslissingen te nemen die opvolgers kunnen binden. Ik vind, dat hij dat punt ook sterk eenzijdig en op één facet betreft. Ik kan hem verzekeren, dat menig kabinet wel eens zou wensen dat het met een schone lei kon beginnen. Vele kabinetten nemen

beslissingen, die zeer lange tijd doorwerken. Ook in dit speciale geval moet de heer De Vries de zaak niet overtrekken.

Indien en voor zover er behoefte bestaat om ten aanzien van een bepaald onderwerp te bezien of een door de heer De Vries gewenste bepaling zou moeten worden opgenomen, komen wij daarmee toch zodanig in strijd met de tot nu toe gevolgde praktijk en regels in de Grondwet – hij pleitte voor de mogelijkheid van eenzijdige opzegging – dat ik het ook uit dien hoofde zeer eenzijdig zou vinden om in de huidige systematiek juist alleen voor dit doel zo'n afwijkende bepaling op te nemen.

Mij dunkt dat het stelsel, zoals wij dat kennen, volledig democratisch is. In de Grondwet gaan wij niet in op de inhoud van die verdragsmogelijkheden. Dat wordt, ook wat de vraag betreft of dat al dan niet een eenzijdige opzegging moet ondervinden, beslist bij de behandeling van dat verdrag. Ik betwist de stelling, dat dit een strijd oplevert met ons democratisch systeem.

Voorzitter! Natuurlijk heb ik begrepen, dat de heer De Vries het voorstel niet compleet vindt; anders had hij geen amendement ingediend. Ook al zou het voorstel niet de volle omvang krijgen zoals de heer De Vries wenst, dan is het natuurlijk toch de vraag of hetgeen overblijft door de heer De Vries toch niet aanvaardbaar kan worden gevonden.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De Voorzitter: Ik stel voor, de in verband met de wetsvoorstellen noodzakelijke stemmingen volgende week donderdag te houden.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Invoering van lesgeld voor boven 17-jarigen in het voortgezet onderwijs (Lesgeldwet voor boven 17-jarigen in het voortgezet onderwijs) (19 123);**
- **Wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs en van de Wet op het hoger beroepsonderwijs (Herziening regeling collegegeld) (19 124);**
- **Wet op de studiefinanciering (19 125).**

en van:

- de motie-Müller-van Ast over de ziektekostenverzekering voor studerende (18 972, nr. 28);
- de motie-Ernsting/Willems over normhuren voor beneden-minimale inkomens (19 125, nr. 62);
- de motie-Wallage/Vermeend over het overdragen van werkzaamheden in het kader van de studiefinanciering aan de Raden van Arbeid (19 125, nr. 64);
- de motie-Dees/Lansink over de financiële zelfstandigheid van studerende (19 125, nr. 65);
- de motie-Lankhorst over een studieschuld, gerelateerd aan de hoogte van het eigen inkomen (19 125, nr. 66);
- de motie-Lansink over een bijzondere regeling voor buiten de EEG studerende kinderen van buitenlandse werknemers (19 125, nr. 67), en
- de motie-Lansink over studerende aan niet-erkende onderwijsinstellingen (19 125, nr. 68).

(Zie vergadering van 4 februari 1986.)

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Minister Deetman: Mevrouw de Voorzitter! Ik ben mijn antwoord eergisteren begonnen met een beschouwing over het amendement van de heren Wallage en Vermeend. Wat de feitelijke uitwerkingen van dat amendement betreft, heb ik reeds analyses gegeven. Ik voeg daaraan toe, dat ik de definitieve tekst nadien heb gekregen. Ik heb toen moeten vaststellen dat op het punt van het voortgezet onderwijs en de schuldpbouw uit de toelichting op het amendement blijkt, dat er geen verschil van mening bestaat tussen de indieners van het amendement en mijzelf. In het amendement zelf is dat echter nog wel het geval. Ik zal betrokkenen technisch een handreiking doen om die correctie aan te brengen.

Dit laat mijn overige opmerkingen echter onverlet. Ik wil de beschouwing over dat amendement afronden met het maken van enkele opmerkingen over de schuldpbouw.

Dit amendement, mevrouw de Voorzitter, is ingediend om de schulden van de betrokkenen wat minder te doen zijn. Dat effect zit er onmiskenbaar in. Om dat effect echter te bereiken, moest er een prijs betaald worden. Met name de budgetten voor de thuiswonenden

Deetman

zakken daardoor. Lettend op het kabinetsvoorstel is het toch de vraag, of het amendement wat de schuldopbouw betreft redelijk is. Ik plaats daarbij de nodige kanttekeningen.

Het is goed om de voorlaatste nota van wijziging bij de beschouwing te betrekken. Daarin is met name het idee van de heer Lansink over de verhoging van de inkomensgrens verwerkt. Daarin zijn ook ideeën over het meetellen van de rente, die tijdens de UCV naar voren zijn gebracht, verwerkt. Dat betekent, dat het element dat er rente opgebouwd kan worden tijdens de studie is vervallen. Dat leidt ertoe, dat de totale schuld die men kan verwerven – natuurlijk afhankelijk van het rentepercentage – aanmerkelijk daalt ten opzichte van het aanvankelijke voorstel van het kabinet.

Het is zelfs zo dat, indien ik een vergelijking zou maken met de huidige regeling voor de studiefinanciering, er dan ten opzichte van de huidige studiefinancieringsregeling – met name als het gaat om WO-student, het geldt echter ook voor de anderen – er sprake is van een verlaging. Ik ga daarbij uit van een studieduur van zes jaar; het geldt echter evenzeer voor een kortere studieduur.

Met andere woorden: de schuldopbouw in totaliteit, inclusief rente, is na de laatste voorstellen tot wijziging lager dan de schuldopbouw in het huidige financieringsstelsel.

Waarom is die constatering van belang? Die is van belang om duidelijk te maken, dat men in vergelijking met de huidige situatie niet stande kan houden dat, vanwege die mogelijke schuldopbouw, de toegankelijkheid tot het onderwijs zou worden belemmerd, te meer niet omdat, anders dan nu, er sprake is van een schuldlimiteringsregeling. De risico's dat men de schuld niet of niet volledig kan afdoen in verband met het inkomen dat men later verwerft, zijn aanmerkelijk beperkt.

Ik moet toegeven dat – ik heb daar wat kanttekeningen bij, nadat ik de vergelijking met de huidige situatie en het voorstel van het kabinet heb gemaakt – indien je nog verder wilt gaan, afgezien van de effecten die ik eergisteren heb beschreven en waaraan ik nogal zwaar til, je wat de basisbeursen betreft ongeveer in het rooie gedeelte terecht komt. Ik kijk bij voorbeeld naar de andere eis waarop wij willen letten. Deze eis is

in vroeger tijden ooit verwoord en staat in artikel 18 van de Wet op de inkomstenbelasting 1964.

Met betrekking tot het afschaffen van de kinderaftrek is destijds een bepaalde afspraak gemaakt en die is neergelegd in een wettekst. Je kunt zeggen dat je die gedachte loslaat en dat je die laat varen, maar dan ligt het in de rede – die wens heb ik bij de Kamer niet geproefd – dat je het betrokken artikel dan ook laat vervallen. Dat wil dan zeggen dat je aan de grenzen die toen zijn getrokken niet meer tilt.

Wanneer ik wat dat betreft kijk naar het voorstel ter zake van het kabinet, dan zeg ik dat met die wensen rekening is gehouden. Wanneer je naar het totaal kijkt, doet zich een probleem voor en dat zou ik de indieners van het amendement willen voorhouden. Eerst zeg ik dat het kabinet wenst vast te houden aan het voorstel zoals het er ligt.

Wanneer je de budgettaire neutraliteit aanvaardt – die is aanvaard – dan betekent dit dat de marges om allerlei dingen te doen, beperkt zijn, zeker wanneer je de weg van het kabinet opgaat door het aantal deelnemers dat onder de regeling valt aanmerkelijk te vergroten. Dat is gebeurd. Er is namelijk sprake van een verduubeling. Ik heb dat in eerste termijn uiteengezet. Wanneer je met een schuldlimiteringsregeling komt, wanneer je met een aantal andere verbeteringen ten opzichte van de huidige situatie komt, dan betekent dit dat je op een bepaald moment moet zeggen dat het nu ophoudt, dat het niet meer kan en dat het uit de lengte of uit de breedte gaat, ten minste wanneer je een aantal andere randvoorwaarden in acht wilt nemen. Die heb ik zojuist aangeduid.

Dat betekent dat, lettend op de randvoorwaarden die zijn gesteld, dus budgettaire neutraliteit, vroegere discussies in de Kamer in verband met de afschaffing van de kinderaftrek, lettend op het feit dat een schuldopbouw niet belemmerend mag zijn – daarvoor hebben wij de schuldlimiteringsregeling en zoals het voorstel er nu ligt, pakt dat beter uit dan de huidige situatie voor zover ik dat, afhankelijk van het rentepercentage, kan nagaan – in die situatie naar mijn vaste overtuiging wij met het voorstel na een langdurige discussie een evenwichtssituatie hebben gevonden; dat zou ik de indieners van het amendement willen voorhouden.

Wanneer je daarin gaat wijzigen, wordt het er, naar welke kant je ook kijkt, niet beter op.

Je komt dan, of aan de hoogte van de basisbeurs, maar de VVD zal dan ongetwijfeld zeggen dat zij dat niet wenst – ook de invalshoek van het kabinet is geweest een hogere basisbeurs – of je komt aan een verlaging van de budgetten in totaliteit, maar is dat te verdedigen, of je komt in de situatie dat, als je uitwonend of thuiswonend bent, je wordt beïnvloed door het budget dat je krijgt. Ik beweer niet dat de indieners dat hebben beoogd, maar dat is de consequentie van hun amendement zoals het er, althans tot nu toe, ligt.

De heer **Vermeend** (PvdA): De minister heeft gekeken – toen liep het betoog af, want het was 23.00 uur – naar het systeem van de PvdA bij thuiswoners en dat vergeleken met zijn eigen voorstel; het ging om het maximale budget. Ik neem even WO-inwonend, hoewel ik ook HBO-inwonend kan nemen. Bij WO-inwonend is het budget maximaal f 8076 van de minister. Ik kijk hoe dat budget is opgebouwd. Dat is basisbeurs plus aanvullende beurs een bedrag van f 4576 en een rentedragende lening van f 3500. Dat is samen f 8076.

De minister zei toen heel triomfantelijk: 'In het voorstel van de PvdA krijg je maar f 7526'. Nu breekt mijn klomp wanneer ik zie hoe dat bedrag bij ons is opgebouwd. Een basisbeurs plus aanvullende beurs f 6926 en een rentedragende lening van f 600. Dat maakt inderdaad samen f 7526.

De minister kan nu kiezen. Hij kan of f 8076 krijgen, bestaande uit f 4576 aan beursen en een rentedragende lening van f 3500 of hij kan een bedrag van f 7526 krijgen, waarvan f 6926 een gift is en f 600 een lening. Welk bedrag zou de minister het liefst willen hebben?

Minister **Deetman**: Gelet op besteedbare budget en hetgeen ik het afgelopen jaar van de studenten heb gehoord, kies ik natuurlijk het hogere bedrag. Anders zouden al de betogen onzin zijn geweest en dat wil ik toch niet aannemen.

De heer **Vermeend** (PvdA): Meent u dat? Zullen wij dan ruilen? U kiest voor de f 8000, maar u moet mij dan wel f 3500 terugbetalen.

Minister **Deetman**: Wij staan hier niet op de veemarkt. In uw amendement wordt voorgesteld voor het

Deetman

levensonderhoud van een uitwonend student f9082 te verstrekken. In het voorstel dat ik heb gedaan is het bedrag f9022 voor de uitwonende student. U stelt dus een verhoging voor. Het gaat om het geld voor het levensonderhoud, want de onderwijskosten zijn een vast gegeven, daar kan niet mee geschoven worden. In uw amendement krijgt de thuiswonende student f4482 en in mijn voorstel is dit bedrag f5022. Ik heb juist de vorige keer aangetoond dat dit het verschil is. Dit betekent dat er een bedrag overblijft dat op een andere wijze besteed kan worden. Ik heb daar echter vorige keer al kanttekeningen bij gemaakt en ik heb daar zojuist ook nog het een en ander van gezegd.

Gegeven de randvoorwaarden van de budgettaire neutraliteit hebben wij een evenwicht bereikt. Naast de eis van de budgettaire neutraliteit moet het verlangen om niet op een te lage basisbeurs uit te komen in aanmerking worden genomen. Ik heb het verzoek het verschil tussen uitwonende en thuiswonende studenten wat te verkleinen, helaas niet kunnen honoreren, maar de bereidheid was aanwezig. Ik verwijs hierbij naar de opmerkingen van de heren Lansink, Van der Vlies en Schutte. Verder is er oit in artikel 18 van de Wet op de inkomstenbelasting vastgelegd dat wanneer de studietoelagen gewijzigd zouden worden en men onder de grenzen van de vroegere kinderaftrek zou komen, er een nader voorziening in het leven moet worden geroepen. Dan komen wij in een vicieuze cirkel terecht.

De heer **Vermeend** (PvdA): De minister ontwijkt mijn vraag. Ik vroeg heel simpel: wat heeft u liever, f8000, bestaande uit f4500 gift en f3500 rentedragende lening, of f7500, bestaande uit f6900 gift en f600 lening?

Minister **Deetman**: Ik vind die vraag niet relevant.

De heer **Vermeend** (PvdA): Die vraag is zeer relevant, gezien uw betoog.

Voorzitter: Dolman

Minister **Deetman**: De vraag waar het om gaat, is wat de student jaarlijks kan besteden. De koopkracht van de ouders is in dit verband volstrekt irrelevant. De heer Dees heeft in eerste termijn gewezen op de

koopkracht van de student. Ik meen dat dit ook in de beschouwingen betrokken moet worden. Door het kabinet wordt nu een budget voorgesteld, bestaande uit een basisbeurs en een ouderafhankelijk deel. Wij menen dat de student van dit budget kan leven en studeren. Dat is de kern van de zaak. Je moet het totaal bezien. Het is natuurlijk mogelijk het totale budget te verlagen. Daardoor kan je geld overhouden. Ik meen echter dat dit niet de weg is die wij moeten gaan.

Voorzitter: Dolman

De heer **Vermeend** (PvdA): Ik begrijp dat de minister hier niet wil zeggen wat hij kiest. Hij zal echter ook wel tot de conclusie zijn gekomen dat het bedrag f7500 meer waard is dan de f8500 waar een lening van f4500 in zit.

Minister **Deetman**: U gaat voorbij aan de kwestie van het besteedbare budget. Wij hebben geen studiefinanciering opgezet om geld weg te geven. Het gaat erom dat de betrokkenen van dit bedrag kunnen leven, zich kunnen kleden en dat zij ervan kunnen studeren. Daarvoor zijn een aantal normen. Uit welke hoek kwamen tijdens de discussie in eerste termijn en de discussie in de UCV de opmerkingen over de relatie met de normen van de AWW en RWW? Wie had er kritiek op dat wij met dit voorstel onder die normen blijven? De heer Wallage heeft opgeroepen naar alle partijen te luisteren. Ik doe dat en naar mijn vaste overtuiging ligt hier een voorstel ter tafel waarbij nauwgezet rekening is gehouden met alle wensen en waarmee tevens een budgettair evenwicht is bereikt. Dat is de kern van mijn betoog.

De heer **Wallage** (PvdA): Het valt mij tegen dat de minister weliswaar in alle hoeken en nissen zijn minnen en plussen bij onze voorstellen zet, maar absoluut nalaat op het hoofdpunt te reageren.

De **Voorzitter**: Hoe weet u dat nu, de minister is nog geen tien minuten bezig.

De heer **Wallage** (PvdA): Als u iets eerder binnen was gekomen dan had u kunnen horen...

De **Voorzitter**: Nee, ik weet zeker dat de minister nog geen tien minuten bezig is en dus moet u de minister even aan het woord laten voordat u beoordeelt of hij het hoofdpunt bespreekt.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik ging ervan uit...

De **Voorzitter**: Doet u dat nu, houdt u zich nu aan de leiding.

Minister **Deetman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eergisteren de situatie met betrekking tot de budgetten uiteengezet, behalve het punt van de schuldopbouw. Daarvan heb ik zoëven gezegd dat er in het amendement inderdaad sprake is van een verbetering ten opzichte van het voorstel van het kabinet zoals het nu luidt. Dat is zonder meer het geval. Dat moet ergens uit gefinancierd worden. Met het voorstel van het kabinet na de voorlaatste nota van wijziging is er echter ook sprake van een verbetering ten opzichte van de huidige situatie. Wat dat aangaat kan men niet met een beroep op de toegankelijkheid aan de bel trekken.

Moeten wij op dat punt nu nog verder gaan? Er is in totaal aan wensen geuit dat alleen te vertalen is in de budgetten die ter beschikking worden gesteld. Op dit ogenblik hebben wij daarin een evenwichtssituatie bereikt. Naar mijn mening kan dan ook niet de stelling worden verdedigd dat ten gevolge van dit stelsel, in vergelijking met de huidige situatie, de toegankelijk door de mogelijke schuldopbouw kan worden belemmerd.

Ik heb hiermee de verdediging van de kabinetslijn gegeven. Ik erken dat de kwestie van het voortgezet onderwijs gecorrigeerd moet worden. Op dat punt bestaat tussen ons ook geen verschil van mening. Ik houd de indieners van het amendement dringend voor ook naar de overwegingen van het kabinet te kijken, na nogmaals zorgvuldig de overwegingen achter dit amendement bestudeerd te hebben.

De heer **Wallage** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Als u het mij toestaat, wil ik graag een interruptie plaatsen. De minister heeft nu zijn overwegingen gegeven. Ons hoofdargument was dat door de indeling die voor het stelsel van de minister is gekozen, mensen met een hoog inkomen door de hoogte van de basisbeurs over het algemeen samen met hun kinderen extra worden gesubsidieerd. Ieder van ons die uitrekent wat dit stelsel voor hem zou betekenen als hij kinderen in die leeftijdscategorie zou hebben, kan zien dat het om een winst van 2.000 à 3.000 gulden gaat. Als de basisbeurs lager is neemt die extra werking voor de hogere inkomens af.

Deetman

Ons volgend argument dat er nog steeds een behoorlijke schuldopbouw is. Die kan oplopen tot 18.000 gulden zonder rente en inclusief rente tot 30.000 gulden. De minister heeft gelijk dat zijn voorlaatste nota van wijziging daarin een belangrijke verbetering heeft gebracht. Waarom stelt de minister zich echter niet op het standpunt dat, als het technisch-financieel mogelijk is, die schuldopbouw nog verder naar beneden moet worden gebracht, zeker als niet iedereen zo'n schuldopbouw krijgt.

Het gaat ons dus om drie dingen: een nog geringere schuld voor de kinderen van de laagstbetaalden; een extra subsidie, die de hogere inkomens dank zij dit stelsel krijgen en de gedachte dat, als je rentedragende leningen introduceert, je er in beginsel vanuit moet gaan dat iedereen wat gaat lenen. Op die drie elementen hangt het verhaal. Ik vind dat de minister moet zeggen welke kant hij op wil met deze drie hoofdelementen.

Minister Deetman: Ik wil daar nu in mijn beantwoording wel op ingaan, maar ik was bij onderdelen van mijn betoog daarop ook wel teruggekomen. Ik kan niet alle punten tegelijk behandelen.

De Voorzitter: Inderdaad, volgt u uw eigen betoog.

Minister Deetman: Over de rente-opbouw wil ik het volgende zeggen. Vergeleken met de effecten van de huidige studiefinancieringsregeling is er bij de voorlaatste nota van wijziging, rekening houdend met de rente, sprake van een verbetering. Het hangt af van de hoogte van de rentepercentages, maar in de huidige situatie valt dat niet te ontkennen. Ik zeg dit zo nadrukkelijk omdat daarmee het argument van de toegankelijkheid vervalt. Men kan in rede niet meer staande houden dat men vanwege die schuld niet kan studeren.

Daar komt nog bij dat wij straks, in tegenstelling tot nu, een schuldlimiteringsregeling hebben. Dat betekent in feite dat het risico voor een groot deel wordt ingeperkt. Het risico dat men de schuld niet kan aflossen is beperkt.

Een volgende punt gaat erom, dat de hogere inkomens beter af zijn dan de lagere. Wij hebben hierover in eerste termijn reeds uitvoerig gesproken. Ik heb toen verwezen naar een aantal tabellen in, naar ik

meen, de nota naar aanleiding van het eindverslag. Ik heb daarbij een aantal vergelijkingen gegeven, met de plus- en minpunten. Ik heb aangegeven hoe de situatie is met een volledige studiebeurs en eenmaal kinderbijslag en hoe de situatie is wanneer je de eenmaal kinderbijslag buiten beschouwing laat.

De vergelijking heeft plus- en minpunten. Er zijn meerdere invalshoeken te kiezen. Maar bij één vergelijking wordt in ieder geval heel duidelijk – waarbij nog geen rekening is gehouden met verhoging van de inkomensgrenzen in verband met de bijdragevrije voet – dat de stelling dat de rijken rijker en de armen armer worden niet opgaat, op een aantal inkomenscategorieën na. Deze kwestie is nu nagenoeg of zelfs volledig gecorrigeerd doordat ik aan de wens van de Kamer tegemoet ben gekomen met het optrekken van de inkomensgrens van f 21.000.

Maar dan kom ik aan het kernpunt. In het traject van de middengroepen, zoals wij dat nu kennen, vind je een niet onbelangrijke categorie, waarbij de marginale druk 105 procent is. Zodra je besluit deze druk naar beneden te brengen, wordt deze groep er beter van. Ik kan daar ook niets aan doen. Dit is nu eenmaal het effect van deze handeling, tenzij je zegt dat je de druk op hetzelfde niveau wilt laten. Ik heb al uiteengezet, dat dit onbillijk is. Je kunt je stelling dus altijd verdedigen en hieruit kun je de volgende conclusie trekken. Waar er een verbetering inzit, moet je je de vraag stellen of deze verbetering inderdaad te verdedigen en te rechtvaardigen valt, gelet op de huidige situatie.

Kijk je nu naar het onderhavige voorstel nadat alle genoemde verbeteringen daarin zijn aangebracht, en kijk je dan naar het element van de gecoördinerde draagkracht, dat toch in met name de lagere inkomens doorwerkt en waarmee een bedrag van meer dan 100 miljoen gemoeid is, dan kan men in rede niet meer zeggen dat de armen erop achteruitgaan, integendeel.

Mijnheer de Voorzitter! Wij kennen op dit moment een kinderbijslageregeling die gecompliceerd is. De omvang van de kinderbijslag hangt niet alleen af van het aantal kinderen. Ik wijs bovendien op het fenomeen van de telkinderen en de bedragen per regel. De effecten van de toepassing van deze regeling op de koopkracht zijn niet eenduidig. De

huidige studiefinancieringsregelingen hebben ook een geheel eigen effect en uitgangspunten. Als men die regelingen te zamen neemt, zal men altijd op enig moment kunnen zeggen: men gaat erop vooruit of achteruit.

De heer Wallage heeft het voorbeeld van de hoogleraar genoemd. Ik vernam van hem, dat die van CDA-huize was. Als het zou gaan om een hoogleraar met veel meer kinderen, dan zou naar mijn mening een geheel andere conclusie moeten worden getrokken. Ik heb hiermee aangegeven, dat een eenduidige conclusie niet te trekken is. Macro gezien, kan de conclusie worden getrokken, zoals ik heb gedaan. Er zullen heus wel een aantal individuele gevallen zijn, waarbij het minder wordt.

De vorige keer heb ik al betoogd, dat het kabinet ter zake van de lage inkomens sociaal en rechtvaardig handelt. Wij willen echter naar de Kamer luisteren en haar tegemoet komen. Zo er al enige twijfel mocht zijn, is die thans toch wel weggenomen door de verhoging van de inkomensgrens.

De heer **Wallage** (PvdA): Binnen het budget van de minister blijkt het technisch mogelijk te zijn ongeveer 600 mln. te verschuiven in de richting van mensen met de laagste inkomens en hun kinderen. Nu vindt de minister dat de verschuiving in die richting te veel nadelen met zich brengt. Ik zou graag willen, dat de minister, meedenkend over dit voor ons zo centrale punt, nu eens aangeeft, waarom hij een aantal stappen in die richting niet wenst te zetten. Hij heeft tot dusverre eigenlijk maar één politiek argument genoemd. Hij zei: ik heb van de VVD al zoveel gevraagd door het optrekken van de bijdragevrije voet naar f 26.000; ik verlies politiek de steun, als ik nog verder ga. Dat was de ondertoon van de opmerkingen van de minister.

Is dit inkomenspolitieke aspect er de oorzaak van, dat de minister de richting van ons amendement niet op wil?

Minister Deetman: Ik vind dat de heer Wallage niet mag klagen over het meedenken. Ik wijs op de nota van wijziging.

Mijn argumenten ter zake van het inkomensplaatje zijn niet ontzenuwd, zo stel ik vast.

Ik ben het debat niet voor niets begonnen met het slotpleidooi van de heer Wallage, namelijk te streven

Deetman

naar een wetsontwerp, dat brede steun in de Kamer kan krijgen.

Ik heb in tweede termijn gevraagd bij interruptie: wat moet ik onder die brede steun verstaan? Ik kijk dan de hele Kamer rond en probeer de diverse wensen in onderling verband te brengen, waarbij de uitgangspunten van het kabinet niet geheel worden verloochend, hetgeen men zal respecteren.

Ik wijs erop dat wij te maken hebben met regelingen, die effecten hebben op de koopkracht van mensen. Als men het wetsvoorstel onder de loep neemt, kan men niet tot de conclusie komen dat die effecten worden vergeten en dat net gedaan wordt alsof er sprake is van een blanco situatie. Anders krijg je vragen. Straks moet ik veel vragen beantwoorden, die allemaal gaan over individuele categorieën, die niet volledig aan hun trekken komen of uit de boot vallen. Hiermee heb ik aangegeven hoe moeilijk het is, het evenwicht te vinden. Ik heb het idee dat het evenwicht nu is gevonden.

Mijnheer de Voorzitter. Als men de stelling wil betrekken dat de rijken steeds rijker worden – men kan niet meer zeggen dat de armen armer worden – moet men bedenken dat zich ten minste een spanningsveld in het kader van de studiefinanciering voordoet. Ik heb daar ook mee geworsteld, maar op een bepaald moment moet je dat aanvaarden. Als je kijkt naar het groeimodel, waarover de heer Wallage, de heer Dees en anderen hebben gesproken – ik heb er wat opmerkingen over gemaakt ten principale in antwoord op een vraag van de heer Leerling – merk je dat er sprake is van een merkwaardige tegenstelling.

Op het moment dat een student onafhankelijk wordt, behoeven pa en moe niet meer te betalen en kunnen zij dat geld aan iets anders uitgeven. Dat kan niet worden opgelost, hoe men het ook wendt of keert. Ik kan het ook anders zeggen: als er sprake is van inkomensverschillen, kan je die niet corrigeren via de studiefinancieringsregeling maar moet je andere criteria hanteren. Daarbij moet je erop letten – en zo heb ik de bijdragen van de Kamer begrepen, ook de bijdrage van de kant van de fractie van de PvdA – dat de toegankelijkheid tot het onderwijs niet wordt belemmerd door de inkomenspositie van de ouders. Dat is, denk ik, het centrale meetpunt. Als je kijkt naar de huidige situatie kan je, heb ik

proberen te betogen, niet zeggen dat het er slechter op wordt. Wellicht kan men dit overwegen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Willems heeft een aantal vragen gesteld met betrekking tot.....In het vuur van mijn betoog heb ik er niet op gelet dat ik de eerste bladzijde van de eerste termijn van de Tweede Kamer voor mij heb gelegd.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat suggereert dat er veel verschil tussen is, wat ik niet mag hopen.

Minister **Deetman**: Ik bedoel uw opmerkingen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Willems heeft gezegd dat ik in eerste termijn niet ben ingegaan op de verdediging van de pijlers van het voorstel ten principale. Hij heeft die zaak toegespitst als ik het goed heb – ik zie dat hij niet aanwezig is – op het feit dat het bedrijfsleven geen bijdrage meer levert anders dan nu via de kinderbijslag het geval is. Ik wil er het volgende over zeggen. Op dit punt is er verschil van mening tussen de heer Willems en mij. Het kabinet voert met betrekking tot de lastenverlichting van het bedrijfsleven een bepaald beleid.

In dat kader zijn een aantal maatregelen geëffectueerd. Daarmee kan men het oneens zijn, maar dat is de optie van het kabinet. Toevallig paste in dat geheel – anders hadden wij het op een andere wijze moeten doen – het afschaffen van een deel van de premie AKW in verband met de bovenachtienjarigen. Je kan in mijn ogen niet zeggen: het bedrijfsleven betaalde in het verleden wel en nu niet. Er was een lastenverlichtende maatregel nodig voor het bedrijfsleven. Daartoe was, los van de studiefinanciering, besloten. Een aantal zaken zijn gecombineerd en zijn vereenvoudigd. Het kabinet wil aan die lastenverlichtende maatregel vasthouden en niet weer iets bedenken waardoor het bedrijfsleven in dat kader een extra last wordt opgelegd. Men kan zeggen: die lijn willen wij niet volgen. In elk geval is het een van de hoofdlijnen in het kabinetsbeleid van de afgelopen jaren geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Door verschillende woordvoerders is gesproken over zaken, verband houdend met Nederlanders, die zich in het buitenland bevinden. De heer Willems heeft gevraagd waarom ik niet ben ingegaan op zijn amendement, lettend ook op de brief die ik vorige week heb gestuurd. Naast het argument dat ik in die brief heb

genoemd van de niet legaal in Nederland verblijvende niet Nederlanders, heb ik nog een argument. Er zou ook studiefinanciering worden verstrekt aan degenen, van wie de verblijfsvergunning is beperkt tot een verblijf in Nederland met eigen financiering.

Dit zou dan een doorkruising van het vreemdelingenbeleid kunnen inhouden. Het thans zuiver volgen van het vreemdelingenbeleid van de afgelopen jaren – ik wil dat voortzetten – geeft geen problemen bij de aansluiting van de huidige situatie op de nieuwe situatie. Maar volgen wij de lijn die de heer Willems heeft onderschreven, dan betekent dat een verruiming die het kabinet niet voorstaat.

In dit verband ga ik in op het amendement van de heer Willems met betrekking tot de wervingslanden. Daarover zijn meer vragen gesteld. De heer Lansink heeft daarover opmerkingen gemaakt en ook een motie ingediend. Dat brengt mij ertoe, de reikwijdte van de wet ten principale aan de orde te stellen.

Wij hebben de kinderbijslag met een eigen reikwijdte en de studiefinanciering met een eigen reikwijdte. In de studiefinanciering zoals die thans is geregeld doet het buitenland niet mee. Ik heb het niet over de beurzen die separaat worden verstrekt, bij voorbeeld in het kader van uitwisselingsprogramma's. Daaraan doet het departement van Onderwijs en Wetenschappen soms ook mee. De uitwisselingsprogramma's die nu lopen en waaraan het departement los van de huidige studiefinancieringsregeling meedoet blijven bestaan. Dat wordt straks niet anders.

Zij komen voort uit de culturele verdragen en uitwisselingsprogramma's waaraan bijdragen worden gegeven. Zij blijven buiten beschouwing. Indien men denkt dat ten gevolge van het wetsvoorstel de Nederlandse bijdrage aan een uitwisselingsprogramma dat krachtens een cultureel verdrag tot stand is gekomen plotsklaps niet meer wordt geleverd, kan ik een geruststelling uitspreken. Wij zullen onze verplichtingen gewoon nakomen.

De kinderbijslag en de studiefinanciering hebben echter een verschillende reikwijdte. De vraag is of een nieuwe wet op de studiefinanciering de maximale breedte moet krijgen of niet. Ik heb die vraag ontkennend beantwoord. Wij geven studiefinanciering mits er deugdelijk onderwijs wordt gegeven. Dan kom je uit bij het

Deetman

door de overheid geheel of ten dele bekostigde onderwijs en het erkende onderwijs. Voor het laatste hebben wij een instrument ontwikkeld via de Wet op de erkende onderwijsinstellingen. Dat moet de komende jaren verder worden ontwikkeld. Ik denk dat wij daarmee een solide criterium hebben.

De aanvankelijke redenering was, dat het buitenland daarin niet zou meedoen, behalve op één punt, dat naar mijn mening een zwakke plek was. De ministers van onderwijs van Europa voeren een gemeenschappelijk beleid in verband met de mobiliteit. Hopelijk wordt dat beleid dit jaar en de komende jaren versterkt. Daar zit een spanning in, die wij nu wij toch met deze regeling bezig zijn zouden moeten oplossen. De heren Dees en Lansink hebben daaromtrent een suggestie gedaan die wij op één punt na hebben overgenomen. Ik kom op dat ene punt straks nog wel terug. Ik meen dat wij daarmee een evenwicht hebben gevonden.

In alle duidelijkheid: het voorgaande betekent dat groepen die eromheen zweven afvallen. Om mogelijke nadelen te verzachten, is via de belastingafrek een voorziening getroffen voor degenen die in Nederland werken en kinderen in het buitenland hebben en ook voor Nederlanders in het buitenland wier kinderen in het buitenland niet op Nederlandse scholen studeren. De aldus ontstane reikwijdte is naar mijn mening het gevolg van een evenwichtige benadering.

Ga je verder, dan ga je altijd verder ten opzichte van de huidige kinderbijlageregeling, want wij spreken nu over een volledige studiefinanciering. Verder gaan is naar mijn oordeel ook niet nodig, omdat men onder alle omstandigheden gerechtigd is in Nederland te studeren en een beroep te doen op de studiefinancieringsregeling. Men is daarvan niet uitgesloten.

Gelet op die situatie, ontraad ik de Kamer het amendement van de heer Willems met klem. Ik heb dat al eerder gedaan. Tegen de achtergrond van hetgeen ik zoëven heb gezegd over de reikwijdte, roept de uitvoering van de motie van de heer Lansink naar mijn mening ook de nodige vraagtekens en problemen op, al staat zij los van de voorliggende wettelijke regeling. Ik zou de Kamer aanneming van de motie niet willen aanbevelen.

De heer **Lansink** (CDA): Dat is een tamelijk duidelijk antwoord, hoewel de opmerking over de vraagtekens die worden opgeroepen voldoende ruimte laat om de motie gewoon te handhaven.

Ik wil iets zeggen over de redenering van de minister in meer algemene zin. Voor de betrokken groep geldt die heel in het bijzonder, gelet op eerdere discussies over het woonlandbeginsel enz.

Maar als men kiest voor dit systeem, waarbij de voeding van het nieuwe stelsel is gebaseerd op gelden uit kinderbijlagen en studietoelagen, dan kan men er toch niet aan voorbijgaan dat er een zekere rechtmatigheid ontleend kan worden aan een bepaalde bijdrage door degenen die in het oude systeem wel degelijk recht op kinderbijslag hadden. Dat geld werd in het algemeen niet besteed aan zakjes chips, maar in ieder geval ook om te studeren. Ik wijs gemakshalve maar even op de groep die aan niet erkende instellingen studeert. Ik mag geen reclame maken, maar ik noem als voorbeeld maar even secretaresses, kapsters, en dergelijke, zeer waardevolle beroepen. Ik vind dat op dit punt toch zeker van een bepaalde verplichting sprake is. Vandaar dat ik dit element wel degelijk in het betoeg mis.

Minister **Deetman**: In zoverre niet, mijnheer de Voorzitter, geografisch hebben wij over de reikwijdte gesproken. Ik wil benadrukken dat de norm, naar Nederlandse maatstaven gemeten, is de deugdelijkheid van het onderwijs en dat behoeft niet perse het door de overheid geheel of ten dele bekostigde onderwijs te zijn, dat kan ook particulier onderwijs zijn. Daar hebben wij een instrument voor gecreëerd, de wet op de erkende onderwijsinstellingen. Wat dit betreft, kan niet worden gezegd dat men dan uit de boot valt.

Inderdaad, de afschaffing van de kinderbijlageregeling voor boven de 18 jaar heeft voor sommige mensen enkele nadelige consequenties, maar ik zeg daarvan dat dit inherent is aan deze regeling.

De geachte afgevaardigde zou op één punt gelijk kunnen hebben, nl. dat voor degenen die thans profiteren van die kinderbijlageregeling, geen voorziening is getroffen. Het gaat dus niet om degenen die ervan zouden gaan profiteren, want rechten tot sint juttemis creëren wij in Nederland niet. Voor degenen die thans van de

kinderbijlageregeling voor boven 18-jarigen profiteren, geldt de overgangsregeling van twee jaar. Als de heer Lansink zou zeggen dat het hem niet om die twee jaar gaat, maar dat wij nog eens naar die doelgroep moeten kijken, zodat het overgangsrecht op dat punt wat meer effect sorteert, wat langer zou kunnen zijn, dan kunnen wij daarover twisten, maar men kan niet zeggen dat degenen die nu van die regeling geen gebruik maken toch recht hebben. Dat lijkt mij te ver gaan.

De heer **Lansink** (CDA): Voorzitter! Ik heb niet gesproken over rechten tot sint juttemis. Niemand weet trouwens tot wanneer dat is...

Minister **Deetman**: Vandaar dat ik die term gebruikte!

De heer **Lansink** (CDA): Dan zijn er nog wel aardiger voorbeelden te bedenken.

Het gaat om een afzienbare tijd en om de mensen die nu studeren of binnen die afzienbare tijd gaan studeren, in het buitenland of hier. Nu krijgt men daar via de kinderbijslag een zekere tegemoetkoming in. Die worden nu afgesloten met als motivering de bekostiging. De bekostiging, de deugdelijkheid en dat soort zaken meer, zijn gericht op de instelling zelf.

Voor de studenten die naar Duitsland en België gaan is overigens door de overname van ons amendement een oplossing gevonden, waarvoor nogmaals dank, maar het gaat om de anderen die in Nederland gaan studeren aan een erkende instelling. De minister houdt ze niet tegen en dat betekent dat de kosten voor de overheid zullen toenemen.

Minister **Deetman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ken geen enkel land ter wereld waarvan de overheid een studiefinancieringsregeling biedt en waar men kan studeren waar men wil! In alle redelijkheid; als je een studiefinanciering biedt, dan moet worden gekeken naar het doel daarvan. Dat is dat de onderwijsvoorzieningen die wij in Nederland kennen toegankelijk zijn voor degenen die daarvoor de capaciteit hebben en ook willen. Zij moeten niet belemmerd worden door inkomen van ouders of van wie dan ook. Dat is de kern van de zaak. Die regeling ligt nu ter tafel. Er is een aantal motieven om een verruiming richting Europa te geven. Ik heb daarover gesproken. Dan zit er nog één punt in het totaal, waarvan ik zeg dat wij nu nog een

Deetman

kinderbijslagregeling hebben met een zeker effect. Daar wordt nu van geprofiteerd. Hooguit zou je kunnen zeggen – ik dacht van niet, maar ik wil er nog wel naar kijken – dat degenen die in de termen van de overgangsregeling vallen die overgangsregeling in de tijd bezien of op andere wijze onvoldoende effect sorteert en dat degenen die materieel nu dat voordeel hebben daarin worden belemmerd; kortom, dat het overgangsrecht niet toereikend is. Dat is dus iets anders dan een structurele regeling, dat heeft te maken met de vraag of iedereen op dit moment billijk wordt behandeld.

Iemand die nu in Nederland studeert, mag afstuderen, wordt niet belemmerd door die leeftijdsgrenzen, enz. Hij kan die studie dus afmaken, uiteraard met inachtneming van andere wetten die er zijn. Ik kan mij voorstellen dat er een zekere spanning bestaat. Ik dacht van niet als ik naar het voorstel kijk, maar wat de structurele kant betreft, handhaaf ik mijn verdediging ten principale!

De heer **Lansink** (CDA): Ik ben blij dat de minister bereid is, hier nog eens naar te kijken; dat is in ieder geval nuttig. Er bestaat ook nog een verschil in werking tussen het wijzigingsvoorstel dat collega Willems heeft ingediend en mijn motie over de kinderen van buitenlandse werknemers. Ik wil met mijn motie tegemoetkomen aan de bedragen die men nu ontvangt: ik heb het daarbij niet over opnemings in de huidige regeling voor studiefinanciering. Het laatste deel van de beschouwing van de minister gaat in dit geval dus niet op. Ik heb evenwel begrepen dat de minister dit nog eens wil bekijken; dat is mij al heel wat waard.

Staatssecretaris **De Graaf**: Voor alle duidelijkheid wil ik het volgende opmerken. De heer Lansink heeft het over 'wat men nu ontvangt'. Dat blijft in de bedoelde gevallen gewoon bestaan via deze overgangsregeling, die extra wordt verlengd met twee jaar, en wel tot 16 jaar. Men krijgt dan dezelfde gelden via de kinderbijslag; dat kan duren totdat het kind 27 jaar is geworden. Dat is weliswaar niet tot sint juttemis, maar er toch wel vrij dichtbij.

De heer **Lansink** (CDA): Dit betekent dat de staatssecretaris wat minder moeite met de motie moet hebben, zo komt het mij voor als ik dit antwoord hoor.

Staatssecretaris **De Graaf**: Als de motie deze strekking heeft, betekent dit dat deze zaak via de overgangsmaatregel al volledig is ingedekt. Nogmaals, die overgangsmaatregel beoogt dat wat de desbetreffende kinderen nu krijgen, te handhaven; als die kinderen studeren totdat zij 27 jaar zijn, loopt het tot dan toe door. Daarin verandert dus helemaal niets; er worden zelfs nog twee jaren aan toegevoegd: kinderen die op dat moment 16 worden. Deze toevoeging gaat verder dan de indertijd getroffen overgangsregeling voor een soortgelijke situatie, in het kader van de invoering van een arbeidsongeschiktheidsverzekering vanaf 18 jaar. De huidige overgangsregeling is dus nog iets ruimer. Als de heer Lansink dat in zijn motie vraagt, is dat volledig dubbelop.

De heer **Lansink** (CDA): De motie vraagt om een regeling sui generis, die niet identiek is aan de studiefinanciering. Wij zouden dan kunnen kiezen – dat is nog steeds een optie – voor het wijzigingsvoorstel van de heer Willems. Het gaat dus om een specifieke regeling, natuurlijk niet in de zin van een overgangsregeling. Er is een verschil tussen. Het feit dat in de overgangsregeling al wordt aangegeven dat er wat moet worden gedaan, geeft al aan dat het kabinet enig begrip heeft voor deze kwestie. Dat stelt mij in ieder geval tevreden. Natuurlijk ga ik met mijn motie wel verder dan de overgangsregeling.

Minister **Deetman**: In alle helderheid: een structurele regeling is, gelet op mijn motivering ten principale, iets waar wij afwijzend tegenover staan. Er bestaat een royale overgangsregeling. Je kunt nog wel nadenken over de vraag of die regeling royaal genoeg is, maar wat je ook doet, het blijft een incidentele en geen structurele regeling. In die zin kunnen wij er nog eens over nadenken.

De heer **Ernsting** (CPN): Het nadenken gaat dus over iets anders dan wat de heer Lansink eigenlijk wil.

De heer **Lansink** (CDA): Dat had ik ook in de gaten.

De heer **Ernsting** (CPN): Wij moeten dus maar afwachten. Overigens maak ik nogal wat bezwaar tegen de voorstelling van zaken door de minister. Hij zei: de mensen buiten de EG, afgezien van degenen die onder culturele akkoorden en uitwisselingsverdragen vallen, vallen af. Dat is duidelijk, maar dit wordt gecompenseerd door de kinderaftrek.

Dit geldt zowel voor kinderen in het thuisland van buitenlanders die hier werken als voor Nederlandse kinderen die in landen buiten de EG studeren. In tweede termijn hebben wij al aangegeven dat dit geen evenwichtige benadering is, zoals de minister het voorstelt.

Hij weet namelijk heel goed dat de inkomenspositie van ouders van Nederlandse kinderen die in landen buiten de EG gaan studeren en van ouders van kinderen die in thuisland studeren zodanig zal verschillen dat de compensatie via de kinderftrek ook aanzienlijk zal verschillen tussen beide groepen.

Minister **Deetman**: De belastingaftrek kent eigen regels. Dit betekent dat het aspect dat de heer Ernsting naar voren brengt tot een verschillend effect kan leiden bij hogere en lagere inkomens. Dat ontken ik ook niet.

In dit verband verwijs ik naar wat ik hierover in eerste termijn heb opgemerkt, toen ik expliciet op dit punt ben ingegaan. Voorts attendeer ik erop dat men niet is uitgesloten van de werking van het tot wet verheven wetsvoorstel om gebruik te maken van voorzieningen in Nederland of elders in Europa.

Mijnheer de Voorzitter! Onder andere de heer Willems heeft gesproken over de vraag naar hoger onderwijs. In dat verband is de reactie op het desbetreffende rapport van onder andere de heer Kobben aan de orde geweest.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb gemeld dat wij ons amendement, dat een algemene bepaling aan de minister geeft om in categorale gevallen ook buiten de EEG, dus in zijn algemeenheid, dit toe te staan, overeind houden. Ik heb daarbij het voorbeeld van Israël genoemd. Er waren echter ook andere voorbeelden te geven. Als de minister nu zegt dat hij buiten de EEG alles doorstreept, is het dan niet een genuanceerde middenweg om te zeggen, dat je een bepaling die je in staat stelt voor bepaalde categorieën een uitzondering te maken, niet afwijst? Die informatie krijg ik nog graag.

Minister **Deetman**: Ik ben daarvan geen voorstander, op grond van een aantal overwegingen. In de eerste plaats moet men kijken naar de huidige werking van de huidige studiefinancieringsregeling. In de tweede plaats blijft dat, wat krachtens overeenkomsten en verdragen tot stand is gekomen, doordraaien. In de derde plaats wil ik nadrukkelijk

Deetman

zeggen dat, indien er een uitwisseling of een gedeeltelijk volgen van de studie in het buitenland binnen een Nederlands onderwijsprogramma in het geding is, dit niet onmogelijk wordt gemaakt. Hiermee zijn de grenzen getrokken. Als er wordt gezegd dat er een bredere bevoegdheid moet komen, lopen wij het risico dat wij de budgettaire grenzen overschrijden.

Wij doen het verder nu niet, dus ik zie de noodzaak daarvan niet in. Vervolgens, wat proberen wij met de wet te bereiken? Wij proberen met de wet een aantal rechten vast te leggen. Wanneer je niet het voornemen hebt van een bepaalde voorziening gebruik te maken, moet je dat ook niet in de wet vastleggen. Daarom heb ik de Kamer aanbevolen te kiezen voor het amendement van de heren Lansink en Dees, dat ik, op één onderdeel na, heb overgenomen.

Het onderdeel van de numerus fixus heb ik niet overgenomen. Ik geef toe, dat je daarover genuanceerd kunt denken. Je kunt je daarbij echter wel een vraag stellen. Ik wil dat graag naar voren brengen. Wij hebben in deze Kamer gediscussieerd over machtigingswetten en beperking van de onderwijscapaciteit, omdat de onderwijscapaciteit niet toereikend is. Wij hebben ook gediscussieerd over een beperking van de toelating van het aantal studenten vanwege de maatschappelijke behoefte. Men zal zich die discussie herinneren. Ik vind het dan vreemd, als er vanwege dat laatste een beperking plaatsvindt, dat wij het vervolgens wel mogelijk maken dat de betrokkenen elders een studie volgen. Daarom is dat element van de numerus fixus opgenomen.

De heer Willems heeft vragen gesteld over het rapport van de heren Kobbe en Ritze. In dat rapport worden niet alleen de studiefinanciering en het collegegeld aan de orde gesteld, maar ook tal van andere, niet onbelangrijke factoren, zoals studiekeuze, doorstroommodellen en de keuze van de instelling. Het is naar mijn oordeel niet juist om wat dat betreft een eenduidige conclusie uit dat rapport op tafel te leggen en te verbinden aan het onderhavige wetsvoorstel.

De vraag van de heer Willems ging echter nog verder. Hij heeft gevraagd of het mogelijk was, tweejaarlijks te evalueren en om de kwestie van de toegankelijkheid in de beschouwingen te betrekken. Ik vind een evaluatie over twee jaar niet verstandig. Dit

kan eenvoudig niet. Wij hebben dan nog te weinig ervaring met de wet opgedaan. Je kunt er dan niets over zeggen, wil althans een evaluatie werkelijk die naam verdienen. Daarom heb ik gezegd dat wij het zouden kunnen proberen met een termijn van vijf jaar, die overigens ook aan de krappe kant is.

Ik heb de toezegging gedaan, dat ik ervoor zorg zou dragen dat het punt van de toegankelijkheid in de beschouwingen zou worden betrokken bij de evaluatie. Ik heb er toch wel bezwaren tegen om alleen dit specifieke punt in de wet op te nemen. Er zijn namelijk nog tal van andere belangrijke punten die je ook in de beschouwingen zou moeten betrekken. Die worden ook in de beschouwingen betrokken. Ik meen dan ook, dat wij kunnen volstaan met de evaluatie, zoals nu is voorgesteld in het wetsvoorstel naar aanleiding van het amendement van de heren Dees en Lansink.

Alle woordvoerders hebben gesproken over de leeftijdsgrens. Ik wil daarop ingaan, omdat mij daarover toch nog een aantal vragen zijn gesteld. Ik heb de keuze van het kabinet voor een leeftijdsgrens van 30 jaar verdedigd. Ik behoef nu niet nog eens alle argumenten te noemen. In de UCV zijn die ook uitvoerig aan de orde geweest. Men kent die argumenten. Een herhaling ervan zou vervelend worden. Na de UCV is voor mij de vraag aan de orde geweest, gezien het verlangen van de Kamer om toch op de een of andere manier iets te doen voor de boven-30-jarigen, hoe dit op een verstandige wijze zou kunnen gebeuren. Daarbij kun je groepen onderscheiden.

De heer Wallage heeft dat in zijn amendement gedaan. Ik heb daar zeer serieus naar gekeken. Ik heb in de UCV al gezegd, dat het nadeel van dat amendement is – en ik til daar zwaar aan – dat, als ik het nader analyseer, ik in feite kom tot bijna de gehele doelgroep van 30 tot 55 jaar.

Ik zeg niet dat dit hoeft te gebeuren, maar potentieel zijn de mogelijkheden in dat amendement aanwezig. Zeg dan in alle duidelijkheid: indien dat moet, dus in die situatie, moet je de nog radicalere stap overwegen – ook gelet op de budgettaire ramingen – die door anderen is bepleit. Vanwege de budgettaire grenzen ben ik van mening dat wij deze verdere stap niet moeten zetten. Daarmee heb ik het bezwaar tegen het amendement van de heer Wallage in de kern aangegeven.

Toch heb ik gepoogd, de verlangens die op dit punt door de Kamer zijn geuit, enigszins te honoreren. Ik denk dat het het zuiverste en het billijkste is, het toch bij leeftijdsgrenzen te houden. Daarmee vermijd je namelijk dat je tussen leeftijdsgroepen discrimineert. De motieven om een studie aan te vangen kunnen van zeer uiteenlopende aard zijn. Er kan een tweede kans in zitten. Ik vraag mij wel eens af, wanneer dat niet het geval is als je een studie op latere leeftijd aanvangt. Er kan ook iets in zitten van een tweede weg. Het zijn allemaal volstrekt legitieme argumenten. Daar kom ik niet aan.

Ik wil alleen maar zeggen dat het erg moeilijk is, een onderscheid aan te brengen in die argumenten. Het is dan zuiverder, de grens van de leeftijd te hanteren. Vandaar dat ik heb geprobeerd, in die zin een oplossing te vinden. Ik ben uitgegaan van de grens van 30 jaar, waarbij ik ruimte heb gecreëerd in het kunnen voltooien van de studie.

De heer Dees heeft mij op dit punt een nadere vraag gesteld. Hij zei dat er deeltijdstudies zijn en dat er straks ook de open universiteit komt. Er zijn echter ook opleidingen die niet in de vorm van een deeltijdstudie voorkomen. Hij vroeg, of wij daarvoor geen oplossing zouden moeten zoeken. Ik heb op dit punt de grootst mogelijke aarzeling. Ik zou er dan ook niet voor willen pleiten.

In mijn argumentatie in eerste termijn heb ik aangegeven dat er verschillende overwegingen zijn om een lagere leeftijdsgrens dan de huidige te hanteren. Daarin speelt het budget een rol. Gegeven de mogelijkheden die er nu bestaan, en de mogelijkheden die zich in de nabije toekomst zullen voordoen, heb ik geargumenteed dat dit alleszins verdedigbaar is.

Alles wikkend en wegend komt het mij voor dat het vasthouden aan de leeftijdsgrens ook op het uitvoeringsvlak veruit het eenvoudigste is. Dat heeft ertoe geleid dat ik heb gepoogd, de Kamer tegemoet te komen door de leeftijdsgrens van 30 jaar in die zin te verruimen dat men de gelegenheid krijgt om de studie ná het dertigste levensjaar af te ronden, indien men de studie vóór een bepaalde leeftijd is begonnen.

De heer **Wallage** (PvdA): Het is toch een wat merkwaardige redenering van de minister. Hij zegt dat er geen differentiatie in groepen moet komen en dat het daarom bij 30 jaar moet ophouden. Het probleem is dan

Deetman

echter dat vervolgens ook degenen die ouder dan 30 jaar zijn en waarbij het heel erg redelijk en vaak zelfs noodzakelijk is dat zij volledig dagonderwijs kunnen volgen in het hoger onderwijs, categoriaal worden uitgesloten.

De minister zei ook dat eigenlijk bijna iedereen zou vallen onder het amendement dat door collega Vermeend en mij is ingediend. Daar vallen echter niet diegenen onder die al langdurig onder de termen van de studiefinanciering vielen, dus bij voorbeeld iemand die al een complete studie heeft kunnen afronden. Ook degenen die geen baan hebben, maar ook geen uitkering hebben vallen er niet onder. Dat zijn dus degenen die in hun vrije tijd gaan studeren en die ouder zijn dan 30 jaar. Zij studeren dan zonder directe maatschappelijke noodzaak. Zij vallen er niet onder. De minister mag niet doen alsof ons amendement bijna iedereen omvat. Nee, het amendement is geconcentreerd op de groepen waarvoor het maatschappelijk nogal wat betekent als je die buiten de studiefinanciering houdt.

Minister Deetman: Ik heb zowel tijdens de eerste termijn als tijdens de UCV en de tweede termijn heel goed geluisterd naar de heer Wallage. Hij heeft nu herhaald wat hij daarbij heeft gezegd. Ik probeer nu, mijn reactie te geven. Door de heer Wallage is er niets nieuws aan toegevoegd. Ik houd hem voor dat ik een afweging heb gemaakt wat de groepen uit zijn amendement betreft. In die afweging moet ik zeggen dat bijna de hele groep van boven-30-jarigen – een van de amendementen strekte zich uit tot 55 jaar – daaronder kan vallen. Dat is theoretisch mogelijk. Daar kun je alle kanten mee uit. Dan schenk ik liever klare wijn, zodat wij weten waar wij aan toe zijn. Dat is beter dan een heel ingewikkelde situatie creëren.

Vervolgens heb ik de vraag onder ogen gezien of je voor specifieke groepen een uitzondering moet maken. Daarbij doet zich het probleem voor dat er altijd een respectabel motief zal zijn om te gaan studeren. Het is dan heel moeilijk, daarin onderscheid te maken. Dat heeft mij gebracht tot de leeftijdsgrens. Ik erken dat die voor- en nadelen heeft.

Waarom is het budgettaire argument, dat de aanleiding is geweest, van belang? Ik heb tijdens de behandeling in de uitgebreide

commissievergadering bedragen genoemd. De kosten zijn bekend; het gaat om 72 miljoen gulden en wat in de voorlaatste nota van wijziging is voorgesteld, kost 20 miljoen gulden. Let wel, het gaat om 72 miljoen gulden op basis van het stelsel zoals het nu wordt voorgesteld, dus met de ouderafhankelijkheid erin. Dit moet de Kamer goed beseffen.

Indien je de zaak verruimt zoals door sommigen is bepleit, komt de vraag centraal te staan of je onder alle omstandigheden de ouderafhankelijkheid staande kunt houden. Ik zie de heer Wallage neen schudden. Wanneer je dit niet doet, ontstaat een extra financiële last. Alles wikkend en wegend, heb ik geprobeerd, de Kamer tegemoet te komen met de tweede nota van wijziging. Ik meen dat met deze oplossing enige verruiming is gegeven.

De heer **Ernsting** (CPN): Ik vraag de minister, hierop iets dieper in te gaan, omdat de heer Willems hiernaar in tweede termijn heeft gevraagd. De verhoging van de leeftijdsgrens, per saldo naar ongeveer 35 jaar, staat onder vigeur van de ouderafhankelijkheid die in het stelsel zit.

Wij hebben in tweede termijn erop gewezen dat dit een probleem is. De minister suggereert nu dat hij met de ophoging min of meer afstapt van de ouderafhankelijkheid voor deze categorie.

Minister Deetman: Neen. Het enige wat ik zeg, is dat het nog moeilijker wordt, wanneer wij verder gaan. Ik besef dat hiermee in de uitvoering problemen kunnen rijzen, maar nog verder gaan roept naar mijn vaste overtuiging veel meer problemen op. Daarom wilde ik een kanttekening bij het bedrag maken. Wanneer de zaak wordt opgerekt zoals door sommigen is bepleit, komen wij niet meer uit met het bedrag van 72 miljoen gulden. Ik meen dat wij op dit punt echt de grenzen hebben bereikt.

De heer **Ernsting** (CPN): Ik probeerde aan te geven dat er geen echt verschil is tussen de categorie die erbij komt, dus degenen die voor hun dertigste met studeren beginnen en doorgaan tot hun vijfendertigste, en het schrikbeeld dat u zojuist schetste.

Minister Deetman: Ik houd vast aan het systeem van de wet.

De heer **Ernsting** (CPN): Neen, u doet alsof er pas een probleem ontstaat, als de zaak nog meer wordt

opgerekt, terwijl het probleem er ook nu al is.

Minister Deetman: Ik heb zojuist al geantwoord dat wij met de oprekking die wij nu hebben toegestaan, aan de grens zijn. Als wij hiermee verder gaan, gaan de problemen die ik zojuist schetste, een rol spelen. Als wij verder gaan, moeten wij op de financiën letten. Ik had er behoefte aan, deze opmerking te maken in verband met het bedrag van 72 miljoen gulden. In tweede termijn is er min of meer gevraagd waar ik mij druk om maakt.

Ik heb er al 20 miljoen gulden ingestopt in verband met de verruiming van de regeling. Het gaat nu dus nog slechts om ongeveer 50 miljoen gulden. Als wij verder gaan, zullen echter veel meer problemen ontstaan. Ik meen dat deze zich nu niet behoeven voor te doen; de praktijk zal dit echter moeten uitwijzen. Wellicht kan de evaluatie te zijner tijd veel licht op dit punt geven.

De heer **Van der Vlies** (SGP): De minister erkent dat er voor- en nadelen zijn aan te geven in de positie van iemand die na zijn dertigjarige leeftijd met een studie begint. Stel dat het volstrekt onmogelijk is voor iemand, de lasten hiervan zelf te dragen. Ziet de minister dan in het kader van artikel 95, de hardheidsclausule, een mogelijkheid voor een individuele afweging, uiteraard naar aanleiding van een getoetst dossier?

Minister Deetman: Wij hebben een hardheidsclausule. Er is over allerlei gevallen gevraagd of zij niet onder deze clausule moeten worden gebracht. Ik voel niets voor deze benadering. Er is in het wetsontwerp voor een vrij duidelijke lijn gekozen. In een aantal gevallen is toepassing van de hardheidsclausule onvermijdelijk. Ik kom straks te spreken over een categorie in dit verband en wil het hierbij laten.

De heer Willems en anderen hebben vragen gesteld over het geval van een student die langdurig ziek wordt. Hij is niet gelukkig met de verwijzing in de brief naar de Algemene Bijstandswet en andere regelingen die er nu zijn. Overigens werd in de brief abusievelijk de RWW genoemd. Aan de argumentatie die in de brief is geleverd, wil ik echter vasthouden. Wat dit aangaat, doen wij niets anders dan wat nu gebeurt; het is exact dezelfde praktijk. Men

Deetman

kan dus niet zeggen dat er iets nieuws wordt voorgesteld.

Het voordeel van deze regeling is bovendien dat men op enig moment geen gebruik meer kan maken en hoeft te maken van de studiefinanciering. Krachtens de wet zelf valt men buiten de termen hiervoor. Dan valt men automatisch op de Algemene Bijstandswet terug. Het voordeel voor de betrokkene is dat hij in die periode geen studieschuld opbouwt.

Op het moment dat je gehouden bent van een andere regeling gebruik te maken – in casu de studiefinancieringsregeling – of daarvan gebruik kan maken, kan je niet op de ABW terugvallen. De huidige oplossing is mijns inziens in het belang van de student zelf en tegen die achtergrond wil ik dan ook aanvaarding van het amendement op stuk nr. 61 ontraden.

Mijnheer de Voorzitter! Over de rechtsbescherming zijn verschillende opmerkingen gemaakt, onder andere door de heren Wallage en Lansink. Ik deel de mening van de heer Wallage, dat een afzonderlijke voorziening – dit sluit ook aan bij de discussie in de UCV – in Groningen verreweg de voorkeur verdient. De heer Willems stelde de vraag of dan niet kan worden geregeld, dat er beroep mogelijk is bij de Centrale Raad van Beroep in Utrecht.

Mijnheer de Voorzitter! Dat lijkt mij niet wenselijk en niet in het belang van de student. De ervaring met de raden van beroep leert – en dat is geen kritiek – dat je, zeker als je van de Centrale Raad van Beroep gebruik maakt, nogal wat tijd extra kwijt bent. Dat betekent, dat de snelle voorziening waarom is gevraagd langs die weg in ieder geval niet tot stand komt. Op dit moment is men soms heel wat tijd kwijt als men van de Raad van Beroep naar de Centrale Raad van Beroep doorgaat. De vraag is dan ook of deze weg wel adequaat is.

De kern is, dat een beoordeling in twee instanties plaatsvindt. Op de keper beschouwd, gebeurt dat al. Men krijgt een toewijzing, een afwijzing of een gedeeltelijke toewijzing op een berekening door de computer. Men krijgt als het ware een beschikking bij computer; er komt geen ambtenaar, geen minister of staatssecretaris bij te pas. Als men het met de uitkomst niet eens is, kan men bezwaar maken en om herziening vragen.

In de herziening wordt getoetst door de Hoofddirectie studiefinanciering

en kunnen specifieke omstandigheden worden meegewogen. Daar vindt als het ware een nadere ijking plaats. Daar zit al een volgende stap in: is men het met die nadere, ambtelijke afweging niet eens, dan kan men bij de beroepscommissie in Groningen terecht. Door het inkorten van de termijn kan nu op redelijke termijn de uitslag worden gegeven over een aanvraag tot studiefinanciering. Daarmee is ook de snelheid redelijk in acht genomen en is de rechtszekerheid aanmerkelijk gediend, in ieder geval ten opzichte van de huidige situatie verbeterd.

Onder andere de heer Willems heeft een vraag gesteld over de gehandicapte studerenden. In het stelsel nemen de gehandicapte studerenden geen bijzondere plaats in, overigens exact conform de huidige regeling rijksstudietoelagen. De toelages zijn genormeerd en de Centrale Directie studiefinanciering is niet in staat structureel met individuele omstandigheden rekening te houden. Voor extra kosten dient de gehandicapte studerende zich te richten tot het sociale-verzekeringscircuit.

Door de nadere nota van wijziging zijn twee concessies gedaan, waarvan ook de gehandicapten profiteren, namelijk dat het door de verruiming thans wel mogelijk is om de studie voor 30 jaar te voltooien en dat de gehandicapte niet een extra zware last krijgt als hij vanwege de handicap langer moet studeren en men extra rente zou kweken. Dat fenomeen doet zich door de voorlaatste nota van wijziging dus niet meer voor en daarmee is naar mijn mening rekening gehouden met eventuele problemen voor de gehandicapte student, die wij anders via de hardheidsclausule hadden moeten opvangen. Nu gebeurt dat automatisch.

Mijnheer de Voorzitter! De vraag is gesteld of de raden van arbeid ingeschakeld moeten worden bij de uitvoering. In de opvatting van het kabinet moeten wij de uitvoering van de wet op de studiefinanciering zo strak en sober mogelijk laten.

Wij zijn tot de conclusie gekomen dat in het kader van de uitvoering de Raden van Arbeid – afgezien van de fase waarin kinderbijslag wordt gegeven – niet nodig zijn. Dat heeft te maken met het feit dat wij straks een volstrekt geautomatiseerd systeem hebben. Dat systeem kan ook in samenhang met andere systemen functioneren.

Er is ook gevraagd of de Raden van Arbeid bij de voorlichting een rol zouden moeten spelen. Uiteraard kunnen de Raden van Arbeid van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen al het voorlichtingsmateriaal krijgen. Dat is het punt niet. Wij willen echter de voorlichting met name daar doen plaatsvinden waar de betrokkenen zitten en dat is in de scholen. Die zijn exact bekend.

De voorlichtingscampagnes richten zich derhalve op de schooldecanen. Daarom sprak ook het idee van mevrouw Groenman om computerprogramma's te maken, die her en der in het land kunnen worden gehanteerd, ons aan. Op die manier kan men op de scholen zelf vrij snel vaststellen wat volgens de wet de uitkomst is. Moet je op het gebied van de voorlichting nog meer doen? Op dit moment zijn wij van mening, dat dit niet hoeft te gebeuren.

Mevrouw Groenman heeft de vraag gesteld of aan Tilburg niet wat extra geld gegeven zou kunnen worden om een en ander te ontwikkelen. Mijn antwoord op die vraag moet ontkenkend luiden. Op dit moment zijn er namelijk zeer veel mensen bezig om een computerprogramma voor de Wet op de studiefinanciering te maken. Wij hebben daarvoor reeds gesproken tijdens een mondeling overleg. Ik zal hen vragen om dat punt van het maken van programma's die her en der in het land gebruikt kunnen worden te bestuderen. Dat is allereerst aanmerkelijk goedkoper, want degenen die precies weten hoe het huidige systeem tot op de laatste komma werkt, kunnen het beste de voorlichtingsprogramma's maken. In de tweede plaats zijn die programma's dan ook goed. Ik hoef die dan ook niet meer persoonlijk te controleren.

De heer **Wallage** (PvdA): Betekent dat dat het commerciële bedrijf dat de minister bijstaat in het maken van het computerprogramma, ook het bedrijf is dat straks een programma als dit op de markt kan gaan brengen? Dat zou ik niet zo'n aardig bijverschijnsel vinden.

Minister **Deetman**: Nee, zo ben ik niet! Het is een onderdeel van de voorlichtingscampagne. Wij zullen proberen dat zo snel mogelijk te realiseren. Wij moeten daarvoor echter eerst beschikken over het grote programma. Wij gaan met de voorlichtingsprogramma's aan de slag. Ik kan het beste degenen die met het grote programma vertrouwd zijn vragen om de voorlichtingspro-

Deetman

gramma's te ontwikkelen. Een en ander wordt dan onderdeel van de voorlichtingscampagne die wij niet alleen dit jaar maar ook in volgende jaren zullen voeren.

Dan kom ik bij een punt dat door velen – van hieruit gezien te rechter zijde – besproken is.

De heer **Wallage** (PvdA): Zo is alles betrekkelijk!

Minister **Deetman**: Ik bedoel de partnerafhankelijkheid.

Ik hoef niet meer te vertellen, wat de extra kosten zijn als wij de partnerafhankelijkheid introduceren. Daarover hebben wij in eerste termijn en in de UCV uitvoerig gesproken. Aan de orde is de vraag of wij toch niet naar die partnerafhankelijkheid toe moeten.

Het kabinet, dat zal u niet verbazen, wil vasthouden aan het volgen van het sociale zekerheidsstelsel. Dat betekent dat, indien zich daarin wijzigingen voordoen ten aanzien van de partnerafhankelijkheid, dit een doorwerking zal hebben naar de studiefinanciering.

Mijnheer de Voorzitter! In dit verband is er gesproken over de controle op de naleving van de wet. Ik kan niet anders doen dan herhalen wat er in de nota naar aanleiding van het eindverslag over wordt gezegd. Wij richten in eerste instantie de controle – niet meer en niet minder – op het controleren van de administratieve gegevens. Dat moet, voor zover wij dat kunnen overzien, toereikend zijn. Indien dat niet toereikend mocht blijken te zijn en er mogelijk, al dan niet incidenteel, nadere aanvullende voorzieningen nodig zijn, zullen wij niet verder gaan dan het hanteren van de technieken en methoden die gebruikt worden in het kader van het sociale zekerheidsstelsel. Wij kiezen echter voor een controle van de administratieve gegevens. Naar ons oordeel moet dat voldoende zijn.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat antwoord is duidelijk. Van vele kanten is echter de vraag gesteld, over welk uitvoeringsapparaat u beschikt als mocht blijken dat u toch moet overgaan tot het houden van controles zoals die in de sociale zekerheid gebruikelijk zijn. Hoe doet u dat dan?

Minister **Deetman**: Door de hoofd-directie studiefinanciering worden er op dit moment ook allerlei controles uitgevoerd. U moet niet denken, dat wij niet over een controle-apparaat

beschikken. Ik ga nog een stap verder. Als de geautomatiseerde programma's inderdaad goed draaien, dan zal een groot deel van de controle veel gemakkelijker kunnen verlopen dan thans het geval is. Als ik bij voorbeeld kijk naar het belastbaar inkomen, dan is dat straks gemakkelijk te controleren. Allerlei controles die nu nog nodig zijn, zijn straks niet meer nodig.

Dan is nog één vraag relevant. Indien anders dan via de administratieve weg wordt gecontroleerd, zijn dan de methoden en technieken die worden gehanteerd, aanvaardbaar of wijken ze af van de methoden en technieken die elders worden gehanteerd? Ik zeg dat wij ons op dat punt voegen naar die methoden en technieken die in het sociale-zekerheidsstelsel worden gehanteerd, indien het nodig mocht zijn om die te hanteren. Wij hebben namelijk een systeem proberen te ontwikkelen waarbij dat zo min mogelijk nodig is.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat is duidelijk, maar dat betekent dat de minister zegt dat hij het, dus Onderwijs en Wetenschappen, zelf blijft doen. Ik heb het dan over de controle.

Minister **Deetman**: Het gebeurt wel eens dat, indien je bepaalde gegevens moet hebben, één van de ambtenaren naar de dienst x, y, of z, waar dan ook in het land gaat om naar bepaalde gegevens te vragen. Op dit punt is er dan samenwerking en coördinatie. Dat gebeurt zo vaak. De verantwoordelijkheid voor de controle – in de politieke verantwoordelijkheid kan dat ook niet anders – ligt bij de minister van Onderwijs en Wetenschappen. Hij is er straks voor verantwoordelijk, dat de Wet studiefinanciering op een zo goed mogelijk wijze wordt uitgevoerd.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat betekent dus ook dat bij voorbeeld de controle via gemeentelijke sociale diensten – technisch is dat een heel voor de hand liggende redenering, omdat de minister nog verwijst naar de bij de sociale zekerheid gebruikelijke controles – wordt uitgesloten. De minister zegt: 'Nee, wij gaan dat zelf doen, weliswaar in overleg met andere mensen. Het is de Dienst rijksstudietoelage die feitelijk gaat controleren'.

Minister **Deetman**: Ik sluit niet uit dat in een aantal individuele gevallen – ik heb dat al aangegeven – met de sociale dienst contact wordt opgenomen in verband met het verzoek om

bepaalde gegevens. De kern is dit: wij hebben niet het oog erop om in Groningen een geweldig controle-apparaat op te richten dat heel Nederland doorgaat. De methodiek van de controle is gericht op een koppeling van die administratieve gegevens.

Mevrouw **Groenman** (D'66): Ik begrijp helemaal niet hoe de Dienst studiefinanciering überhaupt gebruik kan maken van de sociale diensten, want de studenten zitten helemaal niet in de bijstand. Die studeren alleen maar.

Minister **Deetman**: Vraagt u dat maar aan de heer Wallage. Hij zegt dat ik geen gebruik maak van de sociale diensten. Ik weet dat helemaal niet. Ik zeg alleen maar dat ik dat niet definitief wil uitsluiten. Ik heb de politieke verantwoordelijkheid helder op tafel gelegd.

Mevrouw **Groenman** (D'66): Mijn stelling is dat de minister niet eens gebruik kan maken van de gegevens van de sociale dienst, omdat de studenten daar helemaal niet ingeschreven staan. Een andere vraag betreft de omgekeerde bewijslast. Daar is uitdrukkelijk naar gevraagd, ook door anderen. Die geldt dan ook dus voor de studiefinanciering.

Minister **Deetman**: Indien in individuele gevallen aanvullende voorzieningen nodig zijn, wordt dat middel niet op voorhand uitgesloten.

De heer **Lankhorst** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Is de minister bereid om één jaar na inwerkingtreding van deze wet de Kamer te informeren over de stand van zaken waarom het hier gaat? Het kost f 100 mln. Voordat weet ik wat voor apparatuur allemaal nodig zijn om ervoor te zorgen dat de partnerafhankelijkheid werkelijk kan worden geëffectueerd, lijkt het mij heel goed dat een gesprek met de Kamer mogelijk wordt. Het lijkt mij niet dat dit over vijf jaar kan, dus mijn vraag is – ik heb die in tweede termijn ook geteld – of het kabinet bereid is om de Kamer eerder, op welke wijze dan ook – inzicht daarin te geven.

Minister **Deetman**: Wanneer de wet van kracht wordt, wordt die in totaliteit van kracht, met de partnerafhankelijkheid. Na één jaar kunnen wij die evaluatie niet op tafel leggen. Wij hebben al uitvoerig gesproken over de kwestie van de invoering. De invoering betekent een niet geringe inspanning. Het zal inderdaad op 1 oktober geschieden.

Deetman

Mij lijkt redelijk, met zo'n omvangrijk stelsel als wij nu hebben omvangrijk stelsel als wij nu hebben om – het punt mag best in de beschouwingen worden betrokken en daar heb ik allemaal geen problemen mee – de evaluatie over vijf jaar op tafel te hebben. Dat betekent dat wij een behoorlijke ervaring hebben en dat wij zicht hebben op de knelpunten. U kunt in rede niet vragen om na één jaar op dit punt van alle ervaringen gewag te maken. Ik acht dat uitgesloten.

De heer **Lankhorst** (PPR): U kunt in rede ook niet vragen dat de Kamer vijf jaar daarop wacht. In de tussenliggende tijd – als u het geld niet binnenhaalt, als de uitvoering van de partnerafhankelijkheid waaraan velen twijfelen, niet makkelijk in stand te houden is – zou in vijf jaar dat gehele apparaat bij wijze van spreken door Nederland moeten gaan rollen. Dan kunt u toch niet verwachten dat de Kamer stil blijft zitten en niet zegt: wij willen er met de minister eens over praten. Ik vraag nu al of u bereid bent om in ieder geval binnen die vijf jaar de zaak zodanig duidelijk te maken dat er in rede met de Kamer over gesproken kan worden.

Minister **Deetman**: Ik houd vast op dit punt aan de evaluatie. Wat betreft het apparaat dat moet worden gecreëerd, wordt jaarlijks in de onderwijsbegroting uitvoerig beschreven hoe het met de personele bezetting is. Wat dat aangaat, heeft men altijd voldoende kapstukken om een minister van Onderwijs en Wetenschappen op dat punt te ondervragen.

Ik kan niet toezeggen dat er over een jaar een evaluatie zal plaatsvinden. Een evaluatie waar je echt iets aan hebt, is pas over vijf jaar mogelijk.

Mevrouw Groenman heeft een vraag gesteld over de omvang van de groep. Wij hebben die omvang geschat op basis van de gegevens waar wij nu over beschikken. Op dit moment is er een grote groep die geen gebruik maakt van de kinderbijslagregeling of van de studiefinancieringsregeling en ook niet door de ouders wordt onderhouden. Deze groep wordt dus door de partner onderhouden.

Op grond van dit statistische gegeven hebben wij een raming gemaakt en wij zijn op een bedrag van 100 mln. uitgekomen. Wij kunnen op dit punt ook niet verder gaan. Misschien zijn er wel andere

varianten denkbaar en misschien moet het bedrag hoger of lager zijn. Dat zal de praktijk moeten uitwijzen. Op grond van de ervaringen van de afgelopen jaren hebben wij de raming gemaakt.

De heer Wallage heeft een vraag gesteld over het optrekken van de inkomensgrens in verband met de bijdrage-vrije voet. Hij vroeg waarom het laatste stapje van duizend gulden niet wordt gemaakt, waardoor de inkomensgrens van f 26.000 naar f 27.000 gaat.

Voorzitter! Het voorstel zoals het nu is, kan alleszins verdedigd worden. Wij hebben de gecoördineerde draagkracht geïntroduceerd. Dit heeft een aantal positieve effecten. Dit betekent een substantiële verbetering ten opzichte van het huidige systeem. Men moet zich realiseren dat er nu vanaf het bedrag van f 27.000 een afroming van de aanwezige draagkracht is van 42%. In ons voorstel wordt vanaf het bedrag van f 26.000 uitgegaan van een eerste schijf van f 8.000 en is die afroming 10%.

De elementen die nu zijn geïntroduceerd hebben ook met de marginale druk te maken. Het betekent dat wij door invoering van de gecoördineerde draagkracht een evenwichtige situatie hebben kunnen bereiken. Wij hebben voldoende rekening gehouden met de lagere inkomens, ook gelet op andere wensen die op dit punt zijn geuit.

Ik kom nu toe aan de kwestie van de individuele huursubsidie. Ik heb daar eigenlijk niet zo veel over te zeggen. De heer Lansink heeft hierover gesproken. Het standpunt van het kabinet is dat de individuele huursubsidie in de afgelopen jaren geen onderdeel van het onderwijsbeleid was en dat nu ook niet is. Dit heeft dus geen betrekking op de studiefinancieringsregeling. In vroeger tijden heeft men dit eruit gehaald. Ik heb trouwens niet nagegaan waarom men dat heeft gedaan, maar naar mijn oordeel moet dit niet opnieuw worden ingebracht.

Als men van mening zou zijn dat dit element er wel bij betrokken moet worden – ik bepleit dat volstrekt niet en het kabinet ook niet – moeten de totaal besteedbare budgetten in beschouwing worden genomen. Dan zou er bij de studiefinancieringsregeling rekening mee moeten worden gehouden als iemand individuele huursubsidie ontvangt. Het bleek dat de Kamer het niet eens is met de oplossing die het kabinet destijds

heeft aangedragen. Vorig jaar hebben wij hier een aantal debatten over gehad. Wat mij betreft hoort dit onderwerp niet in dit kader thuis.

De heer **Lankhorst** (PPR) Voorzitter! Het kabinet vindt dus dat als dit geregeld moet worden, dit in de Wet op de individuele huursubsidie moet gebeuren.

Minister **Deetman**: Het huisvestingsbeleid met alles wat daar bijhoort, past ten enenmale niet in de Wet op de studiefinanciering. Niet voor niets is dat huisvestingsbeleid met de studentenhuysvesting uit de onderwijsportefeuille gehaald en onderbracht bij volkshuysvesting.

De heer **Lankhorst** (PPR): Ik vraag dit maar even, omdat de heer Brokx dan vanavond niet kan zeggen dat wanneer dit geregeld moet worden, dit in de Wet op de studiefinanciering moet gebeuren. Het kabinet spreekt met één mond. Dus dit wordt in de wet op de individuele huursubsidie geregeld als het nodig is.

Minister **Deetman**: Ik kan onderstrepen dat het kabinet met één mond spreekt door te verwijzen naar het mondeling overleg van oktober, waarbij staatssecretaris Brokx en ik die motie scheidingslijn hebben aangegeven.

De heer **Lankhorst** (PPR): Het is dus niet geregeld.

Minister **Deetman**: Wij hebben toen beiden eendrachtig verdedigd dat de regeling die het kabinet getroffen had in het kader van de wijziging van de individuele huursubsidie, toereikend is. De heer Lankhorst mag daarom vanavond niet zeggen dat de minister van Onderwijs vindt dat er elders nog wat moet gebeuren. Zo wordt de bal niet heen en weer gespeeld.

De heer **Ernsting** (CPN): Die eendrachtigheid staat mij ook nog heel goed bij. De minister heeft zojuist gezegd dat er dus geen andere oplossing is dan de oplossing die een en andermaal door het kabinet naar voren is gebracht. Het probleem is echter dat door het kabinet een en andermaal geen oplossing naar voren is gebracht.

Minister **Deetman**: En daarover verschillen wij nu van mening.

De heer **Ernsting** (CPN): Nee, dat is niet waar. Het is duidelijk wat uw standpunt is, maar het is even duidelijk wat tot aan vandaag het standpunt van staatssecretaris Brokx is geweest, namelijk dat het ook niet

Deetman

bij hem thuishoort. Zelfs de heer De Beer van de VVD heeft gisteren in het debat over de individuele huursubsidie weer gezegd dat het een probleem van de studiefinanciering is. Zo blijven wij doorgaan. Er is geen sprake van een oplossing, noch van de kant van de regeringspartijen, noch van de kant van de minister.

Minister Deetman: Vandaar mijn opmerking van zoëven. Enkele jaren terug is een wijziging aangebracht in de individuele huursubsidie. Dat heeft een aantal effecten gehad, ook voor studenten. Wij hebben daarover een debat gehad. Staatssecretaris Brox en ik hebben bij die gelegenheid in ronde bewoordingen gezegd dat wij de regeling, zoals die er nu ligt, acceptabel vinden. Daarom, als de Kamer wat anders wil, dan zullen daarvoor de nodige voorzieningen moeten worden getroffen, maar wij vinden dat niet nodig. Dat is de kern van het betoog.

Mij wordt nu gevraagd waar het geregeld moet worden. In de studiefinanciering wordt de huisvestingsproblematiek buiten beschouwing gelaten. Mij lijkt dat een volstrekt te verdedigen situatie. Immers, op het moment dat dat in de beschouwingen wordt betrokken ontstaat er ten aanzien van het budget een hele andere situatie. Dan moet binnen de kortste keren weer een link worden gelegd met de individuele huursubsidie.

De heer Wallage (PvdA): Mag ik nog even terugkomen op dat laatste, meer principiële punt. De minister heeft gelijk als hij zegt: bij het vaststellen van een stelsel voor studiefinanciering kijken wij niet naar huisvesting. Op dat moment dat je dat zegt moet je echter ook wat anders zeggen, namelijk dat studenten voor de totale huisvestingsproblematiek beschouwd moeten worden als alle anderen, namelijk als mensen met een bepaald inkomen. Dat inkomen moet dan ook binnen dat stelsel werken.

Minister Deetman: Wij zijn het misschien over de regeling oneens, maar daarom heb ik ook de aanvullende opmerking aan het adres van de heer Lankhorst gemaakt, dat hij vanavond mag zeggen dat wij vinden dat het uiteraard niet in de studiefinanciering thuishoort, maar in het volkshuisvestingsbeleid. Die regeling is een regeling van het kabinet.

Nu kan men alleen nog vinden dat die regeling niet toereikend is. Op dat punt verschillen wij dan van mening.

De heer Ernsting (CPN): Dat vindt zelfs het kabinet?

De heer Wallage (PvdA): Wij verschillen ook van mening over de vraag of, als wij dit bij de studiefinanciering afspreken, dit ook niet voor het kabinet hoort te betekenen dat studenten vanaf dat moment gewoon beschouwd worden als cliënten in de termen van het huursubsidiebeleid en dat hun inkomen dus ook gewoon moet worden beschouwd als het inkomen van alle anderen en daarmee ook vergeleken behoort te worden.

Minister Deetman: Dit standpunt is mij helder, maar ik herhaal dat wij de regeling, die er nu is, toereikend vinden. Ik heb dat al eens gezegd en ik wil dat nog wel eens herhalen. Dat is het kernpunt.

Ik kom bij de legeskwestie, de kwestie van de 25 gulden. Daartegen zijn wat bezwaren aangetekend. De heer Lansink heeft op dit punt verwezen naar een motie en naar het dereguleringsbeleid van het kabinet. Wij behoeven hierover geen messen te trekken. Ik heb het zelfs nog niet huidige situatie geredeneerd is er geen man over boord als het zou vervallen. Ik wil er toch twee opmerkingen over maken.

Op dit moment bestaat er in de huidige regeling van de studiefinanciering een beroepsvoorziening. Daarbij geldt ook die 25 gulden. Daarom kan men niet zeggen dat op dit punt iets nieuws wordt geïntroduceerd. Ik heb veel gehoord over de huidige regeling, maar niet dat die 25 gulden een bezwaar vormen. Ik kan deze redenering nog volgen als het om iets nieuws zou gaan. Vanuit de huidige situatie geredeneerd is er echter geen bezwaar tegen aan te voeren.

Met mijn tweede opmerking verval ik in een herhaling van de argumentatie van tal van collega's achter deze tafel. Wij vinden het niet onredelijk daar waar van een beroepsinstantie gebruik wordt gemaakt, een zekere bijdrage van de betrokkene, hoe gering ook, te vragen. Die argumentatie is niet nieuw, maar volledigheidshalve wil ik haar wel op tafel leggen.

De heer Lansink (CDA): Ik heb ook in alle bescheidenheid gezegd dat ik er zelf pas in tweede termijn op gekomen ben, op instigatie van collega's aan de overzijde van deze

zaal. Zij hebben ook een amendement ingediend. Gelet op de systematiek, de geloofwaardigheid en de consistentie van de lijnen die hier de laatste jaren zijn getrokken, zijn de opmerkingen van de minister terecht. Die lijnen konden pas worden doorgevoerd toen de desbetreffende wetgeving aan de orde was. Het is echter inderdaad het gevolg van de dereguleringsdiscussie die anderhalf jaar geleden hier in de Kamer is ingevoerd.

De heer Ernsting (CPN): Voor de goede orde vul ik het nog even aan met een voorbeeld uit de praktijk. Het aardige daarvan is dat het een aantal keren is voorgekomen dat ook beroepen in behandeling zijn genomen zonder dat die 25 gulden zijn overgelegd. Ik zeg dit ter volledige informatie van de minister.

Minister Deetman: Daarover heeft u mij nog nooit schriftelijke vragen gesteld. Dat is frappant, want dit is nieuw voor mij.

De heer Ernsting (CPN): Moet ik dat doen?

Minister Deetman: Jazeker! U moet mij toch ook aan de uitvoering van bestaande regelingen houden. Dat zal ik eens uitzoeken. U krijgt zeker antwoord.

Vervolgens wil ik de vraag van de heer Ernsting en de heer Willems beantwoorden over de vrijlating tot een maximum van 33 $\frac{1}{3}$ %, in geval er eigen inkomsten zijn. Naar mijn mening is het percentage van 33 $\frac{1}{3}$ % alleszins redelijk. Ten opzichte van de huidige situatie is deze regeling al veel ruimer. Zij komt erop neer dat een bijdrage van de betrokkene moet worden verlangd als men eigen inkomsten heeft. Daar is een hele ruime marge voor. Ik vind het niet onredelijk dat ertoe wordt overgegaan om 100% af te romen, als het gehele bedrag van de basisbeurs is opgesoupeerd. Ik vind dit alleszins te verdedigen, gelet op de bedragen waar het om gaat. Ik heb in de UCV al uiteengezet, dat het dan al om hoge inkomens gaat. Ik zie geen bezwaar tegen het hanteren van die grens van 33 $\frac{1}{3}$ %. Ik wil aanneming van het amendement op stuk nr. 52 ontraden.

De heer Ernsting (CPN): Ik wil nog een vraag stellen over de feitelijke uitwerking van artikel 30, lid 4. Gaat dat maximum van 33 $\frac{1}{3}$ % niet vooral werken bij eenoudergezinnen met een toeslag? Daar zal de korting van 100% plaatsvinden. Bij een alleenstaande studerende is het sowieso al

Deetman

weg, gelet op de opbouw van de vrijstelling.

Minister **Deetman**: Bij een vrij hoog bedrag gaat de korting van 25% in. Voor de alleenstaande studerende zal daardoor de maximumbepaling niet gaan werken. Het is alleen relevant, indien er een partner is met een hoog inkomen. Ik vind het alleszins te verdedigen, dat het laatste stukje voor 100% wordt afgeroomd.

De heer **Ernsting** (CPN): Mijn stelling is, dat het niet alleen opgaat voor een studerende, die een partner heeft met een hoog inkomen. Het gaat ook om een studerende uit een eenoudergezin, met een toeslag. Die toeslag wordt voor 100% gekort.

Minister **Deetman**: Dat hangt dan wel af van het inkomen. Er moet sprake zijn van een hoog inkomen. Het criterium 'eenoudergezin' is niet relevant. Relevant is de hoogte van het inkomen.

De afroaming kan nooit verder gaan dan de hoogte van het budget. Op enig moment wordt er niet meer afgeroomd. Nogmaals er is dan sprake van een betrekkelijk hoog inkomen. Ik vind het dan alleszins te verdedigen. Waarom zou men, indien iemand een studie uit eigen inkomsten kan betalen, moeten zeggen dat het niet nodig is? De koppeling betreft de hoogte van het inkomen. De marges zijn vrij royaal, en gaan het hebben van eigen inkomsten niet tegen. Het doel van de regeling is overigens niet om dat te stimuleren.

De heer **Ernsting** heeft gevraagd of de termijn van een half jaar niet beter is. Neen. Kernpunt is, dat je kennis moet hebben van de bedragen. Op basis van de thans genoemde termijnen is het mogelijk concreet uitsluitel aan betrokkenen te geven. Met het terugbrengen van de termijn van een jaar naar een half jaar heeft men het probleem niet opgelost. Dat is de reden, waarom ik het amendement op stuk nr. 53 ontraad.

De heer **Wallage** heeft een vraag gesteld over de uitvoeringsproblematiek. Wanneer komt nu precies de duidelijkheid, zo vroeg hij.

Het eerste proefdraaien met de programma's zal waarschijnlijk kunnen plaatsvinden in mei. Op enig moment daarna kan je zeggen: het is nu verantwoord, het signaal te geven. Ik bind mij niet aan een termijn, want ik weet niet welke problemen ik tegenkom. Uiteraard mik ik erop om in juni/juli op dat punt een definitieve beslissing te nemen.

Dat betekent dat tot op dat moment een voorbehoud wordt gemaakt.

Ik zeg erbij dat ik mij niet aan een absolute datum wil binden vanwege het simpele feit dat je bij het maken van die programma's een aantal problemen zal tegenkomen. Ik realiseer mij volledig dat het bezwaarlijk is om studenten tot augustus/september in onzekerheid te laten. Misschien wordt het eerder dan juni/juli. Dat hangt af van het verloop van de eerste proefuitdraai. Ik kan op dit moment in elk geval geen definitief uitsluitel geven. Anders zou ik een onverantwoorde toezegging doen.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat risico wil ik natuurlijk niet lopen.

Betekent dit voor de voorlichting dat dubbele mogelijkheden aan iedereen worden voorgelegd?

Minister **Deetman**: Ja.

De heer **Wallage** (PvdA): Wat betekent het in termen van de concrete beslissing die ouders en studerende moeten nemen voor het volgen van een bepaalde opleiding als het tijdstip, waarop die duidelijkheid wordt verschaft, niet valt voor het tijdstip waarop zij tegen een instelling moeten zeggen: wij schrijven niet in? Ik neem aan dat de minister mijn vraag begrijpt.

Minister **Deetman**: Mijnheer de Voorzitter! Het is de vraag of die vraag relevant is. Die vraag zou relevant zijn indien de toegankelijkheid tot het onderwijs zou worden beperkt door de voorliggende regeling. Dat betwist ik. Ik ben daarop al uitvoerig ingegaan. Met andere woorden: waardoor zou een beslissing kunnen worden beïnvloed? Dat zou kunnen door het volgende: ik kom voor lasten te staan die ik normaliter niet zou hebben vanwege de huidige regeling en die ik straks wel heb. Kijkend naar de regeling denk ik dat de afweging op dat punt niet zo zal gaan. Dan komen wij weer bij het debat over de toegankelijkheid.

Dat kan niet missen. Het neemt niet weg dat op een bepaald moment duidelijkheid moet worden gegeven. In dat verband heb ik zoëven enkele tijdstippen aangegeven.

De heer **Wallage** (PvdA): Als de minister in zijn eentje die afweging moet maken is het allemaal erg overzichtelijk, maar het gaat om tienduizenden, zo niet honderdduizenden situaties, waarin mensen wel degelijk een afweging, ook in financieel opzicht, moeten maken.

Minister **Deetman**: Dat betekent dat de presentatie van het huidige systeem en het nieuwe systeem een zeer heldere zal zijn.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik meen dat het redelijk is te eisen van de overheid: voordat ik definitief moet besluiten mij in te schrijven voor die en die opleiding moet ik weten wat mijn financiële situatie na de vakantie is. Met andere woorden: de duidelijkheid behoort dan in ieder geval verstrekt te zijn als de feitelijke inschrijving moet plaatsvinden. De mensen moeten toch de financiële consequenties kunnen overzien?

Minister **Deetman**: De heer **Wallage** legt nu een probleem op tafel dat relevant zou zijn op het moment dat men in een nadeliger positie zou komen te verkeren.

Ik ga dan terug naar het begin van het debat en dan zeg ik: dat doet zich niet voor. Naar mijn mening zal die afweging niet op die manier gaan. Je kan alleen zeggen: je laat die mensen in onzekerheid. Vandaar die twee sporen in de voorlichting.

De heer **Wallage** (PvdA): Het staat in zekere zin niet ter beoordeling van de minister of van ons hoe ouders of studerende die afweging maken. Het gaat mij om het volgende. De overheid stelt een aantal voorzieningen in het vooruitzicht; mensen moeten daaruit consequenties trekken die voor hun budget betekenis hebben en die ook betekenis hebben voor het soort opleiding, dat wordt gevolgd. Mensen hebben er gewoon recht op, exact te weten waaraan zij toe zijn op het moment dat zij de beslissing nemen.

Minister **Deetman**: Ik herhaal dat men dat allemaal precies kan berekenen. Indien men in een nadeliger positie zou komen te verkeren en moet zeggen dat het onoverkoombaar wordt, zou de heer **Wallage** gelijk hebben. Dat doet zich echter niet voor in vergelijking met het huidige systeem. Zie het debat dat wij aan het begin van deze middag hebben gehad.

De heer **Wallage** (PvdA): U kunt u eigen sprookjes wel geloven maar daarom hoeft niet iedereen ze te geloven.

Minister **Deetman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vertel geen sprookjes.

De heer **Lansink** (CDA): Ik geloof dat de heer **Wallage** volstrekt ongelijk heeft. De toegankelijkheid wordt niet door de datum beïnvloed.

Deetman

Wel wijs ik op de hoeveelheid werk die op verschillende plaatsen moet gebeuren. Ik weet wat het nadeel is van het drie maanden later invoeren. Dat kost een aantal miljoenen, enz. Als men tevoren weet dat het laat wordt – het viel mij wat tegen dat de programma's pas in mei gaan draaien – is dan een andere keuze niet wenselijker? Hoe kijkt de minister daar tegenaan? Ik heb het dan niet over wat de heer Wallage ter zake heeft opgemerkt, want daarmee ben het volstrekt niet eens.

Minister **Deetman**: Ik maak daarover twee opmerkingen. De eerste is dat bij een latere uitvoering de alternatieve bezuinigingen voor dit jaar automatisch in werking treden.

De heer **Lansink** (CDA): Dat is het enige punt!

Minister **Deetman**: Maar dat is nogal wat.

In de tweede plaats neem ik wat marges in acht. Ik heb het idee dat indien de invoering in oktober kan plaatsvinden wij ook alles op alles moeten zetten om dat te doen. Ik wil nu geen absolute garantie geven. Ik heb uitvoerig uiteengezet waarom ik dat niet verantwoord vind.

De heer Vermeend vroeg naar de positie van de studerende die thans voor de ziektekosten mede verzekerd zijn. Zoals in de schriftelijke behandeling is gesteld, zal het recht op gratis medeverzekering worden gecontinueerd indien er een recht bestaat op een basisbeurs. Daarover kan geen misverstand bestaan.

Met betrekking tot de weigerachtigheidsregeling heeft de heer Wallage een amendement ingediend. Hij vraagt of dit element niet moet worden opgenomen in de wet. Ik begrijp dat wel, maar ik heb er toch problemen mee. De zogenaamde weigerachtigheidsregeling is er niet alleen voor ouders die weigeren te betalen. Dat is op zichzelf geen grond. Er zijn omstandigheden daaromheen die worden beoordeeld. De beoordeling is individueel. Dat is de afgelopen jaren zo geweest en zal onder de hardheidsclausule zo blijven. Indien in de wet de bepaling wordt opgenomen, dat wegens weigerachtigheid een studiefinanciering kan worden toegekend, gaan wij naar mijn gevoel verder met het creëren van rechten.

Ik zeg de Kamer toe, niet meer en niet minder, dat het beleid op het punt van de weigerachtigheid zoals

dat door mij in de UCV is omschreven zal worden voortgezet. Ik wil daarover geen enkel misverstand laten bestaan. Ik denk dat het alleen onder de hardheidsclausule kan worden geregeld.

Dan is er een vraag gesteld over de biologische ouder. Ik begrijp het betoog van de heer Wallage heel goed. In de huidige situatie hebben wij in de studiefinanciering als het ware drie ouders: de natuurlijke ouders plus de stiefouders.

De heer **Wallage** (PvdA): En de verzorgende ouders!

Minister **Deetman**: Inderdaad! Bij de uitvoering heeft dat telkenmale vele problemen opgeleverd. Daarom hebben wij besloten ons, zoals wij dat nu ook doen, te beperken tot de biologische ouders. Dat geeft geen andere problemen dan er nu zijn. Die vallen wel mee.

De heer Vermeend heeft gevraagd of er geen koppeling kan worden gelegd naar de criteria die gelden bij de inkomstenbelasting. Nu doet zich iets merkwaardigs voor. Bij de inkomstenbelasting leidt de onderhoudeis tot een voordeel voor de betrokkene. Bij de studiefinanciering is het effect precies tegengesteld. Dat betekent dat er een afwegingsmechanisme wordt gecreëerd. Ik wijs daar maar op. Ik zou dat willen voorkomen.

Bij de inkomstenbelasting wordt geen gewag gemaakt van het onderhoud van kinderen. Je laat dan een voordeel vallen, maar op hetzelfde moment gebeurt iets anders dat aardig is bij de studiefinanciering. Vandaar, dat de koppeling naar mijn gevoel problematisch is. Ik geef er de voorkeur aan, de huidige regeling wat te vereenvoudigen. In die regeling is het element van de biologische ouders opgenomen. Ik zou dat, zoals in het wetsvoorstel is opgenomen, zo willen laten.

De heer **Wallage** (PvdA): Eén aspect hebben wij in al die ronden niet besproken. Ik heb het pas later bedacht. Ik ben benieuwd hoe de minister het denkt aan te pakken.

De **Voorzitter**: Is dat werkelijk belangrijk? Is het nu niet overdreven, na drie ronden nog een heel nieuw punt ter sprake te brengen?

De heer **Wallage** (PvdA): Misschien valt het u mee als ik het doe.

De **Voorzitter**: Wilt u het heel kort doen?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik zal het proberen.

In het stelsel wordt uitgegaan van afhankelijkheid van de ouders. Dat betekent dat de studerende van zijn ouders een bijdrage moet vragen. Er zijn situaties waarin de natuurlijke ouder van de onderhoudsplicht is ontslagen, zoals ik het nu maar noem. Wat heeft de minister studerende in zijn voorlichting in zo'n situatie te melden, als hij uitgaat van de verzorgende ouder?

Minister **Deetman**: Daarom heb ik nu juist, anders dan aanvankelijk de bedoeling was, de weigerachtigheidsregeling in beschouwing genomen. De situatie die de heer Wallage schetst doet zich voor als de relaties zodanig zijn verstoord dat de ouders zeggen: je kunt me wat, maar ik betaal niet meer!

Ik denk dus, lettend op de huidige praktijk, dat het zonder meer verantwoord is, in de nieuwe wet de huidige praktijk door te zetten.

Over de relatie studiefinanciering en eigen bijdragen – de heer Wallage vroeg daarnaar – is in de nota over de retributies in het onderwijs al het een en ander gezegd. Ik erken dat de filosofie van die nota als zodanig niet aanvaard is, maar wel de daarin voorgenomen maatregelen. Op het moment waarop men zou zeggen dat de eigen bijdragen voor belangrijke groepen worden verhoogd, moet men zich goed realiseren dat dit in de studiefinanciering gecompenseerd zal moeten worden als men tot de lagere inkomensgroepen behoort en die eigen bijdrage niet kan betalen. Ik denk dat wij het daarover wel eens zullen zijn.

Ik vermoed – eigenlijk weet ik het wel zeker – dat, gelet op de huidige studiefinancierings- en bijdrageregelingen, zich op dit punt spanningen zullen gaan voordoen met name bij de middengroepen. Als wij die eigen bijdrage nu gaan verhogen, dan moet dat zeer fors in het stelsel van de studiefinanciering worden gecompenseerd, niet alleen voor die lagere inkomens, maar ook voor de middengroepen, willen wij niet op het punt van die marginale druk scheef komen te zitten. Dat komt natuurlijk, omdat wij nu al zo'n idioot hoge marginale druk in sommige trajecten van de inkomensopbouw hebben. Welnu, daarom geloof ik – dat is een taxatie en dat kan niet tot op de laatste gulden worden uitgemeten – dat wij met de eigen bijdragen die nu worden gevraagd ongeveer aan de

Deetman

grens zijn. Ik wil dat ook feitelijk adstrueren.

U zult zich herinneren dat wij verleden jaar over de schoolgeldheffing hebben gesproken. Toen is er een amendement van de heer Franssen in het geding geweest. Hij beoogde de 15% op 20% te brengen en de opbrengst daarvan ten goede te laten komen aan de middengroepen. Dat optrekken naar die hogere inkomensgrens was vrij fors, de verhoging van de eigen bijdrage was vrij fors, tot boven de f 1000 en de opbrengst lag tussen de 10 en 12 mln.! Hiermee heb ik volgens mij wel aangegeven dat men op een bepaald moment uitgepraat is, dat je op enig moment als het ware alleen maar geld in de rondte laat lopen, maar dat daarmee voor de schatkist in feite niets wordt bereikt! Vandaar mijn taxatie dat wij met hetgeen nu op tafel ligt een evenwichtssituatie hebben bereikt.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat betekent dus dat de structuur van het stelsel zoals wordt voorgesteld op zichzelf remmend werkt op verdere verhogingen van de eigen bijdrage! Dat is in feite wat de minister zoëven zei!

Minister **Deetman**: Ik ga nog een stap verder: welk stelsel er ook is, dat zal het geval zijn. Dat heeft nu eenmaal te maken met het feit dat wij in Nederland het systeem hebben dat, om de toegankelijkheid tot het onderwijs te verzekeren, naar het inkomen van de ouders wordt gekeken. Bovendien worden de lagere inkomens – ik ben daar voor – op dit punt volgens ons systeem ter zijde gestaan. Als men de eigen bijdrage voor de initiële opleidingen drastisch wil verhogen, dan worden daarmee niet de lagere inkomens getroffen, want die worden toch gecompenseerd via de studiefinancieringsregelingen en terecht, dan worden daar redelijkerwijze ook de middengroepen niet zozeer mee getroffen.

Want als je dat doet, komen er, gelet op de druk die daar al is, zeker brokken. Men komt dan bij het laatste traject, nl. de hogere inkomensgroepen. Dan gaat het om minieme bedragen. Hoe miniem heb ik met dat voorbeeld van zoëven al duidelijk gemaakt.

De heer **Wallage** (PvdA): Zowel door de VVD als door collega Lansink is in het debat gevraagd of er toch niet

iets voor te zeggen is om die eigen bijdrage in de vorm van een leningsfaciliteit in het stelsel in te bouwen. Daarmee wordt toch een deel ondervangen van hetgeen de minister zoëven als probleem schetste?

Minister **Deetman**: Neen, want afgezien van de verhoging van de budgetten met alle problemen van dien, ook wat betreft de budgettaire neutraliteit, moet je dan ook iets doen voor degenen die het nu wel kunnen betalen. Maar los daarvan, ik geloof dat je er per saldo niets mee bereikt, want het blijft rondlopen. Je compenseert voor de lagere inkomens. Het enige wat je kunt bereiken is dat je de schulden groter maakt. Maar ik dacht dat wij allen tot doel hadden om die enigszins binnen de perken te houden.

De heer **Wallage** (PvdA): Het probleem is nu juist – ons amendement probeert op dat punt iets te veranderen – dat je, omdat je niet over de breedte van het stelsel een mogelijkheid tot lenen hebt, op het moment waarop je in termen van eigen bijdragen gaat spreken ook niet de mogelijkheid hebt, structureel niet, in het stelsel niet, om te zeggen: weliswaar verhogen wij de eigen bijdrage, maar die betaal je later terug. Dat is een belangrijk element voor de toekomstige eigen-bijdragepolitiek.

Minister **Deetman**: Mijn stelling is – die kan best voor discussie vastbaar zijn – dat verhoging van de eigen bijdrage de toegankelijkheid tot het onderwijs zal schaden indien je compenseert via de studiefinanciering voor de lagere inkomens, leidend op de marginale druk bij de middengroepen die al een heel eind gaat en leidend op wat wij al in de hogere inkomens hebben gedaan.

Daarop attendeer ik dus; tenzij de leningen worden opgevoerd. Dat houdt een grotere schuldenopbouw in. Dit betreft evenwel een ander punt. Daarmee komen wij weer bij het contraire punt terecht. Immers, zoëven hebben wij gedebatteerd over de omvang van de schuld.

De heer Vermeend heeft opgemerkt dat wij in de voorlaatste nota van wijziging betreffende de draagkrachtmastaf voor de debiteur, als het om het belastbaar inkomen gaat, een draai van 180 graden hebben gemaakt. Ik heb lang gedubd over het advies van de Raad van State. Ik erken dat er in deze Kamer is gezegd: volg dat advies niet; ga uit van het

belastbaar inkomen, met een aantal correcties daarop. In de UCV heb ik reeds uiteengezet waarom ik de meest eenvoudige benadering heb gekozen. Dat is ook voor de uitvoering goed.

Bovendien wijs ik erop dat tot voor enkele jaren ook deze eenvoudige benadering gold. Dit is de motivering. Men mag de voorkeur geven aan het voorstel dat aanvankelijk door het kabinet is gedaan, maar men mag ook kiezen voor dit eenvoudige voorstel. Als men er evenwel tussenin gaat zitten, betekent dit dat de nodige complicaties bij de uitvoering ontstaan. Ook zal de controle versterkt moeten worden. Immers, je moet een aantal dingen verder uitzoeken.

De heer **Vermeend** (PvdA): Ik heb gezegd dat wat de minister deed, fiscaal-theoretisch best acceptabel is. Ik heb alleen gevraagd, of de minister de manipulatiemogelijkheid accepteert. Niet alleen de Raad van State, maar ook ik en de heer Van Dijk in het weekblad Fiscaal Recht hebben daarop gewezen.

Minister **Deetman**: Mijn stelling is dat in het andere geval, als je er tussenin gaat zitten, die manipulatiemogelijkheid er ook is en misschien nog wel wat groter wordt.

De heer **Vermeend** (PvdA): In het voorstel van de Raad van State was de manipulatie in ieder geval uitgesloten.

Minister **Deetman**: Derhalve, zo moet ik zeggen, heb ik mij aanvankelijk laten overtuigen door de Raad van State. Er is echter een discussie in deze Kamer gevolgd. Daaruit vloeit de wijziging voort. U mag best weer teruggaan naar het aanvankelijke voorstel, maar ik moet u vragen om niet tussen de twee mogelijkheden te gaan zitten. Over manipulatie gesproken: die vergroot je dan alleen maar. Gelet op de uitvoering kan er worden gekozen uit de twee mogelijkheden die ik heb genoemd.

Mijnheer de Voorzitter! Het is niet mijn voorkeur om iets in de wet vast te leggen met betrekking tot de 50 miljoen rente. De toezegging aan de Kamer dat de rente wordt aangewend, is duidelijk; daar blijf ik ook bij. De motivatie heb ik al eerder gegeven: de rentehoeveelheid fluctueert en deze zaak zal aan de orde moeten komen bij de eerste evaluatie over vijf jaar, omdat wij dan iets zinnigs kunnen zeggen over de werkelijke opbrengst van de rente. Nu wordt die

Deetman

opbrengst geschat. Bovendien wil ik vermijden dat je door het zo in de wet vast te leggen iedere jaarlijkse fluctuatie moet verwerken. Dat lijkt mij ook niet in het belang van de studerende.

Naar aanleiding hiervan heeft de heer Dees een motie ingediend, waarbij niet alleen die rente in het geding is, maar ook de kwestie van de onderuitputting. Natuurlijk komt bij de evaluatie het totale financiële plaatje in het geding en dus eventueel de mogelijkheden ter zake van de onderuitputting. Ik wijs erop dat het in het totaal van de financiële spelregels hoogst ongebruikelijk is om met onderuitputting te rekenen. Ik zeg dan ook alleen toe, niet meer dan dat, dat bij de evaluatie, uiteraard, ook wordt gekeken naar het totale financiële plaatje. Dit lijkt mij bovendien redelijk; het is ook nodig in verband met elementen aangaande de rente.

De heer **Vermeend** (PvdA): Proef ik nu uit de woorden van de minister dat hij de desbetreffende motie ontraadt?

Minister **Deetman**: Een minister kan per definitie natuurlijk geen wissel trekken op een onderuitputting. Dat past niet in de budgettaire spelregels. Het enige wat ik in dit verband zeg, is dan ook: ik heb geen behoefte aan die motie. Wel staat voor mij vast dat, als straks de evaluatie gereed is, dan naar het totale financiële plaatje wordt gekeken, al was het alleen maar omdat wij iets over de rente willen weten. Die kanttekening maak ik dus. Er is geen enkele minister die een beleid gaat opbouwen waarbij wordt uitgegaan van een onderuitputting.

De heer **Schutte** (GPV): In de motie wordt niet alleen aangegeven waar het geld vandaan zou kunnen komen. Er wordt ook een bestemming aangegeven.

Minister **Deetman**: Dat heb ik gezien. Vandaar de vraag van de heer Vermeend.

De heer **Schutte** (GPV): Mijn vraag aan u is, hoe uw oordeel luidt ten aanzien van het vastleggen van die bestemming.

Minister **Deetman**: Bij die motie maak ik juist die kanttekening. Ik heb aan die motie geen behoefte. Er is toch geen enkele minister die kan zeggen, dat er wellicht een onderuitputting is en dat, als die er is, hij die

daarvoor zal bestemmen. Dat is in strijd met alle budgettaire spelregels die wij bij de rijksbegroting hanteren. Dat is deze Kamer bekend.

De heer **Schutte** (GPV): Dat is juist. Het andere element van de rente-opbrengsten is echter geen onderuitputting.

Minister **Deetman**: Daarover is een toezegging aan de Kamer gedaan. Op dit moment wordt er geen rente geheven over de leningen die worden verschaft. De redenering van het kabinet is geweest, dat het bereid is de rente die wordt getrokken, ten goede te laten komen aan het stelsel.

Nu kennen wij de omvang van die rente niet. Wij hebben daarover gesproken. Daarmee zullen wij ook pas in de jaren '90 te maken krijgen. Vooruitlopend daarop hebben wij een bedrag ingeboekt. Niemand zal daartegen toch bezwaar kunnen hebben. Dit laat natuurlijk wel onverlet, dat wij over een paar jaar moeten bezien hoe het in werkelijkheid uitpakt.

De heer **Lansink** (CDA): Dan wil ik even terugkomen op het advies over het wijzigingsvoorstel dat door collega Wallage is ingediend.

Minister **Deetman**: Het voornemen daartoe heb ik in de UCV al afgeraden.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat is, gegeven dit antwoord, toch merkwaardig. Over de rente-opbrengsten bestaat in beginsel overeenstemming tussen de regering en de Kamer. Die worden namelijk aangewend voor de verbetering van het stelsel. Het enige geschil betreft de vraag of je dit in de wet moet opnemen. De minister zegt nu, dat hij voor die onderuitputting te zijner tijd bij de minister van Financiën te biecht moet en dat wij dit politiek niet zo kunnen afgrendelen. Hij kan dan dezelfde redenering niet ten aanzien van ons amendement gebruiken. Hij kan hoogstens zeggen, dat hij het minder fraai vindt. Principieel kan er echter geen verschil van mening zijn over de redelijkheid daarvan.

Minister **Deetman**: Ik heb dit behandeld. Ik heb gezegd, dat die toezegging ten aanzien van de rente in stand wordt gehouden. Wat dat betreft is er dus geen verschil van mening. Ik heb het niet in de wet willen vastleggen, omdat ik ernaar streef om voor een reeks van jaren – het zal ook over vijf jaar moeten gebeuren – afspraken te maken om jaarlijkse fluctuaties te vermijden. Dit is in het belang van de studerende.

Het budget moet niet elk jaar fluctueren. Daarin moet een zekere constante zijn. Dat is de achtergrond. Als het zo in de wet wordt vastgelegd, is dat een heel strakke lijn.

De heren Schutte en Leerling hebben een opmerking gemaakt over de grote gezinnen. Ik kan niet anders doen en niets toevoegen aan hetgeen ik heb gezegd in mijn eerste termijn. Ik ben hierop zeer uitvoerig ingegaan. Ik heb ook erkend, dat in een aantal gevallen van achteruitgang sprake kan zijn en dat ik dan overigens moet verwijzen naar hetgeen in de sfeer van de marginale druk geschiedt. Ik wil ook nog op het volgende wijzen. Het gaat erom, dat er studerende kinderen zijn en dat die studerende kinderen om te studeren een budget voor levensonderhoud en onderwijskosten krijgen. Dat betekent dat je naar de koopkracht van die studerende kinderen kijkt.

In verband hiermee wordt van de ouders een bijdrage gevraagd. Die bijdrage aan de ouders hangt af van de draagkracht die zij hebben om die bijdrage te leveren. Als er meer studerende kinderen zijn, wordt die draagkracht verdeeld. Die wordt niet automatisch gedeeld door het aantal aanwezige kinderen. De draagkracht gaat het eerst naar de kinderen beneden de 18. Daarmee kan ik ook de vraag van de heer Van der Vlies beantwoorden. Die genieten in elk geval voor de volle 100% van de aanwezige draagkracht. De resterende draagkracht, indien deze er is, wordt verdeeld over de kinderen die onder het stelsel van de Wet studiefinanciering vallen; uiteraard gedeeld door het aantal kinderen.

Als je het op die wijze benadert, moet je ook daar, waar een achteruitgang is, zeggen dat er een hoog inkomen is, dat kennelijk die achteruitgang rechtvaardigt. Ik heb in het algemeen al gezegd, dat er in de Wet studiefinanciering natuurlijk voorbeelden zijn te noemen waarbij er een achteruitgang is. Dat is onvermijdelijk vanwege de ingewikkelde regelingen die wij thans kennen en die worden samengevoegd tot één regeling. Gezien deze uitleg vind ik echter de regeling voor de grote gezinnen toereikend.

Ik herhaal dat wij bereid zijn, voor de 17-jarigen in het HBO en het WO die hardheidsclausule te hanteren. Ik meen dat de heer Lankhorst heeft gezegd dat het om duizenden ging. Onze cijfers duiden daar niet op. Als het gaat om de beneden 18-jarigen in het HBO en WO die onder de

Deetman

studiefinanciering vallen, gaat het op dit moment in het HBO om een aantal van 800 en in het WO om een aantal van 50. Dit is ook één van de redenen waarom ik heb gezegd, dat ik op dit moment geen aanvullende regeling wil. Laten wij dit opvangen via de hardheidsclausule, niet in de laatste plaats omdat dan een aanvullende regeling moet worden getroffen.

Er bestaat immers kinderbijslag en er is een TS-regeling. Het gaat dan ook niet aan, de huidige studiefinancieringsregeling hierop los te laten.

De heer Schutte heeft nog een vraag gesteld over de gemeentelijke en de provinciale studiefondsen. Wat nu geldt, geldt ook straks. Indien in één keer een uitkering plaatsvindt, geldt het schenkingsrecht. Indien er een periodieke uitkering plaatsvindt, wordt die onder de regeling van de eigen bijdrage gevat. Gelet op de royale marges in die regeling, moet ik aannemen dat de provincies en de gemeenten in hun studiefondsen niet zo veel geven dat er een geweldig inkomen ontstaat en dat wij moeten afromen.

Mevrouw Groenman heeft steun betuigd aan het idee van het knipkaartstelsel. Ik heb al aangegeven dat dit idee het kabinet niet aanspreekt.

De heer Lankhorst heeft gesproken over de academicibelasting. Op dit punt scheiden onze wegen. Wij zijn van mening dat wij niet via het belastingsysteem tot financiering van de studiekosten moeten komen. Daarvoor heb ik een aantal argumenten aangedragen. Ik onderstreep die argumenten.

De heer Lankhorst heeft weliswaar gepoogd om deze van tafel te vegen, maar er zijn toch ook argumenten die na deze exercitie van de heer Lankhorst hun relatieve betekenis behouden. Het kabinet wil niet de kant van een dergelijke belasting op gaan. De heer Lankhorst staat een ander systeem voor dat wij hebben voorgesteld. Wij hebben meer willen aansluiten bij de bestaande regelingen. Dat lijkt ons redelijk.

Daar komt nog het volgende bij. Bij een belasting voor een academicus gaat de heer Lankhorst voorbij aan de doelgroepen die thans onder de wet vallen, althans onder het wetsvoorstel. Als de heer Lankhorst het over het WO heeft, dan betekent het dat de rest, dus de niet-WO-studenten – bij voorbeeld de HBO-studenten – moeten worden gecompenseerd via de belasting, te heffen bij

academici. Ik geloof dat ook dat niet redelijk is.

De heer **Lankhorst** (PPR): Ik heb het over het WO en het HBO.

Minister **Deetman**: Dan nog blijft het probleem dat ik in eerste termijn heb uiteengezet, namelijk dat het aantal deelnemers in het voorstel aanmerkelijk groter is in vergelijking met het huidige stelsel. Dat betekent dat de lasten ook aanmerkelijk hoger zullen zijn. Dat lijkt mij niet redelijk.

De heer **Wallage** (PvdA): In dit verband moet ik even een vraag herhalen die nog steeds niet is beantwoord door de minister. Dat is ook in vorige termijnen niet gebeurd. In de stukken staat dat het rentedragend lenen voor kinderen van de laagstbetaalden ook plaatsvindt onder het accent van de toekomstige draagkracht. Dat accent zit er óók in, staat in de stukken.

De minister wijst nu de redenering van de heer Lankhorst af. Hij zegt dat hij de kinderen van de laagstbetaalden rentedragend laat lenen en dat hij daarin hun toekomstige draagkracht tot uitdrukking brengt. Op welke wijze wordt in het stelsel de toekomstige draagkracht tot uitdrukking gebracht van degenen die géén arme ouders hebben?

Minister **Deetman**: De heer Wallage herhaalt nu opnieuw een vraag die hij al vele malen heeft gesteld.

De heer **Wallage** (PvdA): Maar u heeft die niet beantwoord.

Minister **Deetman**: Ik heb die vraag wél beantwoord. In de eerste beantwoording heb ik aangegeven dat dit in uw systeem ook niet wordt opgelost. U wijst in dit verband op de aanvankelijke voorstellen van mijn ambtsvoorganger, de heer Van Kemenade. In eerste termijn heb ik gezegd dat bij deze voorstellen op enig moment werd gekeken naar het ouderlijk inkomen, wat de omvang van de schuld betreft. Dat is het punt.

Hoe je het ook wendt of keert, het betekent dat het inkomen van de ouders daarbij een rol speelt. Welnu, ik kan de inkomensverschillen niet oplossen via de studiefinanciering. Er wordt een schuld opgebouwd. Ik vind die schuld zonder meer redelijk. Indien men aan de schuld niet kan voldoen, treedt er een voorziening in werking, zodat men niet het hele leven met deze schuld te maken zal hebben.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik praat niet over andere stelsels. Ik praat

over het voorgestelde stelsel. U zegt dat u de kinderen van de laagstbetaalden laat lenen, mede in verband met de toekomstige draagkracht. Mijn vraag is dan ook, op welke wijze u in dit stelsel de toekomstige draagkracht van kinderen uit de middengroepen en de hogere inkomensgroepen hebt ingebouwd.

Minister **Deetman**: U vraagt naar de bekende weg. Indien er een studiefinancieringsregeling is met een leningfaciliteit, gekoppeld aan het inkomen van de ouders, dan betekent dit dat men tijdelijk geen beroep kan doen op overheidsmiddelen – het is immers een lening – indien er bij de ouders een inkomen is dat voldoende is om de aanvullende studiekosten te betalen.

De consequentie is dat de studenten met ouders met lage inkomens een schuld opbouwen. Om dit binnen de perken te houden, is er ten eerste een aanvullende beurs en ten tweede een schuldlimiteringsregeling. Iedere andere oplossing die u creëert, leidt er niet toe dat het effect dat u beoogt, wordt bereikt.

De heer **Wallage** (PvdA): Misschien niet voor 100%. Waar u nu omheen gaat, is dat u verantwoordelijkheid lijkt te nemen voor een stelsel waarin voor de laagst betaalden rekening wordt gehouden met de toekomstige draagkracht. Dit is een belangrijk gegeven.

Minister **Deetman**: Dit heb ik niet gezegd.

De heer **Wallage** (PvdA): Het staat in de stukken: met het accent op de toekomstige draagkracht.

Minister **Deetman**: Dan heeft u de stukken op dit punt misverstaan. U mag de toekomstige draagkracht niet koppelen aan de laagst betaalden en wat zij voor hun kinderen moeten betalen.

Wij hebben al in het kader van de nota Studiefinanciering besproken wat iemand die aan een instelling voor MBO afstudeert, later aan inkomen zal krijgen. Wat zal een afgestudeerde aan het WO later aan inkomen krijgen, ongeacht of de ouders nu veel of weinig betalen? Hiervan is een schatting gemaakt, die van belang is om tot een beperking van de schuld te komen met behulp van de aanvullende beurs. Dit is de kern van de zaak.

U kunt hier iets tussen voegen, maar dit is niet de redenering van het kabinet geweest. Het gaat er dus om, de schuldpbouw te koppelen aan de

Deetman

toekomstige draagkracht. Deze wordt bepaald volgens statistische gegevens die wij nu hebben. Natuurlijk bestaat er de kans dat iemand die van het MBO komt en gedurende een periode van de studiefinanciering gebruik heeft gemaakt, later een zeer groot inkomen krijgt. Op basis van de statistische gegevens is echter het gemiddelde latere inkomen vastgesteld. Voor iemand die het MBO verlaat, moet de schuldpbouw dus meer worden beperkt dan voor iemand die het WO verlaat.

De heer **Lankhorst** (PPR): De minister noemt vele argumenten, maar al deze argumenten gelden ook voor mijn systeem. Het enige verschil dat blijft bestaan is dat in mijn gedachtegang alle studenten HBO en WO een schuld opbouwen en niet een beperkt deel van hen. Uitgaande van budgettaire neutraliteit betekent dit dat studenten die straks veel zouden moeten terugbetalen, minder behoeven terug te betalen. De terugbetaling wordt immers verdeeld over meer mensen. Alle argumenten van schuldlimitering en dergelijke gelden ook in mijn gedachtegang.

Minister **Deetman**: Hiermee maakt de heer Lankhorst het alleen maar erger in zijn systeem, lijkt mij. Zo komen wij er helemaal niet meer uit.

Verder betoogt de heer Lankhorst veel, maar hij beperkt de zaak tot het HBO en het WO, dus de helft van het aantal deelnemers. Dit betekent dat een forse financiële last op de academici wordt afgewenteld. Ik heb al gezegd dat wij niets voor deze benadering voelen. Ik verwijs hiervoor naar de argumenten die wij hebben geleverd.

De heer Lansink heeft gesproken over het amendement op stuk nr. 58, over de delegatie. Ik volsta met de mededeling dat ik op dit punt het oordeel aan de Kamer overlaat. Wij hebben, onder verwijzing naar de vroegere argumentatie, geen termen gezien om het amendement over te nemen.

Ik herhaal de toezegging van de hardheidsclausule voor de 17-jarigen.

Ik ben het met de heer Lansink erover eens dat de ziektekostenverzekering een complexe zaak is. Ik ga in dit verband in op een vraag van de heer Dees. Hij zei dat het goed is dat er een notitie komt, maar niet over een jaar. Deze moet pakweg voor 1 april aanstaande verschijnen. Ik begrijp deze spoed zeer wel. Niet in de laatste plaats in verband met de

verkiezingen op 21 mei aanstaande, is het wenselijk dat voor die tijd duidelijkheid hierover ontstaat. Anders moeten wij maar afwachten wat nadien gebeurt.

Deze zaak is niet nu voor het eerst aan de orde; hierover is al uitvoerig gediscussieerd, ook in verband met de wijzigingen in de ziektekostenregelingen. Welnu, ik wil bevorderen dat er zo snel mogelijk een notitie komt maar ik kan de heer Dees niet toezeggen dat deze er voor 1 april is. Ik doe mijn best en ik wil de heer Dees vragen met die toezegging genoegen te willen nemen.

De heer Lansink sprak over de uitwisselingsprogramma's. Indien deze programma's een onderdeel zijn van een onderwijsprogramma in Nederland, doen zich op dit punt geen problemen voor.

De heren Ernsting en Willems hebben een motie ingediend met betrekking tot de minimum-RWW, dat wil zeggen voor 23 jaar en ouder. In de UCV hebben wij hierover gediscussieerd. Mijn conclusie is, dat ik de Kamer aanvaarding van deze motie wil ontraden.

De motie van de heer Lankhorst op stuk nr. 66 is in feite zoëven al aan de orde geweest en de conclusie van het kabinet spreekt voor zich zelf.

Mijnheer de Voorzitter! De motie van de heer Lansink op stuk nr. 67 met betrekking tot de buitenlanders hebben wij besproken en het standpunt van het kabinet is zoëven al geformuleerd. Dit geldt ook voor de motie op stuk nr. 68.

Het amendement op stuk nr. 63 van de heren Willems en Ernsting met betrekking tot de landen waarmee een wervingsovereenkomst is gesloten, heb ik reeds bij de beantwoording betrokken. De opvattingen van het kabinet zijn helder.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot een afronding van de tweede termijn. Ik wil met nadruk herhalen, dat bij de voorlaatste nota van wijziging door het kabinet is gepoogd met de wensen uit verschillende hoeken van deze Kamer rekening te houden. Dat betekent per definitie, dat niet alle wensen konden worden gehonoreerd, niet in de laatste plaats omdat ook op dit punt het kabinet uitgangspunten op tafel heeft gelegd, die voor een belangrijk deel zijn geaccepteerd. Gezien het debat van de afgelopen dagen en de knelpunten die naar voren zijn gebracht, kan men niet zeggen dat het kabinet langs die knelpunten is heengegaan.

Ik ben mijn eerste termijn geëindigd met de conclusie, dat het voorliggende wetsvoorstel een voorstel is dat naar het oordeel van het kabinet de moeite van het aannemen waard is. Ik hoop, mijnheer de Voorzitter, dat door de nota van wijziging en door de discussie het mogelijk zal zijn het wetsvoorstel met brede steun door deze Kamer aanvaard te krijgen.

□

Staatssecretaris **De Graaf**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met de Kamer te danken voor de betrekkelijke rust die men mij heeft gegund tijdens dit debat. Ik beseft, dat ik een vrij forse financiële bijdrage heb mogen geven – 1,7 mld. – maar dat is voor een goed doel. Daarover is iedereen het eens en daaraan hoef ik verder geen aandacht te besteden. Voor de rest kan mijn bijdrage ook nu vrij beperkt blijven.

Er zijn toch nog nadrukkelijke vragen gesteld waarop ik graag wil antwoorden. Deze vragen hadden vooral betrekking op de positie van de raden van arbeid, op de personeelsgevolgen en de partnerafhankelijkheid en de vraag of je dit kunt onderbrengen in de bijstandswet, waarnaar mevrouw Groenman uitdrukkelijk heeft gevraagd. Ik ben ook nog een paar opmerkingen verschuldigd over het werken met behoud van uitkering en over de positie van de grote gezinnen, waarover ik in eerste termijn al met de heer Schutte heb gesproken.

Ik erken, dat door de wijziging in deze wetgeving gevolgen optreden voor de personeelspositie van de raden van arbeid. De heer Van der Vlies heeft in dit verband de brief van 28 januari 1986 van de dienstencommissie van 20 van de 22 raden van arbeid genoemd. Een delegatie van die dienstencommissie is ook door mij ontvangen. Ik heb de desbetreffende brief in ontvangst genomen. Wij hebben ook kennis genomen van de daarin vermelde aanbevelingen.

De minister heeft in grote lijnen zelf al gereageerd op deze zaak, geredeneerd vanuit de centrale dienst in Groningen. Ik sluit mij daar volledig bij aan. Het is niet zo, Voorzitter, dat ik op mij laat wachten bij de gelijke ontwikkelingen, geenszins. De personeelsveranderingen, die bij de raden van arbeid optreden, hebben ook nog verband met de automatisering die plaatsvindt bij de raden van arbeid, met name in het kader van de kinderbijslagwetgeving.

De Graaf

Dat proces loopt al lang. Juist die automatisering en het afschaffen van de kinderbijslag vanaf 18 jaar hebben nogal forse gevolgen voor het personeel. Dat is ook de reden geweest dat ik over die zaak in haar totaliteit – niet alleen studiefinanciering maar ook automatisering – een adviesaanvraag heb gestuurd aan de Sociaal-Economische Raad om de vraag onder ogen te zien wat er moet gebeuren met de raden van arbeid. De adviesaanvraag behelsde met name de omvorming daarvan tot districtskantoren.

De SER heeft geadviseerd over deze zaak. De SER heeft unaniem geadviseerd over de veranderingen in de positie van de raden van arbeid. Ik ben op dit moment bezig dat advies te vertalen in een wijziging van de Wet op de Sociale Verzekeringsbank en de raden van arbeid. Die wet is op dit moment in voorbereiding, komt heel binnenkort in de ministerraad aan de orde en gaat dan naar de Raad van State voor advies.

Op dat moment is het ook mijn bedoeling een brief te schrijven naar de Sociale Verzekeringsraad – op grond van een aanbeveling van de SER – om de Sociale Verzekeringsraad te vragen nog eens het gesprek op gang te brengen tussen de Sociale Verzekeringsbank en de Vereniging van raden van arbeid om te bezien of er nog iets valt te doen aan een eventuele 're-shuffling' van taken tussen bank en raden van arbeid.

Die discussie is wat gestagneerd. Ik ben graag bereid op het moment dat bij ons de voorbereiding in wetgeving is voltooid, ook in die zin op verzoek van de SER die brief aan de Sociale Verzekeringsraad te schrijven. Daarmee is niet gezegd, dat daarvan wonderen verwacht moeten worden. Ook al komt men tot een bepaalde herverdeling van taken tussen de bank en de raden van arbeid geloof ik niet, dat dit veel soelaas zal bieden.

Voorzitter! Het kan ook nooit zo zijn, dat verandering in wetgeving of modernisering van administratie achterwege moeten blijven puur vanwege het feit, dat er werkgelegenheidsaspecten aan verbonden zijn. Dat kan nooit de bedoeling zijn. Je moet alleen proberen de gevolgen daarvan zo goed mogelijk op te vangen. In die zin zijn wij ook alert. De primaire verantwoordelijkheid daarvoor ligt echter niet bij de centrale overheid. Wij hebben hier te maken met autonome uitvoeringsorganen van de sociale verzekering.

Die werken onder toezicht van de Sociale Verzekeringsraad. Daar ligt primair de verantwoordelijkheid. Daar verstaat men ook zijn taak. Daar is men bezig aan deze aangelegenheid. Ik heb geen aanwijzing dat die zaak niet goed zal verlopen. Ik zie dat met vertrouwen tegemoet.

De heer **Wallage** (PvdA): Wat opvalt in het betoog van de staatssecretaris is, dat een van de mogelijke instrumenten die hij zou hebben om het arbeidsplaatsenverlies bij de raden van arbeid gedeeltelijk op te vangen, had gelegen in een wat andere uitvoering van het stelsel van de studiefinanciering. Je kunt discussiëren over de vraag of dat in allerlei varianten wenselijk zou zijn. Het hele instrument is echter al weggegeven, want het kabinet heeft gekozen voor een centrale uitvoering van het stelsel studiefinanciering.

Ik meen dat dit in feite de speelruimte om echt een oplossing te zoeken voor een deel van het personeel van de raden van arbeid volledig heeft geblokkeerd. De reden waarom wij op dat punt een uitspraak van de Kamer vragen is dat wij echt menen dat, voordat je dat nu executeert, je vanuit een oogpunt van behoud van arbeidsplaatsen goed moet kijken naar een aantal varianten die het mogelijk maken een deel van het personeel te behouden. Ik meen, dat de staatssecretaris aan dat aspect voorbijgaat.

Staatssecretaris **De Graaf**: Terecht, mijnheer de Voorzitter, ga ik daaraan voorbij. Dat is namelijk een zaak die niet primair tot mijn verantwoordelijkheid behoort maar tot die van de minister. Die heeft daarop uitvoerig gereageerd. Hij heeft ook verantwoording afgelegd over de vraag waarom gekozen is voor deze centrale dienst en waarom er niet gekozen is voor een decentralisatie. Dat moet, vind ik, genoeg zijn.

Voor mij is dat vervolgens het gegeven voor de raden van arbeid. Dat neemt niet weg dat, binnen dat kader, kan worden geprobeerd om zoveel mogelijk overleg te plegen over de vraag, of je toch nog niet een uitbreiding van de dienst in Groningen tevens kunt benutten om daarvoor mensen in te schakelen vanuit de raden van arbeid, met name vanuit het noorden. Er is in dit opzicht ook een gesprek geweest tussen mij en de secretaris-generaal van het ministerie en die neemt contact op met de Vereniging van raden van arbeid om daar, waar men vacatures moet

vervullen bij de centrale dienst, als het enigszins kan gebruik te maken van de mensen van de raden van arbeid die beschikbaar zijn en dat zal optimaal worden benut. Daarvoor behoeft u niet bang te zijn.

De heer **Wallage** (PvdA): Als dat kwantitatief wat voorstelt, dan kan dat een invulling zijn van de uitspraak die wij nu van de Kamer vragen. Ik meen echter werkelijk dat de regering tot meer is gehouden. Zij moet namelijk aangeven hoe je, gegeven het feit dat het om zeer grote aantallen arbeidsplaatsen gaat en voor mensen grote consequenties heeft, in de uitvoering van het stelsel studiefinanciering modaliteiten kunt bedenken waarbij meer van deze mensen niet op straat behoeven te worden gezet. Dat is toch geen onredelijke eis. Ik meen dat op dit punt het kabinet als geheel een verantwoordelijkheid heeft die de staatssecretaris een beetje wegschuift richting de betrokken organisaties of richting zijn collega in het kabinet. Dat vind ik niet helemaal juist.

Staatssecretaris **De Graaf**: Het kabinet heeft bij monde van de minister van Onderwijs en Wetenschappen duidelijk hierop gereageerd. In die zin is dit een geluid vanuit het kabinet. Ik ben daar ook volledig mee voor verantwoordelijk. In die zin is er niets toe te voegen aan hetgeen de minister daarover vanuit zijn verantwoordelijkheid voor zijn centrale dienst heeft gezegd. Dat is een keuze.

Eén van de punten die in de dienstcommissie aan de orde is gesteld, is de vraag of er geen scheiding kan worden gemaakt tussen mensen onder de 18 jaar en daarboven. Op zichzelf is dat een mogelijkheid, maar de minister heeft duidelijk aangegeven wat dat voor consequenties heeft voor zijn dienst in allerlei opzichten. Ik denk dat dit in die zin al een te grote ingreep zou zijn. Dat is allemaal goed afgewogen.

Ik kom nu bij het onderdeel partnerafhankelijkheid. Mevrouw Groenman vroeg mij heel nadrukkelijk een reactie op haar voorstel tot afschaffing van die partnerafhankelijkheid en een verwijzing in financiële zin van die afhankelijke partner van de studerende naar de Algemene Bijstandswet toe. De financiering van de financieel afhankelijke partner van de studerende, gehuwd of ongehuwd, past niet in de bijstand. Daarvoor zijn een aantal redenen te noemen. In de eerste plaats liggen aan de Algemene

De Graaf

Bijstandswet andere uitgangspunten grondslag dan aan de studiefinanciering.

In de tweede plaats is het uitgangspunt van de Algemene Bijstandswet de zelfstandige voorziening in het bestaan. Ten derde worden daarom aan de bijstand, zo mogelijk, voorwaarden tot inschakeling in de arbeid gesteld. Ten vierde wordt de bijstand bovendien aan beide partners verstrekt. Dat principe van gezinsbijstand houdt in dat bij de bijstandsverlening aan gehuwde en ongehuwde partners de middelen en mogelijkheden van beide partners moeten worden bekeken. Er is dus geen individuele benadering van alleen maar de financieel afhankelijke partner.

Welnu, de financiering vanuit de bijstand van de financieel afhankelijke partner van de studerende houdt in concreto in, dat aan studentenparen bijstand wordt verleend, zonder dat aan één van hen de arbeidsvoorwaarden wordt opgelegd. De ene partner kan niet werken, bij voorbeeld in verband met de zorg voor kinderen en de andere partner behoeft niet te werken omdat hij of zij studeert. Het zou erop neerkomen dat het volgen van studie een reden zou zijn om langdurig af te zien van het opleggen van de arbeidsplicht. Dit is in strijd met de uitgangspunten van de bijstandswet.

De heren Dees, Lansink en ook anderen hebben over studeren met behoud van uitkering gesproken. Het huidige beleid op dit punt dient naar mijn mening niet te worden gewijzigd. Bij wijziging van het beleid zou de uitkering als een vorm van alternatieve studiefinanciering gaan fungeren. Dat is niet de bedoeling. Overigens wijs ik erop dat er voor de uitkeringsgerechtigden wel degelijk mogelijkheden zijn om opleidingen te volgen. Dit geldt ook voor mensen die ouder zijn dan 35 jaar.

Dit betreft opleidingen die noodzakelijk zijn voor de arbeidsinschakeling. Er kan dan ontheffing van de sollicitatieplicht worden verleend. Maar er zijn ook opleidingen die niet direct in relatie staan tot de arbeidsinschakeling en waarbij men dus wel beschikbaar moet blijven voor de arbeidsmarkt. Het volgen van een opleiding aan de Open Universiteit is toegestaan, evenals avond- en weekendopleidingen op HBO- en WO-niveau. Kortom: er kan veel, maar er is een grens. Die grens ligt bij het hoger beroeps- en wetenschappelijk dagonderwijs.

De heer Dees heeft dit uitgangspunt onderschreven. Hij vroeg zich echter toch af of je in incidentele gevallen, waarin geen avond- of weekendonderwijs gevolgd kan worden, geen uitzondering moet maken. Voorzitter! Ik denk dat wij ons dan op een hellend vlak begeven. Wij zitten dan op de kortst mogelijke termijn in grote problemen. Men kan bij voorbeeld in weekenden en 's avonds geen opleiding tot arts volgen. Dan zou men in het voorstel van de heer Dees wel met behoud van uitkering dagonderwijs kunnen volgen. Op die manier roep je via de sociale verzekering op korte termijn een pseudo-studiefinanciering in het leven. Dat is niet de bedoeling.

De heer **Wallage** (PvdA): Dit verhaal komt ons zeer bekend voor.

Staatssecretaris **De Graaf**: Dat doet mij goed.

De heer **Wallage** (PvdA): Wat u minder goed zal doen, is dat in de tijd die verstreken is tussen het moment waarop u dit voorbeeld voor de eerste keer gaf en nu wel iets is veranderd. De vorige keer kon u erbij zeggen dat dit niet via de sociale verzekering behoefde te worden geregeld, omdat er een passende voorziening was, namelijk de studiefinanciering.

Staatssecretaris **De Graaf**: Die is er nog.

De heer **Wallage** (PvdA): Ja, maar die geldt voor mensen tot een bepaalde leeftijd. Die studiefinancieringsregeling is nadrukkelijk afgegrensd. De minister van Onderwijs heeft dit zojuist uitvoerig toegelicht. Er zijn wel allerlei varianten mogelijk, maar één mogelijkheid die er vroeger wel was, is er niet meer, namelijk dat men binnen het stelsel van studiefinanciering hoger dagonderwijs kon volgen, ook als men ouder was dan 30 of 35 jaar. Die mogelijkheid vervalft nu. Het argument dat er een voorziening is voor mensen die willen studeren, gaat niet meer op. Ik vind dat dit gevolgen moet hebben voor het standpunt van het kabinet ten aanzien van de sociale zekerheid.

Staatssecretaris **De Graaf**: Voorzitter! Dit is een onjuiste conclusie. Er wordt dan toch een pseudostudiefinancieringsregeling op kosten van de sociale verzekering in het leven geroepen, zij het dat die slechts voor bepaalde mensen geldt. Wij hebben al een voorziening op dit punt. Natuurlijk worden er voorwaarden gesteld waaraan men moet voldoen

om van die voorziening gebruik te maken. Een van die voorwaarden heeft betrekking op de leeftijdsgrens. Dat is juist. Maar wij moeten het geheel beoordelen in het licht van de studiefinanciering.

Op andere terreinen zijn vergelijkbare problemen. Wij hebben bij voorbeeld voorzieningen in het kader van de uitvoering van de Algemene arbeidsongeschiktheidswet. Van deze voorzieningen kan men echter geen gebruik maken als er al een andere voorziening is waarop men een beroep kan doen. Er zijn voorzieningen op het gebied van onderwijs, op het gebied van volkshuisvesting en ook WVC kent dergelijke voorzieningen. Als men van die voorzieningen gebruik wil maken, zal men aan bepaalde voorwaarden moeten voldoen.

Bij de studiefinancieringsregeling hebben wij dergelijke voorwaarden ten aanzien van de leeftijd gesteld. Voor de sociale verzekering geldt dat de voorwaarden waaraan men moet voldoen om van een voorziening gebruik te maken, het uitgangspunt zijn. Dat behoort ook in dit geval zo te zijn en te blijven. De sociale verzekering heeft te maken met de criteria, voorwaarden en grenzen die bij de studiefinancieringsregeling zijn vastgelegd.

De heer **Lansink** (CDA): De heer Wallage heeft aangegeven op welke wijze mensen die willen studeren een beroep op het stelsel van sociale verzekeringen zouden kunnen doen. In dat geval kan misschien het begrip 'pseudo-studiefinanciering' gebruikt kunnen worden. Wij kunnen ook uitgaan van iemand die niet in eerste instantie aan studeren denkt, maar die tegen zijn wil zonder werk komt. Na enige tijd kan hij tot de conclusie komen dat het voor hem goed is als hij dagonderwijs volgt, waardoor hij kansen krijgt op andere sectoren van de arbeidsmarkt. Dat is toch iets anders.

Staatssecretaris **De Graaf**: Dan is er voor die persoon toch maar één invalshoek, de studie. Hij kan een beroep doen op de voorziening die daarvoor geldt, de studiefinanciering, en niet op de sociale verzekering. Dit is inderdaad een bewuste keuze.

De heer **Lansink** (CDA): Maar die weg is afgesloten omdat wij nu eenmaal die leeftijdsgrens hebben.

Staatssecretaris **De Graaf**: Die sluit men uit het oogpunt van het studiefinancieringsbeleid bewust uit. Het is een politieke keuze, dat geef ik toe.

De Graaf

Dat is echter een zaak bekeken vanuit de optiek van het onderwijs. Dat is terecht en zo moet het ook blijven. Men moet dan niet vervolgens op bepaalde onderdelen de zaak weer afwentelen op de sociale verzekering, omdat die overal goed voor is. Dan is men bezig met het verkeerd invullen van het beleid en dat is niet de goede weg.

De heer **Lansink** (CDA): Het was niet mijn opzet, en van vrijwel niemand hier, de zaak te zien als een afwenteling op het stelsel van sociale zekerheid. In een interruptiedebat met collega's hierover was het duidelijk dat er enig begrip was voor de stelling dat bij de herziening van het stelsel van de sociale zekerheid een principiële regeling moet worden gemaakt. De discussie nu gaat over de vraag of het huidige stelsel mogelijkheden tot versoepeling biedt. Ik begrijp dat het standpunt van de staatssecretaris is dat dit pseudo-studiefinanciering is en dat dat niet kan. Dat is een respectabel standpunt.

Ik wil het echter zien vanuit het standpunt van de mensen die niet bewust die weg kiezen om tot een bepaalde vorm van levensonderhoud te komen. Vanuit dat standpunt mag ik toch wel vragen of niet tot een meer flexibele benadering kan worden gekomen, zonder de weg van de pseudo-studiefinanciering op te gaan, want dat beoog ik ook niet.

Staatssecretaris **De Graaf**: Die weg gaat de heer Lansink dan zonder meer op. Ik begrijp hem niet zo goed. Hij neemt als voorbeeld iemand die, nadat hij gewerkt heeft, werkloos wordt en dan tot de ontdekking komt dat hij toch wil gaan studeren, dat hij toch een volledige studie wil gaan volgen. Okay, die vrijheid bestaat in Nederland. Wij hebben daarvoor regels. Laat zo iemand naar die wetten en regels kijken, dan kan hij daar een beroep op doen. Als de heer Lansink vindt dat dit binnen de studiefinanciering niet gebeurt, dan moet dat niet geregeld worden via de sociale verzekering. Daar is de sociale verzekering niet voor. Dat is een oneigenlijk gebruik daarvan. Dat kan alleen bij voorzieningen voor opleidingen, cursussen en dergelijke die op de arbeid zijn gericht. Ik heb die gevallen genoemd.

De heer **Lansink** (CDA): Ik doe nog een laatste poging. Wat is dan – wellicht moeten wij dat met de

minister van Onderwijs bespreken – het principiële verschil tussen het wel bestaan van de Open Universiteit en niet van welke andere instelling dan ook, gelet op de ontwikkeling van arbeidstijden, werkloosheid enzovoort?

Staatssecretaris **De Graaf**: Ik ben inderdaad geneigd om, zoals de heer Lansink, te zeggen dat die discussie met de minister van Onderwijs moet worden gevoerd. In feite gaat het hier om de vraag van de financiering van het onderwijs. Dat hoort niet door de sociale verzekering te gebeuren, want dan zetten wij de zaak op de verkeerde rails, dan verloederen wij de zaak.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik weet in ieder geval wel wie er onder die rails terecht zijn gekomen. Wij hebben hier niet met twee bewindslieden te maken, maar met een kabinet. Dat kabinet zegt eerst tegen mensen boven de 35 jaar dat zij niet geholpen worden via de studiefinanciering. Als mensen met een uitkering het dan voor zichzelf nodig oordelen en het waarschijnlijk ook voor hun toekomst van essentieel belang is hoger onderwijs in volle tijd te volgen, dan zegt datzelfde kabinet dat zij bij de sociale zekerheid ook niet terecht kunnen. Wat moeten die mensen dan?

Staatssecretaris **De Graaf**: Die vraag moet beantwoord worden vanuit het onderwijsbeleid en nergens anders.

De heer **Wallage** (PvdA): Als er nog gezocht wordt naar een voorbeeld van verkoking, dan vormt dit duetje de stof voor een heel tentamen.

De heer **De Graaf**: Dat is een volstrekte misrekening.

De heer **Wallage** (PvdA): Wat hebben de mensen waarom het nu gaat, mensen die vaak zeer tegen hun zin in een uitkeringssituatie terecht zijn gekomen en die voor het overgrote deel dolgraag die voltijdse studie willen doen om zich te bekwamen voor de arbeidsmarkt, te schaffen met een kabinet dat aan de ene kant zegt dat zij niet thuishoren in de studiefinanciering en aan de andere kant dat zij niet uit die uitkeringssituatie kunnen om voltijds te gaan studeren. Wat moeten die mensen daarmee?

Staatssecretaris **De Graaf**: Voorzitter! Deze vraag is beantwoord vanuit het onderwijsbeleid, vanuit de studiefinanciering, en zij behoort

vanuit deze hoek beantwoord te worden. Dat is tot nu toe hier gebeurd en dit zijn daarvan de consequenties. Het is geen kwestie van een verkokerd beleid, maar van een verantwoorde, goede afbakening van verantwoordelijkheden voor de sociale zekerheid enerzijds en de onderwijnsfinanciering anderzijds.

Deze afbakening van verantwoordelijkheden geldt niet alleen op dit gebied. Ook in andere sectoren heb ik te maken met de noodzaak van een goede, verantwoorde afbakening van de sociale verzekering en bij voorbeeld de gezinsverzorging, de gezondheidszorg, de volkshuisvesting of noem maar op. Met deze afbakening zijn wij bezig. De studiefinanciering is hiervan een onderdeel. Dit heeft met verkoking helemaal niets te maken.

De heer **Lansink** (CDA): Ik heb niet het verbale geweld van collega Wallage nodig om duidelijk te maken dat hier toch een ernstig probleem ligt. Ik zeg niet dat het simpel is om dit probleem op te lossen. Ik heb evenmin behoefte om extra moeilijkheden op te werpen nu wij bijna aan de afronding van het debat zijn. Wel wil ik zeggen dat het enkele jaren geleden vrijwel onmogelijk was om te spreken over werken met behoud van uitkering. Toen werden er soortgelijke betogen gehouden.

Ik heb dit alleen binnenskamers meegemaakt. Daar maak je nog wel eens wat mee! Er waren tijden dat men zich niet kon voorstellen dat men tot een doorbraak kon komen in dit soort zaken. Dit speelt zich hier wellicht in zekere zin ook af. Mijn vraag is er slechts op gericht om te kijken of wij voor de discussie over de principiële lijnen van de herziening van het stelsel van sociale zekerheid, iets zouden kunnen doen, gedacht vanuit de mens en niet vanuit de structuur. Als dit niet kan, moet ik het hoofd buigen. Toch zou ik het zeer op prijs stellen als het kabinet met een open mind tegen deze zaak aankeek.

Staatssecretaris **De Graaf**: Het is een foute veronderstelling om te denken, dat deze zaak bij de stelselwijziging in discussie komt. Mevrouw Groenman....

Mevrouw **Groenman** (D'66): Absolute onzin.

Staatssecretaris **De Graaf**: ...heeft tijdens een interruptiedebat precies hetzelfde gezegd: daar komt deze zaak niet aan de orde. Zij behoort daar niet aan de orde te komen. Het

De Graaf

is geen sociale-verzekeringszaak. Dat is ook tijdens dit debat gebleken. Men moet niet denken, dat als men gaten of gaatjes constateert, hier de sociale verzekering goed voor is. Op die manier komen wij nooit tot een goede en verantwoorde afbakening van verantwoordelijkheden voor de verschillende beleidsterreinen. Wij blijven de zaak dan op een verkeerde manier invullen.

De heer **Dees** (VVD): Ik kan een aantal structurele bezwaren van de staatssecretaris volgen. Eén ding begrijp ik niet. Wij kennen in ons land steeds meer flexibiliteit ter zake van arbeidsuren en -tijden, de manier van studeren. Als het om wetenschappelijk of hoger beroepsonderwijs gaat, mag men 's avonds en in de weekends alle opleidingen volgen, met behoud van uitkering. Wordt echter overdag gestudeerd om de ontplooiingskansen voor de toekomst te versterken, dan is geen sprake van een uitkering. Ik begrijp dat niet.

Staatssecretaris **De Graaf**: Dat is heel eenvoudig. Als men werkt en een baan heeft, kan men avond- en weekendonderwijs volgen. Dat is een heel normale zaak. Dat gaat niet meer op als het gaat om dagonderwijs. Men is in dat geval niet beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Bij een open universiteit ligt het wat anders. Men heeft hiervoor bewust gekozen. De heer **Lansink** heeft een voorbeeld genoemd van iemand, die bewust gaat studeren. Daarvoor gelden regels, die hier in gemeen overleg worden vastgesteld.

De heer **Ernsting** (CPN): De staatssecretaris zei zoëven: als men gaatjes constateert, dan moet men niet denken, dat hier het sociale-zekerheidsstelsel goed voor is. Dat is een impliciete aanduiding, dat dit een wetsvoorstel met gaatjes is.

Staatssecretaris **De Graaf**: Ik heb niet over gaten gesproken, Voorzitter.

De heer **Ernsting** (CPN): Jazeker.

Staatssecretaris **De Graaf**: Anderen meenden gaten te constateren en meenden dat die in dit kader opgevuld zouden moeten worden. Uit een oogpunt van onderwijs – maar het is niet mijn zaak – meen ik dat daar geen gaten vallen. Onderwijs heeft zijn zaken geregeld.

De heer **Ernsting** (CPN): Dat hebt u nu drie keer beweerd. Misschien ga je het dan op een gegeven moment zelf geloven.

Staatssecretaris **De Graaf**: Dat deed ik al vanaf het begin.

De heer **Ernsting** (CPN): Het is duidelijk dat het gat van de bovengatigjarige niet is opgevuld, maar dat even terzijde.

De minister-president spreekt de laatste tijd een- en andermaal over het probleem van de langdurig werklozen en zegt dat uiteindelijk maar een oplossing mogelijk en dat is: scholing, bijscholing, etc. Als ik dit afzet tegen de benadering van de staatssecretaris dan moet ik zeggen: ik kan dat niet met elkaar in overeenstemming brengen. En dat nog los van het feit dat hier al de derde pingpongbal rond dit wetsvoorstel is gedeponeerd.

Staatssecretaris **De Graaf**: Het spijt me dat de heer **Ernsting** noch de minister-president noch mij goed heeft gegrepen. Tussen ons bestaat geen verschil in benadering. Scholing, opleiding enz. zijn als onderdelen van het arbeidsvoorzieningsbeleid van geweldige betekenis. Wat op dat gebied in het bedrijfsleven gebeurt, is ook niet gering. Dat staat echter los van het onderwijs, waarover wij nu discussiëren.

Mevrouw **Groenman** (D'66): Kost het wat om mensen met een bijstandsuitkering WO of HBO te laten volgen? Volgens mij kost het niets.

Staatssecretaris **De Graaf**: Voorzitter. Men maakt mij vaak het verwijt dat ik de centen als motief gebruik. Nu doe ik het eindelijk een keer niet en kom ik op de proppen met principiële, fundamentele zaken en dan is het weer niet goed. Ik kan dat niet helemaal volgen.

Mevrouw **Groenman** (D'66): Maar het kost niets!

De heer **Lankhorst** (PPR): Het is alleen de angst.

Staatssecretaris **De Graaf**: Natuurlijk kost het iets. Als men met een uitkering volledig kan studeren zonder beschikbaar te zijn voor de arbeidsmarkt, kost dat geld. In alle andere gevallen moet men beschikbaar zijn en hlijven voor de arbeidsmarkt. Ik heb daaraan niets nieuws toe te voegen.

Voorzitter. Ik moet nog een paar opmerkingen maken aan het adres van de heer **Schutte**. Hij heeft mij de vorige keer gevraagd: klopt mijn cijfervoorbeeld? Mijn antwoord is: ja. Dat verandert echter niet mijn standpunt.

De suggestie van de heer **Schutte** blijft mij niet aanspreken. Ik heb de

vorige keer al de motieven genoemd. Ik wil die niet herhalen. Ik verwijs naar wat ik eerder heb gezegd. De heer **Schutte** heeft ook gezegd: ik vind dat de staatssecretaris wat formalistische argumenten gebruikt – de heer **Van der Vlies** heeft er ook over gesproken – inzake het niet willen hanteren van een telkin in het kader van de kinderbijslag voor studerende kinderen. Dat is geen formalistisch argument.

Ik heb al gezegd dat de minister van Onderwijs en Wetenschappen in het kader van de studiefinanciering rekening houdt met een gecoördineerde beoordeling. Dat hoort op die plaats te gebeuren. Ik zou het erg vreemd vinden als ter zake van kinderen, die niet passen binnen de nieuwe systematiek van de kinderbijslagwet – tot achttien jaar – bepaalde elementen mee gingen tellen die liggen buiten het stelsel van de sociale verzekering.

Daarom blijf ik verwijzen naar de situatie, die wij destijds hebben gecreëerd, toen wij een arbeidsongeschiktheidsverzekering maakten inzake personen die van jongs af aan gehandicapt zijn en die vanaf de achttienjarige leeftijd een eigen uitkering hebben gekregen. Ik weet dat deze studiefinanciering niet zover gaat; het is een begin en het kan verder gaan. Wij hebben, destijds en nu, heel bewust gekozen. Daarom is er geen reden om voor betrokkenen vanaf het achttiende jaar in het kader van de kinderbijslag iets te doen. Daar ligt dan de grens en daarmee is die zaak zuiver gemaakt.

De **Voorzitter**: De heer **Lankhorst** vraagt een derde termijn. Ik stel voor, aan dit verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Lankhorst** (PPR): Voorzitter! Ik heb goed geluisterd naar de argumenten van de minister tegen mijn gedachten over de academicusheffing. De argumenten die hij heeft genoemd hebben mijns inziens nog veel meer betrekking op zijn eigen voorstel. Alleen het argument inzake het MBO heeft mij aangesproken. Ik geloof dat hij daarin gelijk heeft. Ik wil daarom graag in mijn motie op stuk nr. 66 naast WO en MBO noemen. Hetzelfde moet dan gebeuren in de toelichting op amendement nr. 43.

Ik ben benieuwd welke argumenten de minister nu nog tegen mijn motie heeft.

Motie

De **Voorzitter**: De heer Lankhorst heeft zijn motie (19 125, nr. 66) aldus gewijzigd, dat zij thans luidt:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

constaterende, dat studenten van ouders met hoge inkomens na hun studie geen studieschuld hoeven af te lossen en studenten van ouders met lage en midden inkomens wel;

van mening, dat een dergelijk verschil niet te rechtvaardigen is;

verzoekt de regering, uitgaande van het systeem van basisbeurzen en aanvullende beurzen en uitgaande van budgettaire neutraliteit een stelsel te ontwerpen, waarbij alle studenten van MBO, HBO en WO na hun studie een schuld terugbetalen, die gerelateerd is aan de hoogte van het eigen inkomen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze gewijzigde motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 70 (19 125).

□

Minister **Deetman**: Mijnheer de Voorzitter! De wet op de studiefinanciering heeft betrekking op alle boven-18-jarigen die studeren bij een door de overheid geheel of gedeeltelijk bekostigde instelling, dan wel een door de overheid erkende instelling. Met de toevoeging van het MBO, die ik overigens slechts als voorbeeld heb genoemd, is de heer Lankhorst er niet. Hij komt nu ongeveer uit bij een belastingheffing op de hele bevolking. Dat vergroot het bezwaar tegen deze lastenverzwarende maatregel alleen maar.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De heer Ernsting vraagt opening van de beraadslaging over enkele artikelen van wetsvoorstel 19 125.

Ik stel voor, aan dit verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over artikel 22, waarop zijn voorgesteld:

een amendement-Lansink (stuk nr. 44, II, A en B);

een gewijzigd amendement-Wallage/Vermeend (stuk nr. 51, II, A en B);

een amendement-Wallage/Vermeend (stuk nr. 59, A en B).

De heer **Ernsting** (CPN): Voorzitter! Tussen de artikelen 22 en 30 is een samenhang aangebracht als gevolg van de laatste nota van wijzigingen, die vanochtend is binnengekomen. Aan artikel 30, eerste lid, wordt toegevoegd, dat artikel 22, eerste lid, tweede volzin en tweede lid van overeenkomstige toepassing zijn.

Wat zal het effect daarvan zijn? Er kan sprake zijn van belastingplichtigheid in het buitenland. In de toelichting op de wijziging staat overigens een eigenaardige passage daarover, namelijk dat het geval dat de ouder geheel of gedeeltelijk buitenlands belastingplichtige is zich kan voordoen in de sfeer van artikel 30. Artikel 30 gaat echter over het inkomen en de draagkracht van de studerende en diens partner. Nog even los daarvan is ook het tweede lid van toepassing op artikel 30. Daarin staat, dat in het geval dat over het peiljaar geen aanslag wordt vastgesteld er gewerkt wordt door middel van een benadering van het begrip 'zuiver loon'.

Welke consequenties heeft dat voor de werking van artikel 30? Het lijkt mij dat dit tot enorme complicaties kan leiden. In het geval dat er nog geen aanslag is vastgesteld, vindt ook een toepassing op studerende plaats. In vele gevallen zal juist voor studerende nog geen aanslag zijn vastgesteld. Lid 2 van artikel 22 zal dus in nogal wat gevallen moeten worden toegepast.

Minister **Deetman**: Mijnheer de Voorzitter! Het gaat hier puur om een harmonisatie. Ik moet voorzichtig zijn, maar ik meen dat ik er in de UCV op ben geattendeerd, dat de lijn die in artikel 22 was ingezet niet verder werd doortrokken. Ik heb toen toegezegd dat die doortrekking zou plaatsvinden. Met andere woorden: een technische aanvulling werd noodzakelijk geoordeeld.

De heer **Ernsting** (CPN): Voorzitter! Het probleem dat ik signaleer is, dat de doortrekking niet zo maar in één keer kan plaatsvinden. De gemiddelde inkomstenpositie van studerende kan wel eens heel anders zijn dan die van de ouders. Ik denk aan inkomsten uit arbeid waarvoor geen reguliere dienstbetrekking bestaat.

Minister **Deetman**: De vraag die in de UCV aan de orde was, was volgens mij of de voorziening die bij artikel 22 is getroffen ook niet later moest worden getroffen. In die discussie heb ik volgens mij uiteindelijk 'ja' gezegd en mij laten overtuigen.

Dat is met die technische nota van wijzigingen ook doorgezet!

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over artikel 112.

De heer **Ernsting** (CPN): Voorzitter! Deze kwestie is ook tijdens de UCV al aan de orde geweest. Het gaat daarbij met name om de overgangsbepalingen die in werking zullen treden en dan in het bijzonder de kwestie van de bevoorschotting. Tijdens die UCV heb ik al gevraagd, in hoeverre voor degenen die een maximale studiefinanciering hebben geen problemen kunnen ontstaan met te lage voorschotten waar men in feite niet van rond zal kunnen komen, gelet op het budget zoals dat ook in deze wet erkend is. Ik zou op dat punt alsnog graag een toezegging van de minister krijgen.

Minister **Deetman**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de bevoorschotting wordt rekening gehouden met het feit dat men aan het begin van het studiejaar extra kosten heeft, denk aan de retributies, enz. Dat wordt dus verdisconteerd. Voor het overige gaan wij niet verder dan de budgetten die zijn aangegeven.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de in verband met deze wetsvoorstellen noodzakelijke stemmingen te houden op donderdag 13 februari.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 18.28 uur toe 20.00 uur geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsvoorstel **Regelen omtrent het aan huurders van een woning verstrekken van bijdragen (Wet individuele huursubsidie) (18 539)**

en van:

- de motie-De Pree over een studie naar de voor- en nadelen van het verschaffen van meerjarige subsidieaanspraken (18 539, nr. 29);
- de motie-Ernsting/Willems over normhuren voor beneden-minimale inkomens (19 125, nr. 62).

(Zie vergadering van 5 februari 1986.)

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Staatssecretaris **Brokx**: Voorzitter! Met genoeg constateer ik dat vele fracties het toejuichen dat de individuele huursubsidie een wettelijke basis krijgt, zij het dat diverse fracties daarbij kritische kanttekeningen hebben geplaatst.

Zo heeft de heer Lankhorst erop gewezen dat deze wettelijke vastlegging volgt op een periode waarin ingrijpende bezuinigingsmaatregelen zijn doorgevoerd. De volgorde zou zijns inziens andersom moeten zijn geweest. In dit verband wijs ik erop dat over verscheidene wijzigingen in de regeling voor de individuele huursubsidie de afgelopen jaren zeer uitvoerig overleg met de Kamer heeft plaatsgevonden; dat kon natuurlijk ook niet anders. Dat gebeurde niet in het minst bij de jaarlijkse begrotingsbehandeling en bij de bespreking van de jaarlijkse huurbrief.

Ook in die debatten is aandacht besteed aan bezuinigingsmaatregelen en wettelijke regeling van die eis. Ik herhaal die discussie maar niet. Natuurlijk zou het beter zijn geweest, als de wijzigingsvoorstellen toen tegelijkertijd aan de orde konden zijn. Misschien mag ik de heer Lankhorst erop wijzen dat bij de voorbereiding en de overweging van dat soort maatregelen steeds in ons achterhoofd de gedachte een rol mee heeft gespeeld dat die zaak ook in formele wettelijke regelingen haar beslag moet kunnen krijgen. Dat blijkt ook mogelijk te zijn.

De heer Van der Vlies heeft gevraagd wat het verschil is tussen dit voorstel van wet en de beschikking. Ook de heer De Pree en mevrouw Van Es hebben hierover gesproken. De achterliggende vraag is, of deze wettelijke regeling wel voldoende zekerheid biedt, om niet te spreken over meerjarige zekerheid. Naar mijn gevoel is het boven alle twijfel verheven, dat een formele wet als zodanig meer zekerheid biedt dan een eenvoudige beschikking. Immers, iedere wijziging van de wet zal in dit Huis moeten worden behandeld en, wil de wijziging kracht van wet krijgen, niet alleen door de meerderheid van deze Kamer moeten worden aanvaard, maar ook door een meerderheid aan de overzijde. Die komt normaal niet eens aan bod bij een beschikking.

Bovendien zijn in deze procedure nog de formele, wettelijke vereisten inzake adviesorganen aan de orde. Ik noem er twee: de RAVO en de Raad van State. In een ander geval is

hiervan ook geen sprake. Dit is op zichzelf dus al bewijs genoeg voor de stelling dat regeling in een formele wet van deze belangwekkende zaken meer zekerheid biedt. Hoe snel kan de wijziging van anderssoortige wetgeving niet in haar werk gaan? Hierbij denk ik onder meer aan de stelselherziening.

In dit verband heeft de heer Paulis de interessante gedachte verwoord om, als er in de boezem van de regering al voornemens leven om te wijzigen wat in de wet is geregeld, dit zo tijdig mogelijk aan te kondigen en daarin inzicht te verschaffen.

De heer Paulis suggereert om daarvoor de Miljoenennota te gebruiken. Ik vind dat prima, maar ik ken nog een betere plaats, waar dit nog meer kan worden toegespitst en waar dit op hetzelfde tijdstip kan worden geëtaleerd. Dat is namelijk de memorie van toelichting bij de begroting. Die komt op hetzelfde moment uit. Ik zou die plaats als een betere willen kenschetsen. Het kan daar meer specifiek dan in de Miljoenennota. De Miljoenennota geeft natuurlijk wel een beeld, maar meer een macro-beeld.

Zo het beeld te zelfder tijd nog niet specifiek genoeg kan worden gegeven, bij voorbeeld omdat de inkomensontwikkeling voor het komende begrotingsjaar niet geheel duidelijk is, kunnen verbeteringen, verduidelijkingen en meer specificaties worden gegeven in de Huurbrief, die de regering volgens wettelijk voorschrift uiterlijk 31 december aan de Kamer heeft moeten doen toekomen. Bij individuele huursubsidie gaat het eigenlijk om de inkomensontwikkeling van het half jaar daarna, want de termijn loopt van 1 juli tot 1 juli. Dat is dus een complicerende factor.

Naar mijn mening kan dat een adequate manier zijn om zekerheid te verschaffen in de mate waarin de heer Paulis en anderen dat hebben bedoeld.

De heer **Paulis** (CDA): Het gaat mij om de zaak zelve. Als de begroting daarvoor inderdaad een beter instrument is, heb ik daar geen moeite mee. Het gaat mij vooral om het tijdstip. Het moet zo vroeg mogelijk gebeuren. Het kan dan eventueel tegelijk met de Miljoenennota gebeuren. Het moet echter ook zo expliciet mogelijk gebeuren. Die Huurbrief is wel interessant, maar die komt later. Ik heb gesproken over een termijn van negen maanden. Als dan een redelijke zekerheid kan

worden verschaft, kan ik daarmee leven.

Staatssecretaris **Brokx**: Dat bedoel ik ook. De derde dinsdag in september, bij de Miljoenennota en verrijnd in de memorie van toelichting. Na de verrijning kan, zo nodig, ook in de Huurbrief daarop worden teruggekomen.

De heer **Lankhorst** (PPR): Deze discussie geeft eigenlijk al pijnlijk precies aan, hoe erg het is gesteld met deze wet en alle veranderingen die er eventueel komen. De staatssecretaris is nu ruim vijf minuten bezig met de verdediging van een wet, die zo goed zou zijn en die een beetje zekerheid zou geven. Het is dan toch te gek, dat hij nu al vertelt waar hij eventuele verbeteringen, verslechteringen of veranderingen zal aangeven. Laten wij nu eerst over die wet praten. Het is toch werkelijk onthutsend, dat hij binnen vijf minuten al een aanwijzing geeft waar die veranderingen terecht zullen komen.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik begrijp dat de heer Lankhorst, die ik al begon te antwoorden voordat hij om natuurlijk aanvaardbare redenen in de vergadering aanwezig kon zijn...

De heer **Lankhorst** (PPR): Daar gaat het niet om.

Staatssecretaris **Brokx**: Nee, maar u bestrijdt dat ik begin met een procedureel probleem te behandelen. Ik had dat even goed aan het einde van mijn betoog kunnen doen. U mag daaruit niet de conclusie trekken die u zojuist heeft getrokken.

De heer **Lankhorst** (PPR): Dat is toch geen procedure? Wij spreken hier toch over een wet?

Staatssecretaris **Brokx**: Zeker. Ik kom direct inhoudelijk bij alle onderdelen, amendementen en regelingen op die wet terug. De heer Paulis en anderen hebben mij gevraagd of er een zo vroeg mogelijke aankondiging kan komen, als wij de wet willen wijzigen. Ik heb daarop geantwoord, dat dit kan gebeuren, als wij de wet willen wijzigen. De wet moet natuurlijk altijd gewijzigd worden, omdat er aanpassingsmechanismen in de wet zelf zitten, zoals ook de Huurwet elk jaar moet worden gewijzigd als het trendmatig huurstijgingspercentage wijzigt. Dan kan het al gebeuren. Daaraan voorafgaand in september kan het gebeuren in de Miljoenennota en de memorie van toelichting. Het kan eventueel worden verrijnd in de Huurbrief. Ik

Brokx

vermag werkelijk niet in te zien wat dit te maken heeft met een kwalitatieve beoordeling van de wet.

De heer **Lankhorst** (PPR): Ik ben nu ongeveer vijf jaar lid van deze Kamer, maar dit heb ik nog nooit meegeemaakt. Wij hebben het nu over een wetsvoorstel. Dan denk je dat de staatssecretaris wel met een fijne verdediging van het voorstel zal komen. Ik heb het nooit meegemaakt dat hij al na vijf minuten bezig is om aan te geven waar hij jaarlijks allerlei wijzigingen – verbeteringen of verslechtingen – zal aanbrengen.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik heb gezegd: zo nodig. U zit blijkbaar nog niet lang genoeg in de Kamer om niets meer te kunnen leren! Vanavond voeg ik dus weer iets aan uw geleerdheid toe!

De heer **Lankhorst** (PPR): Ja, iets vreselijks!

Staatssecretaris **Brokx**: Voorzitter!

Als ik terugblik, zie ik enkele ingrijpende maatregelen, zoals de invoering van de alleenstaandentabel en de verlaging van maximumhuurgrens per 1 juli 1984. Van het doorvoeren van deze maatregelen werd indertijd al mededeling gedaan in het voorjaar van 1983. Dat werd vertaald en verfijnd in de memorie van toelichting bij de begroting voor 1984. Kort en goed, dit is een bewijs uit de praktijk, dat de wijzigingen al zonder wettelijke regeling ruim tevoren bekend werden gemaakt. De heer Lankhorst en anderen mochten zich wensen dat dit gold voor alle niet door hen beoogde wetswijzigingen.

Ter zake van de opmerkingen over de meerjarige zekerheid zeg ik het volgende. Om aan huurders zekerheid te verschaffen met betrekking tot het bedrag aan huursubsidie waarop zij in de loop van de komende jaren aanspraak kunnen maken, is in de wet vastgelegd hoe de normen voor de volgende jaren tot stand komen. Dit vormt naar mijn idee ook een kenmerkend verschil tussen de wet en de beschikking. In de beschikking is de jaarlijkse aanpassing niet geregeld, terwijl in het voorstel van wet is aangegeven hoe de jaarlijkse aanpassing plaatsvindt van de bedragen die van belang zijn voor het vaststellen van het subsidiebedrag. Beleidsmaatregelen die in strijd zouden zijn met deze in de wet vastgelegde aanpassingsmechanismen, kunnen niet worden genomen

dan nadat wetswijziging heeft plaatsgevonden.

Met nadruk merk ik op dat bij een zelfde inkomen en een trendmatige huurverhoging de te betalen huur en de subsidie ook met de trend omhoog gaan. Ook dat is een feit dat de huurder zekerheid geeft. Het is ook een methodiek die doorzichtig is en die eenvoudig is te begrijpen. Aan andere vormen van meerjarentoezeggingen – ik ben het eens met hetgeen hierover door de heer Paulis is gezegd; in een ander verband kom ik daarop terug – denk ik niet. Derhalve heb ik geen behoefte aan de motie-De Pree, voorkomend op stuk nr. 29. In deze motie vraagt de heer De Pree om een studie. Ik moet aanvaarding van deze motie ontraden.

De heer **De Pree** (PvdA): De zekerheid die de staatssecretaris nu noemt, is natuurlijk beduidend kleiner dan waar het mij in de motie om gaat. In de motie gaat het om een zekerheid die de huurders moeten hebben, waarbij de systematiek en de wijze van ontwikkeling van de aanpassingsmechanismen niet binnen een aantal jaren worden gewijzigd.

Staatssecretaris **Brokx**: Het enkele feit dat dit soort zaken in een formele wet is vastgelegd, brengt mij toe de conclusie dat er geen onderzoek meer nodig is naar de voor- en nadelen en naar het verschaffen van meerjarige subsidieaanpakken. Ik hoef de Kamer dan ook niet over de uitkomst daarvan te rapporteren. Het onderzoek zou iets moeten bereiken waaraan naar mijn mening geen behoefte is. Ik voel er in ieder geval niet voor.

De heer Lankhorst heeft een vergelijking te berde gebracht met eigenaars-bewoners, die vijfjarige toezeggingen zouden ontvangen. Deze vergelijking is naar mijn gevoel niet relevant. De belangrijkste reden van subsidie voor hen is dat deze vooral mensen moet stimuleren tot het kopen van een woning. In deze sector is de subsidie in mindere mate bedoeld om fluctuaties in inkomen en woonlasten glad te strijken. Ik kom overigens op de verhouding met eigenaars-bewoners in een ander verband terug.

Wijziging van de individuele huursubsidie, meerjarige zekerheid en meerjarenramingen hangen sterk met elkaar samen. Ik constateer dat de ramingen in de laatste jaren fors naar beneden zijn bijgesteld, waardoor per 1 juli 1985 geen nieuwe

maatregelen nodig waren. De heer Paulis heeft hierover aardig cijfermateriaal in zijn betoog vermeld. Ook per 1 juli 1986 vindt alleen de gebruikelijke aanpassing van de tabellen plaats. Anderzijds constateer ik dat er toch een jaarlijks stijgend budget is. Dit ligt voor de hand, omdat op andere terreinen van de volkshuisvesting impulsen zijn aan te wijzen die de individuele huursubsidie laten groeien.

Er wordt soms gezegd dat er nog steeds groei in de begroting van Volkshuisvesting zit, wat blijkt uit de meerjarencijfers. Dit kan niet anders, omdat het trendmatige huurstijgingspercentage dit met zich brengt, de nieuwbouwprogramma's dit met zich brengen, de woningverbeteringsprogramma's dit met zich brengen en de huurharmonisatie dit met zich brengt. Op dit punt is de begroting niet vergelijkbaar met andere begrotingen die in constante prijzen en volumina zijn geraamd, ook in de meerjarenramingen.

Een geleidelijk stijgend budget in deze krappe tijden mag voor de rijksoverheid een niet geringe verdienste worden genoemd. Zonder vreugde stel ik nogmaals vast dat ook de ontvangers van individuele huursubsidie veel hebben ingeleverd, mede om bij een geleidelijke groei het totale budget te kunnen handhaven en te kunnen beheersen.

De heer Schutte stelde de vraag of ik een opmerking wil maken over de verhouding tussen de beoogde rechtszekerheid en de plaats waar bezuinigingen voor 1987 moeten en kunnen worden gezocht. Hij vroeg in dit verband of het wetsvoorstel wel onder een gelukkig gesternte ter wereld komt, gegeven de omvang van de uitgaven voor de individuele huursubsidie en de wijze waarop in 1987 waarschijnlijk de verlaging van het financieringstekort moet worden doorgezet.

Ik wil hieraan nu geen beschouwingen wijden en kan het ook amper, moet ik eerlijkheidshalve zeggen. Hoe langer hoe minder betreur ik het dat ik geen economische studie heb gevolgd. Wie dit wel hebben gedaan, maken mij de laatste dagen en weken niet veel wijzer. Overigens moet de begroting voor 1987, wat de volheid van de macht betreft, eerder aan een volgend kabinet worden toegekend.

Vandaag spreken wij over een voorstel tot volledige verankering van de huursubsidie in de wet, kennelijk in brede kring en vanuit de overtuiging, die mij deugd heeft gedaan, dat

Brokx

de huursubsidie als een belangrijk instrument dient te worden beschouwd. In de inleiding van mijn verhaal heb ik reeds over de zin van het voorstel een betoog gehouden dat onder meer inhield, om in de termen van de heer Schutte te blijven, dat het ter wereld komen op zich zelf in zekere zin als een heuglijk feit kan worden beschouwd.

Voorzitter! De heer Lankhorst heeft gevraagd of ik in het kader van de behandeling van het wetsontwerp een dereguleringsstoets op dit voorstel zou willen uitvoeren. Ik volde gaarne aan dit verzoek, maar ik zal dat alleen grofmazig doen. Het belang van dit wetsvoorstel blijkt naar mening reeds bij een beperkte toetsing aan die deregulering. De individuele huursubsidie is van groot maatschappelijk belang en zekerheid daarover is dat dus ook. Deze zekerheid wordt zo groot mogelijk. Als wijzigingen niet mogelijk zijn, volgt een besluit van de wetgever.

De vastlegging van de huursubsidie in de wet heeft naar mijn mening geen maatschappelijk nadelige effecten – dat is ook een toets –, er treedt geen reële toename van de regelgeving op, omdat de individuele huursubsidie nu reeds is vastgelegd in een beschikking en dat het wetsvoorstel meer regels tekst bevat dan de beschikking, is op zich zelf gezien jammer maar dit nadeel valt in het niet bij het grote belang van de door het wetsontwerp te verschaffen zekerheid. In dit kader wil ik ten slotte nog opmerken, dat ik het uit democratisch oogpunt nuttig vind als een ingewikkeld instrumentarium – de heer Schutte heeft daarover ook gesproken – in al zijn bijzonderheden wordt uiteengezet. Dat bevordert de openbare meningsvorming.

Voorzitter! De heer Van der Vlies heeft gevraagd of het instrument van de individuele huursubsidie als blijvend of idealiter als een tijdelijk instrument moet worden aangemerkt. Ja, op de lange termijn en idealiter gesproken, zou het een tijdelijk instrument moeten zijn, maar de realiteit onder ogen ziende, valt naar mijn overtuiging niet te verwachten dat op korte en middellange termijn het instrument als zodanig overbodig zal worden. Integendeel!

Het instrument bestaat al 15 jaar, voorziet in een belangrijke individuele behoefte en komt – zoals de heer Van der Vlies terecht betoogde – ook ten goede aan de samenleving. De heer De Pree en anderen wezen op het

rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Daaruit blijkt, dat deze subsidie inderdaad grosso modo daar terecht komt waarvoor zij is bedoeld. Dat kan je misschien ook niet van alle subsidies zeggen.

Om in het kader van de behandeling van dit wetsvoorstel dan te spreken van een tijdelijk instrument, acht ik dan ook niet op zijn plaats. De heer Schutte vroeg in dit verband of ik mogelijkheden zie om op veel langere termijn te streven naar een situatie, waarin toch dit instrument overbodig zou zijn. Ik durf dat niet uit te spreken. Dat betekent niet, dat ik in deze verantwoordelijkheid niet gehouden zou zijn om altijd te streven naar de ideale situatie. De realiteit verplicht mij echter evenzeer thans een wetsvoorstel te verdedigen, dat voorziet in een regeling die in de voorzienbare toekomst hard en hard nodig zal blijken te zijn en dat zal blijven.

Voorzitter! De heer Paulis en anderen hebben in hun betoog benadrukt dat deze regeling als een volkshuisvestingsregeling moet worden beschouwd. De individuele huursubsidie – de naam zegt het al – is er om huurders met hoge huren financieel tegemoet te komen. Als wij praten over huren, hebben wij het over de volkshuisvesting. De individuele huursubsidie is dus een volkshuisvestingsinstrument en geen instrument van inkomenspolitiek. Natuurlijk heeft de subsidie in de tertiaire sfeer inkomensherverdelende effecten. De heer Paulis wees daar ook op. Ook de heer De Pree heeft op hetzelfde punt een naar mijn gevoel belangrijke opmerking gemaakt. Hij betoogde namelijk dat een huurder met individuele huursubsidie voor zogenoemde overige bestedingen altijd minder overhoudt dan een huurder zonder individuele huursubsidie. Ik kan die zienswijze delen.

Huursubsidie is niet iets waarop huurders uit zijn. Integendeel, een goedkope woning zonder individuele huursubsidie is meer begerenswaardig. Ik voeg daar nog aan toe, dat een ontvanger van individuele huursubsidie toen de woning werd betrokken veelal niet in een positie verkeerde waarin hij of zij kon kiezen. Dat hangt samen met het beperkte aanbod van goedkopere woningen. Een ontvanger van huursubsidie is dus niet beter af dan een huurder die geen individuele huursubsidie nodig heeft. Ik hecht eraan, dat mijnerzijds nog eens te benadrukken.

De geachte afgevaardigde de heer De Pree heeft gevraagd, hoe ver het is met het heroverwegingsonderzoek met betrekking tot het huur- en subsidiebeleid. Het rapport van dat heroverwegingsonderzoek is ambtelijk afgerond en zal binnenkort aan de ministerraad worden aangeboden.

Voorzitter! In het nu volgende deel van mijn antwoord kom ik terug op de reeds verschillende malen in discussie gebrachte jaarlijkse aanpassing van de tabellen. Het verheugt mij van de heer De Pree te vernemen, dat zijn fractie bereid is het normhuurstelsel met inbegrip van de jaarlijkse verhoging met de trend te aanvaarden. Wel verzoekt de heer De Pree in de vorm van het door hem ingediende amendement op stuk nr. 17 om wijziging van de jaarlijkse huurbrief in een woonlastenbrief. Wettelijk zou moeten worden vastgelegd, dat in deze brief de huurquota dienen te worden vermeld welke resulteren uit het gevoerde huur- en subsidiebeleid in samenhang met de te verwachten inkomensontwikkeling.

Voorzitter! Ik ben graag bereid het verlangde inzicht te verschaffen door de gevraagde gegevens in de memorie van toelichting bij de begroting en/of in de huurbrief op te nemen. Daar is dus weer die tweeslag, omdat men in juli/augustus nog niet precies weet hoe het met de loon- en inkomensontwikkelingen van het daarop volgende jaar is. Wij moeten een en ander dan schatten, want de stukken hebben toch ook een bepaalde voorbereidingstijd nodig. Ik zou de geachte afgevaardigde willen vragen of hij zich wil voegen naar deze toezegging en af wil zien van het amendement.

Ik vraag mij namelijk af of je hetgeen in het amendement gevraagd wordt in een formele wet moet regelen. In het kader van de deregulering is dat naar mijn mening een beetje te veel van het goede. Ik ben daar ook niet voor.

De heer **De Pree** (PvdA): Naar mijn mening is het goed de staatssecretaris erop te wijzen, dat het amendement dat hij zojuist noemde natuurlijk wel in samenhang moet worden gezien met het amendement op stuk nr. 19. Ik heb gisteren al gezegd dat het mij niet gaat om het kennis nemen van meer cijfers en dan verder niets. Het gaat mij erom dat de Kamer, indien nodig, de mogelijkheid heeft iets te doen. Welnu, het amendement op stuk nr. 19 beoogt dit door een kleine wijziging te bereiken.

Brokx

In het amendement wordt namelijk voorgesteld de woorden 'ten hoogste' in te voeren voor 'verhoogd'. In het mechanisme staat dan niet meer, dat de normhuren met de trend omhoog gaan maar dat zij 'ten hoogste' met de trend omhoog gaan. De staatssecretaris moet dit amendement in samenhang zien met het amendement waarover hij zojuist sprak. Het is daarom des te belangrijker dat een en ander in de wet wordt geregeld.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik kom zo bij uw amendement op stuk nr. 19. Ik heb daarvoor echter dezelfde kwalificatie als ik voor dit amendement heb.

De heer **De Beer** (VVD): Ik stond net al klaar om een opmerking over het amendement op stuk nr. 19 te maken.

De **Voorzitter**: Nee, dat is nu niet aan de orde. Nu is de speech van de staatssecretaris aan de orde.

De heer **De Beer** (VVD): Nee, ik wil de vredelievende sfeer die op het moment tussen de fractie van de PvdA en de staatssecretaris heerst natuurlijk niet verbreken. Het is echter wel zo, dat het bewuste amendement natuurlijk ernstige inbreuk maakt op.....

De **Voorzitter**: U steunt dus de staatssecretaris?

De heer **De Beer** (VVD): Nee, ik wilde juist zeggen, dat de staatssecretaris daar waarschijnlijk al te luchthartig overheen stapt.

Staatssecretaris **Brokx**: Het is voor de heer De Beer zijn stem, Voorzitter, maar ook voor de voortgang van het betoog goed, dat hij u volgt en naar mij luistert!

De heer **De Beer** (VVD): Ik ben benieuwd naar uw commentaar.

Staatssecretaris **Brokx**: De jaarlijkse verhoging van de normhuur met het trendmatig huurverhogingspercentage vormt één van de belangrijkste grondslagen van de in de wet vastgestelde aanpassingsmethodiek. Juist dit automatisme maakt de jaarlijkse tabelaanpassing inzichtelijk, vooral voor de meest betrokkenen, degenen die huursubsidie ontvangen. Dat is ook de kern van de zekerheid die aan de gesubsidieerde wordt geboden. Bovendien is het stelsel evenwichtig daar de subsidie-ontvangers dezelfde huurstijging ondervinden als de overige huurders, de normale huurders.

Kortom, in dit stelsel schuilt naar mijn stellige overtuiging geen onredelijk element. Het is in de eerste plaats op deze principiële gronden, dat ik de aanneming van het amendement van de heer De Pree op stuk nr. 18 afwijst. Dat houdt een verlaging van de normhuren met 3% in. Aanvaarding zou afbreuk doen aan de in de wet tot stand gebrachte versterkte relatie met het huurbeleid. Bovendien zou daarmee de nagestreefde gelijke behandeling van de verschillende huurderscategorieën worden verstoord. In de tweede plaats vormen de budgettaire gevolgen ook nog aanleiding om aanvaarding van het amendement te ontraden.

De meeruitgaven bedragen ongeveer f 80 mln., onder meer als gevolg ook van een toename van het aantal gesubsidieerden met zo'n 15.000 tot 20.000. Van het verwante amendement op stuk nr. 19 – hij stelt hierin voor om de normhuren ten hoogste met het trendmatige huurverhogingspercentage te verhogen – ben ik geen voorstander. Ik moet aanvaarding daarvan ontraden, omdat zulks ook strijdig is de afspraken die in het regeerakkoord ter zake zijn gemaakt.

De heer **De Pree** (PvdA): Wat is dan nog de zin van het vermelden van de quotes, hetzij in de huurbrieven of waar dan ook?

Staatssecretaris **Brokx**: Heel erg duidelijk: om de Kamer, desgevraagd nu al, inzicht te geven in hoe die quotes zich verhouden. De Kamer weet dat dan en kan dat gebruiken of niet gebruiken. Dat merken wij dan wel.

De heer **De Pree** (PvdA): De Kamer krijgt dan gegevens, maar kan daar niets mee doen. Bevestigt de staatssecretaris dat?

Staatssecretaris **Brokx**: Waarom kan de Kamer daar niets mee doen? Dat is het aardige nu juist van gegevens. Daarom vraagt de Kamer naar mijn gevoel ook altijd gegevens. Ze wil er namelijk iets mee doen, bij voorbeeld haar mening bevestigen, of op de regering op een punt bestrijden, of de regeringsfracties bestrijden, of bij voorbeeld aandrang uit de maatschappij bestrijden. Dat gebeurt ook wel eens.

De heer **De Pree** (PvdA): Ik vind dat allemaal prachtig, maar u ontkent niet hetgeen ik zojuist stelde en in feite wijst u met het afwijzen van het amendement op stuk nr. 19 geloof ik

of, het amendement op stuk nr. 17.....

Staatssecretaris **Brokx**: 17, 18 en 19; allemaal tegelijk.....

De heer **De Pree** (PvdA): Ja, maar dat ene betreft het kardinale punt. U wijst de mogelijkheid af om eventueel, als de ontwikkeling van de quotes via de informatie die u bereid bent te geven daartoe aanleiding zou geven, tot bijstelling te komen.

Staatssecretaris **Brokx**: Inderdaad, op basis van het regeerakkoord en dus had de heer De Beer zijn stem kunnen sparen.

De heer **De Pree** (PvdA): Het regeerakkoord is bijna afgelopen.

Staatssecretaris **Brokx**: Ja, dan maken wij weer een nieuwe. U doet daar ook uw best voor en u hebt al een elementje bijgebracht om dat mede mogelijk te maken. Ik kijk daar ook met bijzondere belangstelling naar uit.

De heer Schutte heeft gevraagd of een sterke economische groei ook een daling van het aantal gesubsidieerden tot gevolg zal hebben. Die vraag beantwoord ik zonder meer bevestigend. Economische groei geeft immers aanleiding tot verbetering van de particuliere inkomens en die zal dus het beroep op huursubsidie doen verminderen. Ik stel mij voor dat dergelijke voor het verloop van de uitgaven gunstige omstandigheden nauwelijks aanleiding geven tot verdere inperking van het subsidiegebruik, bij voorbeeld door boventrendmatige verhoudingen van de normhuren. Hij vroeg of dat mogelijk was.

Ik meen dat ik daarmee een andere vraag van de heer Schutte, namelijk de vraag over de wenselijkheid van die boventrendmatige normhuurverhogingen, heb beantwoord. Ik heb daar geen behoefte aan. Bovendien zou het voorstel dan op dat punt moeten worden aangepast.

Alvorens in te gaan op de randvoorwaarden van de aanpassingsmethodiek, waarover de geachte afgevaardigde de heer Nypels heeft gesproken, vestig ik zijn aandacht op het kabinetsbeleid. Wij hebben ons ten doel gesteld de overheidsuitgaven op verantwoorde wijze terug te dringen. De in het verleden genomen maatregelen in de sfeer van de individuele huursubsidie maken daar deel van uit. Als wij voldoen aan de door de fractie van D'66 gestelde randvoorwaarden van de aanpassingsmethodiek, doen wij de bereikte zuinigingen op de uitgaven weer grotendeels teniet.

Brokx

Behalve een aanslag op de begroting van volkshuisvesting, brengt uitvoering van het voorstel van D'66 schade toe aan het belang van de volkshuisvesting. Door de huren uitsluitend te koppelen aan de loonontwikkeling, wordt de kloof tussen de huurniveaus van de nieuwbouw en die van de bestaande voorraad vergroot en die willen wij nu juist verkleinen. Voorts leidt een systeem van 'loonvast' huren tot hogere objectsubsidies. Wij hebben daar al eens eerder over gesproken.

Een beperking van de stichtingskosten en dientengevolge van de aanvangshuren, is in het belang van alle huurders. Het optrekken van de maximumhuurgrenzen in de huursubsidietabellen, kan een belangrijke prikkel tot beperking van de huren in de nieuwbouw wegnemen.

De heer Nypels stelt vast dat VROM het enige departement is dat de komende jaren financiële meevalers heeft. Deze lopen op van 500 mln. in 1986 tot 1,7 mld. in 1989. Was het maar waar! Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat de geachte afgevaardigde zich heeft vergist. Hij doelt wellicht op de bijstelling van de meerjaringramingen in de Miljoenennota van 1986 ten opzichte van die in de Miljoenennota 1985.

De huidige meerjarenraming voor de individuele huursubsidie in 1989 bedraagt 1,7 mld. Dit jaar is die post op 1,3 mld. geraamd. Dus wij houden rekening met een groei van 0,4 mld. Ik zie geen meevaller in die orde van grootte. Alleen al om die reden is er geen ruimte om aan de bezwaren van de geachte afgevaardigde tegemoet te komen. Ik weet niet of de fractie van D'66 die financiële ruimte wel wil scheppen. Ik heb nog geen kennis kunnen nemen van de voornemens van die partij op dit punt. Ik ben daar benieuwd naar. Als dat niet het geval is, vraag ik de geachte afgevaardigde de door hem genoemde randvoorwaarden in tweede termijn af te wegen tegen het totale belang van het wetsvoorstel.

Voorzitter! Evenals in de schriftelijke voorbereiding hebben de heren De Beer en De Pree hun opvattingen over de kwaliteitskorting duidelijk laten blijken. Ik hecht eraan ook dit instrument nog eens toe te lichten. Het begrip 'kwaliteitskorting' is misschien wat ongelukkig geformuleerd. Het lijkt alsof er een ondubbelzinnige relatie is met de kwaliteit van de woning.

Vooraf de heer De Pree heeft hierover gesproken. De achterliggende gedachte van de kwaliteitskorting is echter dat de eigen bijdrage in de huur groter dient te zijn, naarmate de huur verder boven de minimumnormhuur ligt en het met dit huurverschil corresponderende kwaliteitsverschil groter is.

Met de kwaliteitskorting wordt op deze manier geprobeerd een prikkel tot goedkoper wonen te geven. Die prikkel mag overigens niet zo groot worden dat huurders met een minimuminkomen, die bij gebrek aan goedkope woningen aangewezen zijn op relatief dure woningen, de huur daarvan niet meer kunnen betalen. Deze situatie doet zich lichtelijk versterkt voor in groeikernen en groeisteden, waar in de laatste tientallen jaren een hoge bouwproductie is geweest.

Dit aspect van de betaalbaarheid is mede in de kwaliteitskorting verdisconteerd. De stelling dat een korting van enige tientjes per maand – de heer De Beer gaf daar in zijn betoog een voorbeeld van – gering zou zijn, neem ik toch niet voor mijn rekening. Als wij praten over iemand met een minimumuitkering dan zijn enige tientjes enkele procenten koopkracht. Ik heb dat al meer gezegd, ook in het kader van de individuele huursubsidie, ik herhaal het hier en overall: ik sta met volle overtuiging voor dat beleid, maar wij moeten wel buitengewoon voorzichtig zijn, want wij praten over inkomensgroepen waarbij elk dubbeltje er een is.

Ik ben mij daarvan goed bewust. *Vandaar dat de kwaliteitskorting gekoppeld is aan de minimum normhuur, het bedrag dat men geacht wordt zelf ten minste aan huur te betalen, en niet aan vaste huurniveaus.* Ik heb al eerder opgemerkt dat het voorgestelde stelsel van kwaliteitskorting het midden houdt tussen twee tegengestelde opvattingen die hier leven. Een van die opvattingen is verwoord in het amendement van de heer De Pree op stuk nr. 16. Het houdt een beperking van die kwaliteitskorting in de laagste schijven in. De budgettaire gevolgen van een dergelijke verzachting bedragen, naar mijn schatting, ten minste 40 miljoen. Meerjarenramingen bieden daarvoor geen ruimte. Dat is voor mij een reden om de aanvaarding van het amendement te ontraden.

De heer De Pree (PvdA): Ik wil zo graag van de staatssecretaris de ratio

weten, los van de budgettaire, op grond waarvan de kortingen in het wetsontwerp zijn gekozen. De staatssecretaris gaf al min of meer toe dat er geen rechtlijnig verband is tussen huurniveau en kwaliteit. Wat is dan nog de reden?

Staatssecretaris Brokx: Ik zal letterlijk herhalen wat ik heb gezegd: geen ondubbelzinnige relatie. Er ligt dus wel een relatie. Wij weten allemaal dat een woning met een huur van f 600 meer kwaliteit heeft dan een woning met een huur van f 400. De ratio is dezelfde die destijds gegolden heeft hij het invoeren en verstrekken van die kwaliteitskorting. Die heeft al vanaf het begin in het systeem gezeten. Dat was de bekende knik in de oude tabel. Die tabel hebben wij wat trapsgewijs gemaakt. Op die manier trachten wij te bereiken dat er toch een zekere druk is om het beroep dat mensen moeten doen op individuele huursubsidie, zo gering mogelijk te laten zijn. Ik kom daar nog op terug bij de discussie over het gemeentelijk aandeel.

De heer De Pree (PvdA): Ik heb hier twee voorbeelden genoemd van huurniveaus, van een HAT- eenheid en van een normale woning. Daarbij kun je waarachtig toch niet volhouden dat in die huur een hogere kwaliteit zichtbaar wordt. Dat is toch onzin.

Staatssecretaris Brokx: Naar mijn gevoel kan dat wel. In de opbouw van die tabel kan dat zeer verantwoord worden volgehouden.

De heer Paulis (CDA): Collega De Beer heeft ook over de kwaliteitskorting gesproken. In zijn ogen zouden de verschillen in dit kader groter moeten zijn. Hij heeft echter geen aanleiding gezien om dit, bij voorbeeld in een amendement, tot uitdrukking te brengen. Hij vond echter wel dat deze zaak aan de orde moest komen bij het opstellen van het regeerakkoord. Wij krijgen dus de merkwaardige situatie dat op het moment van het in werking treden van deze wet voorstellen ter tafel komen om de wet weer aan te passen. Mag ik uit de reactie van de staatssecretaris begrijpen dat hij deze opmerking van de heer De Beer als een minder gelukkige ziet?

Staatssecretaris Brokx: De heer De Beer houdt hier zijn betoog vanuit de verantwoordelijkheid van hem en zijn politieke vrienden.

Brokx

Bij het praten over een komend regeerakkoord is het nog maar de vraag met wie dit regeerakkoord zal worden gesloten. Ik ga er daarbij maar vanuit dat mijn partij contractspartner is. Ik laat dit punt echter even zitten. Wel wil ik ingaan op de opmerking van de heer De Beer in zijn interruptie. Hij heeft toen gezegd dat zijn fractie voor het ontwerp is. Ik had niet anders verwacht.

Dit staat in het regeerakkoord en ik ken de partij van de heer De Beer als een partij waarop je kunt varen als het om dit punt gaat. In ander verband hoor ik, zeker uit kringen van de heer De Beer en zijn politieke vrienden, dat zij een voortzetting van het gevoerde beleid voorstaan. Ik word daarom van de opmerkingen van de heer De Beer over dit wetsvoorstel voorlopig maar niet zenuwachtig. Zij zijn ook op dit punt wel standvastig, neem ik aan.

De heer **Ernsting** (CPN): Nou, wat een...

Staatssecretaris **Brokx**: De heer Ernsting begrijpt het ook.

Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Nypels heeft gesproken over de tabel voor alleenstaanden. Dit is ook een belangwekkend onderwerp. Hij heeft daarbij als randvoorwaarde bij de nieuwe aanpassingssystematiek de afschaffing van de tabel voor alleenstaanden van 22 jaar en ouder. Zijn amendement op stuk nr. 31 heeft daarop betrekking. Alleen al op budgettaire gronden moet ik dat idee ten stelligste ontraden. Er zou een structurele stijging van uitgaven voor de IHS van 100 miljoen zijn. Niet alleen daarom acht ik afschaffing van de tabel voor alleenstaanden boven de 22 jaar ongewenst maar ook omdat ik ongelijke behandeling van de alleenstaanden en de gezinnen wil voorkomen.

Zou namelijk geen rekening worden gehouden met het feit, dat het minimuminkomen van een alleenstaande ongeveer f 6000 lager ligt – dat geldt zowel vóór als na belastingheffing – dan zouden extra inkomsten voor alleenstaanden, bij voorbeeld pensioenen tot f 6000 wel de draagkracht vergroten, maar geen subsidiedaling tot gevolg hebben. Voor gezinnen zou een aanvullend pensioen van bij voorbeeld f 2000 wel tot subsidievermindering leiden. Ter voorkoming van deze ongelijke behandeling is op 1 juli 1984 deze alleenstaandentabel ingevoerd.

Voor ongeveer 70% van de alleenstaanden had deze verandering toen geen subsidievermindering tot gevolg, omdat het minimumniveau voor de normhuur voor alleenstaanden en gezinnen gelijk bleef. Voor hen geldt derhalve nog steeds, dat het netto inkomen hoger ligt; de helft van het netto minimumgezinsinkomen, eveneens na aftrek van de huur.

Ik wil ter verduidelijking een voorbeeld geven. Het gaat om een echtpaar met een netto inkomen van f 1550. Voor een alleenstaande staat 70% van dat inkomen is f 1085. De normhuur voor beiden is 15%: f 232. Voor de overige bestedingen houdt het echtpaar f 1318 over en de alleenstaande f 853. Voor het echtpaar is dat per persoon f 659. Uit dit voorbeeld blijkt tevens, dat de hantering van de norm van 70% ter bepaling van het minimumtabelinkomen voor alleenstaanden niet in hun nadeel is. Er is sprake van een verschil van f 200. Dat heeft een alleenstaande meer te besteden dan één persoon van een samenlevingsvorm.

Dit voorbeeld geeft mij tevens de mogelijkheid om op een opmerking van de heer De Pree te reageren.

Hij stelde dat de alleenstaande zowel door de fiscus als door de verstrekker van de individuele huursubsidie wordt aangesproken op zijn hogere draagkracht. Dat is juist. Ik wijs er wel op dat het voorbeeld aantoont dat dit geenszins in het nadeel van betrokkene behoeft uit te pakken. Het hangt samen met het feit dat van draagkrachtverschillen voor en na belasting nauwelijks sprake is.

Voorzitter. Ik kom tot de tabel voor de alleenstaande jongeren, daaronder begrepen de studenten. De fractie van de PvdA heeft verzocht als laagste tabelinkomen in de jongerentabel het minimumjeugdloon voor een achttienjarige, met daaraan een passende normhuur gekoppeld, te hanteren. De heer Lankhorst acht een verlaging tot het niveau van een achttienjarige RWW-er noodzakelijk. Aan de inkomensondergrens in de tabel voor alleenstaanden tot 23 jaar dient geen absolute betekenis te worden toegekend.

De minima voor jongeren in deze leeftijdsklasse zijn immers gedifferentieerd. Daardoor is er geen perfecte aansluiting die wel mogelijk is voor een alleenstaande van 23 jaar en ouder van de inkomensgrens aan de inkomensondergrens voor gehuwden en samenwonenden. Een perfecte

aansluiting zou mogelijk zijn indien voor de categorie van 18 tot 23 jaar vijf tabellen zouden worden gemaakt, dus voor 18-jarigen met een minimum inkomen, voor 19-jarigen met een minimuminkomen, enz.. Daarom is gekozen voor de huidige, wat globalere – ik geef dat toe – benadering.

Een verlaging van de inkomensondergrens met de daaraan gekoppelde verlaging van de normhuur wijs ik ook af. De huidige normhuur van 170 gulden per maand zie ik als een absolute bodem voor een alleenstaande jongere onder de 23. Een verlaging van de normhuur, gewenst conform de ideeën van de heer De Pree, zou 10 miljoen kosten. Misschien zijn er die zeggen: dat is gezien de bedragen die al genoemd zijn een overzienbaar bedrag. Eerder deze week heb ik al gezegd dat voor mij elke gulden een gulden is.

Dit zijn er al tien miljoen. Zelfs als die budgettaire ruimte zou bestaan dan zou ik er toch niet voor zijn, die hiervoor aan te wenden. Ik zou mij nog wel andere prioriteiten kunnen voorstellen. Het is echter een academische redenering om de doodeenvoudige reden dat er geen gulden is! Daarom moet ik de Kamer aanvaarding van het amendement op stuk nr. 25 ontraden.

De heer **De Pree** (PvdA): Alweer zeg ik: als je met een nieuwe wet bezig bent, moet er een zekere logica in zitten. Voor de volwassene geldt als ondergrens het minimumloon, c.a. de uitkering, het sociale minimum. Wat ligt er dan meer voor de hand dan om voor de jongerentabel het minimumloon voor een achttienjarige te kiezen en niet zo maar een bedrag? Nu is het op niks gebaseerd. Het komt toevallig uit op het minimumjeugdloon van iemand tussen 18 en 19 jaar.

Staatssecretaris **Brokx**: Dat is wel degelijk ergens op gebaseerd. Ik mag erop wijzen dat sinds de jongeren mee konden doen in de individuele huursubsidie – ik meen sinds 1 januari 1975 of 1976 – waar ik voor ben, terwijl er ook mensen zijn die daar niet voor zijn, altijd gegolden heeft dat het besteedbaar inkomen van dit soort jongeren met een zelfstandige huisvesting moest leiden tot een hogere huurquote. Dat is op zichzelf niets nieuws, doodeenvoudig omdat wij dat ook niet met elkaar konden en wilden opbrengen.

In dit soort systemen schep je met de ene maatregel vaak nieuwe

Brokx

onbillijkheden, soms zelf onrechtvaardigheden, die dan vervolgens ook weer moeten worden opgelost. Je brengt iets op gang waarvan het eind nog niet in zicht is. Ik geef een voorbeeld. Een 21-jarige heeft een netto minimumjeugdloon – er zijn gelukkig ook nog 21-jarigen die werken en meer verdienen dan het netto minimumjeugdloon – van f 1120. Een alleenstaande bejaarde met alleen AOW heeft f 1050 in de maand. De normhuur voor die bejaarde is f 230, maar voor de jongere is de normhuur f 170. Ik vermag echt niet in te zien, ook niet bij het stellen van prioriteiten, wat er onbillijk is voor de jongere in die situatie.

Voor een goed inzicht in de materie noem ik een aantal bedragen. Ik hecht eraan dat jongeren onder omstandigheden zelfstandig kunnen wonen. Daar discussiëren wij niet over. Een 18-jarige verdient netto minimaal f 740, een 19-jarige f 820, een 20-jarige f 960, een 21-jarige f 1120 en een 22-jarige f 1280. Voor allen is de normhuur f 170 in de maand. Er zijn nog heel wat alleenstaande AOW-ers. Ik zal straks nog een vraag van de heer Paulis over de situatie in de negentiger jaren wat betreft de bijkomende pensioenen beantwoorden. De normhuur voor een alleenstaande bejaarde is al f 230 bij een inkomen dat lager is dan het netto minimumloon van een 21-jarige.

Wat de heer De Pree wil kost op zichzelf beschouwd tien miljoen. Het kan dan toch niet anders of hij zou daarna met de wens komen dat de rest ook wordt opgetrokken. Dat kost dan tientallen, zo niet honderden miljoenen. Ik vind ons voorstel redelijk, ook gelet op de aantallen jongeren die een beroep moeten doen op de individuele huursubsidie. In de hele leeftijdscategorie van 18 tot 23 jaar zijn dat er grofweg 35.000. Ik vind onze methodiek alleszins aanvaardbaar.

Voorzitter! Als ik goed ben geïnformeerd, is er vandaag in dit huis al meer over de studenten gesproken. Mij is gevraagd of de tabel voor 18- tot 23-jarigen niet kan worden doorgetrokken voor studenten ouder dan 23 jaar, bij voorbeeld tot 30 jaar. Ik verwijs naar het mondeling overleg van juni 1984 tussen de vaste Commissie voor Volkshuisvesting, die voor Onderwijs en Wetenschappen, de minister van Onderwijs en Wetenschappen en mijzelf.

Daarop zijn discussie en besluiten in de Kamer gevolgd. Ik weet niet precies wat de minister van Onderwijs en Wetenschappen hier enige uren geleden heeft gezegd, want ik heb mij uiteraard op dit debat moeten voorbereiden.

De heer **Lankhorst** (PPR): Dat weten wij wel!

Staatssecretaris **Brokx**: Dan voeg ik alweer wetenschap aan uw wetenschap toe! U leert met de dag bij!

Voorzitter! Ik ben het eigenlijk wel met de heer De Beer eens die in zijn bijdrage op dit punt heeft gesteld dat als voor die problematiek een oplossing via de individuele huursubsidie zou moeten worden bereikt, dan grote verschillen zullen ontstaan tussen studenten die wel en geen recht op individuele huursubsidie hebben. Bovendien zie ik daar geen aanleiding toe.

Ik herhaal een argument dat naar mijn weten ook door minister Deetman is gebruikt, omdat het namelijk de opvatting van de regering is, nl. dat de regelingen die voorliggen, zowel ter zake van de individuele huursubsidie als ter zake van de studiefinanciering, door de regering voldoende worden geacht. De heer Deetman heeft dat vanmiddag nagenoeg in dezelfde bewoordingen ook gezegd. Ik refereer daaraan, zeker waar hij nog lid van het kabinet is! Ik ontraad derhalve aanvaarding van het amendement op stuk nr. 21 van de geachte afgevaardigde de heer De Pree.

De heer **Lankhorst** (PPR): Omdat de heer Deetman nog lid van het kabinet is? U twijfelt eraan of hij dat nog lang zal blijven?

Staatssecretaris **Brokx**: Neen, helemaal niet! Geen enkele twijfel daarover!

De heer **Lankhorst** (PPR): Ik begreep dat dan even verkeerd.

Het argument dat u aanvoerde en dat de heer De Beer ook heeft ingebracht, was: Als je voor die ene groep studenten wat doet, zal een andere groep studenten daar geen voordeel van hebben. Dat geldt natuurlijk net zo goed voor de 18- tot 23-jarigen. Een aantal van hen heeft ook een kamer, maar geen individuele huursubsidie, terwijl anderen dat wel krijgen. Met dat argument kan je altijd zeggen: ik wil niets, want als ik voor de een wat doe, krijgt de ander niets. Zo zijn wij natuurlijk wel heel snel uitgesproken!

De heer **De Beer** (VVD): Maar zo heb ik het ook niet gezegd!

De heer **Lankhorst** (PPR): Dan zou u de staatssecretaris moeten corrigeren!

De heer **De Beer** (VVD): Neen, de staatssecretaris heeft mij goed geciteerd, u niet! Ik heb gezegd dat als je dat doet, je de onrechtvaardigheden tussen de studenten onderling die wel individuele huursubsidie krijgen, verkleint maar wel de onrechtvaardigheid tussen de studenten die het wel en niet hebben vergroot. Zo heb ik het geformuleerd!

De heer **Lankhorst** (PPR): Akkoord, maar zo blijft overeind dat wij met de dwaze situatie zitten dat als je studeert en 24 of 25 jaar bent je opeens minder krijgt en dat je dus slechter af bent. Dat blijft toch een volstrekt dwaze situatie? Nu er een wet op de studiefinanciering is, is het gelukkig mogelijk om een verbinding met die wet te leggen, maar het zal ook in dit geval van de CDA-fractie afhangen of die regeling er al dan niet komt. Er liggen nogal wat uitspraken van de CDA-fractie. De heer Lansink heeft bij herhaling gezegd dat dit vraagstuk opgelost moet worden. Wij weten ook wat het kost, nl. 15 mln. Ik ben buitengewoon benieuwd wat de CDA-fractie uiteindelijk met deze amendementen doet.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik heb mijn opvatting ter zake in ieder geval gegeven, Voorzitter!

De heer **Paulis** (CDA): Voorzitter! Ik wil daar wel heel kort op reageren. Gisteren heb ik een helder betoog gehouden en dat houd ik uiteraard staande. Wij hebben hier te maken – de staatssecretaris heeft dat gezegd en de heer De Pree is mij daarin bijgevallen – met een volkshuisvestingsinstrument, waarmee geen inkomenspolitiek moet worden bedreven. Ik geloof dat daar weinig op af te dingen valt!

De heer **Ernsting** (CPN): Ik moet dan nu ook constateren dat de CDA-fractie in 24 uur tijds met twee volstrekt verschillende monden heeft gesproken, want de heer Lansink, woordvoerder van het CDA, heeft ongeveer een halve dag daarvoor gezegd dat deze zaak niet alleen aan de orde moet zijn, maar ook opgelost moest worden in het debat over de individuele huursubsidie. Een motie die ik tijdens het debat over de studiefinanciering heb ingediend, is nu niet meer aan de orde.

Brokx

ciering heb ingediend, werd door hem ook verwezen naar dit debat, want daar zou dat thuishoren. Nu krijgen wij van de heer Paulis, ook CDA, te horen dat het hier helemaal niet thuis hoort, omdat het gaat om een volkshuisvestingsinstrument en geen studiefinancieringsinstrument. Het is kortom weer erg fraai!

De Voorzitter: Wij hebben ook besloten om de motie in beide debatten te agenderen. Wat er mee gebeurt, zal wel bij de stemming blijken.

De heer Ernsting (CPN): Het is heel interessant te vernemen waarom de staatssecretaris dat niet wil. Hij sluit zich daarmee aan bij het betoog van de heer De Beer: het verschil dat ontstaat tussen studenten die wel en studenten die geen individuele huursubsidie ontvangen. Eerder heeft hij meer in het algemeen gezegd, hoewel hij toen de naam van de heer De Beer niet noemde, dat huurders met huursubsidie niet beter af zijn dan huurders zonder huursubsidie. Kan de staatssecretaris deze twee uitspraken met elkaar rijmen? Hij doet namelijk net alsof studenten met huursubsidie wel beter af zijn dan studenten zonder huursubsidie.

Staatssecretaris Brokx: Neen, dat heb ik niet willen beweren. Er is geen haar op mijn hoofd – gelukkig zijn het er nog een paar – die heeft willen miskennen dat een student die een beroep moet doen op individuele huursubsidie, als deze 23 jaar wordt, in een andere tabel terechtkomt en f 60,- minder krijgt. Dat is indertijd in het mondeling overleg al aan de orde geweest. Dat is echter geen zaak om in het kader van de individuele huursubsidie op te lossen.

De heer De Pree (PvdA): Dat laatste ben ik niet met de staatssecretaris eens. Hij hanteert een pure gelegenheidsargumentatie. Dat zal ik ook aantonen. Hij zegt dat er een verschil ontstaat tussen studenten met huursubsidie en studenten zonder huursubsidie. Nu gaat het om een onverklaarbaar, niet uit te leggen verschil tussen studenten van 22 jaar en studenten van 23 jaar, in een identieke situatie verkerend qua inkomen en woning. Louter omdat zij 23 jaar worden, verliezen zij huursubsidie. Is dat geen rare ongelijkheid?

Staatssecretaris Brokx: Ik geef toe dat dit een ongelijkheid is, maar ik ben het niet eens met de gedachte dat die ongelijkheid via de Wet

individuele huursubsidie moet worden opgelost.

Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Nypels is de mening toegeedaan dat de maximale huurgrens per 1 juli 1984 ten onrechte is verlaagd. De verlaging zou een ernstige belemmering vormen voor de doorstroming, speciaal naar de nieuwbouw en naar speciale, alternatieve woonvormen, zoals de centraal woonprojecten. In de memorie van antwoord ben ik uitvoerig ingegaan op de argumenten daarvoor. Onder meer heb ik daarbij gewezen op de noodzaak tot beperking van de stichtingskosten bij nieuwbouw. Hoewel zich hier en daar wat verhuurproblemen voordoen, acht ik de opvatting van de geachte afgevaardigde dat er sprake zou zijn van een ernstige belemmering van de doorstroming naar de nieuwbouw niet juist.

In de eerste plaats is het goed mogelijk om nieuwbouw te realiseren binnen de verlaagde maximum huurgrens. Kijk maar naar wat er allemaal in dit opzicht gebeurt! In de tweede plaats is de omvang van de huurwoningvoorraad boven de verlaagde grens niet zo groot. In de derde plaats is er een overgangsmaatregel voor zittende huurders. In de vierde plaats worden hier en daar huurprijzen wat verlaagd, als er langdurige leegstand ontstaat. Wij spraken hier al eerder over. Dit zijn even zovele redenen om aanvaarding van het amendement op stuk nr. 32 te ontraden.

De geachte afgevaardigde de heer Schutte heeft in dit verband gevraagd hoe ik heb gereageerd op het verzoek van toegelaten instellingen om huurprijzverlaging casu quo huurprijzbevrozing voor complexen waarbij van grote leegstand sprake is. In de nota naar aanleiding van het eindverslag heb ik aangegeven dat op een totaal van 45 verzoeken er met 16 is ingestemd, er 9 zijn afgewezen en over 20 nog niet is beslist. Zonder dat ik de meest recente getallen nu precies in mijn hoofd heb, kan ik korthedshalve zeggen dat enkele tientallen verzoeken zijn ingediend die allemaal van geval tot geval worden beoordeeld. In een situatie waarin alles in ogenschouw wordt genomen, is het verstandiger om de huren aan te passen, nadat daartoe toestemming is verleend. Nogmaals, het wordt toch een beetje per geval bekeken. Vroeg of laat zullen wij in een ander verband nog wel over de problematiek komen te spreken. Problematiek komen te spreken.

De heer De Pree heeft naar voren gebracht dat bij een huurprijs die in verhouding tot de kwaliteit van de woning te hoog is slechts huurverlaging kan plaatsvinden tot de huurverlagingsgrens; hij noemt dat de derde grens.

Daarentegen wordt in het kader van de individuele huursubsidie niet verder in de huurprijs gesubsidieerd dan tot de lager dan de huurverlagingsgrens, de derde grens, gelegen maximum redelijke huurprijs. Ik teken hierbij aan, dat in het kader van de wijziging van de Huurprijzenwet woonruimte, die afgelopen dinsdag door deze Kamer is aangenomen, is geregeld, dat iedere nieuwe huurder binnen drie maanden naar de huurcommissie kan gaan. Als de huurprijs te hoog is, krijgt hij een huurverlaging tot de maximaal redelijke huurprijs.

In dat geval moet hij wel f 25 betalen. Die huurprijs stemt dan overeen met de huur die voor de individuele huursubsidie wordt geaccepteerd. De huurder die deze procedure heeft gevolgd, komt dus niet meer in de problemen, omdat hij gedurende de looptijd van de huurovereenkomst niet akkoord behoeft te gaan met huurverhogingen die de huurprijs boven het minimaal redelijke niveau uittillen.

Niettemin erken ik, dat zich in de nu lopende huurovereenkomst dat probleem wel kan voordoen, omdat de regeling voor de beoordeling van de nieuwe huurovereenkomst in de huidige tekst van de Huurprijzenwet nog niet zo bevredigend is als hij hopelijk binnen niet al te lange tijd wordt. In een enkel geval blijkt bovendien de huurprijs van nieuwbouw na afloop van de vijf verplichte huurverhogingen helaas te hoog te zijn in verhouding tot de kwaliteit van de woning.

In de beschikking Individuele huursubsidie wordt in zo'n geval wel gebruik gemaakt van de mogelijkheid die pseudo-wetgeving nu eenmaal heeft. Dan heb je weer het gemak ervan dat het allemaal niet zo zeker is. Wij strijken dan namelijk met de hand over het hart. Een wettelijke regeling brengt nu eenmaal meer zekerheid en meer vastomlijnde rechten en plichten met zich. In dit geval lijkt het mij daarom verstandig, de algemene regeling wat ruimer te formuleren dan nu in de beschikking IHS het geval is, zodat de huurprijzen tot de huurverlagingsgrens algemeen geaccepteerd worden. Vanzelfsprekend voor zover zij niet uitgaan

Brokx

boven de maximumgrens voor de individuele huursubsidie. Daarom heb ik op dit punt een vierde nota van wijziging bij mij, die ik u hierbij ter hand stel. De eerste voorkeur van de geachte afgevaardigde ging uit naar het schrappen van de huurverlaagingsgrens. Ik zou toch willen vasthouden aan die grens, die, zoals in de Huurbrief is uiteengezet, 15% boven het maximaal redelijke niveau ligt.

Ik kom nu toe aan de relatie tussen object- en subjectsubsidie. De heren Paulis, De Pree en Van der Vlies hebben daarover gesproken. Bij het wettelijk vastleggen van de regeling Individuele huursubsidie getuigt het naar mijn mening van wijs beleid, de gedachten te laten gaan over het gehele subsidie-instrumentarium dat de overheid ten dienste staat bij de volkshuisvesting. Daarom is in de memorie van antwoord en in de nota naar aanleiding van het eindverslag zeer uitvoerig stil gestaan bij de relatie tussen object- en subjectsubsidie. Ook in eerste termijn is daarover al gesproken. Ik heb uit de beschouwingen van de geachte afgevaardigden opgemaakt, dat de huidige mengvorm instemming verdient.

De heer Paulis was hierover buitengewoon duidelijk en stellig. Hij sprak zich uit voor handhaving van de huidige mengvorm, waarbij geleidelijk de nadruk zou komen te liggen op de subjectsubsidie. Dat is ook de lijn van mijn beleid.

De geachte afgevaardigde de heer De Pree heeft mij gevraagd serieus te reageren – ik probeer natuurlijk altijd serieus te reageren – op zijn suggestie om te komen tot een stelsel van huren, die zijn gerelateerd aan zowel het inkomen als de kwaliteit. Dit is geen nieuw punt in de debatten over de volkshuisvesting. Ik constateer, dat een dergelijk systeem zou betekenen, dat alle huurders inkomensafhankelijke huren zouden betalen. In het kader van de huidige discussie over inkomensafhankelijke regelingen – ik kom daarover nog te spreken – lijkt een dergelijk idee mij nauwelijks realistisch. Ik betwijfel ook, vanuit een volkshuisvestingsoogpunt op de langere termijn, of die gedachte wel een aantrekkelijke is.

Ik verzet mij tegen de opvatting van de geachte afgevaardigde de heer Van der Vlies dat het volkshuisvestingsbeleid onevenwichtig is op het punt van de behandeling van huurders en eigenaars-bewoners. Hij

wijst erop dat eigenaars-bewoners die tegenwind ervaren, in 'opeten-eigen-huis-situaties' terecht komen. Dit is naar mijn gevoel overigens redelijk geregeld. Het is een feit dat het bewonen van een eigen woning op den duur bijdraagt aan vermogensvorming, in tegenstelling tot hetgeen in de huursector gebeurt.

Dit fundamentele verschil in uitgangssituatie maakt dat een afzonderlijke benadering van huurders en eigenaars-bewoners in het volkshuisvestingsbeleid is gerechtvaardigd. Ook de invloed van het fiscale instrumentarium op de woonlasten van de eigenaars-bewoners noodzaakt tot een op de situatie toegesneden volkshuisvestingsbeleid. Aangezien er steeds op wordt toegezien, de regelgeving zoveel mogelijk af te stemmen op specifieke omstandigheden, kan naar mijn stellige overtuiging niet van een onevenwichtig beleid worden gesproken.

Ik verwijs ook naar het uitvoerige betoog dat de heer De Beer op dit punt heeft gehouden. Hij heeft in zijn bijdrage een aantal argumenten aangedragen, die aangaven dat beide situaties niet gelijk kunnen zijn. Het regeerakkoord spreekt ook van een 'evenwichtige benadering' van kopers en huurders.

Uit de argumenten van de heer De Beer licht ik gemakshalve één punt. Wij proberen ook in de sfeer van eigenaars-bewoners – wij zullen er binnenkort zelfs een mondeling overleg over hebben – een regeling te treffen die hun meer zekerheden en garanties biedt. Daarbij doel ik op de invulling van het intergemeentelijk risicofonds.

Velen hebben gesproken over de problematiek rond het wonen in groepsverband. De heer Lankhorst heeft er in zijn betoog op gewezen dat woongroepen pas voor individuele huursubsidie in aanmerking komen, nadat het woongebouw waarin de groep woonachtig is, is aangewezen. Hij duidde daarbij op het criterium dat het woongebouw met rijkssteun moet zijn gebouwd of verbouwd. Ook de heer De Pree heeft hierop gewezen. De heer Nypels heeft er weinig vrouwen in dat er in de toekomst veel woongebouwen zullen worden aangewezen.

Het algemene uitgangspunt bij de individuele huursubsidie is altijd geweest het subsidiëren van zelfstandige woningen. Ik wijs er dan ook op dat bij het huisvesten van een woongroep in zelfstandige woningen,

zoals bij centraal wonen veelal het geval is, geen problemen bestaan rond de huursubsidie. Daarvoor hoeven wij niets afzonderlijk te regelen. Dat loopt naar mijn gevoelen prima. En zo hoort het ook.

Bij onzelfstandige woonruimte ligt dat anders. In de circulaire 83/45 (december '83) heb ik, om het wonen in groepsverband dezelfde kansen te geven als andere samenlevingsvormen, de mogelijkheid voor de IHS uitgebreid tot onzelfstandige woonruimte voor wonen in groepsverband, mits aangewezen. Bij aanwijzing van dit soort woongebouwen hecht ik inderdaad aan het criterium: met rijkssteun gebouwd of verbouwd. Dat is dus net als bij onzelfstandige eenheden. Op deze wijze kan zeker worden gesteld dat aan kwaliteitseisen bij de bouw is voldaan.

Het kan immers niet de bedoeling zijn dat individuele huursubsidie wordt toegekend voor kwalitatief niet voldoende woonruimte. Dat is dus het kwaliteitsaspect van de ruimte waarvoor men eventueel tegen betaling van de huur wenst te worden gesubsidieerd. Voorts wordt de toekenning van individuele huursubsidies hiermee voorkomen aan bij voorbeeld een vereniging of stichting die aan haar eigen leden het in eigendom verkregen pand – of het nu een voormalig kantoorpand, een boerderij of wat dan ook is – gaat verhuren.

Ik deel dan ook niet de opvatting van de geachte afgevaardigde de heer Lankhorst dat dit criterium overbodig is. Wij geven in de wet ook geen begripsomschrijving van een woongroep. Dat zou je anders immers moeten doen. Zo dat al mogelijk is, lijkt het mij niet gewenst.

De heer Lankhorst heeft mij gevraagd, aan de hand van het wetsvoorstel aan te tonen dat het wonen in groepsverband dezelfde kansen krijgt als andere vormen van wonen. Ik hoop dat ik met het voorgaande heb aangetoond dat bij zelfstandige en onzelfstandige huisvesting woongroepen hetzelfde worden behandeld als andere vormen van wonen.

De heer Nypels heeft een amendement ingediend op stuk nr. 30, waardoor sub-huishoudens in een woongroep zonder toetsing vooraf huursubsidie kunnen krijgen. Ik meen in de schriftelijke voorbereiding al voldoende op dit idee te zijn ingegaan. In het kort komt het erop neer dat aldus zeer dure woningen en particuliere kamerverhuurpanden binnen de

Brokx

werkings sfeer van de individuele huursubsidie komen te vallen. Ik acht dit niet gewenst en ontraad derhalve aanneming van dit amendement. Hetzelfde geldt voor het amendement op stuk nr. 14 over dit onderwerp van de heer De Pree.

De heer **De Pree** (PvdA): Ik begrijp uit de redenering van de staatssecretaris dat woningen die met rijkssteun gebouwd of verbouwd zijn, geschikt zijn. Wat is erop tegen, als woningen niet gebouwd of verbouwd zijn met rijkssteun, maar wel voldoen aan bouwtechnische eisen en geschikt zijn voor bewoning door woongroepen?

Staatssecretaris **Brokx**: De situatie kan dan ontstaan dat zeer dure huizen en grote, dure woongebouwen door woongroepen worden bewoond, die hiervoor worden gesubsidieerd. Dit kan nooit de bedoeling zijn.

De heer **De Pree** (PvdA): Hiervoor heeft u toch de Huurprijzenwet woonruimte?

Staatssecretaris **Brokx**: Hiervoor kan de Huurprijzenwet niet in alle gevallen werken. Zij kan werken, wanneer zeer grote gebouwen volgens eisen van de bouwverordening enzovoorts tot woningen zijn verbouwd. Dan kun je echter toch de situatie tegenkomen dat de bewoners ervan zich zelf een woongroep noemen en dan in aanmerking willen komen voor individuele huursubsidie. Ik wil niet de weg opgaan dat wij in de wet moeten definiëren wat precies moet worden verstaan onder een woongroep. Ik houd mij liever aan het criterium van de aanwijzingsbevoegdheid, die zich uitstrekt tot de gebouwen die met rijkssteun zijn gebouwd of verbouwd.

Er is voorgesteld, individuele huursubsidie toe te kennen aan bewoners van kamergewijs verhuurde woningen van non-profitinstellingen. Ik zal mijn argumenten tegen aanvaarding van het amendement-De Pree op stuk nr. 15 nog eens kort uiteenzetten. Ten eerste ben ik de opvatting toegedaan dat bij kamergewijze verhuur vraaghuren kunnen worden gerealiseerd die individuele huursubsidie niet noodzakelijk maken.

De heer Lankhorst is het hiermee niet eens en heeft een voorbeeld genoemd van een woning met een huur van 600 gulden, bewoond door twee kamerbewoners. Ik vraag mij af of het vanuit volkshuisvestingsoog-

punt gewenst is dat in een woning met een huur van 600 gulden slechts twee kamerbewoners wonen. Zo'n woning moet enige omvang hebben en enige luxe, voor mijn part. Het gaat immers om kale huur. Als het om meer dan twee, dus minimaal drie kamerbewoners gaat, komt het financiële beeld in de buurt te liggen van de circulaire 83/14 van 29 maart 1983. Deze maakt kamergewijze verhuur mogelijk. Dat leidt dan tot de conclusie dat drie mensen 200 gulden huur de man, dus 600 gulden, betalen. Dan is individuele huursubsidie niet meer noodzakelijk.

In de tweede plaats constateer ik, dat er problemen zullen ontstaan bij duurderde woningen boven de maximumhuurgrens, want daar zit je met 600 gulden al gauw tegenaan. Ik vind het in beginsel niet juist om dure woningen uit te sluiten van individuele huursubsidie als zij door een gezin worden bewoond en deze woningen wel voor individuele huursubsidie in aanmerking te laten komen als zij door kamerbewoners worden bewoond. Het argument van leegstand in dit deel van de woningvoorraad – de heer De Pree wees daarop – acht ik in dit verband minder overtuigend. De markt zal hier zijn werk moeten doen. Dat gebeurt ook hier en daar.

Er is nog een derde argument. Als je zou toestaan om individuele huursubsidie te verlenen voor kamerbewoners bij non-profitinstellingen, vermag ik niet in te zien met welke argumentatie je vervolgens subsidiëring van kamerbewoners in de particuliere sector nog tegenhoudt. Reden te meer om dit alles niet te doen.

De heer **De Pree** (PvdA): Voorzitter! Er is natuurlijk een kardinaal verschil tussen kamerverhuur in de sociale-huursector – de non-profit toegelaten instellingen – en de kamermarkt. Dat heb ik ook in mijn eerste termijn duidelijk naar voren gebracht. Om die reden heb ik ook gezegd de redenering van de staatssecretaris voor de kamermarkt volledig te volgen, behoudens voor die gereguleerde sector van de sociale verhuur.

De staatssecretaris zegt, dat huursubsidie niet nodig is, omdat de kamers dan op dat niveau zitten. Uit gegevens die ik heb gekregen, blijkt echter dat het wat kost. Bij alle amendementen hebben wij deze vraag gesteld. Waar komt dat bedrag dan vandaan? Als het niets kost, begrijp ik de bezwaren van de

staatssecretaris niet. Dan zou hij iets overbodigs doen, maar het is niet overbodig want het kost wat.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik zal u ook zeggen wat het kost, want tot slot zou ik nog de budgettaire en de uitvoeringstechnische bezwaren willen noemen. De grote geneigdheid tot verhuizen onder kamerbewoners zal een naar verhouding met zelfstandige huisvesting grotere werkdruk betekenen voor de uitvoering van een dergelijke regeling. Budgettaire zal dit voorstel op langere termijn zo'n 50 tot 70 mln. aan meer uitgaven betekenen indien woningen boven de maximumhuurgrens ook kamergewijs mogen worden verhuurd. Dit bedrag acht ik ook voor verdere stimulering van kamerverhuur niet geboden en aangewezen.

Voorzitter! Mevrouw Van Es heeft gevraagd of de regering wil afzien van artikel 5, waarin is geregeld wat onder 'duurzaam samenwonen' moet worden verstaan. Zij vraagt zich af, in het licht van de opvatting dat economische zelfstandigheid van individuen moet worden bevorderd, of artikel 5 van het wetsvoorstel, waarin de omschrijving is opgenomen, niet zou kunnen worden geschrapt. Ik vrees dat deze vraag berust op een misvatting over de zin en de reikwijdte van die bepaling. De zin van de bepaling is in belangrijke mate dat je jonge samenwonenden – dus jonger dan 23 jaar in dit geval – in aanmerking laat komen voor de meerpersoonstabel die, zoals bekend, een hogere maximumhuurgrens kent dan de jongerentabel. De gedachte die ik enigszins proef in de vraagstelling, namelijk dat bepalingen over duurzaam samenwonen, dienen om mensen afhankelijk van elkaar te maken, gaan dus voor dit wetsartikel in ieder geval geenszins op. Dat de wachttijd voor een woning meetelt voor de vaststelling, of er sprake is van duurzaam samenwonen, geldt uitsluitend als men zich vrijwillig laat registreren in een register, dat alleen voor de uitvoering van de Wet individuele huursubsidie mag worden gebruikt.

Wie zich aanmelden als gezamenlijke bewoners in plaats van duurzame samenwoners, krijgen een afzonderlijke toetsing van het eigen inkomen volgens de tabel voor alleenstaanden; ook van een evenredig deel van de huurprijs. In dit opzicht hebben duurzaam samenwonenden een grotere vrijheid dan gehuwden die automatisch in de tabel voor meerpersoonshuishoudens vallen. Het

Brokx

ingediende amendement op stuk nr. 28 moet ik derhalve van de hand wijzen.

De heer **Ernsting** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag mij af of er eigenlijk geen sprake is van een misverstand bij de staatssecretaris. Wij hebben niet voorgesteld, het hele artikel 5 te schrappen, maar te volstaan met de eerste volzin van lid 1. Het gaat overigens over lid 1. Dat blijkt echter niet zo duidelijk uit het amendement. Het gaat om de toevoeging waarin staat 'of zoveel korter als zij onmiddellijk vóór de aanvang van de gezamenlijke bewoning en de gemeenschappelijke huishouding bij enige gemeente als woningzoekenden voor een gemeenschappelijk te bewonen woning waren ingeschreven.' In het eerste deel van lid 1 gaat het inderdaad over het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. In het tweede deel van dit lid wordt gesuggereerd alsof alleen al het samen ingeschreven staan voldoende is om hen aan te merken als een gemeenschappelijke huishouding.

Staatssecretaris **Brokx**: Dan nog, mijnheer de Voorzitter, heb ik het gevoel dat ik moet blijven bij mijn betoog. De Kamer krijgt nog een tweede termijn en ik ook en bovendien komt er nog een artikelsgewijze behandeling. De geachte afgevaardigde zegt nu, dat het amendement niet het hele artikel betreft. Wellicht is er nog gelegenheid om een en ander wederzijds iets te verduidelijken.

Ik heb het gevoel dat ik het bij het rechte eind heb met hetgeen ik tot nu toe heb gezegd. Als het idee, dat bewust samenwonenden beneden de 23 jaar in een verslechterende positie zouden zijn, mede de achterliggende gedachte van het amendement was, dan is dat in ieder geval niet door mij bestreden. In die zin is er wel begrip.

Voorzitter! In het kader van het stimuleren van verhuren van kamers vroeg de geachte afgevaardigde de heer De Pree nog, of ik wel word betrokken bij de voorbereiding van maatregelen door collega's. Als voorbeeld noemde hij de voordeursregeling van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, die naar zijn mening haaks staat op hetgeen ik nastreef. Ik kan hem op dit punt geruststellen; dat kan natuurlijk ook niet anders. Aan de hand van een door hem genoemd voorbeeld wil ik dat even verduidelijken.

Zoals de heer De Pree zich zal herinneren, is per 1 juli 1983 de maatregel doorgevoerd om het inkomen van inwonende kinderen geheel te betrekken bij de bepaling van de huursubsidie. Die maatregel, die in het algemeen als te hard werd ervaren, is met ingang van 1 juli 1984 aangepast door het invoeren van een franchise. De voorbereiding van die wijziging viel samen met de voorbereiding van de voordeursregeling door de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Ten einde een goede afstemming tussen de subsidieregeling en de voordeursregeling te bewerkstelligen, is er met de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid overleg gevoerd over de hoogte van die franchise. Die franchise is uiteindelijk op f 7000 bepaald. Een en ander is zodanig geregeld, dat het meetellen van de inkomsten van inwonende kinderen en andere huisgenoten goed aansluit bij de voordeursregeling. Hier ziet u dat er wel degelijk sprake is van goed overleg bij de voorbereiding van beleidsmaatregelen. Dat geldt ook voor de problematiek van de marginale druk.

De heer **De Pree** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of de staatssecretaris mijn voorbeeld goed heeft begrepen. Het gaat niet om die f 7000. Ik heb het voorbeeld genoemd van een alleenstaande met een sociaal minimum die een kamer verhuurt aan een ander. Die wordt met twee zaken geconfronteerd: met een korting op de bijstand en met minder huursubsidie, omdat de huur van die kamer van het subsidiabele bedrag wordt afgetrokken. Het gaat er hier om, dat de desbetreffende persoon door twee verschillende departementen wordt aangesproken. Mijn vraag was, hoe dat vermeden kon worden.

Staatssecretaris **Brokx**: Dat is in feite precies hetzelfde als niet de betreffende bijstandsgenieter een kamer zou verhuren, maar de wijk in het café op de hoek zou nemen drie avonden in de week en daarvoor zou verdienen. Dan zou hij ook worden gekort en dat zou ook effecten hebben op het bedrag dat hij aan individuele huursubsidie krijgt. Dat soort zaken houdt je altijd. Ten aanzien van de voordeursregeling bij SOZAWE is over de hoogte van het bedrag dat je vrij moet laten, wel degelijk afstemming geweest.

De eerlijkheid gebied om dit te zeggen. Het probleem kwam op in

1983/1984. Militairen die in dienst waren, maar thuis woonachtig waren, kregen een zekere vergoeding in militaire dienst. Tegenwoordig is die vergoeding heel wat hoger dan dertig jaar geleden toen ik militair was. Al dat soort situaties zou ertoe hebben kunnen leiden dat wij misschien, als je strikt zou kijken naar de regeling individuele huursubsidie, tot een lagere franchise zouden zijn gekomen dan f 7000. Uiteindelijk is het nog f 7000 geworden om dat soort bedragen eenduidig te maken.

De heer **De Pree** (PvdA): Misschien wil de staatssecretaris er nog eens naar kijken, want het heeft niets met elkaar te maken, die f 7000 naar mijn inzicht ook niet. Bekijkt u het voorbeeld nog eens.

Staatssecretaris **Brokx**: De heer De Pree heeft in zijn tweede termijn nog gelegenheid om er formeel op terug te komen. Ik zeg hem toe dat ik in mijn tweede termijn in ieder geval, zelfs als hij zijn spreektijd daarvoor niet gebruikt, erop terugkom.

Ik ga nu wat zeggen over de marginale druk en alle opmerkingen die daarover zijn gemaakt. Dat er opmerkingen over zijn gemaakt en dat er discussie over is geweest, is niet verwonderlijk, zeker niet gelet op de opmerkingen van minister De Koning over bezuinigingen op inkomensafhankelijke regelingen. Dan noemt men natuurlijk onmiddellijk de individuele huursubsidie in samenhang met het beleid, gericht op lastenverlaging in de belasting- en in de premiesfeer en de negatieve werking. Een en ander is in de discussies breed aan de orde geweest, ook – de heer Paulis wees erop – hier in de Kamer.

De minister-president zelf heeft op 17 december jongstleden in antwoord op mondelinge vragen het regeringsbeleid ter zake nog eens uiteengezet. Hij besloot zijn bijdrage aan het debat met de zinsnede dat de regering niet van plan is met onverhoedse ingrepen te komen. Er volgt nu een letterlijk citaat: 'De regering wil de zaak eerst fundamenteel in kaart brengen en daarover dan met de Kamer van gedachten wisselen'. In het licht van deze gedachtenwisseling acht ik het niettemin nuttig om enige kanttekeningen te plaatsen die een helder licht kunnen werpen op de relatie tussen de problematiek van de marginale druk en de regeling van de individuele huursubsidie.

Brokx

Zoals bekend, heeft het kabinet in het voorjaar van 1985 de interdepartementale commissie inkomensprijzen opdracht gegeven, een inventariserend onderzoek te verrichten naar de marginale druk van belastingen, premies en inkomensafhankelijke regelingen. In antwoord op een vraag ter zake van de heer Paulis wanneer de resultaten van het onderzoek beschikbaar zullen zijn, kan ik meedelen dat de studie van de ICIP in een eindfase verkeert en binnenkort ambtelijk zal worden afgerond. Dat rapport wordt dan aan de regering uitgereikt en die zal daarmee doen wat haar goeddunkt. Niettemin, dat rapport is er nog niet. Er is wel een en ander over naar buiten gekomen naar aanleiding daarvan. Ik zal ook van deze gelegenheid gebruik maken om enige opmerkingen over de relatie marginale druk/individuele huursubsidie te maken.

De heer **Paulis** (CDA): Wat moet ik onder de term 'binnenkort' verstaan?

Staatssecretaris **Brokx**: Dat is eerder weken dan maanden.

Primaire inkomensverdelingen, belastingen en ook de premies leiden tot een marginale druk van 50 tot 60%.

De individuele huursubsidie doet daar nog eens 20% bovenop. De marginale druk die een ontvanger van individuele huursubsidie bij een inkomensverbetering ondergaat, wordt derhalve voor het belangrijkste deel veroorzaakt door de belastingen en premiedruk. Ik heb er goede nota van genomen dat het CDA bij monde van de heer Paulis een geïsoleerde benadering heeft afgewezen. Als je over marginale druk spreekt, moet ook de belasting- en premiedruk in de beschouwing worden betrokken en zelfs vooral worden betrokken. Dit neemt niet weg dat de marginale druk van zo'n 70% à 80% hoog is. Het valt niet te ontkennen dat die druk wellicht hier en daar reden is voor ontmoediging. Ik ben het volmondig eens met degenen die willen trachten werklozen weer zo veel mogelijk te laten deelnemen aan het arbeidsproces. Ik denk dat dit ook de intentie van minister De Koning is. Om dit te bereiken, moet alles uit de kast worden gehaald en alles wat dit proces belemmert, moet worden weggenomen. Hierover kan geen verschil van mening bestaan.

De heer **Paulis** (CDA): De staatssecretaris noemt werklozen. Dat is op

zichzelf terecht. Maar ik denk dat hij moet zeggen: onder andere werklozen. Ook voor andere bevolkingsgroepen is de marginale druk van wezenlijk belang. Wij moet het probleem in zijn volle breedte bezien en ons niet beperken tot een enkele categorie.

Staatssecretaris **Brokx**: Voorzitter! Ik kom nu toe aan de rol van de individuele huursubsidie in dit geheel. Ik ben het volstrekt met de heer Paulis eens. Het is mogelijk dat dit ook kan gelden voor iemand die werkloos is. Mijn persoonlijke opvatting is dat je in een sociaal isolement komt als je langdurig werkloos bent. Naar mijn overtuiging zullen mensen die dan weer een baan kunnen krijgen, in overgrote meerderheid daarvoor kiezen – ik denk zelfs allen – omdat het sociale isolement wordt opgeheven ondanks het feit zij aan de ene kant meer geld krijgen en zij aan de andere kant door het wegvallen van inkomensafhankelijke regelingen dat geld voor een deel weer moeten inleveren. Naar mijn vaste overtuiging is het opheffen van het sociale isolement een sterkere drijfveer dan het verlies van de individuele huursubsidie. Je hoort die praatjes veel, maar ik denk dat die strijdig zijn met de feiten, wellicht een enkel geval daargelaten.

Ik ben het eens met de geachte afgevaardigde die zegt dat dit in veel sterkere mate geldt voor mensen die in hogere inkomensgroepen zitten, bij voorbeeld de mensen die ongeveer een modaal inkomen hebben. Dan geldt echter mijn argument dat men in dat geval niet zo snel een beroep op de individuele huursubsidie kan doen. De kans dat men dan nog, met kwaliteitskorting en dergelijke, in aanmerking komt voor individuele huursubsidie is betrekkelijk klein. Dit is een belangrijk punt.

Niettemin is het goed erop te wijzen dat van de ontvangers van individuele huursubsidie de helft bejaard of arbeidsongeschikt is. Voor die groep speelt deze kwestie niet. Niemand wil dat deze mensen weer in het arbeidsproces moeten worden opgenomen. Misschien komt er nog een tijd dat dit weer moet, maar daar zijn wij nog ver vandaan. Die groep heeft geen uitzicht op inkomensverbetering. De marginale druk is voor die groep nauwelijks of niet van betekenis.

Van de overige ontvangers van individuele huursubsidie heeft ongeveer de helft een bruto-inkomen

dat ruim ligt onder het bruto-inkomen van de laagste tabel van de individuele huursubsidie. Dus zal er van een aanzienlijke toename van het inkomen sprake moeten zijn, voor marginale druk in het kader van de huursubsidie aan de orde is.

Mijn conclusie luidt dus – ik ga daarin verder dan de heer Paulis – dat voor driekwart van de ontvangers van individuele huursubsidie de marginale druk van de IHS maar een uiterst betrekkelijk karakter heeft.

De heer **Nypels** (D'66): De cijfers van de staatssecretaris zullen ongetwijfeld kloppen. Hij heeft daarbij echter alleen rekening gehouden met de factoren die hij zelf heeft genoemd, de belastingen, de sociale premies en de IHS. Daarnaast zijn er nog zoveel andere inkomensafhankelijke regelingen. Als hij die erbij betreft, dan verergert het beeld.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik kom daar nog op. Ik wijs er voorts op dat cumulatie van marginale druk uit hoofde van samenloop van individuele huursubsidie met andere inkomensafhankelijke regelingen – ik noem maar weer eens de studiefinanciering – in relatief weinig gevallen voorkomt. Zo er al maatregelen zouden moeten worden overwogen om de marginale druk van de individuele huursubsidie te verlagen, dan is koopkrachtneutraliteit – dit was ook gisteren aan de orde – naar mijn gevoel vereist. Ik bedoel daarmee dat het subsidieverlies dat de huurder lijdt, gecompenseerd zou moeten worden door lastenverlichting.

De heer Paulis sprak in dit verband van aanvaardbaarheid van maatregelen terzake, mits de negatieve effecten van het volkshuisvestingsbeleid op de koopkracht van de laagste inkomens in voldoende mate worden gecompenseerd. Ik wijs ook op de discussie die plaatsvond tussen de heren Paulis en De Pree en de heer De Beer. De heer Nypels sprak zojuist al over andere inkomensafhankelijke regelingen. In dit verband is het interessant een cijfer uit de Miljoenennota te noemen. Ik neem een rond getal, tien miljard. Daarvan is anderhalf miljard bestemd voor individuele huursubsidie, drie miljard voor studiefinanciering – als straks het parlement de wet op de studiefinanciering aanvaardt wordt dat ook weer anders – en ongeveer vijftienhalf miljard voor tertiaire inkomensoverdrachten in voornamelijk de gezinsverzorging, hetzij rechtstreeks, hetzij via instituten. Er is dus nog wel

Brokk

iets meer aan de hand dan alleen de individuele huursubsidie. Ik voeg dit er voor alle duidelijkheid aan toe.

Niettemin erken ik dat de marginale druk bekeken moet worden en dat wellicht ook maatregelen genomen moeten worden om de marginale druk en de negatieve effecten ervan weg te nemen. Ik zie echter nog niet zo gauw gebeuren dat simpelweg wordt gezegd dat de individuele huursubsidie weg moet of dat daarin belangwekkend moet worden bezuinigd. Ik praat dan nog maar niet over de effecten zoals een vermindering van de nieuwbouw en vernieuwbouw – de heer De Pree heeft daar ook over gesproken – en het effect daarvan op de werkgelegenheid met name in de bouw. Ik hechte eraan dat beeld nog eens breedit uit te meten en te zeggen hoe ik daar tegenaan kijk.

De heer **De Pree** (PvdA): Ik kan mij redelijk vinden in het betoog van de staatssecretaris. Hij ontkent het probleem niet, maar, wat de huursubsidie betreft, relativeert hij het wel. Hij geeft aan dat een beduidende afbouw van de huursubsidie onverantwoord zou zijn, gezien alle effecten. Ik constateer daarbij een enorme kloof tussen wat hij stelt en de opmerkingen die gisteren namens de VVD door de heer De Beer zijn gemaakt. Ik praat dan nog niet eens over het verkiezingsprogramma van die partij. Is de staatssecretaris dat met mij eens?

Staatssecretaris **Brokk**: De conclusie over hetgeen de heer De Beer naar voren brengt laat ik voor rekening van de geachte afgevaardigde.

Mijn verhaal is eenduidig en zo helder als glas.

De heer **De Pree** (PvdA): U weerspreekt mijn conclusie in ieder geval niet. Dat opent perspectieven.

Staatssecretaris **Brokk**: Daar had ik het al eerder over.

De heer **De Beer** (VVD): De staatssecretaris heeft deze conclusie ook duidelijk niet bevestigd. Ik denk dat dit een aardig puntje wordt voor de tweede termijn.

De heer **Ernsting** (CPN): Zo hebben verschillende mensen hier dus mooie perspectieven! Het valt mij op dat de staatssecretaris eerder in zijn betoog – aansluitend op wat de heer Paulis heeft gezegd – gezegd heeft, dat de individuele huursubsidie een instrument van volkshuisvesting is en geen inkomensinstrument. De beschouwin-

gen over de marginale druk zijn natuurlijk primair inkomensbeschouwingen. Mij valt op dat deze beschouwingen op zichzelf al strijdig zijn met de uitgangspunten van de individuele huursubsidie. Graag hoor ik daarop de reactie van de staatssecretaris.

Staatssecretaris **Brokk**: Ik ben dit niet met u eens. Er kan namelijk niet ontkend worden dat de verschijnselen van de marginale druk er zijn. Ik heb de opbouw daarvan zelfs aangegeven: 50–60% in de primaire en secundaire inkomenshervreiding, belastingdruk, premiedruk. Daar komt dan voor de individuele huursubsidie nog 20% bovenop. Je kunt niet zeggen dat bij de discussies over de marginale druk dit punt niet mag worden meegenomen, omdat individuele huursubsidie een instrument van volkshuisvesting is. Je kunt deze zaak niet omdraaien.

De heer **Ernsting** (CPN): Ik mis in uw betoog, als uitgangspunt voor uw beschouwing, de doelstelling van dit instrument als zodanig. Aan het eind van uw betoog komt u daar wel op terug.

Staatssecretaris **Brokk**: Daar heb ik geen misverstand over laten bestaan. De heer De Beer was zich al aan het verlekken over de tweede termijn.

Ik heb gewezen op het ICIP-rapport, dat over enkele weken wordt uitgebracht. De regering zal hierover een standpunt bepalen. Ik wil hierop niet vooruitlopen. Ik heb al eens eerder gezegd, waaraan moet worden gedacht. Hierover moet vooral in kwantitatieve zin worden gedacht.

De heer De Beer heeft uitvoerig stilgestaan bij de nivellerende werking van de IHS. Hij schetste aan de hand van een netto inkomen per dag enerzijds de huren van een modaal inkomen en anderzijds de huren met een minimuminkomen, de afstand tussen beide huren. De afstand zou door de IHS worden gehalveerd. Ik heb toch wel enig bezwaar tegen dit cijfervoorbeeld, omdat het naar mijn gevoel niet representatief is. Degenen, die een minimuminkomen hebben en IHS ontvangen hebben gemiddeld een lagere huur dan de door de heer De Beer genoemde huur van f 500 per maand. Ik stel vast, dat slechts op een relatief gering percentage van alle minima, met of zonder IHS, het voorbeeld dat de heer De Beer gebruikte, van toepassing is. Volledigheidshalve wil ik er nog op wijzen, dat het rekenvoorbeeld van de

geachte afgevaardigde ook niet geheel juist is, omdat de afstand tussen de minima en modaal niet met 50%, maar met 45% wordt teruggebracht. Ik weet hoe precies de heer De Beer altijd is. Ik wijs erop, dat bij een meer representatieve huur – zeg f 415 per maand – de afstand met 32% wordt verkleind.

De heer **De Beer** (VVD): Ik heb erop gewezen, dat het verschil tussen minimum en modaal netto per dag f 17 bedraagt. Stel, dat het bureau zijn, die hetzelfde type huis bewonen, met een huur van f 500. De afstand wordt dan tot iets minder dan de helft teruggebracht. Nu zegt de staatssecretaris, dat dit een wat scheef beeld is. Juister zou zijn om uit te gaan van een huur van f 415 per maand. Dat past beter bij de statistieken. Het verschil van f 17 wordt dan teruggebracht tot pakweg f 12. Het zij zo, maar dit verandert niet wezenlijk de strekking van mijn betoog. Verschillen van 17, 12 en 8,5 gulden per dag zijn belachelijk kleine verschillen. Wij praten over minimum en modaal. Daaronder valt de helft van de bevolking, de onderste helft van het loongebouw.

Staatssecretaris **Brokk**: Voorzitter. Ik wil ook niet ontkennen – ik was daar net aan toe – dat de individuele huursubsidie een nivellerende werking heeft, speciaal toegespitst op de woonconsumptie als je het zo wil uitdrukken. Dat is echter eigen aan een volkshuisvestingsinstrument dat ervoor is bedoeld en erop is toegesneden om huurders met een laag inkomen toch een betaalbare huisvesting te bieden. Op die manier wordt voorkomen dat mensen met lage inkomens de dupe worden van het feit dat vaak onvoldoende goede en vooral goedkope woningen voor hen ter beschikking zijn.

Voorzitter. De heren Schutte en Van der Vlies hebben enige opmerkingen gemaakt over de relatie tussen individuele huursubsidie en inkomensnivellering. De heer Schutte vraagt zich af of een inkomensbeleid van denivellering de beheersbaarheid van de individuele huursubsidie bevordert. Het is niet zo eenvoudig, daarop een kort en simpel antwoord te geven, omdat denivellering op verschillende manieren kan worden bereikt. Zij kan worden bereikt door de ontwikkeling van de minimuminkomens achter te laten blijven. Dat kan eveneens door de hogere inkomens sterker te laten stijgen. Daar zit wel enig verschil in!

Brokx

Zowel bij denivellering als bij nivellering kan er sprake zijn van een effect op het budget van de individuele huursubsidie. Dit effect kan echter nooit groot zijn, omdat de tabelaanpassing neutraal is ten opzichte van de gemiddelde inkomensontwikkeling, waarbij richtpunten zijn het wettelijk minimumloon en het modale inkomen. Die systematiek, zou je kunnen zeggen, neutraliseert die zaak enigermate.

De geachte afgevaardigde de heer Van der Vlies vroeg zich in dit verband af welk percentage van de IHS-ontvangers tot de werkenden kan worden gerekend. Dat was in 1970 zo, merkte hij op. Dat is nog steeds zo, kan ik daaraan toevoegen.

Wat de stelselherziening betreft, kan ik betrekkelijk kort zijn. Mevrouw Van Es vroeg hoe die uitwerkt op de individuele huursubsidie. Ik wil een voorbeeld geven. Een WAO'er – zij gebruikte dit voorbeeld ook – die een inkomensachteruitgang ervaart doordat hij eerst voor 40% in de WW zit en na verloop van tijd voor 40% in de RWW en dus op bijstandsniveau terechtkomt, kan in aanmerking komen voor individuele huursubsidie of, als dat al het geval is, dieper in de tabel terechtkomen en een hoger bedrag krijgen. De budgettaire effecten daarvan kan ik niet inschatten.

Ik weet ook niet precies hoe de stelselwijziging eruit komt te zien. Het schijnt minimaal nog een week of wat te duren voordat daarover meer duidelijkheid bestaat. Het kan wat langer duren dan een paar weken, hoewel dat niet in het voornemen ligt van de regering, heb ik begrepen. Maar ja, die heeft ook niet altijd alles voor het zeggen. In elk geval kan ik niet zeggen hoe die wijziging uitwerkt op het budget. Ik ga er even vanuit dat zij daarop neutraal uitwerkt, omdat een deel van de, laat ik zeggen, niet meer door de WAO gedekte mensen – dat deel dat geacht wordt inzetbaar te zijn, of gedeeltelijk inzetbaar te zijn op de arbeidsmarkt – daadwerkelijk in het arbeidsproces wordt opgenomen, hetgeen een verlichting tot gevolg heeft van aanspraken op individuele huursubsidie.

Ik weet het dus niet, maar ik ga uit van: enigermate neutraal. Het is ook heel moeilijk te schatten, omdat je precies moet weten hoe het instrument er in feite uit zal zien. Dat is zo'n punt.

Voorzitter. De heer Paulis vroeg hoe de effecten – ik repte daar al over – van het feit dat steeds meer 65+ -ers naast hun AOW een pensioen krijgen op de lange termijn uitwerken.

In de meerjarenramingen voor zover wij die nu hebben, tot en met 1990, wordt uitgegaan van een ongewijzigde inkomensverdeling over die reeks van jaren. Dat nu iets meer 65-plussers naast de AOW een pensioen ontvangen, dat overigens gemiddeld maar van een beperkte omvang is, heeft slechts een marginaal effect. Het verschijnsel zou in de toekomst, maar dan praten wij echter over de negentiger jaren, een lasten verlichtende invloed op de individuele huursubsidie kunnen hebben, als de andere omstandigheden gelijk blijven. Ik hoor ook wel eens, dat de AOW-uitkering vervolgens lager zal worden. Dat zou weer een negatief effect zijn. Ik laat dat nu maar even zitten.

De heer **Paulis** (CDA): Ik denk inderdaad dat wij dit punt helemaal moeten laten zitten.

Staatssecretaris **Brokx**: Een heel ander verschijnsel heeft ook een uitgaven verlagend effect, namelijk de doorstroming van huurders met een wat hoger inkomen. De heer Paulis vroeg hoe het staat met de ontwikkeling van modellen waarmee de effecten van maatregelen op het vlak van de doorstroming zouden kunnen worden ingeschat. Ik zeg het even in het kort. In het mondeling overleg van oktober 1984 is gezegd dat de publikatie van die onderzoekmodellen eind 1985 zou plaatsvinden. Het onderzoek is nogal complex. Er is nog wat vertraging in gekomen. Ik hoop dat het eindrapport dit voorjaar kan worden gepubliceerd.

Ik onderschrijf de conclusie van de heer Schutte, dat de verscherping van de kwaliteitskorting een prikkel is tot goedkoper wonen door huurders met een bescheiden inkomen. Het aanbod van goedkope woningen moet dan echter wel voldoende zijn. Anders kunnen huurders met wat hogere inkomens niet worden gestimuleerd door te stromen naar een woning met een meer passende huur. De noodzaak van een beleid gericht op de bevordering van de doorstroming blijft derhalve onverminderd bestaan.

De heer De Beer wees op problemen in de fiscale sfeer. Hij vroeg hoe onjuiste inkomensopgaven bij de aanvraag van individuele huursubsidie zo efficiënt mogelijk kunnen worden

voorkomen. Hij deed in dit verband het voorstel tot integratie van de individuele huursubsidie in het fiscale systeem. Hij heeft daarbij overigens zelf aangegeven, dat daaraan wellicht nog wat haken en ogen zitten. Wij verrichten wel inkomenscontroles met medewerking van de belastingdienst. Ik ben bereid, na te denken over de suggestie van de geachte afgevaardigde.

Wij weten niet precies wie nou precies recht doen gelden op wat. Dat is een probleem bij de bepaling van de marginale druk. Er worden overal andere, verschillende computers gebruikt. Bij suggesties als die van de heer De Beer en voor onderzoeken als ik zojuist noemde hoor ik wel eens in en buiten deze zaal roepen, dat de computers heel simpel even gekoppeld kunnen worden. Wordt echter over realisering van dat idee gesproken, dan hoor ik weer het argument van de bescherming van de privacy. Het lijkt simpel, maar begrijpelijke doch zeer principiële stellingnamen verhinderen de uitvoering.

Op de loonbelastingkaart zou eenvoudiger het nummer van de computer gebruikt voor de individuele huursubsidie kunnen worden gezet. Wij zullen de mogelijkheden bezien. Ik kom nog terug op het gebruik van de computer.

De heer Nypels vroeg of ik een onderzoek naar de belastingaftrekregeling voor het rentedeel in de huur wenselijk acht. Ik blijf de opvatting toegedaan, dat een dergelijke regeling het fiscale beleid veel te ingrijpend zou beïnvloeden om vervolgens nog inpasbaar te zijn in het volkshuisvestingsbeleid. Ik zie daar dus niet veel in!

De heer **Nypels** (D'66): Voor eigen woningen geldt dat niet?

Staatssecretaris **Brokx**: Eigen woningen zijn ipso facto, zolang wij het huurwaardeforfait als een inkomensbestanddeel beschouwen, al in de belastingadministratie betrokken. Dat ligt dus toch wat anders!

De geachte afgevaardigden de heren Paulis en Nypels hebben nog gesproken over de woontussenvoorzieningen. Ik kan daar niet al te veel informatie over verschaffen. De minister van WVC is bezig het beleid nader te formuleren. Het interimbesluit woontussenvoorziening en het privacyreglement inzake de registratie van woontussenvoorzieningen zijn zeer onlangs, 29 januari, in de Staatscourant gepubliceerd.

Brokx

Naar ik heb begrepen, levert de regeling van het ministerie van WVC in de praktijk al geen al te grote problemen meer op. Thans zijn er ca. 30.000 formulieren voor die regeling ingediend, betrekking hebbend op ongeveer 600 complexen. In het kader van de aanstaande behandeling van de welstandswet zal ongetwijfeld over de verdere vormgeving van een definitieve regeling voor de woontussenvoorziening worden gesproken. Ik laat die discussie gaarne aan de deskundigheid van minister Brinkman over.

Ik kom op de subsidiabele servicekosten bij de individuele huursubsidie. De heer Van der Vlies heeft ter zake van het onderhoud van het openbaar groen de aandacht gevraagd voor de kostentoedeling tussen overheid, bewoners en andere gebruikers. Hij vroeg of die verdeling wel altijd redelijk en billijk is. Ter voorkoming van misverstand wil ik erop wijzen, dat in het kader van het voorliggende wetsvoorstel alleen de meerkosten van gemeenschappelijke groenvoorzieningen voor subsidiëring in aanmerking komen en dan nog tot een maximaal bedrag. Hiermee meen ik in voldoende mate tegemoet te zijn gekomen aan gevoelens in met name de kring van de bejaarden, namelijk dat de bewoners veelal onvoldoende deze kosten in neerwaartse zin kunnen beïnvloeden. In hoeverre gemeenschappelijke tuinen ook als openbaar groen worden beschouwd, zal van geval tot geval moeten worden bezien en dat kan ook van geval tot geval verschillen! Indien eerder sprake is van een openbare groenvoorziening dan van een gemeenschappelijke tuin, dan is er naar mijn smaak sprake van een verantwoordelijkheid van de gemeentelijke overheid en daar is de huursubsidie niet voor.

De geachte afgevaardigde de heer Paulis heeft gevraagd wanneer de resultaten van het onderzoek naar toekenning van woonkostentoeslagen aan de Kamer ter beschikking kunnen worden gesteld. Bij Sociale Zaken en Werkgelegenheid heb ik vernomen dat het onderzoek nog loopt. Afronding vindt medio dit jaar plaats. Voorlopige resultaten zijn dat het aantal woonkostentoeslagen ca. 3% van het aantal klanten van de Algemene bijstandswet vormt. Tweederde daarvan is ter overbrugging daarvan naar de eerstvolgende 1 juli verschoven, waarna de individuele huursubsidie op basis van het

minimuminkomen de subsidiëring van de huur overneemt. Overige toekenningen betreffen eigenaar-bewoners.

De heer Nypels blijft bij zijn standpunt dat het gewenst is, de huurgewenningsbijdrage in de wettelijke regeling onder te brengen. Ik deel die opvatting niet en wellicht mag ik volstaan met de geachte afgevaardigde te verwijzen naar de argumentatie die al in de stukken uiteen is gezet; een tijdelijke regeling, flexibel te hanteren in het kader van de stadsvernieuwing leent zich in dit geval naar mijn mening niet voor een formeel wettelijke regeling.

Mevrouw Van Es en de heer Van der Vlies hebben vragen gesteld over de bepalingen betreffende woonwageneigenaren in het wetsvoorstel. Mevrouw Van Es kwam tot de nogal krasse uitspraak dat woonwageneigenaren in de wet worden gestigmatiseerd als fraudeurs en daarmee gediscrimineerd, omdat woonwageneigenaren in vergelijking met huurders in het wetsvoorstel geconfronteerd zouden worden met bijzondere bepalingen.

Haar betoog heeft, vooral op dit punt, gezien ook mijn zorg voor de woonwageneigenaren in het beleid, indruk op mij gemaakt. Ik deel de opvattingen die zij in dat betoog heeft verwoord echter niet. In het verleden werd namelijk vooral door Belgische woonwageneigenaren oneigenlijk gebruik gemaakt van de Nederlandse subsidiemogelijkheden. Teneinde dat oneigenlijk gebruik van regelingen te voorkomen, is in de wet de bepaling opgenomen dat een woonwageneigenaar die van de regeling gebruik wil maken ten minste één jaar ingezetene van Nederland moet zijn en blijkt moet hebben gegeven, de bedoeling te hebben om zich in Nederland te vestigen. Sinds die bepaling functioneert – die is dus al eerder in de regeling opgenomen – komt dat bedoeld oneigenlijk gebruik ook niet meer zo voor.

Het door mevrouw Van Es bekritiseerde verschil is gerechtvaardigd. Immers, met een woonwagen kan men gemakkelijk de grens over, maar niet met een woning; die is namelijk onroerend. Daarin is de ratio van de regeling gelegen, niet meer en niet minder. Men zou bij voorbeeld met steun van buitenlandse subsidieregelingen een woonwagen hebben kunnen verwerven en vervolgens in Nederland individuele huursubsidie kunnen aanvragen. Op die manier

kan van subsidieregelingen dubbel gebruik worden gemaakt. Om deze redenen moet ik aanvaarding van het amendement op stuk nr. 27 van mevrouw Van Es en de heer Ernsting, dat ertoe strekt om de naar hun mening discriminerende bepalingen te schrappen, ontraden.

De heer Van der Vlies en mevrouw Van Es hebben nog aandacht gevraagd voor de koppeling van de huursubsidie voor woonwageneigenaren aan de verplichting tot vestiging op een erkende standplaats. Toepassing van deze koppeling vindt nog niet stringente plaats. Ik kom nu een beetje in problemen. Plenaire behandeling van een wetsontwerp is evenwel van een zodanig hoge orde dat ik meen vooruit te kunnen lopen op de beantwoording van schriftelijke vragen over dit onderwerp.

Ik ben namelijk van plan, tussen 1 juli 1986, ervan uitgaande dat de wet dan werkt, en 1 juli 1987 deze koppeling soepel toe te passen. Alleen al daarom is er geen aanleiding om die koppeling nu uit het wetsvoorstel te halen. Ik vraag mij dan ook af, of er nog plaats is voor het amendement op stuk nr. 26. Vinden de indieners van wel, dan ontraad ik aanvaarding daarvan.

De heer **Ernsting** (CPN): De staatssecretaris erkent dat er in dezen een probleem is en dat er in de komende periode ter zake soepel moet worden opgetreden. In bepaalde gevallen kon er namelijk niet in een erkende staanplaats worden voorzien. Ligt het niet meer voor de hand om die bepaling nu niet in de wet op te nemen, maar wel via een wetswijziging wanneer voldoende staanplaatsen kunnen worden gegarandeerd? Dit lijkt mij logischer dan de afspraak dat er in een bepaalde periode ter zake een soepel beleid wordt gevoerd.

Staatssecretaris **Brokx**: Ik hoop dat de intentie van mijn beleid inmiddels duidelijk is. Het is een kwestie van afweging of je de bepaling nu niet in de wet opneemt, maar wel volgend jaar per 1 juli. Ik vind dat de huidige regeling maar moet worden gehandhaafd, met de intentie die ik zojuist heb verwoord. Dit betreft woonwageneigenaren; dat is mij ook bekend. De heer Ernsting bestrijdt dat overigens ook niet.

De heer **Van der Vlies** (SGP): De staatssecretaris koppelt zijn opvatting dat er met deze bepaling in de wet soepel moet worden omgegaan aan een termijn, te weten van 1 juli

Brokk

aanstaande, gesteld dat het wetsontwerp dan kracht van wet heeft, tot 1 juli 1987. Dit laatste zei de staatssecretaris heel expliciet. Waar komt die laatste datum vandaan?

Staatssecretaris **Brokk**: Dit gebeurt, omdat er, gelukkig, voortgang zit in de realisering van de standplaatsen. Met betrekking tot de woonwageneigenaren op een niet erkende standplaats was de verhouding enige jaren geleden 1 : 6. Nu is dat 1 : 10. Bij de voortgang van de realisatie van de standplaatsen wordt dit nog minder.

De heer **Van der Vlies** (SGP): De staatssecretaris zal willen toegeven, dat het wegwerken van de laatste illegale standplaatsen op zich relatief moeilijker is dan het wegwerken van de eerste. Wij weten dat dit beleids-onderdeel in de portefeuille van de staatssecretaris een weerbarstig profiel heeft. Kortom: ik help hem wensen dat dit met een jaar opgelost kan zijn.

Ik heb daarover echter wel mijn aarzelingen, los van het feit dat ook de intentie van mijn fractie is dat dit opgelost moet worden. Laat daarover geen misverstanden bestaan. Stel, dat wij moeten vaststellen dat die termijn niet kan worden gehaald, mag ik dan aannemen, dat de staatssecretaris dezelfde soepele behandeling zal voortzetten tot het ogenblik dat...?

Staatssecretaris **Brokk**: Dat lijkt mij een heel redelijke veronderstelling. Ik ben het overigens niet eens met het uitgangspunt van deze interruptie. Naar mijn gevoelens is het niet moeilijker om de laatste standplaats gerealiseerd te krijgen dan het was om de eerste gerealiseerd te krijgen. Het is misschien jammer, maar zo zit het in elkaar. Het is altijd even moeilijk.

De geachte afgevaardigde de heer Schutte heeft gevraagd, hoe het internationaal met de huursubsidie zit. Die vraag laat zich eigenlijk moeilijk beantwoorden. Er zijn hele volkshuisvestingssubsidierings- en financieringssystemen, die al nauwelijks vergelijkbaar zijn met het buitenland. De indruk bestaat, dat in de Scandinavische landen de afhankelijkheid van huursubsidie relatief wat groter is dan in ons land. Wellicht is het enigermate vergelijkbaar met de Bondsrepubliek Duitsland, waar 2 miljoen ontvangers van huursubsidie zijn. Wij moeten hiermee echter buitengewoon voorzichtig zijn.

Dezelfde geachte afgevaardigde heeft in het slot van zijn betoog nog eens gewezen op de ingewikkelde formulering van sommige wetsartikelen. Wij zullen in elk geval ons best doen om in de toelichting en de uitleg van de regelingen, in de voorlichting en uitleg aan de gemeenten en wat dies meer zij, zo duidelijk mogelijk te zijn. Wij zien dan wel tot welke conclusie de heer Schutte op dit punt komt.

Hij wilde tevens opheldering over de verantwoordelijkheid voor de controle inzake bewoningsgegevens. Hij duidde bij voorbeeld op situaties van samenwoning. Enerzijds hebben de gemeenten een taak om controle op bewoningsgegevens uit te oefenen, voordat een aanvraagformulier wordt doorgezonden naar het departement. Als een gemeente daarbij aanwijzingen heeft dat het aanvraagformulier niet juist is ingevuld, doet zij daarvan mededeling.

Bij de behandeling van de aanvraag op het departement bestaat dan de mogelijkheid, in bijzondere gevallen door de afdeling Recherchezaken van het departement een onderzoek te laten verrichten. De resultaten van het onderzoek kunnen dan aanleiding geven tot het opmaken van een procesverbaal en tot het doen van aangifte. In die zin is het onderzoek van het departement aanvullend op de algemene controletaak van de gemeenten.

Ik wil ook nog ingaan op de opmerkingen van de heer De Beer over passende woonruimte. Naar zijn gevoelen zou er soms te luchthartig met dit begrip worden omgesprongen. Hij wees daarbij op een beperkt aantal gevallen, ongeveer 100 per jaar, dat formeel een afwijzende beschikking krijgt, omdat beter passende woonruimte voor handen is. Echter, niet het aantal formele afwijzingen is maatgevend om de doelmatigheid van dit instrument te beoordelen. Integendeel.

De bedoeling van het desbetreffende artikel in het wetsvoorstel is juist om te voorkomen, dat huurders onnodig een niet bij hun inkomen passende woonruimte betrekken om vervolgens te ervaren, dat zij, als stok achter de deur, voor die woning geen huursubsidie ontvangen als zij toch, zonder reden, die te dure woning betrekken. Vele woningzoekenden zullen, nu hier en daar de markt toch enige ruimte gaat geven, toch wel verstandig zijn en dit risico niet willen lopen.

Het volgende punt betreft het onderzoek naar de relatie tussen de individuele huursubsidie en de woonruimteverdeling. De geachte afgevaardigde de heer Paulis heeft hierover gesproken. In de stukken is hierover ook het een en ander geschreven. Hoe zit dat nu? Wat wordt er allemaal bij betrokken? De relatie tussen huur en inkomen, de grootte van het huishouden, de situatie op de woningmarkt, enz. worden er allemaal bij betrokken.

De heer Paulis vroeg, of niet meer helderheid kan worden verschaft over de opzet van het onderzoek waarnaar in de stukken wordt verwezen, alsmede over het tijdstip waarop het onderzoek zal aanvangen. Er is een begin gemaakt met het onderzoek, en wel in die zin dat het Bouwcentrum momenteel het gemeentelijk gebruik van de woonruimteverdelingsinstrumenten inventariseert. Op basis van deze inventarisatie kan een meer gedetailleerd onderzoek worden ontwikkeld. Dat kunnen bij voorbeeld casestudies zijn bij enkele afzonderlijke gemeenten.

Je kunt dan eens gemeenten naast elkaar zetten die zeer ruim of zeer krap van het instrumentarium gebruik maken. Je kunt dan zien waar het toe leidt. Dat is een omvangrijk onderzoek. Ik kan nu nog niet zeggen wanneer het kan worden afgerond. Het is in ieder geval een zaak van de lange termijn.

Hiermee hangen het gemeentelijk aandeel en ook een beetje de decentrale uitvoering samen. De heren Paulis, De Beer en Van der Vlies spraken daarover. De geachte afgevaardigde de heer Paulis zegt in zijn betoog terecht dat er een zekere prikkel op een zo zorgvuldig mogelijk woonruimteverdelingsbeleid van de gemeenten zou kunnen uitgaan als er een financieel belang voor de gemeenten is bij de uitgaven voor de individuele huursubsidie.

Naar deze problematiek is thans een onderzoek gaande. Dat wordt door een interdepartementale ambtelijke werkgroep uitgevoerd. Ik zal op de uitkomst van dat onderzoek niet vooruitlopen. Ik herhaal dat ik in beginsel best in die richting kan meedenken. Ik zie op dat punt geen principiële bezwaren.

Toch vallen er wel enkele algemene kanttekeningen te plaatsen bij de veronderstelde samenhang tussen een financieel aandeel van de gemeente en een zorgvuldig woonruimteverdelingsbeleid door dezelfde gemeente. Naast de vraag speelt bij

Brokx

de verdeling van woningen ook het aanbod een rol. De heer Van der Vlies heeft in zijn betoog ook gewezen op de samenhang van de regeling met de woonruimteverdeling. Gesteld kan worden dat het aanbod van goedkope woonruimte in ieder geval beperkt is. Dat is een nagenoeg algemeen gegeven.

Verder is in de praktijk van de woonruimteverdeling de urgentie een belangrijke factor. Ook daarmee moet rekening worden gehouden. De verhouding tussen inkomen en huur hoeft dus niet altijd op zich zelf de hoogste urgentie te hebben. Er kunnen ook andere factoren een rol bij spelen. Dit geldt evenzeer voor de relatie tussen de grootte van het huishouden en de grootte van de woning. Daar komt nog bij dat het – in ronde getallen – gaat om een bedrag van f 1,5 miljard gulden, waarvan 10% naar het Gemeentefonds zou moeten gaan in die opzet.

Dat houdt een bedrag van f 150 miljoen in. Wij moeten dan nog eens even bekijken hoe dat bedrag moet worden verdeeld. Een hele tijd geleden ben ik al eens door de groeikernen en groeisteden benaderd met de vraag hoe het wordt verdeeld, omdat zij relatief gezien een veel grotere jonge woningvoorraad hebben, met gemiddeld iets hogere huren dan andere gemeenten.

Als men het al wil doorvoeren, moet men ook bekijken hoe het geld verdeeld moet worden. Er moet dan een advies van de Raad voor de Gemeentefinanciën ter tafel liggen. Ik heb al gezegd dat er een interdepartementale werkgroep mee bezig is. Ik wacht dat maar eens af.

In dezelfde zin heeft de geachte afgevaardigde de heer De Beer over de kwaliteitskorting gesproken. Hij heeft gezegd dat hem dit instrument dan nog effectiever lijkt.

De heer **Paulis** (CDA): Ziet de staatssecretaris de kwaliteitskorting in dit kader als een geschikt instrument?

Staatssecretaris **Brokx**: Toen de heer De Pree in een interruptie aan mij vroeg, de grond van de kwaliteitskorting aan te geven, heb ik al gezegd dat de kwaliteitskorting beter werkt. Zij werkt ook nu al. Dit is te zien in de eerste onderzoeken over het uitkeringstijdvak 1984–1985. Hieruit blijkt dat de groei van de gemiddelde uitkering aan genietters van individuele huursubsidie betrekkelijk is. Wellicht is hieruit af te

leiden dat dit soort zaken, zeker op een iets ruimere woningmarkt, in de dure sferen werkt. Ik blijf liever op deze lijn zitten.

De heer **Paulis** (CDA): Ik heb mij wellicht niet zorgvuldig genoeg uitgedrukt. De heer De Beer heeft gepleit voor een nadrukkelijke aanscherping in het kader van de kwaliteitskorting. Mijn vraag is of de staatssecretaris van oordeel is dat een wezenlijke aanscherping van de kwaliteitskorting als een goed instrument voor de woonruimteverdeling moet worden gezien.

Staatssecretaris **Brokx**: Hierop moet ik het antwoord schuldig blijven. Ik moet dan eerst de resultaten van een onderzoek hiernaar hebben. Er is sprake van een samenstel van factoren. Het is mij nu iets te vroeg om hierop te reageren.

De heer **Paulis** (CDA): Als ik het huiselijk mag vertalen, wordt deze suggestie naar de prullenbak verwezen.

Staatssecretaris **Brokx**: Het is maar wat je allemaal in huis hebt om je spullen even op te bergen. De een heeft een kast, de ander een prullenbak.

De heer **De Beer** (VVD): Ik heb uit de woorden van de staatssecretaris een heel andere intentie begrepen dan de heer Paulis. Ik ben hem dankbaar voor het antwoord.

Staatssecretaris **Brokx**: Bij de heer De Beer lig ik op het bureau, prima. De heer De Beer heeft gevraagd of de uitvoering centraal moet blijven dan wel decentraal moet worden. Hij heeft gezegd dat het niet ondenkbaar is dat op langere termijn het gehele systeem op gemeentelijk niveau wordt uitgevoerd.

De heer **De Beer** (VVD): Dit moet een misverstand zijn; dit was geen opmerking van mij.

Staatssecretaris **Brokx**: In ieder geval kan de Kamer nu van mij horen dat wij bezig zijn, de computerisering die door het systeem al ingewikkeld is, te verfijnen en te verbeteren. Die dingen kosten een paar centen. In zo'n situatie ben je het station een beetje gepasseerd om te denken aan geheel decentrale uitvoering.

Ik houd ermee op in deze termijn, voorzitter. Anders ga ik meer vertellen dan de Kamer heeft gevraagd.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: De behandeling zal volgende week worden voortgezet.

Sluiting 22.27 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. drie brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij in haar vergadering van 4 februari 1986 de haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet gedrukt onder de nrs. 14 413, 17 251 en 18 146 (R 1239) heeft aangenomen.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen.

2. de volgende brieven:

een, van de staatssecretaris van Economische Zaken, de heer Bolkestein, over de broodbakkerijsector (18 036, nr. 6);

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer De Graaf, over de ISMO (17 050, nr. 59);

een, van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, over de moties ingediend tijdens de begrotingsbehandeling (19 200-XVI, nr. 92);

een, van het lid Toussaint, over zijn initiatiefvoorstel (18 829, nr. 6);

Deze brieven zijn al gedrukt;

3. de volgende brieven:

zes, van de minister van Buitenlandse Zaken, te weten:

een, ten geleide van de agenda van de interne marktraad;

vijf, ten geleide van verdragen, die niet de goedkeuring van de Staten-Generaal behoeven;

een, van de staatssecretaris van Justitie, over Vreemdelingenzaken;

twee, van de minister van Binnenlandse Zaken,

te weten:

een, over wijziging rechtspositie per 1 januari 1986;

een, over de vergoeding leden der Staten-Generaal;

een, van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, over een uitkering uit het Gemeentefonds;

een, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, over taakverdeling NLO's;

een, van de minister van Landbouw en Visserij, ten geleide van een herziene raming L.E.F. per 1 oktober 1985;

een, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ten geleide van jaarverslagen 1984 van

een aantal bedrijfslichamen;

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer De Graaf, ten geleide van het eindrapport inzake werkprojecten voor werklozen;

een, van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, ten geleide van een bijgestelde tekst van de Welzijnswet;

een, van de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, over wijziging artikel 4 van het Besluit farmaceutische hulp ziekenfondsverzekering.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te drukken en voor kennisgeving aan te nemen. Voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

4. de volgende brieven:

een, van het Europees Parlement, t.g.v. het boekje 'Commissie Reglement en Verzoekschriften';

vijf resoluties van het Europees Parlement.

Deze brieven liggen op de griffie ter inzage;

5. De volgende brieven e.a.:

een, van het gemeentebestuur van Zutphen, t.g.v. een motie inzake de positie van WSW-werknemers;

een, van Gedeputeerde Staten van Zeeland, over wijziging secretariaten van huurcommissies;

een, van R. J. P. Smits, over oudere werklozen.

Deze brieven e.a. liggen op de Griffie ter inzage. Kopie is zonodig gezonden aan de betrokken commissies.

6. De volgende brieven e.a.:

een, van de Stadsdeelraad Amsterdam-Noord, over herziening van het sociale-zekerheidsstelsel;

een, van het Anti Diskriminatie Overleg, over studiefinanciering voor kinderen van in Nederland verblijvende buitenlanders;

een, van het CMBR, over Tamilvluchtelingen Nederland;

een, van Ph. van Bakkum, over de werkloosheid;

een, van A. B. Dull tot Backenhagen, t.g.v. enkele artikelen over voetbalvandalisme;

een, van G. Spiering, over fraudebestrijding van de sociale verzekeringsgen;

een, van COSBO Nederland, over verlenging geldigheidsduur rijbewijzen;

een, van de SER, over mogelijke aanpassingen van de Winksluitingswet;

een, van L. Hillmann, over het verblijf van Koningin Beatrix in India;

een, van de Nederlandse Vegetariërsbond, over het btw-tarief voor vleesvervangende producten;

een, van de Stichting WAO, over huursubsidie;

een, van het Algemeen Diakonaal Bureau Gereformeerde Kerken in Nederland, over de situatie van Tamil-asielzoekers;

een, van het Komitee Zuidelijk Afrika c.s., over de uitspraak van minister Van den Broek in Lusaka;

een, van het gemeentebestuur van Purmerend, t.g.v. een motie inzake een sociaal-economische boycot van Zuid-Afrika;

een, van AAF, AOF en AWF, t.g.v. notulen;

een, van het gemeentebestuur van Beverwijk, over de opvang van Tamils in Sporthotel Maris Stella;

het boekwerk 'Effecten educatieve programma's, milieu en huishouden' van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Deze brieven e.a. liggen op de Griffie ter inzage.